CAPLLETRA 6

REVISTA DE FILOLOGIA

Director:
Antoni Ferrando
Consell de Redacció:
Institut de Filologia Valenciana
Edita:
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Subscripcions i correspondència:
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs March, 92-98
08013 Barcelona
Disseny:
Manuel Granell, Joan Josep Tornero
Il·lustracions:
Carles Pérez

ISSN:
0214-8188
Dipòsit legal:
B. 25.992 - 1990
Fotocomposició:
Víctor Igual, S. A.
Imprès per:
Novagràfik, S. A. - Barcelona

CAPLETRA 6

REVISTA DE FILOLOGIA

Primavera, 1989

ARTICLES

PRESENTACIÓ. Emili Casanova 5
GRAMÀTICA HISTÒRICA CATALANA: PROPOSTA D'UN MÈTODE D'ESTUDI. Emili Casanova 7
PRODUCCIÓ ESCRITA I PRODUCCIÓ ORAL. Joan Martí i Castell 21
LA RECONSTRUCCIÓ LINGÜÍSTICA VISTA PER UN ROMANISTA. PROBLEMES DE MÈTODE. ESGUARD RETROSPECTIU. PERSPECTIVES. Eduard Blasco Ferrer 37
UN REPTE PER A LA LINGÜÍSTICA HISTÒRICA: COPSAR LA LLENGUA PARLADA DEL PASSAT. Brauli Montoya Abad 71
GRAFÉMICA VASCO-ROMÁNICA. IMPLICACIONES MUTUAS. M.ª Teresa Echenique Elizondo 89
L'EVOLUCIÓ DE LA LLENGUA CATALANA AL CENTRE DE L'ANTIC REGNE DE VALÈNCIA: RECONQUESTA, IMMIGRACIÓ I CANVI FONOLÒGIC. Philip D. Rasico 95
NOTES SOBRE LA CONFLUÈNCIA DE *V* I *B* EN CATALÀ. Josep Moran 107
L'EVOLUCIÓ T'L>L.L/ĻĻ EN CATALÀ. Emili Casanova 117
L'ELISIÓ DE LA /R/ FINAL DE MOT EN TORTOSÍ MERIDIONAL. Lluís Gimeno Betí 123
ÚS DE LES PREPOSICIONS «A/EN» DAVANT ELS NOMS PROPIS DE LLOC. SEGLES XIII-XIV-XV-XVI. Vicent Cabanes 141
DIR LO LATÍ EN SO DE ROMANÇ. Josep M. Nadal 171
DOS VOCABULARIS D'OFICIS VALENCIANS DEL SEGLE XVII. G. TARRAÇA (1636) I V. EXULVE (1643). Jordi Colomina i Castanyer 179

ABSTRACTS 209

PRESENTACIÓ

El present número monogràfic, dedicat a la lingüística diacrònica, vol contribuir a la reivindicació d'una disciplina que a hores d'ara no gaudeix de l'atenció suficient en el panorama investigador de les Universitats del domini lingüístic català. I, tanmateix, és una disciplina que compta amb conreadors prestigiosos a l'estranger. Alguns dels més coneguts, com Philip Rasico i Eduard Blasco, hi són presents amb unes col·laboracions ben interessants. Predominen, però, els investigadors «nacionals», procedents dels més diversos indrets de la nostra geografia: Josep Maria Nadal (Girona), Josep Moran (Barcelona) Joan Martí (Tarragona), Brauli Montoya (Palma), Lluís Gimeno (Castelló), Jordi Colomina (Alacant) i Vicent Cabanes i jo mateix (València). Llevat de la col·laboració de Maite Etxenique, catedràtica d'història de l'Espanyol de la Universitat de València, que s'ocupa dels orígens de la scripta *basca, la resta aborden aspectes ben varis de la història lingüística interna i externa de la llengua catalana.*

Un examen més concret de les col·laboracions aplegades permet comprovar que abunden les de caràcter metodològic, amb una atenció preferent pel redescobert element oral i pels components sociolingüístics de la llengua, que palesen un creixent interès per la renovació de conceptes i mètodes de la disciplina. Entre les de caràcter gramatical, predominen les que aborden el vessant fonètic de la llengua. Però no hi són absents els estudis de sintaxi, lexicografia i història externa de la llengua. Tot plegat constitueix una invitació a la recerca de nous plantejaments metodològics i a la investigació de parcel·les encara inèdites d'una disciplina altament suggestiva per al coneixement dels avatars històrics i dels mecanismes evolutius de la llengua catalana.

València, primavera de 1989.
EMILI CASANOVA

EMILI CASANOVA

GRAMÀTICA HISTÒRICA CATALANA: PROPOSTA D'UN MÈTODE D'ESTUDI

0. La Gramàtica Històrica del Català, una de les dues assignatures diacròniques dels nostres programes d'estudi, juntament amb la Història de la llengua, no gaudeix de massa acceptació entre investigadors, docents i alumnes, a les nostres Universitats. Mentre que catalanistes estrangers com Gulsoy, Rasico, Blasco i Wheeler, i catalans de fora la Universitat catalana com C. Duarte, A. Alsina, G. Colon i J. Coromines, incideixen en l'estudi de l'evolució interna de la llengua, tot eixamplant i aprofundint els coneixements i mètodes diacrònics, a les Universitats catalanes, els coneixedors del català antic sols s'hi dediquen esporàdicament o com a matèria de suport d'altres matèries, com per exemple, J. Veny, J. Rafel, A. Badia, J. M.ª Nadal, J. Miralles, J. Martí, A. Ferrando, Mila Segarra...

A banda dels factors generals, com són,

— el desinterès de la lingüística moderna per la concreció, la particularitat, l'empirisme i la documentació, enlluernats per l'abstracció, la universalitat i la teorització;

— la llarga preparació que demana aquesta matèria d'adquisició de diverses disciplines i mètodes d'estudi, la desmesura dels materials bibliogràfics disponibles, el treball documental o de camp necessari, difícil d'adquirir en un pla d'estudi massa sincrònic i amb manca d'assignatures o temps;

hi ha, sobretot, la fama que ha adquirit la diacronia o la gramàtica històrica, de matèria sense mètode, de disciplina incoherent feta d'anàlisis disgregades de l'evolució general, del sistema, de la societat; de matèria sense utilitat pràctica, entre altres motius, causada per la poca o nul·la integració que es fa de la resta d'assignatures *amb* la Gramàtica històrica, en especial, les sincròniques i la lingüística general.

Esperonat per aquesta negativa situació i a fi d'oferir una aproximació a la seua solució, amb l'esperança que al si de les universitats catalanes abunden els diacronistes he escrit aquestes ratlles.

1. La *Gramàtica Històrica (GH)* o *Lingüística Històrica* és una disciplina científica que estudia els canvis o les transformacions internes al llarg del temps, des del llatí al català actual.

• Compara els diversos estadis cronològics de la llengua a nivell individual o sistemàtic.

• Cerca els diversos factors que expliquen o condicionen el canvi lingüístic.

• Situa en un espai i en un temps l'inici i triomf del canvi.

La *Història de la llengua o Història lingüística* és una disciplina científica que estudia les circumstàncies exteriors al propi sistema lingüístic, que analitza els esdeveniments històrics, socials i culturals que afecten l'ús i actitud del parlant així com el sistema lingüístic que usa.[1]

Les dues disciplines diacròniques, cara i creu, anvers o revés d'una mateixa moneda se centren en l'estudi de la llengua com a objecte en ella mateixa. No els interessen les realitzacions de la llengua, ni les literàries, ni les jurídiques, ni les col·loquials, sinó l'evolució de la llengua lligada als usuaris d'aquesta.

Són matèries amb diferent finalitat i perspectiva, però ben interrelacionades i de necessària complementarietat i contacte, que a pesar que a nivell de definició es distingeixen bé, davant el cas concret sofreixen moltes superposicions i coincidències.

En concret, la Gramàtica històrica se centrarà en la descripció i explicació de l'evolució:

• dels elements constitutius de la llengua en els nivells fonètic, fonològic, morfològic, sintàctic, semàntic i lexicològic a través de totes les èpoques, incloses les sincròniques actuals.

• la interrelació d'aquests elements dins els sistemes o estructures que formen i en els diversos estadis de l'evolució.

En suma, l'estudi dels components de qualsevol gramàtica i diccionari, però amb visió diacrònica.

Dels objectius de la Història de la llengua, la GH tindrà en compte:

• L'evolució sociolingüística de la comunitat que parla, fa i influeix la llengua: el bilingüisme o repartiment lingüístic que fa que dues llengües estiguen en contacte, unes vegades al mateix nivell de prestigi i d'ús; d'altres, les més, una subordinada a l'altra, socialment, administrativament o literària; la relació de la llengua amb el món social també en contínua evolució. De fet, el desenrotllament d'una comunitat influeix en l'evolució de la llengua i a l'inrevés, l'evolució d'una comunitat es reflecteix en l'evolució d'un idioma, creació d'ella.

(1) L'examen de les anomenades històries de la llengua (Nadal-Prats, Sanchis Guarner) ens mostra com aquestes, al costat de les vicissituds històriques de major rellevància de o per a la llengua segons períodes i zones, insereixen descripcions, quadres o resums (a més de la llengua literària o de l'estil dels escriptors) de l'evolució interna de la llengua (per elements o sistemes) i dels factors interns o externs d'evolució, seguint el parer de la majoria de tractadistes que opinen que dins la història de la llengua s'ha de fer referència i vulgaritzar la Gramàtica històrica; que dins la història externa és on adquireixen sentit les dades i fenòmens facilitats per la lingüística històrica. Al meu entendre, però, aquestes:

• no relacionen els factors externs amb les evolucions internes

• minimitzen els factors interns en l'evolució

• descuren la relació històrica evolutiva entre els estadis i períodes que hi descriu,

per la qual cosa l'alumne considera els quadres d'evolució interna com llistes-resum memoritzables, però sense sentit diacrònic.

S'hauria, doncs, d'harmonitzar bé la història social i la història interna, amb una línia metodològica clara.

• Els fets i esdeveniments històrics de tota mena que han tingut o tenen una incidència real en el canvi lingüístic: decrets, conquistes...

• Les vicissituds d'una comunitat i la delimitació entre llengües o dialectes diferents: geogràfics o socials, com coexisteixen, què es pensa de la llengua, qui la utilitza, en quins moments, com s'estén, en quins registres s'empra...

A l'hora d'explicar amb tota l'amplitud i intensitat possible aquestes evolucions, la GH necessitarà l'ajuda i els coneixements propis d'altres matèries; ara bé, els seus principis i objectius mateixos fan que haja de tenir una visió molt ampla, però al mateix temps concreta. Així,

• Sols tindrà presents els fets extrasistemàtics o externs en tant que tinguen o puguen tenir repercussions en el sistema i en els canvis interns.

• Prescindirà de les lleis i teories universals o generals per explicar les evolucions i buscarà sempre l'explicació concreta adequada al cas. L'evolució interna té paral·lelismes interlingüístics i poligenètics, però també, a causa de la llibertat humana, un mateix resultat pot tenir un distint procés i uns distints factors, fins i tot oposats. S'ha de partir d'una visió dialèctica i no mecanicista dels canvis.

En esquema, cada disciplina afí integrada dins la Gramàtica Històrica servirà per a contestar alguna de les preguntes que presenta tota investigació:

— *Què:* Ho contesta la Gramàtica Històrica estricta.

— *Com:* Tracta de les fases i processos interns: Ho contesten la Lingüística Romànica, la Dialectologia, la Sociolingüística i la Gramàtica Històrica.

— *Per què:* Factors del canvi: Ho contesten la Lingüística general, la Sociolingüística i la Història de la Llengua.

— *Quan:* La cronologia relativa la contesta la GH; la cronologia absoluta, la Historia de la Llengua.

— *On:* Ho contesten la Història de la Llengua, la Dialectologia (Geografia lingüística i l'Estratigrafia) i la Sociolingüística (en quin grup social ha nascut i s'ha desenvolupat; causes de prestigi...).[2]

(2) Cap de les gramàtiques històriques catalanes existents contesta aquests punts i presenten deslligats els processos lingüístics de l'entorn sòcio-cultural, de les forces i direccions evolutives en lluita i no consten del menor intent explicatiu i integrador. Unes reinterpreten a partir d'una única teoria lingüística els punts ja explicats i coneguts en altres llibres, com els de Blasco i Duarte-Alsina, sense contacte directe amb la documentació, sense tenir en compte el sentit històric dels dialectes ni la cronologia real; d'altres es feren en una època massa llunyana, sense prou estudis previs i imitant massa la Gramàtica Històrica pidaliana, com la de Badia i Margarit, sense mètode ni cronologia, i es convertiren, així, en una mera acumulació de dades.

2. De la definició més amunt esmentada, se'n deriven dos elements bàsics:

a) Que la GH és una disciplina científica, que opera amb mètodes i amb hipòtesis simples i productives, verificables empíricament, de manera deductiva a partir de textos escrits, dels dialectes actuals o d'altres llengües romàniques.

Que posseeix un contingut molt ampli: tot el sistema lingüístic integrat pels diversos subsistemes: fonètica, fonologia, morfologia, sintaxi i lexicologia.

b) Vol explicar el canvi lingüístic observat diacrònicament. A tal fi té present les teories generals del canvi lingüístic de les diverses escoles, perquè no hi ha cap teoria general sinó intents explicatius i respostes sempre parcials al problema del canvi, així com les realitats i principis diacrònics que formen ja

part del patrimoni diacrònic general, hagen nascut en l'escola que siga; ha de conèixer el sistema llatí d'origen, el català resultant, fixar cronològicament les diverses sincronies que s'han produït a través de la història; els moments del canvi i les zones; aïllar les condicions i circumstàncies internes i externes dins les quals s'ha produït aquest; quina de les diverses realitzacions covariants s'ha pres com a norma...[3]

3. El mètode d'estudi ha de ser integrador amb visió totalitària, i ha de ser un mètode diacrònic, amb un fons de referència teòrica que enquadre i explique els canvis concrets en les tendències del canvi general i un fons documental i empíric que permeta de concretar les explicacions en cada cas i evitar explicacions universals i la formulació de principis generals.

El mètode, que anomenarem diacrònic o històric, es basa, sobretot, en el model neogramàtic, el primer que va oferir una formulació adequada i coherent i el primer que postulà alguns principis bàsics, immanents a la diacronia: regularitat del canvi; canvi fonètic i analogia...; tanmateix, corregit i augmentat per les aportacions d'altres programes d'investigació posteriors: estructuralisme, dialectologia geogràfica, etnografia, sociolingüística, generativisme, i per les troballes i conclusions pràctico-teòriques de Malkiel, Coromines, Granda, Vàrvaro...

Mètode que contestarà les qüestions científiques següents, ja assenyalades abans:

Què canvia: Ací descriu les evolucions sofertes des del llatí i es veu el desenvolupament de cada fenomen individualitzat, aïllat, sintagmàticament (presentació neogramàtica) i estructurat dins el sistema a què pertany (pautes estructuralistes). També es té present ací els resultats de les altres llengües romàniques i la cronologia del fenomen.

Com canvia: S'analitza el fenomen per fases i estadis coneguts des del llatí al català. Es ressegueixen totes les variants formals o les diverses solucions d'un mateix element segons zones o grups socials. S'hi té present l'estat dels dialectes catalans, estadis vius de l'evolució històrica, la documentació, prova empírica de les lluites entre elements paral·lels, i els processos seguits per les altres llengües romàniques, sobretot, occitano-gascó i aragonès-castellà, siga per veure la relativitat de les explicacions, siga per veure les evolucions similars.

Es veu ací la cronologia de cada fase i la pugna entre normes, de vegades diverses i contradictòries i l'elecció dels parlants entre les diferents alternatives.

És on s'ha de considerar els períodes evolutius de cada llengua, a pesar de conèixer la dificultat d'una sistematització. Per exemple, Llatí vulgar-Català preliterari: segle II-VIII.

Català preliterari-català literari: s. VIII-mitjan XIII.

(3) No totes les parts objecte d'estudi de la Gramàtica Històrica han estat igual d'ateses, a causa principalment dels diferents mètodes que l'han servida. Així:

— La teoria positivista o neogramàtica, en centrar la seua investigació en el canvi fonètic i l'analogia, reestructuradora de l'ordre, sols es dedicà a la fonètica i a la morfologia, tot abandonant la sintaxi, de la qual sols ens ofereixen intuïcions valuoses, i la lexicologia. Si estudià el lèxic es degué a la incorporació de la *ciència etimològica*, disciplina anterior en el temps, que tracta de l'origen i evolució dels mots, del significat originari, vertader i profund, i busca descriure la història del mot, bàsicament en la clarificació de la seua història individual, considerant metodològicament la correspondència entre fonètica, morfologia i semàntica històrica; a la *Geografia lingüística*, que estudia la vida de cada vocable, a partir de les variants dialectals recollides i fixades arealment en un mapa, i al mètode *Wörter und Sachen*, que posa en relació les coses i les paraules.

Fruit d'aquests mètodes són les clàssiques gramàtiques històriques de les llengues romàniques: Meyer-Lübke (romàniques), Nyrop (francès), Rohlfs (italià), Menéndez Pidal (castellà), Badia i Margarit i Moll (català) i els Diccionaris etimològics de von Wartburg (FEW), Godefroy, Meyer-Lübke (REW), Coromines (DCELC, DCLCH i DCat).

— L'estructuralisme es concentra sobretot en la fonologia, on aconsegueix grans resultats. També en la morfologia. Estudia el canvi lèxic a través del concepte de camp semàntic, però abandona altres camps de la semàntica.

Tampoc no té una teoria sintàctica adequada, motiu pel qual s'ha treballat força poc aquest camp.
Fruit d'açò han estat les gramàtiques històriques de Tekavcic (italià), Lausberg (llengües romàniques), Rasico (català) i els estudis dispersos d'Alarcos i Lapesa per al castellà, Martinet...
Les altres metodologies no han aportat gairebé res fins ara.

(4) MOSTRA DE CRONOLOGIA RELATIVA EN L'EVOLUCIÓ FONÈTICA:
Ĕ+iod>i, cap al s. VIII.
Ŏ+iod>ui, al VIII.
AI (ARIU)>e, al X.
ĒCT, ĬT>e, 2ª meitat del XI.
ACT>e, des del XIII.
AU>o, al IX.
AS>es, al IX.
ANT>en, a la fi del XI.
A, E àtones>ə, al XII-XIII (Primer en posició pretònica).
O, U àtones>u, al XVI.
Ĕ>ə>ę, a la fi del XIII.
E, —O>∅, al IX.
Caiguda pretòniques i posttòniques, al VIII.
Palatalització i assibilació de les consonants>/§/, /ẑ/, al IV-V.
Palatalització de les consonants>ẑ, al VI.
Fricativització de les oclusives sonores.
Sonorització de les oclusives sordes i de /§/.
Desgeminació de les cons. dobles i grups afins: al VII-VIII.
Grup -TICUM>ẑẑ, al IX-X.
N>∅, a mitjan X.
KS, SCe, >is/§§>iš>iš̂, al VIII.
Ẑ>đ, al IX.
đ'>∅, al X.
đ>u, al XII-XIII.
TIS>u, mitjan XIII, abans ensordiment sonores.
Ŝ>S, des del XI al XV.
/v/, /b/>b, al XIII, Nord-oest, i XIV al Nord-est.

Català comú-català actual: s. XIV-XX, subdividit en s. XIV-XVI, XVI-XIX i XIX-XX, periodització vàlida especialment per a la fonètica.

També s'hi té en compte la toponímia, l'opinió dels gramàtics i la relació grafia-so.

Per últim, és el moment de veure quin grup social ha originat o ha acollit el canvi,l'ha propagat i l'ha fet triomfar o frenar. Per a copsar açò analitzarem documentació variada, literària o no, amb diversitat de registres...

Per què canvia: S'estudien o busquen les causes, els condicionaments i els factors afavoridors o evitadors del naixement o difusió del canvi. S'hi ha de tenir present tant les teories i principis lingüístics i no partir d'una única visió o model concret com conèixer els avatars de la llengua, és a dir, aplicar els fets de la lingüística externa i de la sociolingüística en tant que puguen incidir en el canvi.

És més productiva la combinació de possibles causes explicatives que l'aplicació d'una sola, així com també que l'investigador tinga una ment formada en diversos models que en un de sol.

Sempre s'ha d'intentar les teories més adients, que siguen més clares, més simples, productives, empíriques i que ho expliquen més en profunditat i extensió. És la conjunció de factors externs i interns qui ho explica tot.

Quan canvia: Es delimita la cronologia del fenomen segons la documentació existent i utilitzant els coneixements de la història de la llengua, les interferències o préstecs entre llengües, i sobretot l'estat i les condicions internes del sistema que ha de presentar la llengua per a permetre i afavorir el canvi.

De les dues cronologies, la fixació de l'absoluta és prou difícil a causa del conservadorisme de la grafia i per la lentitud i gradualitat dels canvis.[4]

On canvia: Pretén veure des de quin centre geogràfic o social es propaga el fenomen, quina extensió té, quines deixalles queden hui en el domini o en altres dominis lingüístics, tant a nivel geogràfic com social.

Es basa en la història de la llengua, dialectologia, toponímia, textos escrits i situació actual.

De la combinació de totes aquestes operacions i respostes ixen les explicacions més clares, riques, suggeridores, senzilles, científiques i didàctiques.

Es veu com el canvi lingüístic es pot explicar per,

- Causes internes: Debilitat del sistema, debilitat articulatòria, ambigüitat i inseguretat en el parlant i enfortiment.
- Causes externes: Motivades per una nova mentalitat del parlant, per canvis socials, pel reflex d'una altra llengua.
- Com hi ha més d'una possibilitat d'explicació vàlida per a cada cas i com cap explicació no és satisfactòria sense emmarcar-se en un temps, lloc i sistema i sense la combinació de factors externs i interns.

• Com un dialecte representa estadis desapareguts de l'evolució lingüística.
• Com la combinació de causes o factors té un abast explicatiu major.

4. Pel model o metodologia exposat ja es comprèn com el diacronista ha de menejar un conjunt de dades, principis, teories i coneixements temàtics de molt difícil adquisició per la seua amplària i complexitat, però de necessària coneixença per a poder opinar. En resum, es poden dividir en tres grups:

a) Coneixements lingüístics: Com a punt de partida el llatí; el català normatiu com a mostra i resultat de les evolucions lingüístiques triomfants; dialectologia històrica i actual, com a paradigma d'evolucions anteriors hui mantingudes en algunes zones i de tendències innovadores que poden arribar a ser generals; altres llengües romàniques; lexicologia i el lèxic a través dels temps, perquè la GH l'hem de fer a través seu; l'àrab hispànic, sobretot al País Valencià, Catalunya Nova i les Balears per a identificar lèxic, topònims...

b) Coneixences de lingüística general: Metodologies i principis de les més importants escoles lingüístiques i sociolingüístiques. Els principis diacrònics que formen part del patrimoni comú de la nostra disciplina.

c) Altres matèries com,

• Onomàstica i en especial la toponímia, car molts processos i canvis lingüístics sols es poden testimoniar amb ella.
• Etnografia i cultura popular perquè es veja la vida real de la llengua.
• Filologia o combinació de diverses matèries com paleografia i crítica textuals (per saber localitzar, datar i avaluar els textos).
• Història i geografia que permeta situar cada procés en el devenir històric.
• Estadística.

Al mateix temps, els conreadors d'aquestes matèries deuen conèixer la GH.

5. A nivell docent, l'objectiu del programa ha de ser acostumar l'alumne a enfrontar-se a un text, interpretar-lo, datar-lo, partint de l'acompliment del mètode dissenyat, familiaritzar-se amb les fonts i amb la bibliografia, ensenyar-lo a situar el text en el seu moment i context català i romànic, tot pensant, però, que la matèria no va destinada sols a futurs investigadors sinó a lingüistes i filòlegs que han d'enfrontar-se a textos literaris i no literaris, antics, que els han de comprendre i criticar per traure'n les conclusions pertinents; a normativitzadors que han de tenir una visió de la llengua en procés. Malauradament, la falta d'un curs en les nostres universitats ens priva de poder aprofundir-hi suficientment, ja que com és lògic, és més oportú ensenyar per parts la matèria, fent veure la interdependència dels canvis fonètics, morfosintàctics i lèxics que no tot en un curs i sense temps per a practicar el comentari de textos.

És convenient que el professor siga un investigador que haja viscut reflexions sobre problemes històrics, perquè la investigació i la docència són dos moments

[b] > u, al IX.
R > ∅, després del XIII i fins el XVI.
ŽŽ > Ž; Ž > Ž, al XIII-XIV-XV.
L-, -LL- > ḷ, al IX.
Ly, C'L > y > ḷ. Confusió al XI en l'occidental.
Ensordiment consonants sonores finals: fi del XII-mitjan XIII.
NN- > N; al IX; > N, al X.
MB, ND, LD > assimilació al VIII-IX > desgeminació al XII-XIII.
ÁMN > ÓN, al IX.
Lconsonant > Uconsonant, al IX. Ultracorrecció al XII-XIII.
Els grups secundaris es formen a partir del IX.
Vegeu també la cronologia de la *Gramática histórica* de Menéndez Pidal i de la *Introducción al latín vulgar* de Väänänen.
Fixeu-vos en les grafies a l'hora de datar els textos.
Igualment podríem fer en la morfologia i en la sintaxi.

d'una mateixa realitat: el professor ha de guiar l'alumne a redescobrir el mètode i els principis aplicats per l'investigador així com a valorar les explicacions més convincents.

6. L'investigador-docent ha de fer aprendre a l'estudiant els principis més productius i necessaris per enfrontar-se a un cas de GH i explicar-lo, sobretot els que formen ja part del patrimoni diacrònic comú. Sense afany de ser exhaustiu, n'esmentaré alguns d'aquest tipus:

a) La llengua és un sistema on quasi tot viu interrelacionat, on qualsevol inestabilitat o modificació trenca l'equilibri, al trencament del qual seguirà el seu reajustament, amb la conseqüent transició i coexistència entre sistemes. No es pot estudiar un element isolat sense tenir present la xarxa on vivia.

b) Tot sistema lingüístic és un sistema de possibilitats, de vegades contradictori, que viu en covariació amb factors externs i en heterogeneïtat. Sols triomfarà la innovació que més solucione les necessitats del tipus que siga del parlant i que menys altere o atempte contra regles generals i principis.

c) El canvi lingüístic es produeix quan hi ha una debilitat en el sistema (poca claredat, poca economia, inseguretat), siga objectiva en el sistema per un altre canvi, siga subjectiva pel contrast amb una altra llengua.

El canvi és la solució del problema i pot produir-se, amb mecanismes interns: — fenòmens esporàdics: assimilació, dissimilació, més propi de la fonètica...

— analogia: més propi de la morfosintaxi i la semàntica,

i amb mecanismes externs — préstecs, cultismes quan fallen els mecanismes interns (més propi del lèxic i dels mecanismes no estructurats).

L'economia interna de la llengua (debilitat, exigències comunicatives i expressives) i els fenòmens d'interferència lingüística són els dos grans principis d'explicació dels fets diacrònics. En efecte, sent la llengua un sistema funcional es modifica sobretot en els seus punts dèbils, és a dir, on el sistema mateix no correspon eficaçment a les necessitats expressives i comunicatives dels parlants. De totes les innumerables innovacions que es comproven en el parlar, sols algunes s'adopten i es difonen. Mentre que la innovació és individual, continuada i connatural; l'adopció és sempre funcional, intencional, sistemàtica i social.

El problema històric del canvi és establir com s'ha constituït i com pogué constituir-se; en quines condicions culturals i funcionals s'inserta en el sistema.

d) Una norma culta o de prestigi forta pot fer perdurar un sistema desequilibrat i un sistema equilibrat pot reajustar-se per la manca d'una subjecció normativa i el reflex d'una altra llengua. Per això els canvis més generalitzats i profunds triomfen en èpoques de decadència.

e) La llengua pretén la conformació d'una forma = una funció, intentant evitar les formes amb massa densitat funcional o semàntica.

f) El canvi lingüístic és un procés gradual i lent, producte de la interacció del sistema lingüístic i les característiques fisiològiques, psicològiques i sòcio-polítiques de l'individu, sobretot quan es troba en l'estadi d'aprenent. Un factor extern sols provocarà canvis permesos dins la tradició i forma lingüística de cada llengua. El canvi vol restablir l'equilibri del sistema autoregulant-se.

g) S'ha de distingir entre l'inici del canvi lingüístic i la seua propagació. Per a la confecció d'una cronologia relativa és pertinent l'origen del canvi, car després la consumació de cada canvi pot tardar més o menys segons altres factors.

Precisament, Labov ha integrat en una sèrie d'etapes i processos el canvi lingüístic:

Interns:	Restricció (articulatòria...) Transició (lluita per assentar-se) Inserció en el sistema lingüístic
Externs:	Avaluació de la comunitat Actualització o triomf.

h) Hi ha un canvi lingüístic perquè la llengua viu en heterogeneïtat ordenada i variació regular en correlació amb factors socials. Açò es comprova amb l'estudi empíric de la llengua.

i) La interferència actua gradualment. Una llengua en contacte fa de model per a l'altra. Hi ha una interferència sistemàtica quan els sistemes estan emparentats genèticament i presenten un bon nombre de semblances o identitats. En la interferència entra el nivell cultural i educatiu dels individus; les vies de comunicació; el prestigi, la coincidència o no en les mateixes situacions.

j) Les àrees territorials perifèriques més conservadores per principi poden quedar marginades de l'evolució del centre de cultura i produir-se així una bifurcació dialectal contrastiva. Això fa que visquen entre una forta conservació de trets i una forta innovació perquè no reben la influència del prestigi de la norma.

l) La forma o significat d'un mot forani no es porta a la llengua receptora com una unitat sinó com un model per a una creació nativa. Tota modificació ha de ser tractada en funció del sistema receptor.

m) La insuficiència de documents escrits es pal·lia per l'aportació de les dades del present utilitzables en virtut del principi «que el processos actuals són els mateixos que els que han operat per a proporcionar les dades històriques» i que «la variabilitat sincrònica temporal és la traducció directa del canvi

lingüístic en curs» i per això pot estudiar-se un canvi històric, però sempre amb una anàlisi prèvia.

n) No es pot estudiar la sincronia sense conèixer la diacronia perquè la sincronia és una etapa més de la diacronia, o a l'inrevés, la diacronia es troba obligatòriament incorporada al mateix funcionament de la sincronia. Per tant, s'ha de fer una sincronia diacrònica.

o) Es pot establir amb seguretat, gràcies a la dialectologia i a la sociolingüística, les diferents etapes de tot canvi lingüístic des de la innovació inicial fins a la mutació final i controlar l'exactitud de les hipòtesis explicatives. Fins i tot es pot predir atenent al fet que la nostra disciplina és una ciència cultural i no una ciència natural, la trajectòria futura dels canvis en marxa.

p) L'obligada successivitat expositiva no suposa que no existesca una gran interrelació entre els diversos elements i nivells de la llengua.

r) Si la innovació adoptada afecta un fonema, ella s'adopta per al mateix fonema en qualsevol mot i en qualsevol posició i si afecta un fonema en un nexe o en una posició determinada s'adopta per a tots els mots que continguen el mateix fonema en el mateix nexe o en la mateixa posició. Allò que s'adapta és una pauta, un mode de fer, no un element fet i acabat.

s) La llengua es refà contínuament sobre els models anteriors; es supera perquè el parlar és sempre nou; es renova perquè l'entendre és entendre més allà del que ja és conegut. El canvi és simplement una dimensió creativa del llenguatge; la capacitat que tenen els parlants d'adaptar-lo a les seves necessitats expressives.

Al respecte, l'oient adopta allò que li satisfà estèticament; el que li convé socialment i el que li serveix funcionalment.

t) La geografia lingüística ens ha revelat el principi que cada vocable té la seua història a part. L'estudi dels documents ens diu el mateix, però a més, que la suma de la història de cadascuna de les paraules ens dóna la història de la constitució d'una llei fonètica.

u) La fonètica i l'homofonia o l'homonímia són molt importants en el canvi lingüístic.

v) De l'anàlisi de canvis particulars i concrets es poden traure els principis evolutius generals més ferms i explicatius.

Per al català en particular, a més a més s'ha de considerar:

a) La diferent prosòdia del català occidental i del català oriental, claredat i ritme harmoniós,... de l'occidental, sobretot a causa de la diferent evolució de les vocals àtones, i les conseqüències que ha tingut sobre la morfosintaxi i el lèxic; el conservadorisme occidental contra la innovació i cohesió orientals...

b) L'arraconament de la Cancelleria catalana en 1479 i la subsegüent ruptura de relacions entre Catalunya, les Balears i especialment amb el País Va-

lencià. Així des de la fi del XV i primeries del XVI es pot dir que cada dialecte evoluciona lliurement sense relació amb la resta dels dialectes.

c) El desenvolupament del català des del XVI sense una llengua literària ni una administració que l'unifique o cohesione. Vivint o desenrotllant solament el registre col·loquial; desenvolupat al costat d'una llengua forta, el castellà; familiaritzada amb aquesta... Tots els desequilibris de l'Edat Mitjana es reajustaren i s'assentaren a partir del XVI, segons zones i amb triomf d'uns mecanismes o altres. L'existència d'una norma culta haguera detingut algunes de les innovacions del català.

d) La periodització de l'evolució de la llengua, ja indicada i els moments claus d'aquesta, com per exemple:

S. XIII-XIV: Època de repoblació i d'assentament.

S. XIII: Trencament de les relacions amb Occitània.

S. XIV: Acostament entre la Catalunya occidental i l'oriental.

S. XV: Esplendor polític, cultural i literari del català.

S. XVI: Pèrdua de la Cancelleria, d'un model de llengua i trencament de la relació interdialectal i castellanització.

S. XVIII: Eliminació del català en l'Administració.

S. IX-XIV: Predomini dels canvis fonètico-fonològics.

S. XV-XVIII: Predomini dels canvis morfosintàctics.

S. XIX-XX: Predomini dels canvis lèxics.

8. Aquesta proposta, clara, realista i fàcilment assumible, que té precedents en els paradigmes de Malkiel, Varvaro, Coseriu i Granda, pot fer recuperar el goig per l'estudi diacrònic als nostres estudiants i fer que les hipòtesis que se'n formulen siguen més explicatives, comprovables, versemblants i arrelades a la vida real de la llengua, en el passat i en el present.

EMILI CASANOVA
Universitat de València
Nadal 1987

BIBLIOGRAFIA

ALARCOS LLORACH, E., *Fonología española*, Gredos, Madrid, 1965⁴.

ÍDEM, *Estudis de lingüística catalana*, Barcelona, Ariel, 1983.

ALSINA, A.-DUARTE, C., *Gramàtica històrica del català*, I, Barcelona, Curial, 1984.

ALVAR, M., *Estructuralismo, geografía lingüística y dialectología actual*, Gredos, Madrid, 1973.

ALVAR, M.-POTTIER, B., *Morfología histórica del español*, Madrid, 1983.

ANDERSON, J. M., *Aspectos estructurales del cambio lingüístico*, Gredos, 1977.

ANGLADE, J., *Grammaire de l'ancien provençal*, Klincksieck, París, 1921.

ANTOINE, G., *L'histoire de la langue: Problèmes et méthodes*, «Langue Française», 11, 1972, pàgs. 145-160.

BADIA I MARGARIT, A. Mª, *Gramática catalana*, Gredos, Madrid, 1975.

ÍDEM, *Gramàtica històrica catalana*, Tres i quatre, 1981, València.

ÍDEM, *La formació de la llengua catalana*, Abadia de Montserrat, 1981.

BALDINGER, K., *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*, Gredos, 1972.

ÍDEM, *Lengua y cultura: su relación en la lingüística*, *REL*, 1985, 2, pàgs. 247-276.

ÍDEM, *Plaidoyer pour la diachronie*, «Revue Canadienne de Linguistique Romane», I, 1973, pàgs. 1-11.

BASTARDAS, J., *El català preliterari*, *Actes IV Congrés de l'AILLC*, Abadia de Montserrat, 1977, pàgs. 37-64.

BEC, P., *La llengua occitana*, Ed. 62, Barcelona, 1977.

BERNABÉ, A., *Lingüística histórica y filología: un diálogo necesario*, *REL*, 14, 1984, pàgs. 291-300.

BLASCO, E., *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'algherese*, Tübingen, 1984.

ÍDEM, *Les desinències de la primera persona del present d'indicatiu en català i occità. Estudi diacrònic de morfosintaxi gal·lo-romànica*, *Miscel·lània Badia i Margarit*, II, 1985, pàgs. 37-87.

DE BUSTOS TOVAR, A., *Estudios de asimilación y disimilación en el iberorománico*, CSIC, Madrid, 1960.

BYNON, Th., *Lingüística histórica*, Madrid, 1981.

CASANOVA, E., *Grup fonètic dèbil i préstec: a propòsit dels reflexos* —ticum *en català*, *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, València, 1984, pàgs. 65-72.

CATALÁN, D., *La escuela lingüística española y su concepción del lenguaje*, Madrid, Gredos, 1955.

COLOMINA, J., *L'alacantí: un estudi sobre la variació lingüística*, Institut Gil Albert, Alacant, 1985.

COROMINES, J., *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, I-VIII, Curial, Barcelona, 1980-.
ÍDEM, *Entre dos llenguatges*, 3 vols., Barcelona, Curial, 1975-1976.
ÍDEM, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, 1974.
COSERIU, E., *La socio- y la etnolingüística*, *RUNAM*, 19, 1981, México, pàgs. 5-30.
ÍDEM, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Madrid, Gredos, 1973.
DUARTE, C., *El primer tast d'una obra excel·lent: Història de la llengua catalana*, «Avui, Lletres», 9-1-1983, pàgs. 2-3.
FERNANDEZ GONZÁLEZ, J. R., *Gramática histórica provenzal*, Oviedo, 1985.
FERRANDO, A., *La configuració lingüística del País Valencià després de la conquesta jaumina, 2n. Encontre d'Escriptors del Mediterrani*, Ajuntament de València, 1985, pàgs. 114-127.
ÍDEM, *Llibre del Repartiment*, Vicent Garcia, ed., València, 1979.
FOUCHÉ, P., *Phonétique historique du Roussillonnais*, París-Tolosa, Privat, 1924.
ÍDEM, *Phonétique historique du français*, París, Klincksieck, 1961.
ÍDEM, *Morphologie historique du Roussillonnais*, Tolosa, Privat, 1924.
GIMENO, F., *Sociolingüística històrica*, dins *Actes XVIII Congrès Int. Linguistique et Philologie Romanes*, 1986, 1988, vol. 5, pàgs. 111-120.
GOSSEN, Th., *Graphème et phonème: Le problème central de l'étude des langues écrites du Moyen Age, Les dialectes de France au Moyen Age et aujourd'hui*, París, Klincksieck, 1972, pàgs. 3-23.
GRANDA, G., *La lingüística románica y su contribución a la teoría general de la Gramática histórica*, en F. MARCOS MARÍN, *Introducción plural a la Gramática histórica*, Cincel, 1983, pàgs. 259-288.
GSELL, O., *Orientations actuelles en linguistique historique*, «Romance Philology», 36 (1983), pàgs. 428-442.
GULSOY, G., *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, en *Catalan Studies in memoria de Josephine de Boer*, Barcelona, 1977, pàgs. 71-97.
ÍDEM, *El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català*, dins *Actes del Tercer Col·loqui de l'AILLC*, 1973 (1976), Oxford, pàgs. 27-60.
HELGORSKY, F., *Les méthodes en histoire de la langue: Évolution et stagnation*, «Le Français moderne», 1981, 2, pàgs. 119-143.
KING, R., *Linguistica storica e grammatica generativa*, Bolonya, 1973.
LAPESA, R., *Historia de la lengua española*, Madrid, 1980.
ÍDEM, *Sobre problemas y métodos de una sintaxis histórica*, dins *Miscelánea Zubiri*, 1970, pàgs. 201-213.
LAUSBERG, H., *Lingüística románica*, 2 vols., Madrid, 1972.
DIVERSOS, *Le changement linguistique*, «Langages», 8, n.° 32, 1983.

LEHMANN, W.-MALKIEL, Y., *Directions for Historical Linguistics*, Austin, 1975.
ÍDEM, Introducción a la lingüística histórica, Gredos, 1969.
ÍDEM, *Historical linguistics and sociolinguistics*, «Int. Journal Soc. Lang.», 31, 1981, pàgs. 11-27.
LUDTKE, H., *Esquisse d'une théorie du changement langagier*, «La linguistique», 22, 1986, pàgs. 3-46.
MALKIEL, Y., *Comparative romance linguistic*, «Current trends in linguistics», IX, 2, 1972, La Haia, pàgs. 835-925.
ÍDEM, *From particular to general linguistics: Essay 1965-78*, John Benjamins Publishing, 1973.
ÍDEM, *Linguistica generale, filologia romanza, etimologia*, Sansoni, Florència, 1970.
ÍDEM, *Etimología y cambio fonético débil*, dins *Iberica, Homenatge à Marcel Bataillon*, 1962, pàgs. 127-171.
MANČKAK, W., *Développement phonétique irrégulier dû a la fréquence et dialectologie*, dins *Actes XVII Congrès Int. Linguistique Romane*, Aix en Provence, 1983 (1985), II, pàgs. 164-175.
ÍDEM, *Les lois du développement analogique*, «Linguistics», 1978, 205, pàgs. 53-60.
MANOLIU-MANEA, Maria, *Tipología e historia*, Gredos, Madrid, 1985.
MARTI, J., *Gramàtica històrica i/o història de la llengua. Aportacions al català*, dins *Micel·lània Badia i Margarit*, AILLC, 5, 1986, pàgs. 31-63.
MARTINET, A., *Economía de los cambios fonéticos*, Madrid, Gredos, 1974.
MARTINET, A., *Evolución de las lenguas y reconstrucción*, Madrid, Gredos, 1983.
MENÉNDEZ PIDAL, R., *Orígenes del español*, Madrid, 1968.
MEYER-LÜBKE, W., *Grammaire des langues romanes*, 1923, reimpressió en 1974.
MICHELENA, L., *Lengua e historia*, Paraninfo, Madrid, 1985.
MOLL, F. de B., *Gramática histórica catalana*, Barcelona, 1952.
MONDÉJAR, J., *Lingüística e historia*, «Revista Española de Lingüística», 1980, 1, pàgs. 1-48.
MULJAČIC, Z., *Fonologia general*, Laia, 1982[2].
NADAL, J. Mª-PRATS, M., *Història de la llengua catalana*, I, Ed. 62, Barcelona, 1982.
NARBONA, A., *Hacia una gramática funcional*, «Alfinge», 3, 1985, pàgs. 61-114.
NYROP, Ch. *Grammaire historique de la langue française*, II, reimpressió, Ginebra, 1979, 8 vols.
PASCUAL, J. A., *Las explicaciones de sustrato aplicadas al catalán*, dins *Actes VII Col·loqui de l'AILLC*, Tarragona-Salou, 1985 (1986), pàgs. 363-383.

RAFEL, J., *Fonologia diacrònica: aspectes metodològics*, dins *Actes II Col·loqui de l'AILLC*, Amsterdam, 1970 (1976), pàgs. 47-65.
ÍDEM, *La lengua catalana fronteriza en el bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*, Barcelona, 1981.
RASICO, P., *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*, Abadia de Montserrat, 1982.
ROHLFS, G., *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, 3 vols. Biblioteca Einaudi, 1968.
ÍDEM, *Le Gascon: Etudes de philologie pyrénéenne*, Tübingen, 1977.
RONJAT, J., *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, 2 vols., Montpellier, 1930.
SANCHIS GUARNER, M., *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Salvat, Barcelona, 1980.
SPENCE, N., *Phonetic change and phonotactic rules in protofrench*, *RLR*, 1978, pàgs. 307-323.
STEFANINI, J., *Sur la grammaire historique du Français*, «Langue Française», 10, 1971, pàgs. 7-30.
STOCKWELL, R.-MACAULAY, R., *Cambio lingüístico y teoría generativa*, Madrid, 1977.
STRAKA, G., *Les sons et les mots*, Klincksieck, 1979.
TEKAVČIC, P., *Grammatica storica dell'italiano*, 3 vols., Il Mulino, 1980.
TORREBLANCA, M., *La frecuencia de los morfemas y su evolución fonética*, dins *Actes VIII Congrés d'Hispanistes*, 1983 (1986), Itsmo, pàgs. 629-635.
VÄÄNANEN, V., *Introducción al latín vulgar*, Gredos, 1979.
VARVARO, A., *Storia della lingua: passato e prospettive di una categoria controversa*, «Romance Philology», 26, 1972, pàgs. 16-51; 1973, pàgs. 509-553.
ÍDEM, *Sociolinguistica e linguistica storica*, dins *Actes XVI Congrés Int. de Lingüística Romànica*, 1980, Palma de Mallorca, pàgs. 191-202.
ÍDEM, *Diasistemi e storia delle lingue di cultura*, *ISS*, 26, 1985, 955-965.
VENY, J., *Els parlars catalans*, ed. Moll, 1983.
WHEELER, M., *La conjugació valenciana: Geografia, diacronia i psicologia*, dins *Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, València, 1984, pàgs. 409-419.
WALSH, T., *Una isoglossa catalano-gascona*, *Actes del Setè Col·loqui de l'AILLC*, Abadia de Montserrat, 1985 (1986), pàgs. 601-618.
ÍDEM, *El paper de les fronteres polítiques carolíngies en la gènesi dels primitius dialectes catalans*, dins *Actes Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-America*, 1984, Abadia de Montserrat, 1985, pàgs. 25-38.
WHEINREICH, U., *Lenguas en contacto*, Universitat Central de Venezuela, 1974[6].
YLLERA, A., *Introducción a la lingüística*, Alhambra, 1982.

JOAN MARTÍ I CASTELL

PRODUCCIÓ ESCRITA I PRODUCCIÓ ORAL

1. EL VALOR DE LA DOCUMENTACIÓ ESCRITA

Una qüestió fonamental en l'estudi històric d'una llengua és la relació entre l'escrit i el parlat, relació que ens duu a diverses consideracions. D'antuvi, una cosa és òbvia: que les llengües són usades bàsicament en la comunicació oral, i que el nivell de l'escriptura representa una producció especial, de característiques ben particulars. Com és obvi que només podem seguir directament l'ús lingüístic parlat en l'estadi sincrònic coetani. Qualsevol reculada en el temps ens obliga a recórrer exclusivament als textos escrits; dit d'una altra manera, ens obliga a valer-nos només d'un nivell que no és el reflex directe de la realitat més viva de la llengua.

Això no obstant, essent l'únic recurs possible, de res no serveix lamentar-se dels inconvenients implícits; ara: si més no, ésser conscients del que suposa estudiar una llengua mitjançant la documentació ens ha d'ajudar a valorar com cal els testimonis que manipularem, en el sentit sobretot de no atorgar-los una representació superior a la que realment tenen.

És clar que no és el mateix treballar els textos que han estat escrits amb pretensions literàries i/o culturals, que fer-ho amb els que s'han escrit més espontàniament, amb menys preocupació formal, perquè llur contingut o llur destinació no l'exigeix. Nogensmenys, ens enganyem si pensem que la producció que podríem qualificar genèricament de popular, pel fet d'ésser-ho, és també retrat fidel de l'idioma parlat. Crec que no és correcte no admetre que l'expressió escrita, sigui del caràcter que sigui, pel mateix fenomen de l'escriptura, comporta sempre una tensió especial, de la qual resulta un producte allunyat poc o molt de l'expressió oral.

Que el nivell escrit sigui una convenció nova damunt la convenció que és

el nivell oral significa que té autonomia i que no n'és del tot un calc. Això explica que les revolucions en un i altre nivell no siguin simultànies, i hom pot suposar quina transcendència té aquest sol fet. L'escriptura, essent generalment una solució més formal de l'ús de la llengua, és també més conservadora i per tant ofereix major resistència als canvis que no el parlat. Conseqüentment, els textos no manifesten el moviment en l'oralitat. Quan en el parlar es produeixen transformacions, sovint no es reflecteixen en l'escriure si no és al cap de molt de temps; i possiblement tendències a transformacions fonètiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques que no arriben a estendre's prou socialment i que per això no s'adopten com a canvis definitius no apareixen mai en l'escriptura, o només esporàdicament, a causa de la distracció —sempre esperada pel filòleg!— de l'escrivà.

Tot el que he dit, malgrat que és d'una evidència que ningú no gosa discutir, no sembla que s'entengui prou. En efecte, sovint hom al·ludeix cronològicament als canvis lingüístics prenent com a referència segura el primer document conegut que els manifesta. I no manquen les contradiccions: no és rar que un mateix estudiós adés faci coincidir la cronologia d'un canvi lingüístic amb el moment en què es manifesta en l'escriptura, adés subratlli que ha d'haver-se produït necessàriament abans. És el carisma de l'escrit en la cultura universal la causa de la seva sobrevaloració.

En un altre sentit, però igualment relacionat amb el culte a l'escriptura, cal cridar l'atenció en l'interès fonamental, si no exclusiu, dels filòlegs pels textos literaris. Així es cau en el greu error de menystenir allò que no és prou digne literàriament i, paradoxalment, prescindir del que és més acostat a l'ús general de la llengua. Gràcies a les lamentacions de molts estudiosos, cada vegada hi ha més anàlisis lingüístiques d'escrits que habitualment es deixaven com a objecte de recerca dels historiadors, juristes, antropòlegs, etc., i, en conseqüència, disposem de més informació sobre registres col·loquials que no podien aparèixer en obres elaborades molt acuradament. En els textos no-literaris la força del parlat venç més fàcilment les rèmores culturals de qui escriu, a part que hi tenim més sovint indicacions precises sobre el lloc d'origen del document i sobre la seva data: la informació és ensems més rica i més segura (Vàrvaro (1984, pàgs. 187-188)).

Que hi hagi un desfasament en el temps entre el parlat i l'escrit, de vegades molt i molt notable, no nega una relació entre ambdós nivells. Sobretot en el sentit de la mútua incidència: quan en el parlar es produeix una tendència a un possible canvi lingüístic, és normal que més tard o més d'hora es plasmi amb més o menys freqüència en l'escrit; i viceversa: tenint en compte la major compacitat i homogeneïtat d'aquest nivell, és lògic que actuï directament o indirectament com a model del parlat i col·labori a generalitzar una preferència. Reconeixem en totes les llengües aquest flux i reflux.

2. ELS TEXTOS ESCRITS I EL NAIXEMENT DE LA LLENGUA CATALANA

Pel que fa a la informació dels textos escrits sobre el naixement de la llengua catalana, hi ha una confusió que dissortadament ha arrelat. Per una banda, en referir-se als primers textos escrits en català, hom parla dels segles XII i XIII; es citen la versió del *Forum iudicum* i les *Homilies d'Organyà* com a primeres mostres escrites de la llengua. El desconcert pot envair un lector no especialitzat quan, per una altra banda, s'afirma que la llengua catalana era ja una realitat a partir dels segles VIII o IX —o abans i tot—. ¿En què quedem?

És que l'aparició d'un idioma, com l'aparició d'un país, no poden datar-se en un dia ni en un any concrets. Poden haver-hi esdeveniments històrics que per llur transcendència es considerin fites capitals i s'assenyalin com els punts d'arrencada en la vida d'una llengua o d'un poble. Ara: la realitat és molt més complexa, perquè suposa un procés llarg en què va canviant la consciència d'uns homes quant a allò que parlen i quant al grup social de què formen part. Qui avui diu que el que parlem els catalans és llatí té una certa raó; es podrà adduir en contra d'una suposició com aquesta que és molt diferent el llatí col·loquial de la llengua que usem avui. Certament; però, ¿no és també força diferent el català del segle XII i el del segle XX? I, en canvi, ningú no parla de dues llengües distintes. En realitat, el final —la mort— d'un idioma i l'inici —naixement— d'un altre de derivat debades els cercarem només en les diferències *objectives* entre parlars d'un moment i d'un altre. El que compta més definitivament és la consciència de les persones: quan per motius històrics d'índole diversa deixen d'identificar-se lingüísticament amb una llengua, aleshores podem dir que s'ha acabat la seva història lingüística i se n'ha obert una de nova. Una cosa semblant ocorre amb les comunitats: un país es va configurant lentament i progressivament per la consolidació d'uns llaços d'unió que apareixen igualment per raons històriques diverses i que actuen com a elements de cohesió i de diferenciació ensems: de cohesió entre els qui es consideren part del nou grup humà i de diferenciació respecte dels altres més veïns i més allunyats. No importa tant la qüestió que hi hagi un nom propi per al lloc i el gentilici corresponent, com aquest procés de voluntat de formació d'una comunitat social.

En relació amb l'aparició de la llengua catalana, per parlar dels orígens no és el mateix esperar que un text sigui escrit íntegrament en català —si és que això té algun sentit, que jo penso que no—, que tenir en compte que hi aparegui encara que sigui només un mot o fins i tot una tendència de qualsevol dels nivells de la llengua. No oblidem que el llatí continuà essent la llengua de l'expressió cultural; per tant, que, en un document amb intenció lingüística llatina, s'hi esmunyi una forma del català —o del llatí col·loquial català— significa que qui l'escriu té com a parla habitual altra llengua que el llatí, que

no pot reprimir completament en l'operació diglòssica de la substitució lingüística. Així, doncs, una sola solució de fesomia catalana és suficient per suposar que la nostra llengua ja era un fet en el registre col·loquial. Fóra un error de relacionar, aplicant l'estricta proporcionalitat, la quantitat de fenòmens propis de l'idioma català que apareixen en textos antics amb la consolidació en l'ús habitual oral.

3. ELS FENÒMENS D'EVOLUCIÓ DE LA LLENGUA I LA DOCUMENTACIÓ ESCRITA

Tot el que he dit a 2. pressuposa que, en analitzar la cronologia d'un determinat tret, hem de tenir en compte que entre la data de la documentació escrita d'un canvi i la de la seva realització a la llengua parlada hi ha per força una distància; mai no podrem assegurar del tot quina és exactament. A part que no sempre la cronologia de les transformacions es presenta d'una manera inequívoca, i, doncs, és una vana pretensió de voler ésser precisos en aquest sentit; per exemple, la solució doble de la primera persona del singular del present de l'indicatiu de HABERE: *he* i *haig* s'explica pels dos processos següents:

a) HA(B)EO > *hae(o)* > *hai* > *hei* > *he*
b) HABEO > *ha(b)yo* > *hayo* > *hadzo* > *haz* > *hatʃ*

El procés *a*) implica una pèrdua primerenca de la -B- intervocàlica, que genera el diftong *ai*, el qual, després d'un estadi d'assimilació *ei*, monoftonga en *e*. En canvi, en el procés *b*), la caiguda de la -B- intervocàlica no es verifica tan aviat i, per això, es forma el grup -BY-, que dóna la palatal fricativa sonora [ʒ], la qual, en quedar en posició final per pèrdua de l'àtona *-o*, ensordeix i s'africa en [tʃ].

Del contrast entre les dues solucions, en podem deduir que tant la caiguda de les consonants sonores fricatives intervocàliques com la de les vocals àtones finals no es donen necessàriament en un mateix i únic moment, respectivament.

D'altra banda, tampoc no podem estar del tot segurs de la durada de determinats estadis d'alguns canvis lingüístics. En alguns casos, ni del fet que s'hagin realitzat: poden ésser pures hipòtesis. Així, per exemple, si és clar que les consonants sonores en restar en posició final en català ensordeixen —com hem vist en el cas de *haig*-, no ho és quan van deixar d'ésser sonores; hom suposa (Coromines (1971, pàg. 297)) que no foren fenòmens simultanis restar en situació final una consonant i ensordir sobtadament; però més enllà de la suposició poca cosa es pot dir. Si es pren com a punt de referència la grafia, és evident que hi ha mostres de finals de mot amb la lletra o les lletres que gene-

ralment representen el so sonor (*b*, *d*, *g*, etc.); però, ja ho he dit, la convenció gràfica —ultra que és vacil·lant en els orígens de totes les llengües— és més conservadora que la convenció oral. Per tant, hem d'excloure la possibilitat que, tan aviat com en el parlar es produeix l'ensordiment de consonants sonores que han passat a posició final, se'n produeix el reflex en l'escriptura: *fred*, *verd*, *solitud*, etc., encara avui presenten la *-d* final per al so sord [t]!

Pel que fa a la desaparició de les vocals àtones, podem imaginar que s'esdevé en les posttòniques internes abans que en les finals, posem per cas; però és un risc de donar aquest supòsit com a un fet segur i regular.

També cal fer esment a una altra realitat. Deia que ens hem lamentat —i ens lamentem encara— amb raó dels pocs documents no-literaris estudiats per a la història lingüística del català. Això significa que en el nostre cas, més que en d'altres llengües d'història lingüística més analitzada, alguns canvis s'hagin d'avançar poc o molt en el temps si es poden documentar més primerencament que no ho han estat, en buidar i estudiar altres textos.

En un altre sentit, les grafies dels començos vacil·lants, a què ja m'he referit, de vegades no ens permeten d'arribar amb prou seguretat a conclusions que són, tanmateix, versemblants. Així, davant el fet, d'una banda, de les escriptures *qa* (*ca*)/*qua*; *qe*/*que*; *qi*/*qui*; *qo*/*quo*; i *ga* / *gua*; *ge* / *gue*; *gi* / *gui*; *go*/*guo*; i, d'una altra, davant la realitat dialectal actual, que presenta solucions com *aiga*, *llenga*, *pasca*, etc., podem arribar amb lògica a la conclusió que en català antic les susdites grafies reflectien ja aquestes solucions de la llengua oral: *aigua*/*aiga*, *llengua*/*llenga*, *pasqua*/*pasca*. Però no és possible d'afirmar-ho amb plena seguretat justament pel caràcter inestable de l'escriptura.

Semblantment, les grafies *b* i *v* representen els sons bilabial i labiodental, respectivament. Ara: ¿fins a quin punt d'una manera constant i regular? En realitat, encara que molt esporàdicament, des del català preliterari apareixen confusions *b*/*v*: ¿com les hem d'interpretar? ¿Són resultat de la tendència a la identificació /b/ = /v/ o simplement de la imprecisió en la grafia? El mateix podríem dir de l'oposició sorda/sonora de les sibilants /s/ ≠ /z/.

Dintre del vocalisme àton, s'ha insistit que la neutralització de *a-e* en ə és molt anterior a la confusió *o-u* en *u*; i és cert que la documentació mostra ja a partir del segle XII exemples de grafia *a* per *e* i *e* per *a*. Nogensmenys, també es pot trobar algun cas de *u* per *o*, i no sempre en formes que tenen *i* o *u* en síl·laba tònica (*vulien*, *vulia* [Bernat Desclot: *Cròn*ica, Russell-Gebbett (1965, pàgs. 122-123)], *pugut* [*Two letters to the Bishop of Urgell*, Russell-Gebbett (1965, pàg. 108)], *descubrirei* [*Further selections from feudal documents*, Russell-Gebbett (1965, pàg. 78)], *cubert* [Arnau de Vilanova: *Regiment de sanitat*, and a private letter, Russell-Gebbett (1965, pàg. 137)], *cumiat* [Jaume Marc, *Llibre de la baronia d'Eramprunyà*, Martí-Moran (1986, pàg. 75)]. Per

què no interpretar-ho, doncs, com a índex si més no de la tendència a la identificació en *u* de *o* i *u* àtones?

Òbviament, cal anar amb especial atenció i prudència en aquells casos en què s'ha produït un so o un fonema nous, que no tenen, per tant, tradició en la representació gràfica; és inevitable el dubte en l'escriptura, i, conseqüentment, no n'hem de sobrevalorar les solucions i arribar precipitadament a conclusions respecte a la realitat oral. Això val especialment per a la majoria de fonemes consonàntics palatals, com ara /ʒ/, /ʃ/, /dʒ/, /tʃ/, /ɲ/, /ʎ/ (*missatja* [*Llibre de cort reial*, Martí-Moran (1986, pàg. 77)], *menyat* per *menjat* [Jaume Marc, *Llibre de la baronia d'Eramprunyà*, Martí-Moran (1986, pàg. 74)], *miga* per *mitja* o bé *mija* [*Ordenament dels carnissers de Perpinyà*, Martí-Moran (1986, pàg. 66)], *ajen* [*Furs de València*, Martí-Moran (1986, pàg. 60)], *exiré [Pòlissa de préstec*, Martí-Moran (1986, pàg. 57)], *enaxí*, *bategat* per *batejat*, *vaya* per *vaja*, *aya* per *aja*, *viyares* per *vijares*, *vigares* per *vijares* [*Documents valencians*, Martí-Moran (1986, pàgs. 56-57)], *Usagies* per *Usatges [Costums de Tortosa*, Martí-Moran (1986, pàg. 53)], *jutgar*, *jutgats*, *vengats*, *jutgaven* [*Usatges de Barcelona*, versió catalana, Martí-Moran (1986, pàg. 38)], *Pug* per *Puig [Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet*, Martí-Moran (1986, pàg. 13)]). La qual cosa ens impedeix de saber, per exemple, amb tota certesa del caràcter fricatiu o africat d'algunes realitzacions: [miʒa] o [midʒa], [formáʒe] o [formádʒe], etc.

Les qüestions en aquesta línia podrien ampliar-se considerablement. Podem preguntar-nos quan deixà d'articular-se la *-t* final del grup *-nt* (que encara avui es manté gràficament); quan es passà de l'estadi *ai* a l'estadi *ei*, i del de *ei* a la monoftongació *e*; ¿no és massa arriscat de dir sistemàticament que formes com *fait* són llatinitzants i que no representen l'articulació [fájt]? (*faitas*, *fait*, *faiz* [*Primeres homilies*, Martí-Moran (1986, pàgs. 18-19)], *fait [Abusos comesos per Petrus de Lobeira a Lleida*, Martí-Moran (1986, pàgs. 25-26)]).

Evidentment, una informació valuosa i segura sobre molts canvis lingüístics ens la donen els dialectes consecutius: balears, meridionals, alguerès, en el sentit que l'època de la implantació de la llengua catalana a les Illes Balears, al País Valencià i a l'Alguer és segura. Per tant, els trets que s'han conservat en alguns d'aquests territoris són prova que eren vius almenys fins al moment de la conquesta. Així, si a l'Alguer la vocal neutra tònica és /é/ i la neutra àtona, /a/, és degut al fet que hi arriben totes dues, i que, resultant-hi estranyes, es rebutgen i es canvien per les esmentades alternatives; per tant, al segle XIV encara és viva l'articulació [é], i ja era un fet, és clar, la neutralització de *a* i *e* àtones. Que al País Valencià i a les Balears facin l'oposició /b/ = /v/ palesa que en l'època de la conquesta es feia en tot el català. Etc. No hem de caure, tanmateix, en l'error de pensar que en aquests territoris no s'hi poguessin desenvolupar trets específics.

Una font interessant d'informació sobre els canvis lingüístics són les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, de Bernat Fenollar i Jeroni Pau, escrites entre 1492 i 1497. Tot i que pertanyen a un període en què les solucions són ja força definitives i pocs dubtes tenim en el nivell fonètico-fonològic sobre les articulacions de vocals i consonants; i que menys encara són els dubtes en la morfologia, la sintaxi i el lèxic; això no obstant, testimonien vacil·lacions que són índex d'evolucions concretes. Dins la problemàtica precisament de la relació escrit/parlat, no sempre és fàcil d'interpretar si les *Regles* volen esmenar una determinada pronunciació o bé una determinada grafia. Sobre la realitat de la neutralització de *a* i *e* àtones en ə, tenim declaracions com:

«4 És primerament evitar de mettre a per e ni fer lo contrari, com dir:

5 Pera per Pere
...
115 vaguer per veguer
...
135 Barsalona per Barcelona
...
205 perayre per dir parayre» (Martí-Moran (1986, pàgs. 143-149)).

Pel que fa al canvi d'*a* en *e* en la terminació dels plurals femenins:

«8 ànimas per ànimes, e semblants» (Martí-Moran (1986, pàg. 143))

Es reflecteix la confusió per metàtesi a:

«15 langoniça per longaniça
...
26 gavinet per ganivet» (Martí-Moran (1986, pàg. 144)).

Hi ha testimonis de la identificació *o/e* en casos com:

«24 fonoll per fenoll
...
74 onclo per oncle
...
231 altro per dir altre
232 musclo per dir muscle
...
258 rostoll per dir restoll, lo que resta de la segada» (Martí-Moran (1986, pàgs. 144-151)).

I del tancament de *e* tònica i àtona en *i*:

«71 bístia per bèstia
72 spícies per spècies
...
79 siu-te aquí per dir seu-te aquí
...
133 Gyrona per Gerona
134 Perpenyà per Perpinyà
...
140 ginoll per genoll
141 giner per gener, e semblants» (Martí-Moran (1986, pàgs. 145-147)).

Sobre la monoftongació de UA en *o* apareixen exemples com:

«81 gont per dir guant
82 quottre per dir quattre
83 quoresma per dir quaresma, e mil semblants
...
105 ayguo per dir aygua» (Martí-Moran (1986, pàgs. 145-146)).

Sobre la diftongació en *au* de *o* inicial:

«236 aufegar per offegar
...
239 aulor per dir olor o odor» (Martí-Moran (1986, pàg. 150)).

Sobre la monoftongació de *ei* en *e*:

«122 pleyt per plet
123 peyrol per perol, e semblants» (Martí-Moran (1986, pàg. 147)).

Sobre la confusió entre *o* i *u* àtones:

«85 ongüent o angüent per dir ungüent
...
180 Juan per dir Joan
...
251 porgatori per purgatori
...
299 culgar per colgar» (Martí-Moran (1986, pàgs. 146-152)).

Sobre el ieisme de la palatal /λ/ o la seva ulterior desaparició:

«76 sallo per sayo
...
146 fiyol per fillol
147 tayar per tallar, e mil semblants
...
221 penjoy de rayms per dir penjoll
...
293 papeyó per pavelló o papelló
...
304 tella per tea de pi» (Martí-Moran (1986, pàgs. 145-152)).

Sobre la confusió /ʃ/ i /s/:

«108 xiringua per dir siringua
109 xerigot per serigot
...
143 maixcarat per mascarat
144 peixcador per pescador
...
190 xoriguer per dir soriguer
...
195 xiular per siular (Martí-Moran (1986, pàgs. 146-149)).

Sobre la confusió entre fricatives i africades:

«152 previletgi per privilegi
...
188 retxat per rexat» (Martí-Moran (1986, pàgs. 147-149)).

Sobre l'articulació o no de la *-r* final:

«163 punxor per dir punxó» (Martí-Moran (1986, pàg. 148)).

Sobre l'articulació o no de la *-r-* interna:

«185 abre per dir arbre» (Martí-Moran (1986, pàg. 148)).

Sobre la vocalització de la *l* velar:

«200 Euna, ciutat, per dir Helna» (Martí-Moran (1986, pàg. 149)).

Sobre la confusió /kwa/ - /ka/:

«209 Pasqua per dir Pascha» (Martí-Moran (1986, pàg. 149)).

Vull insistir que en molts casos podem dubtar si l'esmena que fan les *Regles* és realment fònica o, en canvi, és simplement gràfica. De vegades és clar, però de vegades, no; hem de relativitzar l'expressió «per dir» i no entendre-la necessàriament com una referència a l'oralitat. En un altre sentit, sóc conscient que alguns canvis s'expliquen per fenòmens com l'assimilació o la dissimilació, és a dir, pel context fònic més que no pas per una evolució d'un so o fonema considerat aïlladament.

Fins i tot hi trobem manifestacions d'actituds lingüístiques respecte a les variants dialectals:

> «165 Més avant són de evitar sobre tot tots vocables los quals manifestament se coneix són de payssos de Catalunya o València diversos dels catalans, com és:» (Martí-Moran (1986, pàg. 148)).

I segueixen aquestes indicacions. Referides a la fonètica:

«170 anave per dir anava» (Martí-Moran (1986, pàg. 148)).

Referides a la morfologia:

«168 nosaltres anem per anam» (Martí-Moran (1986, pàg. 148)).

Insisteix encara:

> «173 No res menys, entre persones de bon ingeni e experiòntia, fàcilment se coneix dits vocables ésser de Empurdà, o de Urgell, o de Mallorques, o de Xàtiva, o de les Muntanyes, o pagesívols, dels quals no acustumen usar los cortesans ne elegants parladors e trobadors.» (Martí-Moran (1986, pàg. 148)).

En suma, amb totes les reserves que hem de tenir pel fet que no es tracta d'autors de gran preparació lingüística, és indiscutible que les *Regles* són un petit tresor no només perquè ens constaten lleis o tendències fonètiques, solucions morfològiques, sintàctiques i lèxiques vives a finals del segle XV, sinó també per les opinions sociolingüístiques que mereixien almenys als nostres au-

tors i per les alternatives de prestigi que trien per substituir la grolleria o el caràcter pagesívol.

Sobre els canvis lingüístics tenim, a més, confirmacions segures en les ultracorreccions. Es generen a causa d'unes disposicions psicològiques de tensió motivades per la voluntat de no caure en errors que es volen bandejar de la llengua. La qual cosa pressuposa dues realitats: 1) que socialment s'intenten imposar models d'ús lingüístic, tot procedint a seleccionar d'entre les tendències només aquelles que es consideren bones. 2) Que els usuaris de la llengua, si més no en una part, estan disposats a sotmetre's a una disciplina en benefici de la unitat i la cohesió. Una i altra realitat són exponent de la consciència que és necessari normativitzar l'idioma; és a dir, d'una actitud avançada sociolingüísticament, perquè la pruïja per l'ús «correcte» establert és pròpia dels moments en què els idiomes són considerats instruments de transmissió de cultura, i no solament de comunicació parcial familiar i col·loquial.

En català la forma *malalt* no s'explica per la normal evolució fonètica del llatí MAL(E)(H)AB(I)T(U), que va donar *malaut* per pèrdua de les vocals àtones no inicials i per la vocalització en *u* de la B en situació implosiva. Ara: com que la realització de la *l* era tan velar que sovint arribà fins a vocalitzar en *u* (*autre* per *altre*, *pauma* per *palma*, etc.); i com que es tracta d'una solució que s'intentarà de frenar, imposant-se la norma de restituir la *l* de les *u* que en procedien, s'esdevé que algunes *u* que no eren resultat de la velarització de *l* es convertiran en *l* a causa de la voluntat dels escrivans de salvar l'«error» *l*=*u*. És el cas de *malaut*: la *u* té l'origen, com he dit, en la B implosiva (com en DEB(I)TU = *deute*); no s'hauria, doncs, d'haver esmenat; però per hipercorrecció esdevé *l*: *malalt*.

Semblantment passa amb la forma *galta*, l'etimologia de la qual no té cap L; és GAB(A)TA, que, per pèrdua de la -A- àtona posttònica interna, presentarà també una B implosiva: GABTA, la qual dóna regularment *u*: *gauta*; el destí d'aquesta semivocal serà igualment esdevenir *l* per abús en la correcció.

Les pressions que cerquen de frenar determinades tendències no sempre ho aconsegueixen. Així, en el català tant el diftong AU com el diftong UA passaven a *o* per monoftongació en la llengua oral. Ens consta que s'intentà que restessin intactes els diftongs; i ho sabem per ultracorreccions que alteren *o* etimològiques per *au* i per *ua*, del tipus: *quars* per *cors* o *quam* per *com*. Tanmateix, la solució definitiva no és la mateixa en ambdós casos. AU es monoftongà regularment, mentre que UA s'hi «resistí»: *roba*, *cosa*, *pobre*, etc., enfront de *quatre*, *pasqua*, *guàrdia*, etc. Això no obstant, alguna resta ens ha quedat en els parlars catalans del canvi lingüístic UA > *o*, que no arribà a generalitzar-se: al costat de *pasqua* coneixem *pasco*; *aigua* i *aigo* coexisteixen; com *guaitar* i *goitar*; etc. És possible que el canvi lingüístic AU > *o* no fos conside-

rat tan vulgar com el de UA > *o*; o bé simplement que els usuaris de l'idioma realitzessin amb més freqüència el primer que no pas el segon.

Les ultracorreccions són, per tant, informadores múltiples: d'una banda són testimoni de direccions en els canvis; però, endemés, d'una altra, ho són del prestigi sociolingüístic de què gaudien: el fet que es procurés que es corregissin demostra sense cap mena de dubte que eren mal considerades. I, encara, dels resultats definitius que avui mostra la llengua catalana, en podem treure conclusions sobre la dialèctica entre model lingüístic que es vol imposar i evolució espontània, amb tota la cautela, això sí, a què obliguen valoracions d'aquesta índole.

4. EL CARÀCTER UNITARI DEL CATALÀ ESCRIT

En el cas de la llengua catalana, a les normals dificultats que implica l'estudi de la història d'un idioma a partir de la realitat del nivell escrit, s'hi suma la particularitat tantes vegades subratllada de la seva unitat en l'expressió literària.

Avui constatem que una bona quantitat de solucions que s'han esdevingut en uns dialectes no s'han esdevingut en d'altres, tant en el nivell fonètico-fonològic, com en el morfològic i sintàctic, com en el lèxic. La qual cosa significa un fet que encara que sigui obvi cal remarcar: malgrat que molts canvis lingüístics s'estenen a la major part del domini català, tanmateix resten estadis precedents en alguns parlars; en podem concloure que sovint coexistien solucions més evolucionades amb estadis més conservadors.

Si als nostres dies els parlars catalans manifesten, per exemple, que la bilabial /b/ i la labiodental /v/ es confonen en /b/, però que ambdós fonemes mantenen també l'oposició, hem de convenir que en el català antic es donà la tendència a la identificació /b/ = /v/, però que aquesta no anul·là l'oposició que inicialment sembla que fou característica de tot l'idioma. A més, si al País Valencià i a les Balears mantenen la diferència fonològicament pertinent de /b/ i /v/, és que al segle XIII, malgrat que, pel que ens diuen els documents escrits, ja ens trobem amb molts de casos de confusió entre /b/ i /v/, es devia mantenir prou viva, si més no en determinats registres.

Paral·lelament, també en fonètica històrica, tot i que és sabut que el diftong AI secundari passà a monoftongar-se en *e* a través de l'estadi d'assimilació *ei*, el fet que avui alguns dialectes mantinguin justament aquest pas *ei* del AI derivat del grup llatí -ACT- (*feit*, *lleit*, etc.) demostra que no devia ésser un canvi del tot general AI > *ei* > *e*, i que al costat de la solució més evolucionada *e* existia la precedent *ei*, almenys en algunes zones.

En la morfologia, el pretèrit perfet sintètic, que no s'ha conservat a la llen-

gua col·loquial de bona part dels dialectes catalans, és ben viu al País Valencià i a les Balears: senyal inequívoc que la perífrasi *anar + infinitiu* gramaticalitzada amb el valor de temps verbal guanyava molt de terreny en el català, però no tot el terreny. Perfet simple i perfet compost s'alternaven.

En la sintaxi, construccions com *anar + a + infinitiu* devien ésser vives junt a la d'igual valor *anar + ∅ + infinitiu*, si tenim en compte que aquesta darrera és encara emprada en alguns dels nostres parlars.

En definitiva, la insistència en el caràcter tan unitari del català antic —caràcter, d'altra banda, indiscutible— potser ens ha dut a fer-nos una idea excessiva i, doncs, equivocada del que era el català quant a les seves variacions. Per causa dels límits de la informació escrita no sabem amb prou seguretat l'envergadura de les diferències dialectals que sens dubte eren vives en la llengua parlada. Quin abast tenien? Quines qualitats: eren diatòpiques només o només diastràtiques, o es barrejaven ambdues condicions? Quina extensió —geogràfica i/o social— tenien realment? Perquè no hem de caure en el simplisme de concloure que era exactament la mateixa que avui comprovem.

Tots aquests dubtes s'accentuen encara per allò que he remarcat: en la consideració d'un canvi lingüístic, ¿fins a quin punt l'escriptura n'és reflex? En general, un canvi fonètic, morfològic, sintàctic o lèxic, insistim-hi, no s'hi reflecteix immediatament. Ara: tampoc no podem afirmar sistemàticament que en l'aparició de dues solucions gràfiques per a un sol fenomen o mot només *val* la més avançada, i que l'altra és per força una resta conservadora del que fou un estadi que ja no és. Probablement, sovint els doblets gràfics són indicadors de vacil·lacions reals en els parlars. En casos que podem il·lustrar amb la realitat actual, ben segur: el doblet *fet/feit* no és solament el recurs a una forma gràfica més arcaica (*feit*) o més moderna (*fet*), sinó la plasmació de l'existència de tots dos mots en la realitat. Però és que també hem de suposar que altres casos de doblets que avui no es corresponen a solucions distintes en els dialectes s'hi corresponguessin en el català antic.

Per totes aquestes limitacions generals i específiques en l'estudi de la història lingüística del català, estem d'acord a defensar una aliança natural entre la lingüística històrica i la sociolingüística. L'estudi de la lingüística històrica es proposa una descripció científica que s'ha d'assegurar, doncs, de l'autenticitat de les dades; que ha de partir d'hipòtesis destinades a ordenar la confusió, almenys aparent, en la història de les llengües. Parteix del caràcter incomplet de les dades precisament perquè ha de treballar sobre l'escrit. En conseqüència, és imprescindible que intenti de determinar les relacions entre l'escrit i l'oral; i això només es pot fer correctament si es compta amb les aportacions de la sociolingüística, que s'ha demostrat capaç en força casos de reduir les insuficiències de la informació de l'escriptura en el passat amb la informació del present, pel principi que els processos lingüístics actuals són els mateixos que

els que han operat històricament. És gràcies a les dades d'avui que es pot interpretar millor la història, i no a l'inrevés. És clar que, en recollir aquestes consideracions, amb l'esperit de superar tant com es pugui els límits de la documentació escrita, no ho faig acríticament, sinó amb la convicció que sovint ens podran ésser útils, però no sempre.

5. ELS PREJUDICIS SOBRE EL CARÀCTER DELS TEXTOS ESCRITS

Com deia a l'apartat 1., una llarga tradició filològica ha centrat l'interès en l'estudi gairebé exclusiu dels textos literaris. L'explicació del prejudici és òbvia: allò que no ha estat escrit amb intenció de creació o que, en tot cas, no l'ha assolida amb resultats prou bons, no val la pena que distregui l'atenció dels estudiosos.

No hem d'amagar que actituds com aquesta moltes vegades procedeixen del fet ja remarcat d'ignorar el caràcter col·lectiu i variable del fenomen lingüístic. Hom tendeix a creure en els sistemes ideals —la qual cosa és ben paradoxal si tenim en compte que l'ideal exclou l'individual—. Sigui com sigui, la història de les llengües eviten tant com poden la *parole*, en el sentit que la defineix Saussure, perquè la *parole* és variació i es rebutja allò que no és solidesa i fixació. Per aquesta via s'entén fàcilment per què les històries de les llengües són en realitat històries de les llengües literàries. Cal, doncs, elaborar una teoria de la llengua escrita per establir sòlidament la relació llengua literària/ús parlat, part fonamental de la història lingüística d'un idioma. L'homogeneïtat, certament, és la que permet de veure l'estructura pròpia de cada llengua; i l'homogeneïtat és més factible en la llengua escrita. Per això, malgrat la gran distància entre parlat i escrit, la cultura llibresca ha hegemonitzat la llengua literària, perquè, a més, en la història d'un idioma abraça l'àmbit en què es produeix la condició bàsica perquè puguem parlar de la seva existència total.

Si l'actitud que se centra en els textos literaris potser és defensable en l'estudi de la història de la literatura —i personalment penso que tampoc—, és equivocada en l'estudi de la història lingüística. Per una raó molt simple: el coneixement real d'una llengua no l'adquirim per com l'empren els grans escriptors solament, justament perquè són una excepció minoritària; ells ens n'informen molt parcialment. Són sobretot els documents sense pretensions literàries ni cultes els que més fidelment poden reproduir l'ús viu d'un idioma. I vet aquí que, pels prejudicis indicats, manca en totes les llengües romàniques l'atenció que es mereixen.

Una altra mancança important que dificulta el coneixement complet de la història lingüística de les llengües romàniques és l'escorcollament de textos no

medievals (segles XVI endavant). Els medievals gaudeixen entre els filòlegs d'un especial prestigi que no tenen en general els d'època moderna. La importància de la història de l'època medieval per la riquesa d'aspectes que la caracteritza és possiblement l'explicació d'aquesta preferència. Lingüísticament abraça el període dels orígens, dels començos i de la consolidació definitiva de les llengües neollatines, les quals després canviaran molt més lentament i sobretot condicionades per una estructura bàsica que s'ha format en l'Edat Mitjana. Però tot això no és justificació per abandonar l'estudi dels processos moderns; abandonament que provoca que, d'alguns, se'n tingui un coneixement mins i insegur.

JOAN MARTÍ I CASTELL
Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

BADIA I MARGARIT, A. M., *Comunicació verbal entre romanç i llatí a l'època d'orígens de la llengua*, dins *Festa acadèmica en homenatge als doctors Badia i Margarit, Bastardas, Carratalà i Moreu-Rey*, Barcelona, 1986, pàgs. 11-17.

BASTARDAS, J., *El català pre-literari*, dins *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Basilea, 22-27 de març de 1976*, Barcelona, 1977, pàgs. 37-64.

COLON, G., *La llengua catalana en els seus textos*. 2 volums. Barcelona, 1978.

COROMINES, J., *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona, 1971.

Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae. Voces latinas y romances documentadas en fuentes catalanas del año 800 al 1100. Barcelona des de 1960.

MARTÍ I CASTELL, J. I MORAN, J., *Documents d'història de la llengua catalana. Dels orígens a Fabra*. Barcelona, 1986.

MORAN, J., *Notes sobre la formació de la llengua catalana*, «Anuario de Filología. Facultad de Filología», Barcelona, 1984, pàgs. 335-346.

NADAL, J. M. i PRATS, M., *Història de la llengua catalana. 1. Dels inicis fins al segle XV*. Barcelona, 1982.

NADAL, J. M. i SABRIÀ, M. T., *L'accés del català a l'escriptura*. Dins «L'Avenç», núm. 49, 1982, pàgs. 15-21.

RUSSELL-GEBBETT, P., *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*. Oxford 1965.

SABATINI, F., *Lingua parlata, scripta e coscienza linguistica nelle origini romanze*, dins *Atti XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza. Napoli 15-20 aprile 1974*. Vol. I, pàgs. 445-453. Nàpols-Amsterdam 1978.

VÀRVARO, A., *La parola nel tempo. Lingua, società e storia*. Bolonya, 1984.

EDUARD BLASCO FERRER

LA RECONSTRUCCIÓ LINGÜÍSTICA VISTA PER UN ROMANISTA. PROBLEMES DE MÈTODE. ESGUARD RETROSPECTIU. PERSPECTIVES

0. «ACCIDIT UT OCTAVO DIE LINGUISTICA ORIRETUR»

0.1. Benvenuto Terracini, un home genial i sempre capdavanter al seu temps, en dreçar l'any 1921 el balanç de la recerca històrica, s'expressava de la manera següent:

> «Il Walde, rendendo conto, or non è molto, dei progressi compiuti dalla linguistica storica nel campo latino, ha affermato che ormai la storia del latino è stata fissata nelle sue linee generali, e che solo modificazioni, importanti sì, ma d'ordine particolare, vi potrà apportare il lavoro degli storici. Nel suo ultimo libro sulla etimologia, ristretto particolarmente al francese, lo Gilliéron, criticando il metodo comunemente seguito nelle ricerche etimologiche, sostiene che, in fatto di storia lessicale, quasi tutto resta ancora da fare o da rifare. La differenza delle condizioni in cui i due maestri si trovavano a lavorare: l'uno su fonti frammentarie, limitate e, per quanto è dato congetturare, non facilmente accessibili, l'altro in mezzo alla dovizia inesauribile d'un gruppo di dialetti viventi, non basta a giustificare questo loro opposto giudizio sui progressi compiuti dalla nostra disciplina; infatti l'osservazione dello Gilliéron è concepita in forma tale che essa potrebbe venire estesa a qualsiasi altro campo della linguistica» (extret de 1957:1).

Terracini era plenament conscient de la bifurcació metodològica esmentada i sobretot del pes que aqueixa exercia sobre la lingüística històrica dels anys

vint. Més encara, ell havia entrevist les dificultats de conciliar la rígida anàlisi neogramàtica, que concebia la llengua com a una entitat monolítica, amb la novíssima dialectologia i amb la geografia lingüística, que llençava una guspira de llum sobre l'enigmàtic desenvolupament lingüístic, sense reeixir a deslligar-se tanmateix del deleteri concepte de *llei* (cf. les normes bartolianes). L'entusiasme inicial de Terracini i dels comparatistes de la seva època minvaria més tard amb els límits que imposava l'aplicació d'una diferenciació horitzontal sincrònica a la reconstrucció d'un proto-sistema *a*-històric i *a*-crònic. La renitència dels indoeuropeistes, almenys fins a Meillet, dels llatinistes i dels romanistes fins avui a reconstruir un model històric estratificat tindrà conseqüències pregones sobre el futur de les *històries de la llengua* del nostre temps.

0.2. La reconstrucció lingüística (RL) és alhora un mètode i una branca de la lingüística històrica. Va néixer primerament com a mètode d'anàlisi de la lingüística històrica vuitcentista. Com sabem, les finalitats de la lingüística històrica es poden sintetitzar en els tres punts següents: (1) l'anàlisi del *per què* del canvi lingüístic (CL), o sia de les seves *causes*; (2) l'estudi del *com* del CL (*modalitats*); (3) l'interès pel *vers on* del CL (*tendències*). La RL s'ha ocupat fins poc fa de 1 i 2, i solament en temps proppassats de 3.

0.3. L'aplicació del mètode reconstructiu va interessar ben d'hora diverses branques de la lingüística històrica, que únicament a primera vista semblen autònomes, però que en realitat mostren lligams íntims en llur essència: (1) *l'etimologia*; (2) *la gramàtica històrica*; (3) *la història de la llengua*.

0.4. La recerca etimològica, voldria asserir sense ambages, és el punt de partença de tots els problemes que pertanyen a la lingüística històrica i a la reconstrucció hodiernes. Els neogramàtics, els primers que sèriament batejaren el mètode de la recerca etimològica mitjançant la comparació de les formes genèticament emparentades, descuraren completament l'estudi de les modalitats del canvi lingüístic i identificaren per tant RL amb reconstrucció del proto-sistema i del proto-ètim. La influència d'aquesta concepció no trigà gaire a generalitzar-se en les altres dues branques, les quals doncs quedaren subjectes al mètode reconstructiu etimològic. D'aital manera que hom pot suggerir una filiació directa que partint de l'etimologia s'estengué aviat a la gramàtica històrica i finalment a la història de la llengua:

branca	mètode
etimologia ←	RL formal < Comparatistes neogramàtics
↓	
gramàtica històrica	
↓	
història de la llengua	

Veurem més endavant que reconstrucció de l'ètim no vol pas dir únicament reconstrucció formal, sinó més tost anàlisi detinguda de la trajectòria històrica del vocable, de la primerenca atestació fins avui. A despit dels avanços de la lingüística, el sistema de treball dels neogramàtics es perpetua encara en algunes de les obres etimològiques més modernes i representatives i en nombrosos estudis d'etimologia romànica.

0.5. Partint de l'esquema adduït suara, la tasca que escometo en aquest breu escrit consisteix a analitzar els punts febles que hom pot individuar en les tendències metodològiques que han caracteritzat el nostre segle i les obres que n'han derivat en el si de la Romanística.

1. «SPRACHWANDEL WIRD MIT BLITZ UND DONNER ANGEKÜNDIGT». UN PUNT DE PARTENÇA OBLIGAT: ELS NEOGRAMÀTICS.

1.1. Cap escola no ha deixat una empremta tan sòlida com la dels Neogramàtics. Llur influència es farà palesa dins tots els sectors de la lingüística històrica i seran ells directament els artífexs de la injusta concatenació entre *etimologia*, *gramàtica històrica* i *història de la llengua*. Terracini havia vist correctament el punt feble de l'escola comparativa vuitcentista: el recurs únic als textos codificats i la reconstrucció de proto-sistemes engendraven resultats artificials, ben divergents de la realitat lingüística i dotava la llengua d'una rigidesa abnorme. No pot sorprendre gaire que les coordenades afavorides pels Indoeuropeistes i Romanistes d'aquella escola fossin les lleis fonètiques i el camp etimològic. El REW de Meyer-Lübke és un bell testimoni d'allò que poden fornir els estudis d'aquest tipus. Cada mot que s'hi troba és a-històric, a-cònic, universal en sentit, forma i funció. L'únic lligam que manté una cohesió estreta entre els derivats és l'ètim, que pot ser documentat o postulat.

No cal condemnar tot allò que hem heretat d'aquella època, ans caldria avui re-examinar detingudament algunes de les bases neogramàtiques sota d'altres òptiques. Alguns ho han fet i han assolit resultats assaonats (pensem en les interpretacions d'*analogia* que han fornit Kulyłowicz, Mańczak, Anttila). Però, si hi ha un ver defecte manifest que hem heretat d'aquell període, aquest és de segur la injustificada aplicació del mètode atomístic de la recerca etimològica a l'anàlisi de la gramàtica històrica i de la història de la llengua. N'ha resultat, de primer, una gramàtica històrica que condensa només estadis de llengua artificials, immòbils, concatenats pel trait-d'union que mantenia units l'ètim als derivats. I reparem, a més, que quan parlo d'estadis, no em refereixo pas naturalment als estadis sincrònics que estudiaran els estructuralistes, sinó a un conglomerat de formes sense tan sols una col·locació precisa. Allò que

comptava era la comparació formal i, de resultes, la major cohesió possible, no pas però la identificació o la vitalitat i extensió reals dels elements. No és casualitat que les gramàtiques i els estudis diacrònics del període neogramàtic mostrin tots el subtítol *vergleichend dargestellt*, ni que les esmolades polèmiques de començaments d'aquest segle (que no s'han apagat encara) es centressin sobre l'autonomia de les respectives llengües en el si d'un grup de sistemes genèticament emparentats.

Més greu encara ha estat l'adaptació del model d'anàlisi de l'etimologia i de la gramàtica històrica a la història de la llengua. La rigidesa i l'autonomia formals podien tenir una mínima explicació dins les dues primeres branques, però l'extensió a una matèria del tot diversa i extremament complexa ha causat un dany irreparable. Cal només donar un cop d'ull a les històries de la llengua més tradicionals per a adonar-nos de la violència exercida sobre les respectives realitats lingüístiques. Violència, de la qual els mateixos històrics de la llengua eren plenament conscients, però que amb les eines a llur disposició no podien eliminar. Bruno Migliorini diu explícitament al prefaci del seu *opus magnum*, la *Història* de la llengua italiana:

> «Me ha dado mucho que pensar la división en períodos. He terminado adoptando más o menos, desde el doscientos en adelante, la división convencional por siglos, consciente de que la división más racional por generaciones habría presentado... dificultades insuperables... Suscitan muchas dificultades prácticas, en la división por siglos, los autores a horcajadas entre un siglo y otro: Dante mismo, Prodenzani, Leonardo... y tantos otros. Ocurrirá así algunas veces que las citas de un mismo autor se encuentren esparcidas por dos capítulos sucesivos» (1968:13).

I això que el Migliorini, a diferència d'altres, té en compte el precepte de Vossler (1936), segons el qual «le opere brutte e le non poetiche sono assai più documentarie delle opere belle e poetiche». La resistència a incloure els textos *vulgars*, els epistolaris nombrosos, sota els quals batega la llengua popular, traeix una heredetat neogramàtica fins ara no pas esborrada. El resultat més immediat d'aquesta fèrria posició és que hom tendeix a reconstruir falsos estadis de llengua, per als segles estudiats.

D'on resulta l'abnorme impressió que la llengua sigui estàtica durant llargs períodes de la seva evolució:

> «È mai possibile che dal Trecento al Novecento, entro un'epoca di rivolgimenti profondi della condizione umana, la lingua, strumento di pensiero e di cultura, sia rimasta presoché immutata? Evidentemente questa situazione paradossale si deve al difetto della ricerca.»

Marcello Durante (1981:102) ha tocat el punt exacte de la qüestió. La fesomia de les històries de la llengua tradicionals correspon exactament a la partició estructural de les gramàtiques històriques: un estadi antic, que reflecteix el sistema lingüístic de les primeres manifestacions (italiano antico; español antiguo; català antic) i que dura si fa no fa fins als segles XV i XVI (!!), i tota la resta, que naturalment representa la llengua moderna. Cap espai destinat a variants socials i a estratificació; cap referència a mudaments més subtils que defugen a l'interès dels historiadors; cap esment, doncs, de la funcionalitat real de la llengua.

Fer un estudi sobre la llengua de Ramon Llull pot ser molt interessant i profitós, però assignar-li en rodó l'estatus de *llengua medieval* (XII-XV) em sembla una generalització prou injustificada. I hom pot explicar-se fàcilment, com de tals segmentacions del *continuum* lingüístic es puguin despendre inferències força desequilibrades. Quin sentit té presentar, dins una història del lèxic, llistes de mots característics de diversos estadis de la llengua, sense indicar freqüència, contextos, vitalitat? Això és, dit rònegament, deformar la llengua, privar-la de l'estat conflictiu intern i continu. Bastardas ens ha ensenyat prou eloqüentment com fins i tot estructures que des de fa dècades s'han adscrit a l'ibero-romànic, fossin ben vitenques i atestades als documents llatins medievals de Catalunya (*amarellus*, *caseum*). I basta ben poc per comprendre que el polimorfisme medieval, tantes vegades repetit en els nostres manuals, no reflecteix més que una imatge fal·laç i que, ben mirat, els termes adduïts presenten diferències notables d'autor a autor, de text a text, de regió a regió, d'etapa a etapa (cf.: *frare-germà*; *jaquir-deixar*; *pus-més*; (*en*) *trò-fins*; *muntar-pujar*; *nafrar-ferir*; *toldre-llevar-treure*; *tost-prest-aviat*; *seny-campana*; *llong-llarg*; *estirs-excepte*; *cald-calent*; *onta-vergonya*; *ociure-matar*; *lleny-nau*; *llest-llegit*; (*re-*) *membrar-recordar*; *jorn-dia*; *demantinent-manvés-tot seguit*; *mençónega-mentida*: la llista és totalment arbitrària).

Estudis més recents i aprofundits (Casanova, Schmid) han mostrat com una anàlisi acurada de textos cronològicament i regionalment ben identificats pot fornir resultats prou significatius. I, em demano, quant canviaria la nostra història de la llengua dels primers segles —vull dir del periode pseudo-medieval!—, si pouéssim dades dels documents no-literaris: *Usatges*, *Furs*, *Epistolaris*. Qualque exemple, triat asistemàticament.

L'oposició *fembra* 'dona'-*muller* 'consort' sembla ser ben sòlida i arrelada pertot arreu a l'edat mitjana, del Rosselló a les contrades occidentals:

> «que negun *hom* ni *femna*; si alcu lebros jau ab alcuna *fembra* que... no sia sa *muler*» (Alart, 1296);
>
> «si lo *marit* d'alcuna *fembra* serà condempnat... nós som tenguts satisfer ... a sa *muler* e als creedors d'aquell (*Furs de València*, s. XIII).
>
> «De tot *home* o *femna* que.s moira» (*Capbreu de Castellbisbal*, 1189).

Les atestacions s'acorden bé amb la veu tronadora de Coromines:

> «A penes fa falta recordar que, en aquest temps, el mot que significa 'dona' és *fembra*, mentre que el cat. arcaic (?) *dona* (fins a primers del segle XV) vol dir 'senyora' o 'dama' i només rarament comença, als voltants del segle XIV, a envair el camp semàntic de *fembra*» (*Entre dos llenguatges*, 1976, I: 169n.4).

Tanmateix, per qui no es deixa impressionar gota per les documentacions asistemàtiques o pels gramàtics omniscients, és saludable continuar la recerca i prou fàcil constatar que les coses no estaven ni de bon tros com s'ha suposat fins ara:

> «Natana temé lo dimoni e la frevoltat de coratge de *fembra*»(§XIX), vs.;
> «en aquella ciutat havia una *dona* qui amava molt son marit» (§XX, Llull, *Llibre d'Evast e Blanquerna*, s. XIII);
> «cascuna *fembra* sie emenada segons la valor de son marit»(§19/1);
> «a les *fembres* tolre nas» (§73/24);
> «si algu *fembra* verge per força corrumprà, ho la prena a *muler*» (§85/4);
> «si les *mulers*... mas per paor... del marit» (§88/2; *Usatges de Barcelona*, s. XIII).

Deixo al lector la comesa de col·locar en una seqüència lògica els passos adduïts. Allò que se'n desprèn és, tanmateix, colpidor: ja al segle XIII es pot formular un passatge gradual de *fembra*[1] 'dona' a 'muller'. Aquest mudament s'ha interromput ben d'hora per raó de l'embranzida d'un altre vocable, *muller*; entremig queda *dona*, que compareix amb el seu valor genèric al segle XIII i que retrobarem tot sol p. ex. dins l'*epistolari valencià* (1379, ed. Rubio Vela). Hi ha un moment, una estoneta (és molt greu aquest sentit de vaguetat!) de la nostra història de la llengua, en què val l'equipol·lència múltiple: 'muller': *fembra* = *dona* = *mul(l)er*, la qual hem d'inserir dins l'esquema evolutiu medieval:

estadis	'prostituta'	— 'dona'	— 'muller'	— 'dama'
A	A1	*fembra*	*(muller)*	*dona*
	A2	*fembra*	*(fembra)*	*dona*
	A3	*fembra*	*(dona)* ←	*dona*
B	*fembra*	*dona*	*muller*	*dama, senyora...*

(1) El significat de *fembra* era no-marcat i podia designar adés la 'femella d'animal', adés la 'femella humana'; cf. a la traducció del *Llibre del Tresor* de Brunetto Latini (ed. Wittlin): «Que, per voluntat de Déu, hi hac de totes maneres de bèsties e d'ocells, *mascles* e *fembres*» 99/10); «un altre Farahó... manà que tots els fills mascles dels ebreus fossen gitats als flums, e les *fembres* fossen guardades» (121/23).

L'estadi B pot amb tranquil·litat ser definit *modern*; però, i l'estadi A? No hi ha raons plausibles, com hem vist, per considerar-lo monolític, ni tampoc per assignar-li unes dates concretes ('dona' serà traduït encara amb *fembra* per Antoni Canals i Joan Bonllavi, els quals, però, afegiran l'epítet *comuna* o *pública* al vocable per a designar el concepte pejoratiu: és una ulterior fase, encara antecedent a la cristal·lització de B!). Precisament el caràcter heterogeni i extremament complicat dels primers segles documentats hauria de posar en guàrdia els historiadors de la llengua i convèncer-los a estudiar més aprofundidament «l'esperit dinàmic» dels documents i de llurs estructures.

Més endavant veurem com examinant els documents privats o no-literaris hom pot espigolar també estructures morfosintàctiques *a*-normals, val a dir molt més reculades d'allò que tradicionalment s'ha pensat.

2. «LE SYSTÈME OÙ TOUT SE TIENT... MÊME LL NÉANT». L'ESTRUCTURALISME

El moviment estructuralista (o més tost els corrents estructuralistes) va anorrear d'un cop el sistema deductiu-nomològic i l'atomisme dels Neogramàtics. La consciència que un mudament dins el sistema arrossega altres variacions i interessa l'equilibri sencer del sistema ha comportat un canvi net de l'òptica d'aproximació a la llengua. A Catalunya la pausa obligada dels anys 40-60 ha retardat la propagació d'un mètode que en d'altres països havia pres peu ben segur. Cap als anys 70 comencem a notar alguns estudis estructuralistes aplicats al català, que tindran continuïtat fins avui (pensem en els intents d'explicació dels timbres vocàlics orientals).

Hem d'apressar-nos a dir, però, que l'estructuralisme no concep cap via nova de reconstrucció lingüística, d'on la seva poca utilitat diacrònica, manta vegada subratllada. En efecte, els Estructuralistes, així com després els Generativistes, se serveixen tàcitament dels sistemes pre-constituïts pels Neogramàtics, afegint-hi només els aspectes de la funcionalitat interna (és a dir l'estudi de les modalitats —no pas de les causes!— del CL) i de la segmentació del *continuum* diacrònic en *espaces de temps* (Saussure) aproximadament definits. La innovació, productiva i positiva, no ha quedat equilibrada per un sistema amb ambicions històriques i afinament del mètode, de manera que els poquíssims estudis estructuralistes consagrats a la diacronia semblen treballar amb entitats artificials i desproveïdes de dinamisme real. A més, és gairebé totalment absent la sintaxi històrica.

Tot això, com he anticipat, no pot gaire sorprendre, per tal com és l'herència directa del mal neogramàtic: contra la concepció de sistemes —abans protosistemes gegantins, ara mini-sistemes independents i amb col·locació sincrònica—

monolítics, de cap manera estratificats socialment o dialectològicament no s'ha trobat l'antídot (el concepte de *diasistema*, aplicat parcialment a la diacronia per Ernst Pulgram i altres, conté greus limitacions).

Heus ací un exemple paradigmàtic, aplicable a dues llengües romàniques i que per cas vincula estretament un dialectòleg amb reminiscències neogramàtiques (Max Leopold Wagner) amb un estructuralista declarat (Yakov Malkiel). En tractar del verb FĂCĔRE, Wagner, dins la seva *Flessione nominale e verbale del sardo antico e moderno* (1939-40), que tenia naturalment ambicions històriques, rebutja la possibilitat que les formes dialectals del tipus logudorès *fáko*, *aʔO* (ʔ = hamza àrab) es remuntin a una variant vulgar no documentada *FĂCŌ, i propendeix doncs per l'explicació analògica, postulant una formació sarda posterior en el temps (*fáko*, segons *yúko* < DŪCŌ). Paral·lelament, però molt més tard (1968), Malkiel en cercar una explicació estructural de l'anòmal desenrotllament dels infixos *-rg-*, *-ng-* en castellà, avença la hipòtesi que la causa pregona del CL es trobi dins les flexions verbals, assenyaladament al present de FACERE, i diu (empro l'edició italiana de 1977:51):

> «L'influenza qui postulata è ben visibile nell'attrazione che l'a.sp. *dizer* ha esercitato su *fazer* < facĭō, -ĕre: mentre il portoghese... e l'italiano... conservano fedelmente... lo schema dei prototipi latini, l'ant. spagnolo interrompe la tradizione (!!) sostituendo 1 *fago* a **faço* e 7 *faga* a **faça*, e venendo così a creare due serie perfettamente parallele: una regolare, *digo*, *diz(es)*... *diga*, l'altra decisamente analogica, *fago*, *faz(es)*... *faga*.»

És sorprenent de constatar com un seriós coneixedor de l'espanyol antic es deixi transportar per la seva teoria, al punt que, per tal de preservar el sistema de base llatí de possibles fragmentacions, prefereix falsejar les dades, adduint un mudament analògic tardà, que és del tot inconcepible, atès que en espanyol antic *no ha existit mai* un **faço*, i que per tant l'analogia postulada *digo* → **faço*: *fago* s'advera, no sols una hipòtesi malaguanyada, sinó fins i tot confutable a priori pels fets empírics! Esquemàticament, doncs, la posició (a) de Wagner és idèntica a la de Malkiel, i totes dues diferents de (b), que representarà la dels lingüístics moderns, els quals són alhora sociolingüistes:

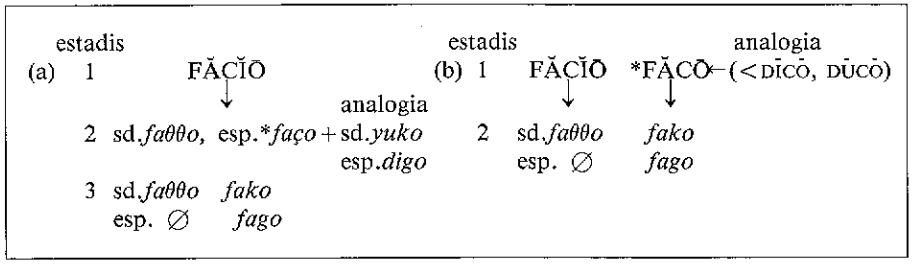

La diferència entre els dos models és eloqüent: el primer hipotitza fases autònomes, rígides, monolítiques; el segon preveu una diferenciació primerenca, a la base. No cal subratllar que el model (b) s'adiu més realísticament a l'evolució de l'espanyol.

Un ulterior mancament teòric dels Neogramàtics, assimilat pels Estructuralistes, pertoca al concepte de la *cronologia relativa*. El mecanisme de la cronologia relativa es basa en el pressupòsit que tots els canvis lingüístics tenen un inici i una fi, i que tan bon punt un mudament es conclou, un altre, a aquell lligat, comença a actuar-se. Lazzeroni (1986) ha posat de relleu darrerament la greu aporia intrínseca d'aquest principi: res no ens assegura que, un cop arribat a la conclusió, una evolució fonètica no pugui regressar. Un exemple, tret de la vall Gardena (dialecte dolomític) confirma puntualment els escrúpols de Lazzeroni. Aplicant el mecanisme de la cronologia relativa, podríem segmentar l'evolució següent, regular als parlars dolomítics, en dues fases:

1 ALTUS ⟶ *alt*
2 *alt* ⟶ *aut*

Per a un Neogramàtic i per a un Estructuralista és evident que la vocalització de L-preconsonàntica és posterior al seu manteniment. D'aquesta manera, els primers, per via deductiva, formularien una llei, per la qual tot AL > *au*, que exclou naturalment *AU > *al*. Doncs bé, a la vall Gardena el procés descrit ha continuat, provocant una cadena regressiva:

1 ALTUS ⟶ alt_1
2 *alt* ⟶ *aut*
3 *aut* ⟶ alt_2

En esguard d'una reconstrucció, aquesta desviació és catastròfica, perquè veda qualsevol indicació cronològica i revela quant opaca sigui la generalització per via deductiva (i els exs. com AUTUMNUS > *alton* corroboren la inadmissibilitat de la reconstrucció cronològica d'aquesta mena). Al paràgraf següent tocaré alguns punts que apropen el sistema neogramàtic al generativista, però abans de cloure aquest punt, és necessari afegir que el problema adduït adés representa un exemple il·lustrador d'un mecanisme interpretatiu que uneix íntimament tots els corrents, fins i tot els generativistes. Aquests darrers han canviat solament la terminologia, introduint el (a) *bleeding order* i el (b) *feeding order* (Kiparsky), que són dues regles aplicables al concepte estructural de la *Kettenverschiebung* (en les dues modalitats martinetianes, del *Sog* o *drag-chain* i del *Schub* o *push-chain*), però que es limiten a recordar-nos allò que els Neogramàtics ja sabien: que quan p. ex. P ha donat *b*, un p_2 < PP no pot (a)/pot

(b) donar b_2. Aquesta interpretació està sempre vinculada estretament amb la concepció tradicional de la cronologia relativa, la qual, però, com hem acabat de veure, recolza sobre una deducció universalística feble.

3. UN CARTESIANISME MALENTÈS: EL GENERATIVISME

Cap altre moviment no ha representat més integralment la segona meitat del nostre segle que el generativisme chomskià. La innovació generativista ha tocat camps tan divergents com ara la lingüística, la filosofia del llenguatge, la psicolingüística, la neurolingüística, la sociolingüística, la lògica. I cap altre corrent no ha canviat tantes vegades en tan poc de temps les seves premisses heurístiques, els seus principis fonamentals (vegeu Chomsky a la bibl.; a més Cinque 1979, 1983; Radford 1983).

Ben mirat, l'atracció generativista ha perdut aviat la seva força: les inspiracions neocartesianes s'han adverat una interpretació poc sòlida (v. per últim Rosiello 1988); la innovació metodològica ha resultat ser una còpia del model deductiu-nomològic neogramàtic i del model lògic de Hempel-Oppenheim (cf. Rosiello 1985; Block 1986); la incidència sobre el sector privilegiat o descurat pels predecessors (sintaxi històrica) ha estat mínima (v. Coseriu 1975).

Pel que fa a la reconstrucció, l'aportació generativa és força migrada. Això es deriva del fet que subsisteix el recurs (ara programat diversament) a una unitat monolítica de partença i que les poques variacions admeses funcionen en realitat com a regles alternatives, externes a la regla principal. Més greu és el fet encara, que sota l'etiqueta de regla s'amagui la vella terminologia vuitcentista, amb la qual es cerca de resoldre el problema de les seqüències cronològiques. Vegem un exemple inèdit. Considerem les següents formes i evolucions, pertanyents a tres dialectes que pel moment anomenarem C1, C2 i C3:

-L-	C1	C2	C3
SALEM	sáli	sáwi	sái
SOLEM	sòli	sòwi	sòi
MELAM	mèla	mèwa	mèwa
MOLAM	mòla	mòwa	mòw(a)
CHALARE	kaláí	kawái	karái
OLIVAM	olía	owía	oría
VOLEBAM	(b)olía	(b)owía	(b)oré (+DEDIT)

Reparem, a més, que C2 comprèn un diasistema més vast, on hom pot trobar els al·lòfons [β], [ṛ] (r-grasseyé), [γw], [ʔ] (*sáβi, sári, sáγwi, sáʔi*). La regla (R) que ens mena de C1 a C2 no és gaire complicada:

$$\text{R1} \quad \begin{bmatrix} +\text{sil·làbic} \\ +\text{consonàntic} \end{bmatrix} \longrightarrow \begin{bmatrix} -\text{sil·làbic} \\ -\text{consonàntic} \\ +\text{posterior} \end{bmatrix} \Big/ \ \text{V}___\text{V} \quad (=[\text{l}]>[\text{w}])$$

Per a donar raó del passatge de C2 a C3 la situació es complica enormement, per tal com: (1) hi ha diferència de tractament en dependència de la vocal final: si és alta ([+difusa]) el *glide* es perd; si és baixa ([+compacta]) es manté; (2) hi ha diferència de tractament en dependència de l'accent: si la vocal tònica precedeix la líquida, hom obté (1), si la segueix hom obté un fonema vocàlic i consonàntic ([+sil·làbic]) discontinu. Per a (1) podem formular R2:

$$\text{R2} \quad \begin{bmatrix} -\text{sil·làbic} \\ -\text{consonàntic} \end{bmatrix} \longrightarrow \varnothing \Big/ __ \begin{bmatrix} \text{V} \\ +\text{difusa} \end{bmatrix} \quad (=[\text{w}]>\varnothing)$$

La distribució de (2) requereix un repensament: cal partir de C2 o de C1 (~llatí)? La cosa més plausible és partir de -L-:

$$\text{R3} \quad \begin{bmatrix} +\text{sil·làbic} \\ +\text{consonàntic} \\ +\text{continu} \end{bmatrix} \longrightarrow [\text{-continu}] \Big/ \underline{\quad} \begin{bmatrix} \text{V} \\ +\text{accent} \end{bmatrix} (=[\text{l}+\acute{\text{V}}]>[\text{r}+\acute{\text{V}}]).$$

El problema més greu ve quan intentem de passar de la mera descripció dels fenòmens a la pura reconstrucció, o sia quan assignem a les regles una seqüencialitat lògica (i cronològica). Val a dir, que la reconstrucció evolutiva global pot ser representada per dos camins alternatius i, del punt de vista generatiu, totalment viables:

(1) Hom pot partir de C3, adduint una bifurcació originària del desenvolupament de -L- en dependència de la variable [accent] i explicar C2 com a resultat d'una pèrdua de la regla que determina la seu de l'accent (*rule deletion*):

$$\text{C3} \quad \left\{ \begin{array}{l} \text{(a) si L = postònica} > w/(\varnothing __ \text{-A}) \\ \text{(b) si L = pretònica} > r \end{array} \longrightarrow \text{pèrdua de (b): L} > w \right\} \ \text{C2}$$

(2) O bé, hom pot partir de C2, postulant una regla única L > *w*, a la qual s'afegeix en un moment posterior l'addició de la regla (*rule addition*) que condiciona els resultats de -L- en dependència de l'accent:

$$C2 \left\{ (a)\ L > w \longrightarrow \text{addició de (b)} \quad \begin{matrix} (a)\ siL = post. > w/\varnothing \\ (b)\ siL = pret. > r \end{matrix} \right\} C3$$

En conclusió: hem de postular una seqüència C1 > C2 > C3 o més aviat una C1 > C3 > C2? Les sigles analitzades corresponen als dialectes del: campidanès meridional (C1), central i lateral (C2) i del Sulcis (C3). Com veiem, per al gramàtic diacronicista el suport de la gramàtica generativa és mínim. Els Neogramàtics, potser, haurien tingut més sort en explicar aquest cas desorientador: en comptes de *pèrdua*, ells haurien partit de l'*extensió analògica* o *generalització* d'una solució inicialment limitada, L > *w* a detriment de L > *r*. Per al segon cas, tanmateix, llur explicació seria més interessant, no deixaria enlaire la causalitat: per als Neogramàtics l'addició de regla equival gairebé sempre a un efecte d'*interferència* amb un sistema contigu (*substrat*, *adstrat*, *superstrat*). I en el cas del sulcità potser ells haurien adduït la influència del genovès antic de Calasetta i Carloforte, dues colònies de parlants procedents de Tabarka, arribats al Sulcis pels voltants del s. XVI. Recordo que en genovès i als dialectes lígurs L > ∅/*r*: SALEM, CHALARE > *sâ* (a través de *sár*), *kará*.

No és la meva intenció, com a especialista de sard, d'aturar-me sobre el problema del Sulcis. Puc dir solament que la darrera hipòtesi suscita greus escrúpols per dos motius: (1) perquè la situació en lígur és menys complexa, i L passa a *r* també quan segueix una -A (*mèra* < MELA) i a més els dialectes arcaics de Calasetta i Carloforte no coneixen pas L > *r* (*kalâ*, *kalô*); (2) perquè els contactes entre les dues colònies i el Sulcis han estat mínims fins poc fa, i de fet no trobem d'altres fenòmens paral·lels de contacte lingüístic.

L'exemplificació fornida pel sector fonològic podria allargar-se al camp semàntic i sintàctic sense alterar granment els resultats (cf. tota la colla d'esmenes que ha suscitat l'intent explicatiu de Lightfoot sobre el canvi sintàctic dels pre-modals anglesos a auxiliars durant el segle XVI). La formulació de la *teoria estàndard estesa* ha aportat, cal reconèixer-ho, alguns beneficis notables pel que fa a la capacitat d'adequació del model (car aquest compta ara amb restriccions remarcables), però no afecta pas la qüestió de la causalitat, ni tampoc no resol del tot l'ambigüitat de la seqüencialitat històrica.

4. «À LA RECHERCHE DU STRUCTURALISME PERDU». LA TIPOLOGIA LINGÜÍSTICA

D'ençà de Wilhelm von Humboldt és sabut que totes les llengües compleixen les mateixes funcions bàsiques, d'on la possibilitat d'analitzar allò que és fonamentalment *universal* o *virtual*. La recerca dels *Universals* ha comportat el naixement de la *tipologia lingüística*, la qual s'ha encarregat de destriar, aquest cop

per via inductiva-implicacional, els trets actualitzats en diverses llengües dels trets virtuals, sense aturar-se a explicar les causes del CL (Lenerz 1984: 5; per a ref. bàsiques veg.: Greenberg, Lehmann, Skalička, Raible, Ramat, Seiler, Comrie, Harris).

Com cada teoria innovadora, els límits s'han manifestat bastant ràpidament i la tipologia s'ha revelat una *scientia novissima ex argumento vetustissimo*. La tipologia, en esmerçar els seus esforços en l'estudi (comparatiu!) de les estructures fonamentals de la sintaxi (= organització pregona de l'articulació mental), ha descurat el significat i ha atribuït arbitràriament equivalències irreals a elements ben diferenciats (com ara S = V = O, quan en veritat S i O pertanyen a una sola categoria, el nom, mentre V representa tot sol una altra categoria, el verb; endemés, la funció S no és pas homogènia per ex. en llatí i en japonès, atès que aquesta darrera llengua distingeix netament S-*wa* de S-*ga*).

Coseriu i altres han posat manta vegada de manifest la diferència jeràrquica existent entre *tipus lingüístic* i *sistema*. A desgrat de la diferenciació teòrica, els Tipòlegs s'afanyen amb sistemes ja reconstruïts o inductivament reconstruïbles, col·locant-se al nivell dels Estructuralistes. De tal manera que hom pot afirmar que el català és una llengua SVO, i que com a tal té un SN amb modificadors a la dreta, preposicions, relatiu postposat etc., mentre l'indo-europeu era una llengua SOV, amb modificacions a l'esquerra (*consulis officium*), morfemes postposats (me*cum*, *-que*), relatiu anticipat (*quem vides, eum ignoras* > *ignores qui veus*) etc., però les estructures que triem constitueixen porcions d'un sistema coherent i novament monolític (i no hi ha cap diferència tampoc entre una llengua mal documentada, una llengua literària i un dialecte actual). Amb tot, com ja he dit en d'altres avinenteses, em sembla que la tipologia representi un dels mètodes d'anàlisi diacrònica més assaonats, si més no pel que fa a la sintaxi, la qual, com hem vist, queda de bolquers en la concepció estructuralista. A més, la tipologia ens ajuda sensiblement a intuir les tendències futures de la llengua i a copsar més encertadament les incidències globals d'alguns canvis lingüístics *in fieri*. Observem, a tall d'exemple, l'evolució tipològica de la *negació* (un Universal, perquè hom ha vist que totes les llengües del món disposen de mitjans per expressar l'oposició perceptiva i volitiva entre 'sí' i 'no'): ella ens mostra diversos estadis, actualitzats en algunes llengües o actualitzables en d'altres:

tipus:	(a)	NEG + V	fr. *ne* + V
	(b)	NEG + V + NEG	*ne* + V + *pas*
	(c)	V + NEG	V + *pas*

Aquesta constatació, del francès modern que ha assolit un nou tipus amb negació postverbal (*je veux pas, je vois rien*), ens emmena a considerar plausible la mateixa cadena evolutiva per altres sistemes que es troben a (a), (b) o (c):

català: (a) *no vull* ⟶ (b) *no vull pas* ⟶ (c) **vull pas* (?)
alemany: (a) *ni wait* ⟶ (b) **ni wait wiht* ⟶ (c) (ich) *weiß nicht.*

I, de fet, en gòtic tenim *ni rodida waiht* 'no vaig dir res', *ni was wiht gitanes* ('factum est nihil'). I res no ens impedeix de postular la fase (c) per al català, un estadi ja assolit pel sistema veí (i tipològicament ben afí) del provençal, *vuelh pas* i pel francès col·loquial o popular.

Baldament jo sigui un defensor declarat d'aquesta nova orientació metodològica, trobo alguns entrebancs en voler aplicar el mètode a la recerca diacrònica. *Tres* són els punts febles que cercaré ara d'il·lustrar amb exemples personals. El primer escrúpol és que els problemes adduïts pels tipòlegs resulten sempre desvinculats de la funcionalitat global de les estructures examinades, ço que assimila llur aproximació al mètode neogramàtic. En català, p. ex., el procés, vist com és presentat dalt, seria del tot factible o actualitzable, però aquesta presentació dels fets és força atomística, perquè no compta amb certes idiosincràsies que poden fer un paper determinant dins l'evolució prospectada. Així, el fr. col·loquial (néo-français) accepta tranquil·lament la negació postverbal, sigui amb el simple *pas*, que amb els adverbis de negació *rien, personne, jamais*, etc. El català, per contra, podria a tot estirar acceptar un dia l'estructura **vaig pas*, **vull pas sopar*, però sens dubte rebutjarà aquesta altra: **si hi tens res a dir* amb valor negatiu (val a dir equivalent de: *si no tens res a dir*), per tal com aquesta estructura està ja prevista pel sistema amb funció asseverativa en context interrogatiu: *si hi tens res a dir* = 'si vols dir *quelcom*' ≠ 'si no vols dir res'.

El segon mancament està íntimament lligat amb l'òptica pseudo-estructural adés esmentada. El fet que els estadis tipològics reconstruïts es presentin com a resultats d'una evolució efectiva traeix un doble dèficit:

(1) D'una banda, hom remarca la contradicció existent entre inducció d'una cadena evolutiva *a-històrica* (b = fr. del s. XIV, XV, XVII?), o sia desproveïda de referències a normes concretes, i la seva forçada inclusió dins una seqüència que exigeix una continuïtat diacrònica, *històrica* (a > b > c = fr. ant. > fr. med. > fr. mod.: vg. punt següent).

(2) D'altra banda, la mateixa necessitat, inherent al concepte de tipus, de formular estructures sistemàtiques ideals, ens amaga les probables situacions de coexistència de normes paral·leles, resoltes de manera diferenciada en l'axe diatòpic, diastràtic o diafàsic. Situacions que, si es concretitzen en fets empírics, poder alterar radicalment l'esquema postulat dalt. Un ex. palès dels límits

d'aquesta aproximació: en analitzar els esquemes de negació en romànic i germànic, Molinelli-Bernini-Ramat (vegeu Ramat 1987a:IX) postulen per als dos diasistemes la seqüència vista abans, i la doten de significació diacrònica. Malaguanyat esforç, perquè els autors han descurat completament el fet que estructures del tipus *ses tu pas* es troben documentats ben d'hora en fr. med. i mod. (*Roman de la Rose*; Victor Hugo, Deschamps, Verlaine, v. Sturm 1981:14), i que encara avui els parlants que empren *j(e) sais pas, moi* o *moi, j(e) sais pas* queden caracteritzats dins un registre diastràtic o diafàsic marcat (François 1974; Eschmann 1986); per ço no és lícit d'establir les equivalències absolutes a = fr. ant.-b = fr. med.-c = fr. mod. o néo-fr.: l'anàlisi tipològica s'advera al capdavall una aproximació rònegament a-crònica. Aquest punt ens condueix al següent.

El darrer defecte patent de la teoria il·lustrada ací és que ella fa ús novament de la seqüencialitat lògica (= cronològica!: (a) anterior a (b) i (b) a (c)), que aqueixa imposa als estadis reconstruïts, sense que hi hagi un motiu absolut per defensar tal exigència. De fet, fóra igualment pensable el camí c > b > a, per bé que sigui més hipotètic; tampoc no podem assegurar que, un cop b > c, no es verifiqui una regressió c > b, com ha ocorregut amb el futur analític en alguns dialectes hispano-americans (on p. ex. *cantaré* > *voy a cantar* > (*yo*) v (u)*acantar* > *güiré* (*a*) *cantar*, v. Blasco 1989, 1989a).

Amb tot, la major capacitat predictiva del mètode tipològic augmenta, com hem vist, quan englobem les estructures del subestàndard col·loquial. Però aquest aspecte fa part del punt següent.

5. DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA EN LINGÜÍSTICA HISTÒRICA: UN BINOMI INDISSOLUBLE

Els corrents metodològics examinats fins ara han definit el decurs lingüístic del present segle. Com s'ha vist en aquesta (rapidíssima i inevitablement fragmentària) panoràmica, les influències neogramàtiques perduren, malgrat els avanços programàtics o els canvis terminològics.

En aquest darrer paràgraf aplegaré, molt succintament, diversos exemples d'aproximacions moderns que tenen quelcom en comú: la sòlida connexió entre variació diatòpica i variacions d'altres tipus. Els problemes que discuteixo són autònoms i cerquen d'assabentar-nos d'allò que s'ha mancat i d'allò que es pot assolir en lingüística històrica.

5.1. Semàntica històrica: l'etimologia

5.1.1. *Una crux etimològica: amagar*

Si la dialectologia ha fet progressos, la branca que més n'ha tret profit ha estat la recerca etimològica. Ja amb el corrent dels *Wörter und Sachen* hom va descartar l'acostament maquinal de formes sense significat propugnat pels Neogramàtics. Nogensmenys, la prioritat formal assignada a la reconstrucció etimològica pesa encara fatalment sobre mant estudiós, que continua a aplicar d'esma aquell sistema, sense adonar-se del perill que corre en fer-ho.

En una altra avinentesa (1989b) he mostrat com Coromines, baldament hagi cregut bandejar els esquemes neogramàtics i sabut assimilar allò que de més positiu hi ha dins la dialectologia, ha caigut en una aporia metodològica en tractar el verb català i castellà *amagar*. En els seus dos riquíssims (i per múltiples motius famosíssims) *Diccionaris*, DCECH, DECLlC, Coromines tracta els vocables *amagar*$_{1,2}$ (s.v.) com si es tractés de bell antuvi d'un ètim unívoc i, encara que discuteix amb eloqüència les divergències semàntiques dels dos lexemes homònims cast. i cat., acaba per subordinar el cast. *amagar* 'estar por; hacer ademán de' al cat. *amagar* 'sostreure a la vista d'altri'. La positura adoptada per Coromines respon, com he indicat, a una propensió indefugible, la de la superioritat de la forma. Dissortadament per a l'insigne estudiós català (pel qual sento el màxim respecte i una gran admiració), tampoc la teoria tradicional del cat. *amagar*, d'ençà de Leo Spitzer de *EXMAGĀRE (<germ. *MAGAN > *may*, *mögen* 'poder, tenir força') no el convenç gota, de manera que la nostra unitat, catalaníssima, queda consignada al misteriós substrat sense nom. Crec haver demostrat en l'estudi esmentat amunt que hom pot identificar netament dues famílies etimològiques ben divergents dins la Romània: l'una amb la significació pregona de la base germànica, 'sostreure (a la vista), afeblir', l'altra a la significació ingressiva del verb espanyol, 'estar a punt de' > 'amenaçar'. Això vol dir, només, que el camí que han de fressar els etimologistes és el contrari del dels Neogramàtics: fonamental ha d'ésser el significat pregon, bàsic, amb el qual l'etimòleg seriós podrà descartar les formes que sols per atzar es revelaran homònimes. El recurs a l'*onomasiologia*, integrada per la *semasiologia* ha donat bons resultats dins l'àmbit de l'etimologia i per tant caldrà tenir-ne compte (cf. Baldinger 1984; Pfister 1981; Zamboni 1978; R. Schmitt 1977).

5.1.2. *ADHUC, ADHUCINE o tots dos?* Analitzem ara un cas molt més complicat d'etimologia. Per a explicar l'espanyol *aún* l'amic i col·lega de Bonn, Heinz Jürgen Wolf ha proposat recentment (1988) l'ètim ADHŪCĬNE, documentat en Apuleius. Segons Wolf, aquesta proposta és més econòmica, perquè explica

la nasal final del mot castellà *aún*, que resulta ser més antic que la variant *a(d)ú*:

> «Coromines' Formulierung kann freilich zwei Nachteile seiner Etymologie nicht hinwegeskamotieren. Der eine ist geographischer Natur, denn *ahú* und sein Vorläufer *adú* entstammen altaragonesischen Texten, so daß einem östlichen Typ *ahú* ein zentraler (bzw. zentral-westlicher) Typ *aún* gegenüberstehen könnte. Der andere betrifft die Chronologie, denn *adú* ist zu Beginn des 13 Jh. und *ahú* a. 1284 erstmals belegt, *aún* jedoch im Cid, für den Coromines unbeschadet der späten Kopie das vermutliche Abfassungsdatum (a. 1140) aufführt. Überspitzt formuliert: eine frühe kastilische Form soll aus einer späteren aragonesischen hervorgegangen sein.»

Constatem tot seguit que el supòsit de Wolf recolza sobre una premissa metodològica moderníssima, segons la qual convé d'adoptar per a la base etimològica una possible bifurcació; això últim significa que hom accepta ja una hipotètica estratificació dins el llatí vulgar, contràriament a allò que postulaven els Neogramàtics. Esquemàticament, doncs, l'etimologia de Wolf es val d'un arbre etimològic complex, enfront d'un arbre únic postulat d'ençà de Diez:

	(Wolf) llt. vlg.: ADHUC	ADHUCINE	(Diez...): ADHUC
	↓	↓	↓
ant.	*adú*	*aún*	*a(d)ú + n* — < *no(n)*
mod.	∅		*aún*

Fins ací cap esmena. Els problemes inicien quan volem aplicar la reconstrucció a la història de la llengua. Perquè (i ací és on l'amic Wolf malauradament ensopega) la bifurcació postulada suara continua essent funcional en espanyol ant. i mod., i el resultat hodiern no és més que la cristal·lització d'una norma supralocal, que ha escapçat o relegat al paper de variant subalterna o localment circumscrita l'al·lomorf *adú*. Allò que no és lícit, però, és aprofitar l'heterogeneïtat inicial per a aproximar-se diversament als resultats hodierns i anorrear-la després, sense donar precisions sobre el camí de la variant feble, ni tampoc indicar com fou possible la generalització de la variant llatina vulgar i mal documentada. Calia només adduir exs. de *adú*, *ahú* en els textos del cast. med. i mod., declassats sovint a populars (teatre *sayagüés*, v. Alvar-Pottier 1983:342) i convenia també escatir la presència de *adú* en aragonès modern (vegeu Rohlfs 1986:5) per a adonar-se que l'estratificació inicial ha perdurat durant tota la trajectòria de la llengua, modificant-se solament en una diferenciació vertical:

(ant.) *a(d)ú* (<ADHUC) —— *aún* (<ADHUCINE)

↓

(mod.) $\frac{aún}{adú}$ = variants $\frac{\text{alta}}{\text{baixa}}$ (estàndard) (local, vulgar)

En conclusió: trobo encertada la solució de Wolf, però critico la manca de dinamisme que ell, com els seus predecessors, adscriu a la funcionalitat de les formes i, de retruc, a la història de la llengua. L'aportació sociolingüística i dialectològica serà decisiva en aquest punt, com veurem de seguida.

5.2. Sociolingüística històrica: el *subestàndard*

A l'anglicisme *estàndard*<*standard* hauria de correspondre un **subestàndard* equivalent de l'angl. *substandard*, que s'ha arrelat ràpidament en les llengües romàniques i germàniques (cf. al. *Substandard*, fr. i it. *substandard*; Castellani em diu, tanmateix, que ell prefereix —com a purista— l'adaptació més italiana *subnorma*). Per *substandard* hom entén el registre informal d'una llengua codificada, subsumible a través de les realitzacions parlades o escrites per certs parlants en situació de col·loqui. Aquesta interdependència entre tipus d'estructura produïda i variables (diamèsica —o sia registres escrit/parlat— diastràtica i diafàsica) és manifesta per mica que hom aprofundeix la realitat lingüística hodierna (i de fet, al vessant castellà hom ha assolit notables progressos que podríem imitar a casa nostra; vegeu p. ex. Quilis 1983, Quilis et al. 1985 i la bibl. que dono més tard). De la necessitat d'integrar l'estudi del *substandard* als estudis diacrònics s'han adonat en temps no gaire reculats els historiadors i especialistes de la llengua (vegeu les síntesis de: Holtus-Radtke 1983, 1985, 1986, 1989; Steinmeyer 1979; Söll 1985; Stimm 1980; Hausmann 1983; Blasco 1989).

En aquesta breu panoràmica voldria mostrar amb alguns exs. inèdits com l'aplicació d'aquest principi, de la variació dins el *continuum* històric, canviï granment els postulats tradicionals de la història de la llengua. D'altra banda, la conseqüència més sobresortint que es derivarà d'aquesta posició metodològica serà la necessitat d'incorporar, dins l'estudi de la llengua, l'anàlisi de textos no-literaris i poc elaborats (en el sentit de Heinz Kloss i Žarko Muljačić): epistolaris, obres que imitin el registre parlat etc. (una tria inicial, força equilibrada, es troba a Martí-Moran 1986). D'on, també, l'exigència d'avaluar, d'una nova òptica, les segmentacions tradicionals de les nostres històries de la llengua.

5.2.1. *El relatiu polivalent que*

La recerca històrica tradicional ens ha ensenyat que la simplificació dels casos llatins ha estat compensada per una major fruïció dels elements sintàctics, les preposicions. El sistema de relatiu llatí, p. ex., mostra la següent evolució:

$$\begin{array}{l} \text{QUI} \\ \text{CUIUS} \\ \text{CUI} \\ \text{QUEM} \end{array} > \left\{ \begin{array}{ll} \text{(qui)} & \textit{que} \\ \left\{ \begin{array}{l} \textit{del} \\ \textit{al} \end{array} \right\} & \textit{qual} \\ & \textit{que} \end{array} \right.$$

Des d'una perspectiva tipològica l'evolució romànica podria quedar esquematitzada en les dues fases (a) i (b) següents, a les quals els tipòlegs afegeixen la fase (c), ja assolida per algunes llengües i no pocs registres informals:

fase (a): $SN_i + REL_{i<cas>}$ = (sintagma) nominal reprès per morfema de relatiu declinable amb cas marcat (anafòric);

fase (b): $SN_i + REL_{\varnothing} + PRON_{<cas>i}$ = (s.) nominal reprès per morfema de relatiu únic acompanyat per pronom marcant el cas (anafòric);

fase (c): $SN_i + REL_{\varnothing}$ = (s.) nominal reprès per morfema de relatiu desproveït de marca de cas.

Com ja hem advertit abans, l'estratificació tipològica conté implicacions diacròniques, per tal com a > b > c = 'ant' > 'mod' > 'futur'. Contra aquesta equivalència hom ha expressat greus escrúpols, que he cercat de resumir en els punts anteriors. Pel que fa al català, hom podria avançar que el tipus (b) fos modern i popular. I de fet, és veritat que ell es troba ben documentat en el registre informal i parlat:

> [*aquell*$_i$] *que* no [*en*$_i$] donaríeu dos quartos; t'ho diu un [vell$_i$] *que* ja no [*n'hi*$_i$] queden; el [nen$_i$] *que* [*li*$_i$] diuen el cabellut; el [minyó$_i$] que [son$_i$] pare va pendre mal.

I també és veritat que les estructures reportades ací no són necessàriament moderníssimes, com ho demostra el fet que les dues primeres procedeixin del teatre de Rusiñol (*L'auca del Senyor Esteve*) i que la darrera hagi estat defensada —diria ara que amb raó!— pels gramàtics pre-fabrians (Segarra 1985:195). Però, qui hauria pensat que calia només donar un cop d'ull a les lletres privades del s. XV, despullades i publicades per Elies Serra i Ràfols (1952) per a descobrir tranquil·lament un il·lustre antecedent dels esquemes populars moderns?: «En l'ort, que està molt bé, en especial despuys que yo yc son, ha moltes [*roses*$_i$] *que*$_{\varnothing}$ tots matins [*ne*$_i$] cullech yo 1 gran paner» (V/25). I re-

butjar aquest esquema de la història de la llengua resultaria fins i tot una abnormitat, més que més si reparem que un autor de gran estatura com Ausiàs March no s'estigué d'aprovar-lo: «cell [*Texion*$_i$] *qui*$_\varnothing$ el buitre [*el*$_i$] menja el fetge» (*Poesia cat. del s. XV*, ac. de J. Ll. Marfany, 1967: 21/17).

6.2.2. *Dislocació o acusatiu personal en castellà antic?*

Un dels punts més discutits pels tipòlegs moderns pertoca a la definició d'una llengua mitjançant l'ordre dels seus elements; hom ha identificat, amb aquesta *tipologia de posició* (*word order typology*; *Positions-*, *Satzgliedstellungstypologie*), diversos ordres fonamentals o no-marcats: SOV (grec, llatí clàssic), SVO (romànic), VSO (àrab), etc. (la correlació de les estructures morfològiques i sintàctiques amb l'ordre bàsic ha estat batejada per Theo Vennemann amb el terme *Korrelationsbündel* 'feix de correlacions'). Quant al castellà, hom admet sense ambages que l'ordre bàsic fou SVO, i només pocs creuen que aquest ordre estigui canviant d'ençà de la *Celestina* devers un ordre diferent (Bossong 1984). Cal advertir, emperò, que la llengua moderna està generalitzant ràpidament ordres marcats, amb dislocació de l'objecte directe, i s'ha subratllat el fet (Blasco 1989) que ensems amb la dislocació es nota una pèrdua gradual de l'acusatiu personal, deguda probablement al seu ús, que sobreix els límits funcionals tradicionals ([+humà, personal, deíctic, definit] etc.; cf. Bossong 1985 que aplica l'escala de Silverstein a un cas pràctic i cita sovint el cas del castellà; exs. de l'abús de *a* es troben en Kany i Blasco op. cit.):

fase (a) 1. he visto *a* Juan (ús correcte)
2. he visto *a* la película (ús incorrecte) ⟶
fase (b) [a Juan$_i$]/[*lo*$_i$] he visto esta mañana /[*le*$_i$] di las pelas (dislocació + *a*) ⟶
fase (c) (?) [*Juan$_\varnothing$]/[lo, le]...V (dislocació, -*a*).

La situació (c), inversemblant en aquest moment, podria representar una solució alternativa a la polifuncionalitat de la preposició, que quedaria substituïda per una estratègia equivalent i més transparent, la dislocació. Aquesta hipòtesi no sembla pas tan agosarada si (ultra els exs. que he documentat a B. 1989 c) hom analitza més acuradament les estructures primerenques del castellà antic i les posa en relació a la (tan discutida) gènesi de l'acusatiu personal (veg. darrerament: Dietrich 1986; Nocentini 1986; Körner 1987 I). Com és sabut, la lingüística tradicional explica la gestació de l'acusatiu personal com a resultat d'una exigència interna del sistema, la de distingir eficaçment el subjecte-agent de l'objecte-pacient. Ha defugit a l'atenció general el fet que ja

als primers documents del castellà (*Çid* etc.) trobem un esquema amb ordre marcat, on la distinció entre objecte personal (= *tema dislocat a esquerra)* i subjecte (= *rema focalitzat* en posició postverbal) queda assegurada per la nova seqüencialitat pragmàtica (OVS):

$$\underbrace{a\ mis\ fijas\ _{<\text{tema}>}\ |\ \text{bien}\ las}_{O}\quad \underset{V}{\text{casaré}}\quad \underset{S}{\text{yo}}\ _{<\text{rema}>} \qquad (2834)$$

Si, endemés, ens recordem que aquest ordre és ben vital en el registre informal (Delibes: *a la chavala/la vi ayer*, etc.), queda clar que la *tipologia de posició* ací analitzada no representa pas una innovació, ans reflecteix a grans trets un tipus d'estructura ben vital en castellà antic i amb molta probabilitat anterior a (o si més no coexistent amb) la naixença de l'acusatiu personal.

I, si per fi, hi afegim alguns exs. primerencs amb objecte personal preposat i privat de la marca *a*, reprès per un pronom anafòric que elimina l'ambigüitat, com ara (v. Riiho 1988:32):

(Cid 1644) *su muger* $\underbrace{e\ sus\ fijas_{\varnothing}}$ subiólas_{OD} al alcaçar

(Vida S. Domingo 377c) *ladrones* $\underbrace{de\ la\ tierra_{\varnothing}}$... moviélos$_{OD}$ el pecado,

aleshores resulta claríssim que la nostra història de la llengua s'ha de tornar a escriure de cap i de nou. I n'inferim també que l'estratificació tipològica, que preveia sols al punt final la possibilitat d'un esquema amb *objecte directe* no-marcat (un casus pendens!) funcionant en qualitat de *tema* i marcat a posteriori pel pronom, es col·loca ara al punt de partença, com a equivalent de l'esquema tradicional amb l'acusatiu preposicional, però es desenvoluparà novament al punt terminal, és a dir en el castellà col·loquial: Estadis:

(a1) $[OD_{\varnothing}]_{<\text{tema}>}$ — V + clític$_{<\text{cas}>}$ + S (ordre marcat VOS o OVS; tema dislocat a esquerra amb casus pendens + anafòric);

(a2) $[a + OD]_{<\text{tema}>}$ — V + clític$_{<\text{cas}>}$ + S (ordre marcat VOS o OVS; tema dislocat a esquerra i marcat per *a*; anafòric redundant);

(b) $S_{\text{tema}} + V + a + OD_{\text{rema}}$ (ordre no-marcat SVO: tema-rema);

(c1i2) $[\pm a + OD]_{<\text{tema}>}$ — clític $_{<\text{cas}>}$ + V + S (ordre marcat OVS; tema dislocat).

L'única diferència entre (a) i (c) rau en la posició del clític anafòric, el qual es col·locava darrera el verb en castellà antic, immediatament darrera el tema en castellà modern. Atès que escau al clític la funció d'eliminar l'ambigüitat del casus pendens, hom podria demanar-se si a nivell profund l'OD no sigui

en realitat el clític, i que el tema «extrapolat» (i separat per la neta barrera de la entonació!) no tingui un paper divers i definit diferentment a nivell superficial. Qüestions que caldrà escatir en una altra avinentesa.

Moltes qüestions resten enlaire i palesen alhora un coneixement incomplet i mal segur de la història de la llengua, els historiadors de la qual han descurat completament diverses estructures en aparença esmorteïdes pel pes de la llengua literària, però ben vitals durant tot el decurs evolutiu del castellà.

6.3. Sociolingüística i dialectologia del llatí vulgar: la reconstrucció fal·laç del proto-romànic

Voldria acabar la present panoràmica amb un problema extremament debatut de la reconstrucció: el llatí vulgar. Les consideracions fetes fins ara ens han mostrat —espero— que l'estudi de les estructures populars es revela tan imprescindible per a la història de la llengua com el dels dialectes. Al cap i a la fi, això significa que en diacronia cal tenir en compte totes les variacions: diatòpica, diamèsica, diastràtica i diafàsica. Projectant aquesta conclusió al punt de partença de les llengües romàniques, al dit *llatí vulgar* o proto-romànic, hom obtindrà un sistema menys artificial del que coneixem a través de les gramàtiques tradicionals, la qual constitució reflectirà més eficaçment la realitat lingüística dels vers parlants romans (que —tothom pensa— han existit de segur, oi?). Mirant prim, es tracta d'acceptar les teories ja emeses temps ha per Gustav Gröber (variants geogràfiques determinades pel factor temps), Johann Baptist Hofmann (variants estilístiques i socials) i Carl Sittl (variants supralocals de menor prestigi). Ara bé, si les dues primeres teories han estat acceptades sense gaires escrúpols, la darrera ha topat amb una oposició inflexible, la de l'escola d'Einar Löfstedt. Segons aquesta escola (un dels quals màxims representants d'avui és Bengt Löfstedt), no hi ha arguments determinants per a inferir una diferenciació del llatí vulgar, basada en l'existència de normes locals de prestigi. La confirmació més explicita de llur contraargument prové del material epigràfic, el qual, sostenen els contraopinants de Sittl, es revela prou uniforme a desgrat de la distribució areal. En realitat, tal posició reflecteix granment una *forma mentis* neogramàtica. Recordem que, llevat de personatges força independents i poc propensos a deixar-se vincular a una escola, com ara Terracini i Meillet, la major part dels comparatistes de començos del segle no acceptaren de bon grat la idea d'una diferenciació pre-diaspòrica de l'indeuropeu (vegeu els resums crítics d'Ambrosini i Lazzeroni). De la mateixa manera el llatí vulgar ha representat per més d'un segle un constructe monolític, privat de dinamisme intern (cf. Tekavčić, Tovar dins Kontzi 1978; Vineis

per la posició avantguardista de Meillet, i Prosdocimi 1983 pel paper idiosincràtic i modern de Devoto).

Vegem ara alguns exs. de possibles fragmentacions verticals i horitzonals del llatí vulgar i llur contribució a la dialectologia històrica. Molts d'ells no són inèdits, però llur acceptació entre els especialistes és mínima.

6.3.1. *Sermo castrensis*

La connotació més palesa del sermo castrensis està vinculada a les idees de 'quantitat', 'rapidesa' i 'desmesura'. Consegüentment podem esperar que dins aquests camps semàntics es trobin formes i estructures que poden haver gaudit d'una major difusió durant el període llatí vulgar. Molts germanistes i romanistes (de Brüch i Diez a Gamillscheg i Pfister) pensen que durant els contactes entre pobles germànics i romans els primers hagin introduït tot un enfilall de vocables típics de l'esfera militar dins el llatí. Pel que fa al català, podem estar segurs que el gòtic *STŬNDA ha penetrat pel camí dels contactes militars, potser indicant d'antuvi l'acció ràpida dels soldats que s'apleguen per anar a combatre (i el matís de 'quantitat' que he trobat en un altre continuador romànic desconegut fins ara sembla sufragar aquesta hipòtesi: Blasco 1989b). Si acceptem que l'element militar pot generar vocables propis, per què no acceptar que a ell es deguin certes estructures morfo-sintàctiques? A parer meu, l'*infinitivus imperativus* del tipus CANTĀRE! NON CANTĀRE! 'canteu!', 'no canteu!' traeix un idèntic origen. Com és sabut, el règim militar es caracteritza pels ordres no-actualitzats, desproveïts d'un destinatari definit; per tant, és fàcil imaginar-se que l'infinitiu es pugui haver introduït en comptes de l'imperatiu, quan l'adreçat era el grup. L'extensió dialectològica hodierna podria reflectir si fa no fa normes locals identificables amb contingents militars (així p.ex. a la Sardenya oriental, on s'utilitza l'inf.: *allegáere*! < ALLEGĀRE! 'parleu!'; a la mateixa zona retrobem fenòmens que indiquen la presència d'elements militars conspicus: Blasco 1988). És necessari advertir, tanmateix, que és aquest un camí on anem encara a les palpentes i que caldria tenir la màxima cura abans de generalitzar dades particulars (així p. ex. la mateixa substitució a la Rioja —ALEANR II, 1719: *¡sentaros!*; 1757: *¡no empujar!*— no deu necessàriament trair la presència d'un nombre elevat d'acampaments militars, almenys no *in limine litis*!).

6.3.2. *Sermo italicus*

Començo amb el sermo italicus la ressenya dels possibles *foci* culturals llatins. La sociolingüística moderna ens ha assabentat que el fenomen d'interfe-

rència és natural en qualsevol conflicte lingüístic (cf. Payrató, Gusmani; A. Giacalone Ramat 1987 per problemes de mètode). El llatí de la Campània estava —com avui— reblert d'elements lexicals i de trets fonètics típics de l'àrea osca. No és d'estranyar, doncs, que els nombrosíssims colonitzadors itàlics que varen arribar en massa a algunes zones de l'actual Romània, hagin portat amb ells elements lingüístics característics, senyaladament d'ordre fonètic (MB, ND, LD > *m*(*m*), *n*(*n*), *l*(*l*); Ō/Ŭ > *u*: OCTŪBER, *NUMEN). L'encesa polèmica sobre una presumpta immigració de sud-itàlics a Catalunya i Aragó podria resoldre's més fàcilment tenint en compte els fets sociolingüístics (p. ex. de la vella, però sempre plausible hipòtesi de Meier, segons la qual Catalunya va representar un domini de passatge vers l'intern, on els veterans podien assentar-se; aprofito per afegir que un estudi més atent de la toponímia pot confirmar les relacions entre Catalunya i el Sud d'Itàlia: vegeu per un ex. il·lustrador Valeri 1986).

6.3.3. *Sermo gallicus*

Un altre domini que ha bastit ben d'hora una norma d'irradiació lingüística ha estat la Gàl·lia. Un fet ben conegut, irradiat amb tota probabilitat pel domini gal·loromànic, interessa la degeminació de -LL- davant/darrera vocal llarga: STĒLLA > *STĒLA (*étoile*, *estela*, ladí *stëilë*); ŌLLA > ŌLA (atestat; fr. ant. *eule*) etc. Si, com ensenya aquest exemple, diferenciació areal pot coincidir amb diferenciació cronològica i fornir-nos indirectament una cronologia relativa (1:LL > *ll*—2:LL > *l*), aleshores no podem estar-nos d'inferir una dicotomia cronològica per altres zones de la Romània, on totes dues solucions coexisteixen, talment a Sardenya, on hom troba ensems:

ĬLLŌC > *iḍḍói* (general) vs. *ĬLŌC > *iloi* (or.)

*IN ĬLLA (PARTĔ) > *iníḍḍa* vs. *IN ĬLA (+ĔCCUM) > *inèla* (or.)

La deducció és lineal: la zona oriental de l'illa ha estat romanitzada en una data porterior a la que ha pertocat a la resta de Sardenya (Blasco 1988). I notem, a més, que un (H) ĬLĪC per ĬLLĪC està documentat a Arles en època imperial (CIL XII:915). Resumint: conjuminant la teoria de Sittl amb la de Gröber hom obté una estratificació satisfactòria del domini proto-romànic, sia local, sia temporal.

6.3.4. *Sermo africanus*

Ningú no ha dubtat mai del paper central que ha tingut l'Àfrica en el si de la Romània circummediterrània. Com a centre d'irradiació cultural i lingüística és ben versemblant que la norma africana hagi difós manta innovació

pròpia durant el primer moviment cristià. Així, pensem a hores d'ara que nombroses característiques sardes, començant pel vocalisme, que commuta directament les quantitats en qualitats vocàliques simètriques, constitueixin el resultat de la propagació de la norma local africana. Allargant una mica més l'àrea d'influència africana, podríem també suposar sense problemes que Sicília i Catalunya-Provença en reberen un influx lingüístic matiner. Recentment he avançat la hipòtesi que el gènere masculí de 'cendra' a Sicília i Sardenya, *u ginísi* i *su činíz(i)u*, pugui reflectir un antic neutre africà, IPSUM *CĬNĬSIUM, que representaria a més l'anella de conjunció entre els atestats CĬNĬS i CĬNŪS (Oribasio) i el tipus mes central *CĬNĪSIA. També la molt discutida tesi sobre la gestació de IPSE com a article concorrent de ILLE és susceptible d'ésser completada més orgànicament, si reparem que IPSE és emprat amb freqüència inusitada pels africans (ja d'ençà de la *Passio Scillitanorum* del 180) i que els dialectes berbers coneixen un morfema aglutinat, *ta-*, *tsa-*, *Θa-*, amb valor deíctic (= 'ILLE'), que a un moment precís de la història de la llengua nord-africana podria haver-se confós amb els derivats fonètics de IPSE/A (*tsa* -cf. cat. i prov. ant. *za*, *cha*! *-sa*, *Θa*). Aquesta hipòtesi sembla quedar corroborada pels supèrstits berbers del tipus ĬPSA PĬRUS > *tafirast* 'illa pirus' (cf. Penchoen 1973: 15-16; Wycichl 1953; 1956; Willms 1980:57). De l'Àfrica l'ús més nodrit de IPSE haurà estat exportat a Sardenya i, per mar, a les costes catalana i provençal.

7. UNA CONCLUSIÓ PROVISÒRIA

La lingüística històrica ha arribat a un *impasse*: la reconstrucció neogramàtica de proto-sistemes ha estat abandonada sols parcialment pels corrents moderns, els quals no han sabut enriquir l'anàlisi de les estructures amb la recerca sociolingüística, i han aprofitat ben poc l'ensenyament de la dialectologia moderna, que ha indicat clarament que la variació geolingüística va acompanyada sempre per una variació sociolingüística. El pes excessiu assignat als documents escrits ha fet oblidar que, malgrat una aparent uniformitat, des de sempre, també en el si del sistema de base reconstruït, ha existit una diferenciació múltiple, horitzontal i vertical. Aproximar-se a aquella realitat polifacètica, implica associar equilibradament la recerca lingüística amb l'estudi de la història i de la societat. En suma, no pas solament *Wörter und Sachen*, sinó també *Wörter und Personen*. La història de la llengua serà al cap darrer la suma eclèctica del següents ingredients: *documentació literària* + *sociolingüística històrica* (= *documentació no-literària; registres informals*) + *dialectologia històrica*.

EDUARD BLASCO FERRER
Universitat de Munic

BIBLIOGRAFIA SELECTA

ALEANR: *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, a cura de Manuel Alvar et. al., 12 vols., Zaragoza.

ALVAR, M.-POTTIER, B. (1983): *Morfología histórica del español*, Madrid.

AMBROSINI, R. (1976): *Introduzione alla linguistica storica*, Pisa.

— (1988): *Convergenze nella formazione della lega linguistica indo-europea*, dins: *Tipologie della convergenza linguistica* (Atti SIG 1987), Pisa: 125-161.

ANTTILA, R. (1972): *An Introduction to historical and comparative linguistics*, New York.

— (1977): *Analogy*, The Hague.

BADIA I MARGARIT, A. M. (1987): *De la dialectología historicista a la dialectología sociolingüística*, «Lletres Asturianes», 26:7-21.

BALDINGER, K. (1984): *Vers une sémantique moderne*, Paris.

BARTSCH, R.-VENNEMANN, Th. (1982): *Grundzüge der Sprachtheorie. Eine linguistische Einführung*, Tübingen.

BELARDI, W. (1982): *Contrasti teoretici nella Linguistica del Novecento nel quadro del tema della crisi dei valori culturali*, dins *Convegno sul tema: Tradizione, Cultura e Crisi di valori*, Roma:48-87.

— (1985): *Considerazioni sulla ricostruzione dell'indeuropeo*, dins *Tra linguistica storica e linguistica generale, Miscellanea per Tristano Bolelli*, Pisa: 39-66.

BERRUTO, G. (1987): *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*, Roma.

BESCH, W.-MATTHEIER, Kl. (1985): *Ortssprachenforschung*, Berlin.

BEST, K.-H. (1973): *Probleme der Analogieforschung*, München.

BLASCO FERRER, E. (1983): *Romania Germanica: spirito germanico in bocca latina*, «Annali della Facoltà di Magistero dell'Univ. di Cagliari», NS 7:1-91.

— (1984): *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'algherese*, Tübingen (2.ª ed. completament refosa en prep.).

— (1984a): *Storia linguistica della Sardegna*, Tübingen.

— (1984b): *Passato prossimo contro passato remoto nelle lingue romanze laterali*, Sassari.

— (1986): *La lingua sarda contemporanea. Grammatica del logudorese e del campidanese*, Cagliari.

— (1986a): *Tipologia e posizione di una lingua sarda minoritaria: il caso del sardo*, «Archivio Glottologico Italiano», 71:81-133.

— (1987): *Comparative Linguistics, Sociolinguistics, Typology and Syntactic Change*, «Verba», 14:103-115.

— (1987a): *Je la fume, la pipe, moi. Pragmatik und Grammatik in der Sprachgeschichte des Französischen: eine typologische Analyse*, «Revue Roumaine de Linguistique», 32:541-558.

— (1988): *Le parlate dell'Alta Ogliastra*, Cagliari.
— (1988a): *Tipología y clasificación: el caso contradictorio del catalán y del aragonés*, dins *Festschrift Germà Colon*, Tübingen: 90-100.
— (1989): *El español coloquial*, «Romanistisches Jahrbuch», 40.
— (1989a): *Tipología del Español Coloquial*, «Archivio Glottologico Italiano» 75.
— (1989b): *Romania Germanica II: Sardegna. Addenda et corrigenda*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», 106.
— (1989c): *L'evolució de l'ordre dels mots en francès, espanyol i català. Una anàlisi tipològica i comparativa*, dins *Miscel·lània Bastardas*, I, Montserrat: 11-35.
— (1989d): *Italiano popolare a confronto con altri registri informali. Verso una tipologia del substandard*, dins *Sprachlicher Substandard III*, Tübingen.
BLOCK, R. U. (1986): *Revolution und Revision in der generativen Theoriebildung*, Tübingen.
BOSSONG, G. (1984): *Diachronie und Pragmatik der spanischen Wortstellung*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», 100:92-112.
— (1985): *Empirische Universalienforschung*, Tübingen.
BRUGUERA, J. (1985): *Història del lèxic català*, Barcelona.
BYNON, Th. (1981): *Linguistica storica*, Bologna (ed. ital.).
CASANOVA, E. (1988): *El lèxic d'Antoni Canals*, València.
CHRISTMANN, H. H. (1979): *Zum Begriff der Analogie in der Sprachwissenschaft des 19. Jhs.*, dins *Festschrift Kurt Baldinger*, Tübingen: 102-115.
CHOMSKY, N. (1981): *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht.
— (1982): *On the Generative Enterprise*, Dordrecht.
— (1985): *On Knowledge of Language*, Dordrecht.
CINQUE, G. (1979): *Semantica generativa*, Torino.
— (1983): *Il generativismo nei suoi sviluppi*, dins *Intorno alla linguistica*, a cura de C. Segre, Milano: 66-93.
Com. (1979): *Comento lingüístico de textos*, I, Valladolid.
COMRIE, B. (1981): *Language Universals and Linguistic Typology*, Oxford.
COROMINES, J. (1974): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona.
— (1976): *Entre dos llenguatges*, 3 vols., Barcelona.
COSERIU, E. (1975): *Leistung und Grenzen der Transformationsgrammatik*, Tübingen.
— (1983): *Sprachtypologie und Typologie von sprachlichen Verfahren*, dins *Festschrift Peter Hartmann*, Tübingen: 269-279.
— (1983a): *Linguistic Change does not exist*, «Linguistica nuova ed antica» 1:51-63.
DCECH: *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 5 vols., Madrid.

DECLlC: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 6 vols., Barcelona.

DIETRICH, W. (1986): *Romanische Objektmarkierung und das Verhältnis von direktem und indirektem Objekt*, dins *Grammatik und Wortbildung romanischer Sprachen*, Tübingen:69-79.

DURANTE, M. (1981): *Dal latino all'italiano moderno*, Bologna.

ECKERT, G. (1986): *Sprachtypus und Geschichte. Untersuchungen zum typologischen Wandel des Französischen*, Tübingen.

ESGUEVA, M.-CANTARERO, M. (1981): *El habla de la ciudad de Madrid. Material para su estudio*, Madrid.

ESCHMANN, J. (1986): *Texte aus dem français parlé*, Tübingen.

FERNÁNDEZ PÉREZ, M. (1986): *La investigación lingüística desde la filosofía de la ciencia*, Santiago de Compostela.

FISIAK, J. (1988): *Historical Dialectology, Regional and Social*, Berlin-New York.

FRANÇOIS, D. (1974): *Français parlé. Analyse des unités phoniques et significatives d'un corpus recueilli dans la région parisienne*, 2 vols., Paris.

GABELENTZ, G. von der (1891): *Die Sprachwissenschaft. Ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig.

GAUGER, H.-OESTERREICHER, W.-WINDISCH, R. (1981): *Einführung in die romanische Sprachwissenschaft*, Darmstadt.

GEISLER, H. (1982): *Studien zur typologischen Entwicklung. Lateinisch-Altfranzösisch-Neufranzösisch*, München.

GIACALONE RAMAT, A. (1987): *L'italiano tra le altre lingue*, Bologna.

GREENBERG, J. (1974): *Language Typology*, The Hague.

GRÖBER, G. (1883): *Vulgärlateinische Substrate römischer Wörter*, Archiv für Lateinische Lexikographie 1:1-16.

GUSMANI, R. (1986): *Saggi sull'interferenza linguistica*, Firenze.

HARRIS, M. (1978): *The Evolution of French Syntax. A Comparative Approach*, London.

— (1984): *On the causes of word order change*, «Lingua» 63:175-204.

HAUSMANN, F. J. (1983): *Die französische Sprache von heute*, Darmstadt.

HELBIG, G. (1973): *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft. Unter dem besonderen Aspekt der Grammatik-Theorie*, München.

HEMPEL, C. G.-OPPENHEIM, P. (1948): *Studies in the Logic of Explanation*, dins *Philosophy of Science*, 15.

HERMANN, J. (1987): *Latin vulgaire-latin tardif*, Tübingen.

HJELMSLEV, L. (1961): *Prolegomena to a theory of language*, Madison.

HOCK, H. H. (1986): *Principles of Historical Linguistics*, Berlin-New York.

HOENIGSWALD, H. M. (1960): *Language change and linguistic reconstruction*, Chicago.

HOFMANN, J. B. (1985²): *La lingua d'uso latina*, Bologna (trad. it.).
HOLTUS, G.-RADTKE, E. (1983): *Varietätenlinguistik des Italienischen*, Tübingen.
— (1985): *Gesprochenes Italienisch in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen.
— (1986): *Sprachlicher Substandard I*, Tübingen.
— (1989): *Sprachlicher Substandard II i III*, Tübingen.
HORNSTEIN, N.-LIGHTFOOT, D. (1981): *Explanation in linguistics*, Harlow.
JABERG, K.-JUD, J. (1928; 1987): *AIS. Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale*, 2 vols. a cura de G. Sanga, Milano.
JANKOWSKY, K. R. (1972): *The Neogrammarians. A Re-evaluation of their place in the development of linguistic science*, The Hague.
JIMÉNEZ JULIA, T. (1986): *Aproximación al estudio de las funciones informativas*, Málaga.
KIPARSKY, P. (1968): *Linguistic Universals and Linguistic Change*, dins: E. Bach-R. T. Harms, *Universals in linguistic theory*, New York: 232-270 (ed. it.).
— (1982): *Explanation in Phonology*, Dordrecht.
KLOSS, H. (1978²): *Die Entwicklung neuer germanischen Kultursprachen seit 1800*, Düsseldorf.
KONTZI, P. (1978): *Zur Entstehung der romanischen Sprachen*, Darmstadt.
— (1982): *Substrate und Superstrate in der Romania*, Darmstadt.
KÖRNER, K.-H. (1987): *Korrelative Sprachtypologie. Die zwei Typen romanischer Syntax*, Stuttgart.
KURYLOWICZ, J. (1949): *La nature des procès dits analogiques*, «Acta Linguistica» 5:15-37.
LABOV, W. (1981): *Resolving the Neogrammarian Controversy*, «Language» 57:267-308.
LAMIQUIZ, V. (1987): *Lengua española. Método y estructuras lingüísticas*, Madrid.
LAZZERONI, R. (1986): *Considerazioni sulla cronologia relativa dei mutamenti fonetici*, «Studi e Saggi Linguistici», 26:37-57.
— (1987): *Meillet indeuropeista*, dins *L'opera di Antoine Meillet* (Atti SIG), Pisa:83-96.
— (1987): *Linguistica storica*, Roma.
LEHMANN, W. P. (1973): *Historical Linguistics. An Introduction*, New York.
— (1978): *Syntactic Typology. Studies in the Phenomenology of Language*, Hassocks.
— (1985): *Typology and the study of language change*, «Diachronica» 2:35-51.
LENERZ, G. (1984): *Syntaktischer Wandel und Grammatiktheorie. Eine Untersuchung an Beispielen aus der Sprachgeschichte des Deutschen*, Tübingen.
LIGHTFOOT, D. (1978): *Principles of Diachronic Syntax*, Cambridge.
LÖFSTEDT, B. (1983): *Rückschau und Ausblick auf die vulgärlateinische Fors-*

chung. Quellen und Methoden, dins *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 29:453-479.

LÖFSTEDT, E. (1956, 1980): *Il latino tardo*, Brescia (trad. it.).

LÜDTKE, H. (1979): *Sprachwandel als universales Phänomen*, dins: *Id.*, *Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*, Berlin-New York: 1-19.

— (1984): *Ansätze zu einer Theorie des Sprachwandels auf syntaktisch-morphologischer Ebene*, dins: W. BESCH-O. REICHMANN-S. SONDEREGGER, *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Berlin-New York, I: 752-762.

— (1986): *Esquisse d'une théorie du changement langagier*, La Linguistique 22:1-46.

MALKIEL, Y. (1968, trad. it. 1977): *Il paradigma flessivo come fattore determinante di mutamenti fonetici*, dins: W. P. LEHMANN-Y. MALKIEL, *Nuove tendenze della linguistica storica*, Bologna: 33-77.

MANOLIU-MANEA, Ma. (1985): *Tipología e historia. Elementos de sintaxis comparada románica*, Madrid.

MAŃCZACK, W. (1957): *Tendances générales des changements analogiques*, «Lingua», 7: 298-325, 386-420.

— (1978): *Les lois du développement analogique*, «Linguistics», 205:53-60.

— (1988): *Critères de vérité. Leurs conséquences pour la linguistique*, «Langages», 23:51-64.

MARTÍ I CASTELL, J.-MORAN, J. (1986): *Documents d'història de la llengua catalana*, Barcelona.

MEIER, H. (1930): *Beiträge zur sprachlichen Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihrer historischen Begründung*, Hamburg.

MEILLET, A. (1924): *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris.

— (1948): *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris.

MEYER-LÜBKE, W. (1935[3]): *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.

MIGLIORINI, B. (1968, trad. esp.): *Historia de la lengua italiana*, 2 vols., Madrid.

MULJAČIČ, Z. (1985): *Romània, Germania e Slavia: parallelismi e differenze nella formazione delle lingue standard*, dins *La formazione delle lingue letterarie* (Atti della SIG), Pisa: 39-57.

MÜLLER, B. (1975): *Das Französische der Gegenwart. Varietäten, Strukturen, Tendenzen*, Heidelberg.

NADEAU, O. (1979): *Za, sa, cha, ça, articles occitans et le latin ipsa(m)*, «Romance Philology», 32:379-410.

— (1982): *Notes sur les articles sa'la' et so'le' dans le sud-ouest français*, «Romania», 103:336-338.

NÁÑEZ, E. (1982): *La lengua del coloquio*, Madrid.

NOCENTINI, A. (1986): *Sulla genesi dell'oggetto preposizionale nelle lingue romanze*, dins *Studi di Linguistica e Filologia per Carlo Alberto Mastrelli*, Pisa: 292-311.

PAYRATÓ, Ll. (1985): *La interferència lingüística*, Barcelona.

PENCHOEN, Th. G. (1973): *Etude syntaxique d'un parler berbère (Ait Frah de l'Aurès)*, Napoli.

PFISTER, M. (1981): *Einführung in die romanische Etymologie*, Darmstadt.

PROSDOCIMI, A. L. (1983): *Premessa alla ristampa anastatica di: Giacomo Devoto, Storia della lingua di Roma*, Bologna, I: I-XCVIII.

QUILIS, A. (1983): *La concordancia gramatical en la lengua española hablada en Madrid*, Madrid.

QUILIS, A. et al. (1985): *Los pronombres le, la, lo y sus plurales en la lengua española hablada en Madrid*, Madrid.

RADFORD, A. (1983): *La sintassi trasformazionale. Introduzione alla Teoria Standard Estesa di Chomsky*, Bologna (trad. it.).

RAIBLE, W. (1989): *Romanistik, Sprachtypologie und Universalienforschung*, Tübingen.

RAMAT, P. (1987): *Linguistic Typology*, Berlin.

RAMAT, P. (1987a): *Introductory Paper*, dins M. HARRIS-P. RAMAT, *Historical Development of Auxiliaries*, The Hague: 3-21.

RENZI, L. (1985): *Nuova introduzione alla filologia romanza*, Bologna.

RIIHO, T. (1988): *La redundancia pronominal en el iberorromance medieval*, Tübingen.

ROHLFS, G. (1986): *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*, Zaragoza.

ROSIELLO, L. (1986): *Spiegazione e analogia: dai neogrammatici ai generativisti*, dins *Un periodo di storia linguistica: i Neogrammatici*, Pisa: 23-51.

— (1988): *Ancora sul cartesianesimo linguistico*, dins *Prospettive di storia della linguistica*, a cura de L. FORMIGARI-F. LO PIPARO, Roma: 127-135.

SAUSSURE, F. de (1975): *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally et A. Sechehaye. Edition critique préparée par Tullio De Mauro, Paris.

SCHMID, B. (1988): *Les traduccions valencianes del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523). Estudi lingüístic*, Barcelona.

SCHMIDT, K. H. (1983): *Indogermanisch als Diasystem*, dins *Festschrift Peter Hartmann*, Tübingen: 340-348.

SCMITT, R. (1977): *Etymologie*, Darmstadt.

SCHNEIDER, G. (1973): *Zum Begriff des Lautgesetzes in der Sprachwissenschaft seit den Junggrammatikern*, Tübingen.

SEGARRA, M. (1985): *Història de la normativa catalana*, Barcelona.

SERRA I RÀFOLS, E. (1952): *Cinc lletres privades catalanes del segle XIV*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics». 1:25-31.
SITTL, Carl (1882): *Die lokalen Verschiedenheiten der lateinischen Sprache mit besonderer Berücksichtigung des afrikanischen Lateins*, Erlangen.
SKALIČKA, Vl. (1979): *Typologische Studien*, Braunschweig.
SEILER, H. (1978): *Language Universals*, Tübingen.
SÖLL, L. (1985[3]): *Gesprochenes und geschriebenes Französisch*, Berlín.
STEINMEYER, G. (1979): *Historische Aspekte des Français Avancé*, Genève.
STIMM, H. (1980): *Zur Geschichte des gesprochenen Französischen und zur Sprachlenkung im Gegenwartsfranzösischen*, Wiesbaden.
STURM, J. (1981): *Morpho-syntaktische Untersuchungen zu phrase négative im gesprochenen Französisch. Die Negation mit und ohne ne*, Frankfurt/M.
SZEMERÉNYI, O. (1971): *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, Heidelberg.
— (1980): *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt.
TAGLIAVINI, C. (1983[7]): *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza*, Bologna.
TEKAVČIČ, P. (1979): *L'épigraphie latine et le problème de la différenciation du latin*, Ljubljana.
— (1982): *Riflessioni su alcuni aspetti sociolinguistici nello studio del latino volgare*, Incontri Linguistici 7:81-96.
TERRACINI, B. (1957): *Pagine e appunti di linguistica storica*, Firenze.
TRUDGILL, P. (1983): *On Dialect. Social and Geographical Perspectives*, Oxford.
VALLINI, C. (1972): *Linee generali del problema dell'analogia dal periodo schleicheriano a F. de Saussure*, Pisa.
VALERI, V. (1986): *Presenza campana nella toponomastica dell'Hispania*, in D. SILVESTRI, *Lineamenti di storia linguistica della Campania antica. I: I dati etno-toponomastici*, Napoli: 81-101.
VÀRVARO, A. (1980[2]): *Storia, problemi e metodi della linguistica romanza*, Napoli.
VENNEMANN, Th. (1973): *Topics, sentence accent, ellipsis: a proposal for their formal treatment*, dins E. L. Keenan, *Formal Semantics of Natural Languages*, Cambridge: 313-328.
VENNEMANN, Th.-WILBUR, T. H. (1972): *Schuchardt, The Neogrammarians and the Transformational Theory of Phonological Change*, Frankfurt/M.
VIDOS, B. (1975): *Handbuch der romanischen Sprachwissenschaft*, München.
VINEIS, E. (1988): *Per una riconsiderazione dell'Esquisse d'une historire de la langue latine*, dins *L'opera scientifica d'Antoine Meillet*, Pisa: 97-119.
WAGNER, M. L. (1939): *Flessione nominale e verbale del sardo antico e moderno*, «Italia Dialettale» 14:93-170, 15:207-247.

WILBUR, T. (1977): *The Lautgesetz-Controversy. A Documentation (1885-1886)*, Amsterdam.

WHEELER, M. (1986): *Morphology and Psychology: Morphological Change in Balearic Catalan*, «Sheffield Working Papers in Language and Linguistics», 3:1-16.

WILLMS, A. (1980): *Die dialektale Differenzierung des Berberischen*, Berlin.

WOLF, H. J. (1988): *Aun*, dins *Homenagem a Joseph M. Piel per ocasião do seu 85º aniversario*, Tübingen: 443-449.

WURZEL, U. (1984): *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*, Berlín.

WYCICHL, W. (1953): *Der bestimmte Artikel in der Bedja-Sprache. Seine Beziehungen zum Ägyptischen und Berberischen*, «Muséon» 66:373-379.

— (1956): *L'article défini du berbère*, dins *Mémorial André Basset*, Paris: 100-10.

ZAMBONI, A. (1976): *L'etimologia*, Bologna.

BRAULI MONTOYA ABAD

UN REPTE PER A LA LINGÜÍSTICA HISTÒRICA: COPSAR LA LLENGUA PARLADA DEL PASSAT

1. El problema metodològic principal que té plantejat la lingüística històrica és el de la fiabilitat de les fonts que utilitza. La primera pregunta que ha de fer-se un historiador de la llengua, col·locat davant d'un text antic, és si aqueix paper representa la llengua parlada del moment. W. Labov (1972a, pàg. 274) es queixava de la fragmentarietat de la documentació històrica i de la poca confiança que li mereixien els resultats obtinguts a partir dels textos escrits. Recentment, S. Romaine (1988), en un estat de la qüestió sobre metodologia de la sociolingüística històrica, s'enfronta amb aquest problema i el resol d'una manera sorprenent: per a ella, els documents històrics no es poden comparar amb la llengua parlada, com pretén Labov, ja que l'escriptura demana estratègies diferents a les de la parla; i és evident que no podem arribar a base de textos a copsar el parlar col·loquial, el qual no pot ser un objectiu de la sociolingüística històrica (pàgs. 1.454, 1.461 i 1462).

Mentrestant, la filologia catalana, que sovint ha mostrat interès per obtenir les variants lingüístiques dialectals a través de la documentació antiga (veg. J. Veny, 1971 i 1986), acaba d'obrir de bat a bat les portes al coneixement de la llengua parlada medieval amb les edicions de processos judicials de J. Riera (1973) i J. Miralles (1979 i 1984). En paraules d'aquest darrer autor, «l'existència, en una certa abundància, de llibres de cort reial, és un vertader repte per a l'estudiós de la història de la llengua» (Miralles, 1979, pàg. 569). No debades, les declaracions dels acusats i els testimonis durant els judicis, que contenen aquests documents, són garantia fidedigna de la llengua parlada col·loquialment pels nostres antecessors (veg. també M. D. Farreny, 1986, i M. N. Vila, 1987).

Tanmateix, encara és l'hora en què a penes s'ha produït la necessària con-

fluència entre els mètodes renovats de la sociolingüística històrica i les fonts documentals de la llengua col·loquial que acabem d'esmentar. Ultra la meua contribució particular (veg. B. Montoya, 1986), els sociolingüistes que parteixen de l'obra bàsica de Weinreich, Labov i Herzog (1968) es debaten entre les propostes de Labov (1972 a i b), que es basen en els canvis lingüístics actuals per a reconstruir un passat immediat, i les de Romaine (1982), que, damunt d'una documentació remota de procedència culta, intenten explicar-se el present. Així, el seguiment cap arrere dels canvis lingüístics que es desenvolupen entre nosaltres no ha dut més enllà de la mitjania del segle passat. Labov (1972a, pàgs. 4, 163, 274, etc.), amb el seu *principi de la uniformitat*, quan no s'ha limitat a copsar les diferències entre generacions (en *temps aparent*), ha acudit a monografies i atles lingüístics elaborats anys arrere (en *temps real*) (veg. també P. Eckert, 1980, pàg. 181, i E. W. Schneider, 1985, pàg. 468). El màxim que s'ha pogut recular en el temps, segons ens reporta el mateix Labov (1982, pàgs. 32 i 68), ha estat fins a l'any 1860, en què es van realitzar uns enregistraments fonogràfics a Copenhagen.

Quant al tractament dels estadis d'una llengua inassolibles directament des de l'actualitat, els textos, preferentment literaris i administratius, manejats per Romaine (1982 i 1985), F. Gimeno (1985) o M. B. Fontanella de Weinberg (1987), han romàs allunyats de la llengua que podríem considerar més popular. Tan sols alguna documentació epistolar o literària de caire costumista que empren aquests autors podria acostar-nos a models lingüístics aproximadament col·loquials, als quals també han arribat altres investigadors espigolant les referències esparses d'obres gramaticals i lexicogràfiques d'altres èpoques (veg. A. M. Badia, 1950-53; Labov, 1972b, i G. Nunberg, 1980).

És evident que els recursos d'una lingüística històrica que vulga observar la llengua parlada no s'esgoten amb les fonts processals. Hi ha diverses sèries documentals que s'acosten en aquest model lingüístic: sense eixir de les possibilitats que ofereix la recerca sobre la llengua catalana, podem citar els periòdics satírics i el teatre de sainet, vigents durant el segle XIX i principis del XX (veg., per exemple, L. Alpera, 1981, i Montoya, 1982); la correspondència privada (veg., p. e., M. T. Ferrer, 1980); els receptaris de cuina (veg., p. e., Miralles i Cantallops, 1989), els dietaris i memòries (veg., p. e., Pladevall i Simon, 1986), i qualsevol altra documentació en què *a posteriori* puguem observar un llenguatge popular (veg., p. e., M. R. Sastre, 1984; E. Casanova, 1985 i 1986, i Martí i Moran, 1986).

De tota manera, en textos del segle XVIII cap arrere, la més alta seguretat que estem en presència de la llengua parlada, només ens la donaran els manuscrits de processos, i, més encara, de processos criminals. Amb el fi de copsar aquest fet, la major part del present treball l'ocupen tres mostres d'aquests textos, pertanyents a cadascun dels territoris principals de la llengua catalana.

En són els «testimonis-protagonistes», de tots tres, persones representants de les classes populars, les quals posseïen un coneixement prou restringit de les varietats lingüístiques cultes. Cal dir que investigadors com J. Baugh (1980, pàg. 104) o Romaine (1988, pàg. 1.462) creuen que els sociolectes antics dels nivells baixos no han tingut mai accés a l'escriptura. Certament, el parlar de la gent illetrada —com ho era la majoria, abans— no accedia directament a les formes escrites, sinó que ho feia a través dels escrivans, els quals podien passar pel «sedàs» del seu coneixement lingüístic les declaracions fetes realment. És innegable que s'hi produiria qualque esmena, qualque retoc, que s'hi barrejaven formulismes i expressions llatines; però també és cert que aquestes intervencions, molt més àmplies en altres tipus de documents, es veurien extremament restringides en els testimoniatges judicials, sobretot quan hom citava paraules literals pronunciades en el moment dels fets.

Els processos transcrits al següent apartat (§ 2) contenen tres nivells estilístics en successius graus de formalitat: els diàlegs representen la modalitat de parla informal o col·loquial; les narracions dels fets, despullades de les fórmules i frases fetes que s'hi repeteixen, corresponen a un nivell pretesament formal per part dels testimonis, i, per fi, els fragments en llatí i els que no s'atribueixen a cap testimoni o acusat, pertanyen a un llenguatge absolutament formal. Entre aquest darrer estil i els dos primers hi ha la frontera que separa un nivell de llengua culta (sovint, escrita directament) d'un nivell popular (primer parlat i després transcrit). El nostre objecte d'interès ha de ser aquest darrer nivell, el dels registres narratiu i col·loquial (cf. Miralles, 1979, pàgs. 559-569).

En suma, és d'esperar que amb la confluència del mètode i les fonts que venim proclamant, la lingüística històrica siga conduïda a una fructífera renovació. Sota l'epígraf de Sociolingüística Històrica, ja és habitual la mesura estadística (i probabilística) de les variables lingüístiques en covariació amb les extralingüístiques (veg. Gimeno, 1983 i 1986); ara caldrà basar aquesta anàlisi sobre uns textos que siguen transmissors, fonamentalment, de la llengua parlada en el passat. Aquest és el repte.

2. DOCUMENTACIÓ

I. **Procés contra Antoni Pontnou (Principat de Catalunya, 1669)**[1]

«Procurator fiscalis dominationis nobilis domini (...)[2] *Josephi Riquer et de Vega (...) contra Anthonius Pontnou (...) de Alió (...) Scriba dictae dominationis Marcus Ferriol (...) notarius publicus villae de Valls.*

Die nona mensis aprillis anno a nativitate Domini millesimo sex-centesimo

(1) Arxiu Històric Comarcal de Valls. Secció Administració de Justícia. Cort del Batlle. Processos. Lligall 3, carpeta 12.

(2) Els punts suspensius indiquen un fragment elidit. De fet, només he conservat els fragments d'aquestes parts dels processos imprescindibles per a comprendre els fets que s'hi expliquen.

sexagesimo nono in loco de Puigpelat, campi et archidiocesis Tarragonae juravit et deposuit testis sequens:

Catharina Dominga, in satis nubtis uxor Raymundi Domingo, agricola loci de Puigpelat (...) etatis sue pro ut ipsa dixit triginta octo annorum (...) testis cognita a honorabile Michaele Ferrer, baiulo eusdem loci de Puigpelat (...) juravit ad Dominium Deum et eius sancta quatuor evangelia manu sua dextera (...) dicere et deponere veritatem (...).

Et interrogata ipsa testis (...).

Et dixit: Señor balle, lo que jo sé y puch dir en lo que vostra mercè me interroga, és que lo dia de Carnestoltas, mes proppassat, que contàvem als sinch del mes de mars pròxim passat, estant jo, testimoni deposant, dins la cunya de ma casa, que la tinch dins lo present lloc de Puigpelat, al costat del portal, en companya de Guiauma Catalana, muller de Joan Català, pagès, de Bàrbara Ginera, muller de Galsaran Giner, també pagès, filla mia, y de Francesch Aluja, fill meu, tots de dit present lloc de Puigpelat, envers las vuyt o nou hores de la matinada, vingueren en dita ma casa Anthoni Pontnou, pastor del lloch de Alió y Joseph Figuerola, pagès de Casafort, habitant en lo present lloch de Puigpelat, los quals entraren dins la cunya de dita ma casa, en la qual jo y ditas Guiauma Catalana, Bàrbara Ginera, y dit Francesc Aluja estàvem conversant; en la qual dits Pontnou i Figuerola entraren i estigueren allí un poch de temps. Y, després de haver passat un poch de rato, lo dit Antoni Pontnou, pastor, digué al dit Joseph Figuerola:

—Joseph, anem-nos-ne de assí, que·ns hi fan mala cara.

Y encontinent los dos se partiren de dita cunya. Y a penas foren fore, que tot lo més podrien esser en la entrada de dita ma casa, des de dita entrada, lo dit Anthoni Pontnou me cridà dient-me:

—Na Sunyera, com axís estau tant fallona de mi? En què vos he agraviada?

A la que jo li responguí:

—No tinch jo de estar fallona de vós havent dit tantas cosas de mi y de ma filla!

Y dit Pontnou me respongué:

—Com! Qui ha casada la teua filla sinó jo?

Y responen-li jo:

—Vós, a ma filla la haveu casada al revés. Antés bé, sempre haveu procurat en destorbar tots los casaments que li axian. Que si jo la tinch casada, ho puch agrahir a Déu y a bonas personas y no a vós.

Y ell, dit Anthoni Pontnou, me prengué per la aleta de la ropilla y, ab una grandíssima arrogància y ira me digué:

—Vina assí, desvergonyida! ¿Com que tu me negaràs que en occasió que ta filla ere fadrina i Josep Vives, fadrí, fill de T( )[3] Vives, sastre de Marmellà, no·ls tancasses los dos dins de ta casa —los dos sols!— y tu te n'anares

(3) Els espais en blanc pertanyen a espais deixats així en el text original o bé a grafies il·legibles.

al forn? Y estan-te tu al forn y los dos tancats en dita casa, arribaren a las portas de dita ta casa lo reverent mossèn Pau Alonso, prevere y vicari perpétuo de Alió, ab altres qui anaven ab sa companya. I arribant tu a dita casa, lo dit mossèn Pau Alonso, prevere, te digué qui tenias tencat en dita ta casa. I tu li respongueres que no y tenias ningú. I fen-te obrir dita casa, sí dins la cunya trobaren a dita ta filla i a dit Josep Vives, fadrí. Y aleshores dit mossèn Pau Alonso, prevere, demanà al dit Vives si ere fadrí o casat. Y dit Vives li respongué que ere fadrí. Y sí dit mossèn Pau li digué que, attès ere fadrí y lo havian trobat allí ab ta filla, si s'i casaria ab aquella fadrina. I dit Vives respongué que ere cosa que tot se podia fer. Y estant en aqueixas rahons, sí dit Vives digué que lo péndrer tabaco li havia fet mal de cap y que se'n volia anar a béurer una tassa de aiguardent. Y de aquella manera escapà i fugí.

Les quals cosas me digué en la dita entrada de dita ma casa en presència del dit Francesc Aluja, mon fill. Y dit Pontnou, tornant-se'n envers dita cunya, me digué que del que me havia dit trobaria deu testimonis, y que lo dit Figuerola m'o diria.

També és veritat, señor, que molt temps antes lo dit Pontnou me digué un dia de mercat en la vila de Valls que jo no podia negar que una nit vostra mercè, senyor balle, en companya de Lluys Arnauat, pagès del terme de Selma, vingueren en ma casa per a regonèixer i véurer si en ella trobarian a Pau Fortuny, pagès del present lloch, i a ell, dit Pontnou. Y, aixís mateix, és veritat, señor, que lo dia de dijous més proppassat Gabriel Vives, pagès de las casas de Torrellas, me digué dins la cunya de ma casa que havia entès a dir que lo dit Anthoni Pontnou, pastor, havia dit que lo mateix Pontnou li havia dit que lo dit mossèn Pau Alonso, prevere, havia esturpada y desflorada a dita ma filla. Y, dient-li jo:

—Gabriel, vós haureu de deposar sobre lo que-m dieu.

Y aleshores me respongué:

—Bé pots dir si jo deposo, que ben dirà[4] altres coses pitjors que aqueixes que dit Pontnou ha fetas y ditas.

Y esta nit més proppassada mon gendre me digué que, essent fadrí, lo mateix Anthoni Pontnou li havia dit que lo dit mossén Pau Alonso, prevere, havia fet de mi y de ma filla lo que bé li havia aparegut, y que nos feya anar per allà ahont ell volia.

Totes les quals coses, senyor, que lo dit Anthoni Pontnou ha ditas de mi y de ma filla són mantida. Les quals denuncio a vostra mercè, señor balle, per a què al dit Anthoni Pontnou castigue segons mereix.

I esta és la veritat per lo jurament que tinch prestat.

Die 16 aprilis 1669, Puigpelat.

Galsaran Giner, pagès, natural del terme de Marmallà, de present habitant en lo present lloch de Puigpelat, *aetatis sue pro ut ipse dixit 25 annorum*

(4) No es comprèn bé quin pot ser el subjecte d'aquesta, aparent, tercera persona.

paucus plus vel minus; testis citatus cognitusque qui juravit dicere veritatem.

Et interrogatus super curia preventis et denunciatis.

Et dixit: Señor balle, lo que jo, testimoni, sé y puch dir en lo que vostra mercè me interroga és que alguns 15 dies poch antes de festas de la Nativitat de Nostre Señor més proppassades, venint jo, testimoni, un dia de festa de la vila de Valls al present lloch... y venint per lo camí junt al forn tauler del present lloch, encontrí a Anthoni Pontnou, pastor, habitant en lo lloch de Alió, lo qual gordava un remat de ovellas, y topan-lo, com tinc dit en lo camí, lo dit Pontnou me digué:

—Galseran, a un bona?

I jo li responguí:

—Per a assí amunt me'n vaig.

Y estant allí ab sa companya y estant los dos junts conversant, anàrem seguint dit bestiar envers lo mas de la senyora Bovera, de Valls, que és cituiat en lo terme del present lloch, ahont jo tenia de menester i parlar ab lo masover. Y anant com tinch dit conversant, a la que fórem ab uns bancals de vinya que és de Francesc Badia, lo dit Pontnou me digué:

—Donchs, Galsaran, ¿no·t casam ab la Bàrbara, filla de na Dominga?

I jo li responguí:

—Jo no cuydo de casar-me per esta occasió.

Y estant axí rahonant, me digué:

—Jo no sé res ab ellas, però no us ho aconsella.

I axís mateix me digué:

—Bé és veritat que són molt donas de ben ella i sa mara. Y són donas de gran govern. Però no t·o aconsello, perquè mossèn Pau Alonso revé molt a casa sua, y las fornica a totas dos fent-ne de ellas lo que vol y li dóna gust.

Y també és veritat, señor, que públicament he sentit a dir que lo dit Pontnou ha ditas moltas cosas de ma sogra i ma muller, deffamant-las ab gran manera.

I és la veritat per lo jurament tinch prestat.

Dicto die, Puigpelat

Guiauma Cathalana, muller de Joan Català, pagès de Puigpelat, *etatis sue 28 annorum paucum plus vel minus; testis citata cognitaque, etc., que juravit, etc.*

Et interrogata super curia preventis, etc.

Et dixit: Senyor balle, lo que jo sé i puch en lo que vostra mercè me interroga és que lo dia de Carnestoltas proppassat, envers las vuyt hores de matinada, estant jo, testis, en la cunya de la casa de Catharina Dominga, muller de Ramon Domingo, pagès del present lloch, en companya de dita Catharina Dominga, de Bàrbara Ginera, muller de Galsaran Giner, sa filla, i de Francesch Aluja, fadrí, estant conversant prop lo foch, vingué a la cunya de dita

casa Antoni Pontnou, pastor, i Joseph Figuerola, pagès. I entraren fins a la porta de la cunya i estigueren allí un poch. I després lo dit Pontnou digué:

—Joseph, anem-nos-ne de assí.

Y me apar que digué perquè·ls hi feyan mala cara. Y, an( )en, que a penas podian esser fora de sa entrada, ohí com lo dit Pontnou digué:

—Sunyera, fes-ta aquí.

I ella se'n anà envers dit Pontnou, a la entrada, i jo quedí a la cunya. I des de allí sentí com los dits qüestionexaven i cridaven molt. Però jo, com estava, com tinch dit, apartada en dita cunya, i per causa que per una grave malaltia que tingué, me és quedada una sordesa, no poguí compendre cosa del que deyen, sinó que cridaven molt. I després de estar dividits, que dita Catarina fou tornada a dita cunya, lo dit Pontnou vingué fins a la porta y ohí com digué a dita Catarina que del que havia dit que·n trobaria testimonis, i que anàs a vèurer al dit Joseph Figuerola. Y també me apar que vaig entendrer que lo dit Pontnou digué a dita Catarina:

—Tu no pots negar que una nit no tancassas a ta filla i lo fill del sastre Vives, de Marmallà, dins ta casa i tu te'n anares al forn, i mossèn Pau Alonso los hi trobà.

I també és veritat que la dita Catarina se quexà molt del dit Pontnou dient que ha disfasmadas a ella i a sa filla havent ditas moltas cosas.

Die 23 aprilis 1669 in Capella del Espitalet, juris ( ) de Selma, juravit, etc.

Gabriel Vives, pagès *domorum de Torrellas, quadra de Vallmoll; etatis 34 annorum (...).*

Et dixit: Senyor balle, lo que jo sé y puch dir en lo que vostra mercè me interroga és que haurà cosa de alguns ( ) poch més o manco, essent Bàrbara Aluja donzella, filla de Catarina Dominga, de Puigpelat, i vuy casada ab Galsaran Giner, pagès de dit lloch de Puigpelat, tractí jo mateix, deposant, i entrevingué en casar a dita Bàrbara ab dit Galsaran Giner. I havent ja tractat dit casament, vingué a mi lo dit Galsaran Giner i me digué:

—Gabriel, de aquell negoci que vós me diguéreu me'n refredo molt perquè me han dit moltas cosas de aquellas donas...

... i que estavan molt aprofanadas. I dient-li jo:

—Digues-me, Galsaran, qui t'a tant mal informat?

I ell me respongué:

—Jo, de dir-vos-ho, no us ho dic, qui m'o ha dit. Però advertiu que me han dit que mossèn Pau Alonso las fa anar per allà ahont vol.

I tornant-li a dir, replicant-lo, me digués qui le y havia dit i si lo endevinava si m'o diria, aleshores me digué:

—Pus tant ho voleu, jo us ho diré. Sapiau que Anthoni Pontnou m'o ha dit.

I poch després... no·m recordo si ere lo vespre de la mateixa o altre vespre

aprés següent, estant en la cunya prop lo foch, Pere Mateu, pastor de ma casa, me digué:

—Nostre amo, lo vostre casament que vós tractau bé se encamina bé...

... i que Anthoni Pontnou, pastor, se deixe dir.

I vuy mateix ha dit a mi i al fill del sastre Vives que ja y havia persona que havia fet fer corpet sensa pèl a la dita Bàrbara Aluja, aleshores donzella i vuy casada ab dit Galseran Giner; y que mossèn Pau Alonso bé·s pensava tràurer-li lo virgo, però ja y havia qui le y havia tret ( ). Y pochs dies aprés de esser fet dit casament, aní jo, testimoni, al mas de ca senyora Bovera, ahont hi trobí lo sastre Vives, i me tragué de ffora de casa i, parlant-me de segret, me digué tot lo que lo dit pastor me havia. I és veritat, señor, que es públicament notori que lo dit Pontnou ha disfamadas molt a las ditas Catharina Dominga i Bàrbara Ginera, sa filla.»

II. Procés contra Pere Cantó (Regne de València, 1629)[5]

«Registre. Procés criminal del procurador fiscal del Condat de Elda contra Pere Cantó, de dita vila de Elda. Scrivà: March Joan Aracil, notari.

Informació *ex offcio* rebuda en la vila de Elda per Fèlix Corbí, procurador general i balle de dita vila de Elda i Condat, la qual és del tenor següent:

Die quarto septembris ano a nativitate Domini MDCXXVIIII.

Pere Gralla, polvoriste, de la present vila de Elda habitador, testimoni de edat que dix ser de trenta anys poch més o menys; lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc, dir veritat, etc.

Fonch interrogat, etc.

E dix que a ell, testimoni, lo dumenge pròxime passat li furtaren un quarteró de pòlvora de sa casa. Y que ell, testimoni, sospita que en sa casa ho haurien fet. I en lo dia de hui, estant-se·l dit testimoni parlant ab Maria Ximenes, muller de Joan Iagüe, en lo salitre, li dix:

—*Maria Ximenes, ¿no sabéys que me an urtado un quarterón de pólvora?*

I la dita Maria Ximenes dix a ell, testimoni:

—*Eso, la muger de Nicolau Beltrà l·abrá urtado para alargar una tela que hase.*

I la dita muller de Nicolau Beltrà, avent sabut que la dita Maria Ximenes la volia infamar d'exa manera, vengué a casa d'ell, testimoni, i li dix tals i senblants paraules:

—Pere Gralla, en lo temps que sou estat en ma casa, que serà més de mig any, ¿haurà-us faltat alguna pólvora o alguna cosa?

Al qual respongué ell, testimoni, que no li a faltat cosa ninguna.

I malejant-se la dita muller de dit Nicolau Beltrà per lo desús dit, aplegà

(5) Arxiu Municipal d'Elda. Llibre *Procés 1633* (sense numeració de folis).

allí Pere Cantó, nebot de Maria Ximenes, a casa d'ell, testimoni, i ohí lo que la dita muller de dit Nicolau Beltrà deya i la arremeté ab un compàs llarch, ab lo qual entrà dins de la casa de aquella per a pegar-li ab dit compàs; com, ab efecte, dins de sa casa, alsà lo bras per a tirar-li a temps que ell, testimoni, entrà a tenir-lo i evitar no executara sa mala determinació lo dit Pere Cantó, i lo tragué de dita casa. E asò és la veritat de lo que ha pasat.

E féu una creu: + *Injunctum, etc.*

Dictis die et anno.

Hieroni Bernabeu, laurador, de la present vila de Elda habitador; testimoni de edat que dix ser de vint-i-nou anys poch més o menys; lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Fonch interrogat, etc.

E dix que lo que ell, testimoni, sab e pot dir és que estant en casa de son germà Fulgensio Bernabeu, qu·està prop de casa de Nicolau Beltrà, sentiren ruydo com a de brega. I, exint al carrer, veren com exien de casa de Nicolau Beltrà Pere Gralla i Pere Cantó. I la muller de Nicolau Beltrà s'estava malavejant. I que asò pot dir i no altra cosa; i no sab la ocasió per què era dita pendència. I asò, etc.

E féu esta creu: + *Injunctum, etc.*

Dictis die et anno.

Leunor Joan, muller de Pedro Gralla, de la present vila de Elda, testimoni de edat que dix ser de vint-i-dos anys poch més o menys; la qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat. etc.

Fonch interrogada, etc.

E dix qu·està en veritat que a Pere Gralla, son marit, han furtat estos dies un quarteró de pólvora. I parlant lo dit son marit ab Maria Ximenes, li dix:

—*¿No sabéys que me an urtado un quarterón de pólvora?*

A lo qual respongué la dita Maria Ximenes:

—*Eso, la muger de Nicolás Beltrà la habrá urtado para alargar una tela que hase.*

Les quals paraules aplegaren a les horelles de la dita muller del dit Nicolau Beltrà, la qual, sentida de açò, vengué a casa d'ella, testimoni, i dix al dit son marit:

—Pere Gralla, en lo temps que sou estat en ma casa, ¿eus ha faltat res d'ella?

A lo que respongué lo dit Pere Gralla, son marit:

—*No por cierto. No me a faltado cosa mientras en vuestra casa e·stado.*

I per ço la dita muller de Nicolau Beltrà se comensà a malejar contra la dita Maria Ximenes. I, trobant-se prop Pere Cantó, nebot de dita Maria Ximenes, arremeté a la dita muller del dit Nicolau Beltrà ab un compàs de ferro,

llarch, i entrà dins de sa casa per a voler-li pegar ab aquell. I, en asò, lo dit Pere Gralla entrà dins dita casa i detengué al dit Pere Cantó i lo tragué de aquella. I asò, etc.

E féu esta creu: + *Injunctum, etc.*

Dictis die et anno.

Felipa Cantó, muller de Nicolau Beltrà, de la present vila de Elda; testimoni de edat que dix ser de tranta anys poch més o menys; la qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Fonch interrogada, etc.

E dix que en lo dia de hui, estant ella, testimoni, en casa de Pere Gralla, qu·està prop de sa casa d'ella, relant, estava dins de la casa de dit Gralla, Pere Cantó. I, sentint que ella, relant i testimoni, es quexava contra Maria Ximenes, sa tia, hixqué lo dit Pere Cantó de dita casa ab un compàs de ferro, llarch, en la mà i aremeté a ella, relant i testimoni, per a pegar-li ab aquell, per a lo qual li fonch forsós fogir-se'n a sa casa. I dins de aquella entrà lo dit Pere Cantó a voler ofendre-la ab lo dit compàs, lo qual haguera fet si Pere Gralla no haguera acudit a detenir-lo com lo detengué. I ella, testimoni, caigué en la entrada de sa casa perquè se li girà la plantofa que portava en los peus. I asò és la veritat de lo que pasà.

E féu esta creu: + *Injunctum, etc.*

Dictis die et anno.

Fulgensio Bernabeu, testimoni de Elda, que dix ser de trenta-i-dos anys poch més o menys; lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Fonch interrogat, etc.

Et dix que lo que ell, testimoni, sab e pot dir és que estant en lo dia de hui en sa casa, la qual té prop la casa de Pere Gralla, sentí grans crits i hixqué fins al llindar de la porta i véu que cridaven Pere Cantó, la muller de Nicolau Beltrà i Pere Gralla. I com a ell, testimoni, li tallava Joan de Vera, sastre, un gipó, se'n tornà a entrar i no ha sabut per què eren los crits. E asò i no àls, etc.

E féu esta creu: + *Injunctum, etc.*

Dictis die et anno.

Felip Corbí, general procurador i balle de la present vila i condat de Elda, provehí qu·es vaja a la casa de Pere Cantó a veure si·stà en dita sa casa i qu·es faça relació de lo que sia.

E per execució de dita provisió acudí lo arguasil Benito Crespo i Joan Sanbrana, ministre, ensemps, ab mi, March Joan Aracil, notari i escrivà, a la casa

del dit Pere Cantó. I essent en aquella, se trobà tancada i los vehins dixeren que des del matí fins ara és estada tancada. I així es fa dita relació.

Confessions *ex officio* de Pere Cantó. *Dictis die et anno.*

Confessions de Pere Cantó, de la vila de Elda, *ex officio*, lo qual jurà a Nostre Señor Déu, etc., dir veritat, etc.

Interrogat: Diga com a nom, de hon és natural i quin offici té.

E dix que ja té dit que·s diu i nomena Pere Cantó i qu·és natural de la Orta de Alacant, que de present viu en la present vila de Elda i que son offici és pedrapiquer.

Interrogat: Diga si sab o té entès que persones han furtat i pres de la casa de Pere Gralla un quarteró de pólvora. Diga i declare qui són.

E dix que no sab ninguna cosa de les conteses en dit interrogatori.

Interrogat: Diga si a ohit dir ell, confessant, a Maria Ximenes, sa tia, que la muller de Nicolau Beltrà havia pres lo dit quarteró de pólvora de la casa del dit Pere Gralla.

E dix que no sab res de lo contès en dit interrogatori.

Interrogat: Diga que venint la muller del dit Nicolau Beltrà en lo dia de hui, entre la una i dos hores aprés migjorn, a la casa del dit Pere Gralla a donar-li satisfacció i dir-li com ella no havia pres la pólvora que li faltaria de sa casa, i a exe temps entrà ell, confesant, en dita casa ab ànimo delliberat i mudat lo color de la cara i, ab un compàs que portava en les mans, se arremeté a la muller del dit Nicolau Beltrà. I, si no fóra per molta gent que es posà de per mig, la haguera damnificada i tratada molt mal, de tal manera que li fonch forsós fogir i avalotant lo carrer, per lo qual restaren molt maravellats del atreviment qu·ell, confessant, havia tengut.

E dix que lo qu·ell, confessant, sab e pot dir sobre dit interregatori és que en lo dia de hui, havent tret ell, confessant, una caldera de salitre, la qual havia de pendre i comprar Pere Gralla, i trobant-se en dita casa la muller de Nicolau Beltrà, així com lo véu a ell, confessant, comensà a dir-li que era un vellaco, roín home de mala casta, tractant-lo mal de paraules injurioses. I sent com és ell, confessant, home honrat, vent qu·el trataven tant mal, li fonch forsós, en un compàs que portava en la una mà, en l'altra fer-li un ademan a la dita Felipa Cantó dient-li que parlàs bé. I a este temps, començà a cridar crits dient que la mataven. I, com en efecte, ell, confessant, ves que la gent se alborotava, se n'anà a fer faena. Emperò, ell, confessant, no a damnificat ni fet dany nengun a la dita Felipa Cantó; bé està en veritat que portava lo compàs en la mà.

Interrogat: Diga si són estes les sues confesions i si estava i persevera en elles.

E dix que sí que està i persevera en elles.

Testes: Amaro Rico i Vicent Alcaràs, de Petrel, atrobats en la vila de Elda.

Die IIII septembris MDCXXVIIII (...)

Lo procurador fiscal del condat de Elda, proposant, diu que havent-li furtat i pres a Pere Gralla de la sua casa, la qual té en la present vila, un quarteró de pólvora, fent diligències per a inquirir i buscar qui les havia furtades, Maria Ximenes li dix que ningú podia haver pres dita pólvora sinó és la muller de Nicolau Beltrà. Y en lo dia de hui, contants quatre dels corrent mes i any, a la que seria entre la una i les dos hores aprés migjorn, estant Felipa Cantó, muller de Nicolau Beltrà, en la casa de Pere Gralla, vengué a d'aquella Pere Cantó i, sens dir-li paraula ni cosa ninguna, ab un compàs llarch que portava en les mans, entrà dins de dita casa per a damnificar-la, de tal manera que si molta gent no acodira als molts crits que i havia, la haguera morta segons lo dañat intent que portava lo dit Pere Cantó, restant la gent qu·es trobà present molt admirada i espantada de l'atreviment que havia tengut segons que dites coses pus llargament són contengudes per la informació *ex officio* rebuda per lo procurador general de la vila i condat de Elda.

Per ço, demana (...) sia condempnat en les penes que de justícia serà conegut i en les despeses; i que los béns mobles de aquell sien escrits i los sitis posats en mala veu (...)»

III. Procés contra Pere i Damià Vicens, bandejats, i Bartomeu Fontanet, teixidor de lli, àlias Mansorell (Regne de Mallorca, 1666) [6]

«És fet a Fornaluig. 1666. Inquisició fiscal rebuda (...) contra les persones *in margine* escritas, culpats de esser anats a la casa de Joana Maria Arbona, vídua de Joan Arbona, davés tres oras de nit y haver pegats grans colps a les portas de aquella; i, haven ubert per les amanasses faian, li pegaren bastonadas ab una carabina y regonagueren tota la casa contrafahent, etc. (...).

Pere Francesch Vicens, Damià Vicens, son fill, bendetjats. Bartomeu Fontanet, tixidor de lli, àlias Mansorell.

In Curia Criminali presentis Regni Majorcae.

Algutzir: Jaume Pujol. *Scriba: Antonius Vadell.*

Illustrissimo Senyor:

Lo die present som estat avisat *circa* quatre hores de die de com a la dona Juana Maria Arbona, vídua, me ha supplicat de com ha *circa* tres mesos *circumcirca*, anaren en se casa Pere Francesch Vicens y Damià, son fill, los quals eren sortits de la isglésia ab compañia de Bartomeu Fontanet, àlias Mansorell, los quals ly espeñaven les portes desflemant y jurant que, si no obria, les hi posarian en terra. Y, així, obrí las portes y li regonegueren la casa, y li pegaren tres bastonades ab una carebina. De tot lo qual do avís a vostra senyoria illustríssima vuy en Sóller als 24 fabrer 1666.

(6) Arxiu Històric del Regne de Mallorca. Lligall III (CR-III), núm. 59 (53-78).

Prompta per obeyhir las suas ordess, Juan Frontera, balle (...).

Die sabati XXVII, mensis februarii, anno a nativitate Domini MDCLXVI.

Joana Maria Arbona, vídua dexada de Joan Arbona del Puig, del present lloch de Fornaluig, de hedat que dix ser de 35 añis; testimoni denuntiant; la qual ha jurat en mà y poder de lo algutzit Jaume Pujol a Déu Nostro senyor y sos quatre sants evangelis, dir veritat.

E dix: Lo que demostra a la règia cort és que haurà cosa de tres mesos, que no·m recorda al dia, sols me recorda que eran sirca de tres oras de nit, que era dins ma casa en compañia de Joan Arbona, mon fill, y Joana Maria y Margarita Arbonas, mes fillas, que són miñonas, y a dita ora sentí grans colps a les portes de ma casa. Y jo respongué dient:

—Qui·s axò?

Y sentí que digueren:

—Obriu, si no, vos espeniarem les portas!...

...jurant y blesfamant. Y jo, ab las veus coneguí que eran Damià Vicens y Pere Francesch Vicens, som para. Y per tamor que no·m espeniassens les portas, vaig obrir. I havent uber, viu que ab ells era Bartomeu Fontanet, tixidor de lli, àlias Mansorell, habitador en lo present lloch de Fornaluig, al qual Fontanet restà an al portal de ma casa. Y viu que dits Pere Francesch y Damià Vicens, son fill, anaven tots arcabussos curts de pedra ab ses xarpes, ab carabinas en les mans, los quals me regonagueren tota ma casa dient que sercaven a Miquel Xoní, bendetjat d'est lloch. Y després de haver sercat, lo dit Pere Francesch Vicens me pegà tres bastonadas que·m farí, ab la primera an al cap. Y jo començí a cridar viafora. Y ell ma'n pagà dos, y no·m farí, que·m retirí dins de una caxa y no·m pogué farir.

I és la veritat que sols ma adoní que dit Bartomeu Fontanet portave an les mans una escopeta, y no pogué veure si portava arcabussos curts de pedra, perquè may entrà dins da la casa.

Y jo ne volgué donar ravhó a la Justícia, y Bartomeu Majol, àlias Nor, del present lloch, ma digué que u dexàs anar, y que axò se ajustaria. I jo, ab esta paraula, no fiu fer havís. Y ara, vahent que no serà ajustat y que dit Pere Francesch Vicens enutjava a Joan Arbona, mon fill, de que era anat a la isglésia en compañia de Miquel Mut per voler-li tirar, y jo saber que dit Joan, mon fill, era net de tot axò de malítia, féu fer avís an al balle de Sóller, qu·és lo mateix que ara m'és estat lletgit.

Y açò és la veritat da lo que sé y puch dir per lo jurament he prestat.

Interrogada: Digue si fa instàntia.

E dix: Jo no fas instàntia alguna contra los dits Pere Francesc Vicens y Damià, son fill, y Bartomeu Fontanent, per quant s'i són posades bones perçonas y au sian ajustat y són bons amichs.

Interrogada: Digue qui pot fer testimoni.

E dix: Jo no tinch nigú qui pugue fer testimoni perquè era de nits, sinó dits mos fills.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Dicto die.

Joan Arbona, fadrí, fill de Joan, del present lloch de Fornaluig, de hedat que dix ser de 20 añis; testimoni sitat, guiat; lo qual ha jurat *ut supra* dir veritat.

Interrogatus supra curie preventis, etc.

E dix: Lo que sé i puch dir en lo que se'm damana és que haurà cosa de tres mesos, que no·m recorda al dia, sols ma recorda que davés tres oras de nit, estant jo dins de ma casa ab Joana Maria Arbona, ma mara, y Joana Maria y Margarita, mes jermanas, que són minionas, que la major tindrà sirca de onsa añis, sentí grans colps a les portas de dita ma casa; y sentia que juraven y blasfamaven dient que obríssem, si no que nos españiarian les portas. Y ma mara, per tamor que no li espeniassen les portas, va obrir, y jo viu que entraren an ella Pere Francesch Vicens y Damià Vicens, son fill, tots armats de arcabussos curts de pedra, ab ses xarpes, y carabinas en las mans. Y viu també a Bartomeu Fontanet, tixidor de lli de Sóller, habitador en lo present lloch de Fornaluig, qui estava an al portal de ma casa abrigat radó. Y no m'adoní si portave armes algunas per ço que, en veure-los, vaig fugir per la taulada y ma n'aní a la casa de Catalina Bernat. Y allí estigué fins que fonch jorn. Y després torní a dita ma casa y ma digué dita Joana Maria, ma mara, que los dits Vicens li havian regonegut la casa y que no i havian trobat lo que sercavan. Y que, després, dit Pere Francesch Vicens li havia pegat bastonadas ab la carabina. Y no·m digué que tingués mal nigú. Y ma digué després que u dexaria anar per medi de bonas perçonas; jo, que u dexàs anar. I jo li digué que fes lo que volria, y ( ) ma digué que no havia fet havís.

Y jo no he sabut fins lo dia de air que ma mara hagués fet havís; ni ella ma n'ha dit cosa alguna ni jo pretench cosa contra de dits Pere Francesch Vicens, Damià Vicens y Bartomeu Fontanet per lo que s'i són posadas bonas perçonas y som bons amichs.

Y açò és la veritat dal que sé y puch dir per lo jurament he prestat.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Et incontinenti, per quant lo dit Joan Arbona és volgut vanir guiat, se li és estat dit per lo algutzir Jaume Pujol que dins tres oras se tingués per desguiat.

Vuy, als 27 fabrer 1666, a una ora passat mig dia ( ).

Dic die.

Margarita Arbona, donsella, filla de Joan Arbona, *quondam*, del present lloch de Fornaluig, da hedat que dix ser de 9 añis; testimoni sitat, la qual ha promès sens jurament dir veritat.

Interrogada, etc.

E dix: Lo que puch dir en lo que se'm damana és que estich de casa ab

ma mara Joana Maria Arbona, an al carrer del Pujol, del present lloch de Fornaluig, y haurà cosa de tres mesos que an la nit, que no·m recorda quin dia era, estant jo dins casa, an dita ma mara y Joana Maria, ma jermana, y Joan, mon jermà, y sentírem tocar a les portas de casa grans colps; y sentí que juraven y deian:

—Obriu, si no, vos espeniarem les portas.

Y dita ma mara va obrir y viu que entraren an ella Pere Francesch Vicens y Damià Vicens, son fill, del present lloch, tots armats de arcabussos curts de pedra, ab xarpes, y carabinas en les mans. Y viu que an al portal estava Bartomeu Fontanet, tixidor de lli da la vila de Sóller —al qual està assí en Fornaluig—, al qual viu que tania una escopeta en les mans, abrigat radó. Y no viu si portava altres armes, perquè, quant los vaig veure, ma n'aní fora, an al carrer. Y ma n'aní a una casa del veïnat que li diuen ne Xorca. Y allí estiguí sirca de mitja ora. Y torní en casa i ja no i trobí nigú, ni ai trobí dit Joan, mon jermà, que·m digué ma mara que se n'era anat. Y ma digué que havian regoneguda la casa, y no·m digué que li haguessen pegat.

Y açò és la veritat del que sé, y no sé altre cosa més.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Dicto die.

Joana Maria Arbona, donsella, filla de Joan Arbona, *quondam*, de hedat que dix ser de 10 añis; testimoni sitat, la qual ha promès dir veritat.

Interrogada, etc.

E dix: lo que sé y puch dir en lo que se'm damana és que estich de casa al carrer del Pujol, del present lloch de Fornaluig, y un dia que no·m recorda, que antench haurà cosa de tres messos, an la nit, estant dins casa, an ma mara y Margarita, ma jermana, y Joan, mon jermà, sentírem grans colps a les portas de casa y que juraven y daian:

—Obriu, si no, vos españiarem les portas.

Y ma mara va obrir, y viu que entraren dins casa Pere Francesch Vicens y Damià Vicens, son fill, tots armats de arcabussos curts de pedra, ab xarpes, y carabinas en les mans. Y viu que an al portal de casa estava Bartomeu Fontanet, tixidor de lli, que està en dit lloch de Forneluig, i viu que tania una escopeta en les mans, abrigat en capa, y no viu si portava altres armes. Y sentí que dit Pere Francesch digué a dita ma mara:

—Vós teniu assí an Miquel Xoní.

Y dits Joan, mon jermà, se n'anà per la taulada, y dita Margarita, ma jermana, sortí fora, an al carrer. Y dits Pere Francesch Vicens y Damià, son fiil, regonagueren tota la casa. Y, després, dit Pere Francesch Vicens viu que pegà bastonada ab la carabina a ma mara. Y ella començà a cridar viafora y al llum es va apagar. Y ells se n'anaren.

Y açò és lo que sé y puch dir en veritat y no sé altra cosa més.
Fuit sibi lectum et perseveravit.»

3. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALPERA, L. (1981): *Cap a una interpretació sociolingüística i semàntica dels problemes d'interferències i de substitucions lèxiques en el valencià meridional*, «Item», 5, pàgs. 93-106.

BADIA, A. M. (1950-1953): *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols. Unas normas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXIII (pàgs. 137-152), XXIV (pàgs. 83-116) i XXV (pàgs. 145-163).

BAUGH, J. (1980): *A reexamination of the black English copula*, dins LABOV (ed.), pàgs. 83-106.

CASANOVA, E. (1985): *D'elements històrics per al restabliment del llenguatge administratiu català*, «Llengua i Dret», 5, pàgs. 61-73.

— (1986): *Els estudis lingüístics sobre documentació administrativa d'èpoques diverses en el País Valencià*, dins *Tradició i modernitat en el llenguatge administratiu*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pàgs. 75-109.

ECKERT, P. (1980): *The structure of a long-term phonological process: the back vowel chain shift in soulatan gascon*, dins LABOV (ed.), pàgs. 179-219.

FARRENY, M. D. (1986): *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

FERRER, M. T. (1980): *Cartes i bitlles privats en els manuals del notari barceloní Narcís Guerau Gili (segle XV)*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, II, Barcelona, Curial, pàgs. 197-217.

FISIAK, J. (ed., 1985): *Papers from the 6th International Conference on Historical Linguistics*, John Benjamins B. V./Adam Mickiewics University Press.

FONTANELLA, M. B. (1987): *El español bonaerense. Cuatro siglos de evolución lingüística (1580-1980)*, Buenos Aires, Hachette.

GIMENO, F. (1983): *Vers una sociolingüística històrica?*, «Treballs de Sociolingüística Catalana», 5, pàgs. 53-70.

— (1985): *Caracterización sociolingüística del* Libro de los primitivos privilegios de Alicante, *de Alfonso X el Sabio*, dins *Studia Historica in honorem Vicente Martínez Morellá*, Alicante, pàgs. 117-142.

— (1986): *Sociolingüística histórica*, dins *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, pàgs. 111-119.

LABOV, W. (1972a): *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press (trad. cast. en Cátedra, Madrid, 1983).
— (1972b): *Come usare il presente per spiegare il passato*? dins *Il continuo e il discreto nel linguaggio*, Bologna, Il Mulino, 1975, pàgs. 121-158.
— (1982): *Building on Empirical Foundations*, dins W. P. LEHMAN i Y. MALKIEL (eds.), *Perspectives on Historical Linguistics*, Amsterdam, Benjamins, pàgs. 17-92.
— (ed., 1980): *Locating language in time and space*, New York, Academic Press.
MARTÍ, J. i MORAN, J. (1986): *Documents d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries.
MIRALLES, J. (1979): *Sobre l'ús lingüístic en les viles medievals mallorquines. Els llibres de cort reial*, dins *Actes del Vè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Abadia de Montserrat, 1980, pàgs. 535-569.
— (1984): *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics/Editorial Moll, 2 vols.
MIRALLES, J. i CANTALLOPS, F. (eds., 1989): *Receptari de cuina del segle XVIII, de Jaume Martí Oliver*, Universitat de les Illes Balears/Abadia de Montserrat.
MONTOYA, B. (1982): *Variabilitat i canvi en el parlar alacantí a les darreries del segle XIX*, dins *Materials del Congrés d'Estudis del Camp d'Alacant*, Diputació Provincial d'Alacant, 1986, pàgs. 317-330.
— (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*, Alacant, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert».
NUNBERG, G. (1980): *A falsely reported merger in Eighteenth-century English: a study in diachronic variation*, dins LABOV (ed.), pàgs. 221-250.
PLADEVALL, A. i SIMON, A. (1986): *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, Curial.
RIERA, J. (1973): *El cavaller i l'alcavota. Un procés medieval*, Barcelona, Club Editor.
ROMAINE, S. (1982): *Socio-historical linguistics. Its status and methodology*, Cambridge University Press.
— (1985): *Variability in word formation patterns and productivity in the history of Enghish*, dins FISIAK (ed.), pàgs. 451-465.
— (1988): *Historical Sociolinguistics: Problems and Methodology*, dins *Sociolinguistics. An international Handbook of the Science of Language and Society*, Berlin, Walter de Gruyter, II, pàgs. 1452-1469.
SASTRE, M. R. (1984): *Formulisme jurídic i llenguatge popular en un llibre de Consells del segle XVII*, «Llengua i Dret», 4, pàgs. 135-150.
SCHNEIDER, E. W. (1985): *Regional variation in 19th century blach English in the American South*, dins FISIAK (ed.), pàgs. 467-487.
VENY, J. (1971): *«Regiment de preservacio de pestilència», de Jacme d'Agra-*

mont (s. XIV). Introducció, transcripció i estudi lingüístic, Diputació Provincial de Tarragona.
— (1986): «Mètode filològic», dins *Introducció a la dialectologia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, pàgs. 145-175.
VILA, M. N. (1987): *Importància dels documents jurídico-processals en l'estudi lingüístic*, «Llengua i Dret», 10, pàgs. 69-74.
WEINREICH, U., LABOV, W. i HERZOG, M. I. (1968): *Empirical Foundations for a Theory of Language Change*, dins LEHMAN i MALKIEL (eds.): *Directions for Historical Linguistics*, Austin, University of Texas Press, pàgs. 95-195.

BRAULI MONTOYA ABAD
Universitat de les Illes Balears

M.ª TERESA ECHENIQUE ELIZONDO

GRAFÉMICA VASCO-ROMÁNICA. IMPLICACIONES MUTUAS

La lengua vasca ha carecido de cultivo escrito hasta el siglo XVI, momento a partir del cual cuenta ya con una tradición escrita ininterrumpida. Al carecer de modelos propios de época pasada sobre los que forjar su andadura, la conversión del vascuence en grafolecto se hizo tomando como pauta las *scriptae* románicas que había en su entorno (con el latín, claro está, al fondo), tratando de formalizar su estructura mediante signos que habían servido y servían a la familia latino-románica. Gracias a ello, y puesto que el valor grafemático romance nos es bien conocido, podemos reconstruir mejor el propio sistema vasco de otra época.[1]

Claro está que la correspondencia estructural vasco-románica no es exacta, por lo que habrá imprecisiones no siempre fácilmente solventables, pero tal correspondencia es lo suficientemente permeable para permitirnos contrastar, con un margen de fiabilidad alto, lo sucedido en uno y otro campo. Por ejemplo el euskera tiene dos fonemas sibilantes africados, /ts/ (ápico-alveolar) y /tz/ (dorsoalveolar)[2] que el castellano no posee hoy y de los cuales tan sólo uno —/tz/— formaba parte de su inventario fonológico medieval; pues bien, si encontramos sistemáticamente una grafía <c> o <ç> allí donde sabemos que hay /tz/ en vasco, y otra grafía <x> para el valor que es hoy /ts/, no nos resultará difícil inferir que hay un uso especializado de ambas grafías para los valores fonológicos respectivos.

Tales consideraciones tienen posibilidades de interpretación mucho más amplias si, además, tomamos en consideración la función que desempeña el latinismo no sólo gráfico, sino también léxico, muy abundante en los primeros textos vascos.[3] Creo, así mismo, que el estudio de formas latino-románicas en textos vascos, tarea que apenas si ha comenzado a llevarse a cabo,[4] po-

(1) Como complemento, claro está, de la labor reconstructora realizada por Luis MICHELENA, en su magistral *Fonética Histórica Vasca*, San Sebastián, ³1985.

(2) Utilizo la notación clásica, empleada por Luis MICHELENA (cf. nota anterior), dado que la ausencia de esta oposición en románico es causa seguramente de carencia de signos más actualizados.

(3) Como he estudiado en *El latinismo en los escritores vascos de los siglos XVI y XVII*, en prensa en las *Actas del XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*, Santiago de Compostela, 1989.

(4) Los textos vascos han sido tomados en consideración, hasta ahora, como apoyo al estudio de hechos exclusivamente vascos, sin que se haya tenido en cuenta la otra cara de la moneda.

dría arrojar mucha luz sobre el problema de los llamados «cultismos» en español. Así como la atención filológica se ha fijado sobradamente en los vasquismos que aparecen en textos románicos (pensemos en los repetidos intentos de análisis que las *Glosas* vascas de las *Emilianenses* han merecido, por poner tan sólo un ejemplo), no hay, en cambio, trabajos que rastreen latinismos y romanismos en textos vascos, acaso por la lejanía que desde un punto de vista tipológico impone el euskera a los hispanistas y romanistas en general, o bien porque no se ha valorado en su justa medida su importancia por parte de los vascólogos. Y ello es tanto menos excusable si tenemos en cuenta las excelentes ediciones críticas que de los textos vascos de los siglos XVI y XVII existen, en las que la presencia románica podría ser adecuadamente estudiada.

No estoy —lamentablemente— en condiciones de ofrecer un trabajo exhaustivo de esta índole, sino tan sólo un apunte breve que tiene como finalidad llamar la atención sobre las posibilidades que abre el estudio vasco-románico y los beneficios que podrían derivarse de su empleo metodológico conjunto, al menos para intereses románicos y, más concretamente, hispánicos.

Reflexionando en cierta ocasión sobre el hecho de que el primer texto escrito en lengua vasca, auténtica *primicia* tal como su propio título reza, surgiera en pleno siglo XVI, me preguntaba cómo habría decidido su autor resolver ciertos problemas gráficos. Ello me condujo a tomar la obra en mis manos con intenciones muy distintas a las que me habían movido a leerlo en otras ocasiones, y el fruto final de esta lectura es el que hoy quiero exponer aquí, aún a sabiendas de que no está seguramente maduro, pero con el convencimiento de que puede ofrecer algún interés. Tiene razón Jon Juaristi cuando afirma[5] que las referencias a la literatura vasca han tenido, incluso entre los propios vascólogos, finalidad más bien filológica que crítica (entiéndase «crítica» desde una perspectiva literaria); pues bien, eso es exactamente lo que yo, por mi parte, voy a seguir haciendo, pues otros habrá que tomen en consideración aspectos propiamente literarios de los hechos. Porque el interés que despierta en esta ocasión *Linguae Vasconum Primitiae* es, ni más ni menos, su condición de primer texto intencionadamente escrito en vasco y en él resultan de interés los pormenores que debieron rodear su redacción, su puesta por escrito, independientemente del valor literario que encierra, que es, por añadidura, más o menos discutible según juicios más autorizados que el mío.

Nos encontramos, en efecto, ante el proceso de creación de una lengua escrita. Cuando Bernart Dechepare publica en 1545 su *Linguae Vasconum Primitiae* nos ofrece una realidad lingüística en toda su plenitud, a diferencia de lo que sucede con el romance en sus orígenes escritos, que presenta caracteres poco elaborados (aunque, como ha advertido Alarcos,[6] lo emergente en los primeros textos románicos es la lengua escrita, pues la hablada debía existir desde tiempo atrás, cosa que es aún más cierta para el euskera).

(5) Cf. Jon JUARISTI, *Literatura vasca*, Madrid, 1987, pág. 9.

(6) Cf. Emilio ALARCOS LLORACH, *El español, lengua milenaria (y otros escritos castellanos)*, Valladolid, 1982, pág. 18.

Ha hecho notar Sabatini[7] que el texto escrito no se comprende en su valor real si no reparamos en su posición específica y función en el marco general del sistema de comunicación vigente en la sociedad en la que ha sido creado y en el conjunto de exigencias reales de comunicación (jurídica, religiosa, literaria...) que ésa sociedad ofrece. Pues bien, habrá que comenzar diciendo que este texto del navarro Dechepare (partidario, dicho sea de paso, de las tropas castellanas que pusieron fin a la independencia de Navarra) se publica en Burdeos seis años después de la promulgación del decreto (1539) mediante el cual Francisco I decidía que el francés había de ser la única lengua oficial en el territorio por él gobernado, incluido el Sur de Francia, donde el occitano (cuna, a su vez, de la cultura occidental) llevaba siglos de existencia. Para mayor abundamiento del carácter insólito de la obra dechepariana, recordaré que se publicó el mismo año en que dio comienzo el Concilio de Trento: ya Michelena advirtió[8] que esta breve colección de versos dechepariano sería imposible de encontrar en autores eclesiásticos del siglo siguiente e, incluso en el XVI, en el protestante Leizarraga, dado el crudo realismo con que está descrito el amor mundano y teniendo en cuenta, además, que tales versos estaban destinados a la educación religiosa de la gente sencilla, tal como advierte su autor en el prólogo.

Bien. Dechepare, que escribe estos versos en su modalidad vasca propia, a saber, el bajo-navarro, se encuentra a mitad de camino entre la cultura medieval y la renacentista, o, lo que viene a ser lo mismo, entre una época en la que predomina la tradición oral (y manuscrita) y el nuevo mundo de la letra impresa. Se trata, pues, es verdad, de un texto *impreso* (no *manuscrito*), a pesar de lo cual creo que hay en él convenciones gráficas que pueden ser consideradas resto de una *scripta* anterior y, en concreto, de la *scripta navarra*. Vayamos por partes.

Es cierto que hay en la obra de Dechepare un polimorfismo propio de la época de orígenes (orígenes escritos, insisto) de las lenguas románicas (no olvidemos que el siglo XVI es época de orígenes para la lengua vasca escrita), así como el reflejo de la anarquía que dominaba en el castellano escrito en el siglo XVI: *Iangoycua* aparece junto a *geyncoari*, *ieincoagatic*; *Beccatuyez* se lee al lado de *beqhatuyez, veccatutan*, *veqhaturia*; anarquía más acentuada, si cabe, por el hecho de encontrarnos en lugar en el cual comenzaron los procesos de cambio fonológico que dejaron inservible la ortografía alfonsí, tan adecuada a la fonología medieval, para la nueva realidad lingüística. Ese anarquismo es, además, consciente (o, por lo menos, no involuntario), dado que Dechepare era un buen conocedor del latín (el título mismo de su obra está en latín, sin ir más lejos). Es, así mismo, cierto que determinadas grafías atienden a hechos exclusivamente vascos: tal sucede con la representación de oclusivas más <h>: <th>, <ph>, etc., que deben estar en estrecha relación con cierta

(7) Cf. Francesco SABATINI, *Lingua parlata*, scriptae e *coscienza linguistica nelle origine romanze, Atti del XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza*, Napoli, 1974, I, pág. 4.
(8) Cf. Luis MICHELENA, *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, 1960, pág. 65.

aspiración vasca de esa zona concreta, o el empleo de la grafía <x> con valor *[ts]*, como he dicho al comienzo (si bien es cierto que conoce también el valor *[ʃ]*, aunque menos frecuentemente, como en romance), pero hay otros hechos permeables a la relación vasco-románica. Claro está que un caso como *fedea* «fé» resulta un latinismo demasiado crudo como para apoyar con él la existencia de mantenimiento de /f-/inicial (tal como hace la *scripta navarra* con firmeza hasta que se consuma su castellanización). Quizá no sea claro ni suficiente el empleo de la grafía <yl> con valor palatal /ʎ/ *(trabayluia)*, presente en textos navarros, y que en Dechepare encontramos en latinismos o romanismos, o la presencia de sonorización de oclusivas intervocálicas como en *segretu*, que otras veces se documenta como *seqretuqui*, propio todo ello de la *scripta navarra*; o la grafía <g> ante *e* en *magestatia*, único contexto en que Saralegui ha detectado tal grafía para el navarro *(muger, genero, agenar)*.[9] No resulta ya tan casual, creo, la semejanza entre el *volondades* documentado por Saralegui para documentos de Irache y el *vorondatez* dechepariano, semejanza no sólo apreciable en el consonantismo (sonorización de *t* tras *n*), sino y sobre todo en el vocalismo. Pero no ofrece ya dudas la grafía<goa> para el segmento /gua/, que en los textos navarros aflora en 1205 y se registra ininterrumpidamente hasta el siglo XVI.[10] Antes de avanzar por este camino querría argumentar el rechazo de la posibilidad de atribuir este rasgo a influjo de la *scripta gascona*, como también cabría pensar. Y apoyo tal rechazo en el hecho de que Dechepare hubiera podido servirse de grafías de tal *scripta* para representar el sistema de sibilantes, cosa que le habría resultado particularmente útil. Veámoslo: el verso 1, 336, dice:

Hiz hux batez icituric egocitu lurrian[11]

Pues bien, no hay rastro de la grafía <tz>, que le habría sido no sólo útil, sino incluso necesaria; en su lugar emplea únicamente las grafías propias del románico hispánico (castellano ya en la Navarra del siglo XVI). Lo mismo sucede en el verso I, 347:

Suyac vero hurac xahu harceco ayria[12]

Creo, pues, que puede descartarse la posibilidad de que la grafía <goa> sea de filiación occitana (y, más concretamente, gascona), pues, además, están ausentes también en Dechepare otras grafías occitanas características, como <lh> y <nh> para [ʎ] y [ɲ].

Pues bien, <quoa> para *[kwa]* y <goa> para *[gwa]* es muy característica de los textos navarros, cosa que está reconocida unánimemente. Ya Fran-

(9) Cf. Carmen SARALEGUI, *El dialecto navarro en los documentos del Monasterio de Irache (958-1397)*, Pamplona, 1977, pág. 79.
(10) Cf. *ibidem*, págs. 54-55.
(11) Me apoyo, para la interpretación del valor consonántico, en la magnífica edición crítica realizada por Patxi ALTUNA, Bilbao, 1987, quien reconstruye así el texto: *hitz huts batez iziturie egotzitu lurrian*, en la pág. 63.
(12) Reconstruido por Patxi ALTUNA, en *obra citada*, pág. 65 como: *Suiak bero, hurak xahu, hats hartzeko airia.*

cisco Ynduráin apuntó la posibilidad de que podrían deberse a influencia vasca.[13] Esta atribución al vasco está suscitada, en parte, por la frecuencia en esa lengua del grupo vocálico /oa/, raro en castellano; Saralegui y Cierbide rechazan tal posibilidad[14] por creer que la frecuencia de tal grupo vocálico /oa/ ni siquiera es léxica, sino resultado de la adición del artículo /-a/ a las palabras terminadas en /-o/. Esto último puede ser cierto para casos como *Jaingouycoa*, donde la /-a/ final puede no ser orgánica, sino producto de la adición del artículo, pero no sirve para otros ejemplos que se documentan en Dechepare y que son los siguientes: *goarnitu, lengoagia, lengoage* (repetidas veces), *goardaceco*.

Resulta cuando menos sorprendente que la lengua vasca escrita haga su aparición con una colección de poemas (manifestación literaria, pues), siendo así que la literatura navarra medieval no existe (tal como el propio González Ollé ha puesto de relieve al estudiar el romance navarro).[15] Más sorprendente aún es que tal obra ofrezca características formales del romance navarro.

Es claro que el modelo en el que se fijó Dechepare debía ser castellano (la castellanización del romance navarro se había cumplido sobradamente ya para el siglo XVI); quién sabe si incluso el modelo del verso dechepariano no era también románico, tal como ha sugerido recientemente Jon Juaristi,[16] abriendo una polémica que aún traerá larga secuela.[17] Lo que yo quiero decir es que, en la grafía, hay una duda innegable con la *scripta navarra*; en fin de cuentas, la lengua escrita constituye un sistema autónomo.[18]

He aquí que la primera obra escrita en lengua vasca podría servir, sin haberlo sospechado, para detectar las postrimerías del romance navarro.

Creo que las implicaciones vasco-románicas y la necesidad de su estudio quedan suficiente y plenamente justificadas tras lo aquí expuesto.

M.ª TERESA ECHENIQUE ELIZONDO
Universitat de València

(13) Cf. Francisco YNDURÁIN, *Contribución al estudio del dialecto navarroaragonés antiguo*, Zaragoza, 1945, pág. 67.

(14) Cf. Carmen SARALEGUI, *obra citada*, pág. 55, y Ricardo CIERBIDE, *Olite en el siglo XIII*, Pamplona, 1980, pág. 64.

(15) Cf. Fernando GONZÁLEZ OLLÉ, *El romance navarro*, «Revista de Filología Española», 53, 1970, págs. 45-93. Cf. ahora del mismo autor, *Introducción a la historia literaria de Navarra*, Pamplona, 1989.

(16) Cf. Jon JUARISTI, *obra citada*, pág. 35.

(17) Cf. Patxi ALTUNA, *El metro vasco*, en *Homenaje a Luis Michelena*, San Sebastián, 1990.

(18) Cf. Lise LORENTZEN, *Étude de graphonomie appliquée à un texte du moyen français*, «Revue Romane», 15-16 (1980-81), pág. 102.

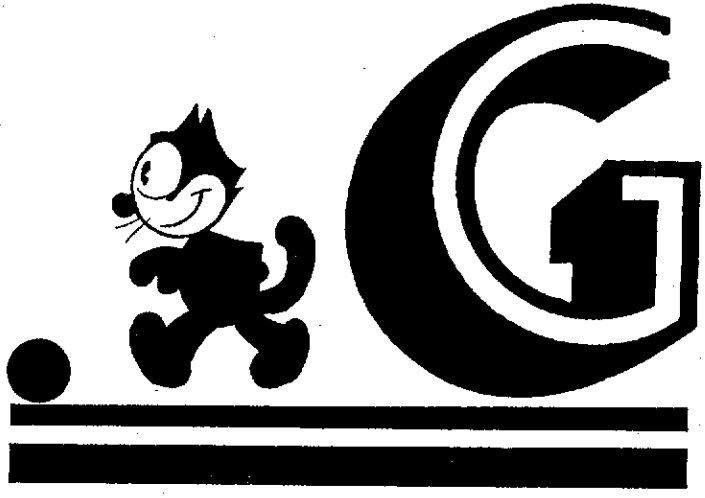

PHILIP D. RASICO

L'EVOLUCIÓ DE LA LLENGUA CATALANA AL CENTRE DE L'ANTIC REGNE DE VALÈNCIA: RECONQUESTA, IMMIGRACIÓ I CANVI FONOLÒGIC(*)

1.0. El subdialecte català anomenat tradicionalment *apitxat*, que es parla avui a les comarques centrals de València aproximadament entre els rius Palància i Xúquer, es caracteritza per l'ensordiment històric dels fonemes sibilants sonors (/ĵ/ > /ĉ/, /dz/ > /ts/, /z/ > /s/) i també per la confluència en /b/ ([b]/[ƀ]) de les /b/ (< B-, -P-) i /v/ (< V, -B-, -F-) de la llengua antiga.[1] Així, doncs, el parlar apitxat modern presenta formes dels tipus següents:

a) *gent* [ĉénṭ] < GENTE, *jove* [ĉóƀe] < JUVENE, *major* [maĉór] < MAJŌRE, *roja* [r̃ǫ́ĉa] < RUBEA, *pujar* [puĉár] < *PODIĀRE, *platja* [pláĉa] < PLAGIA, *menja* [ménĉa] < *MANDICAT, *metge* [méĉe] < MEDICU, *formatge* [formáĉe] < FORMATICU.

b) *dotze* [dótse] < *DŌDECE, *tretze* [trétse] < TREDECE, *setze* [sétse] < *SEDECE.[2]

c) *rosa* [r̃ǫ́sa] < ROSA, *posar* [posár] < PAUSĀRE, *onze* [ónse] < UNDECE.

d) *vent* [bénṭ] < VENTU, *saber* [saƀér] < SAPĒRE, *viva* [bíƀa] < VĪVA, *fava* [fáƀa] < FABA, *rave* [r̃áƀe] < *RAPHANU.

2.0. Cal notar d'antuvi que les isoglosses /ĵ/:/ĉ/, /dz/:/ts/, /z/:/s/ i /b/:/v/ no coincideixen del tot a les terres centrovalencianes. En línies generals pot afirmar-se que l'ensordiment dels fonemes sibilants i la confusió de /b/ i /v/ s'han esdevingut a les zones següents de les províncies de Castelló i València: l'extrem sud de la Plana Baixa, el Camp de Morvedre, el Camp de Llíria, l'Horta, la Ribera Central, i alguns sectors de la Ribera Alta i de

(*) Aquest article representa una versió refosa i traduïda d'una comunicació presentada per l'autor a la reunió de la Modern Language Association of America (San Francisco, Califòrnia, desembre del 1987), el text sencer de la qual (*The Formation of Valencian «Apitxat»*) aparegué dins «Hispanic Review», LVII (1989), 457-475.

(1) Sobre l'etimologia del terme *apitxat* i de les seves variants *pitxat*, *espitxat*, *atxibat*, *apitjat*, *espitjat*, vegeu M. SANCHIS GUARNER, *Extensión y vitalidad del dialecto valenciano «apitxat»*, «Revista de Filología Española», XXIII (1936): 45 nota 1; *id.*, *Gran Enciclopèdia Catalana*, II (Barcelona 1970), 291, s.v. *apitxat*, *-ada*; A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, I (Palma de Mallorca 1980),

la Ribera Baixa. Aquesta àrea inclou els pobles d'Almenara, Algar, Casinos, Torís, Alzira, Alberic, Albalat de la Ribera, Sollana, i la ciutat de València. A Almenara i Sollana, i així mateix a Gavarda i Antella (Ribera Alta) s'ha conservat l'oposició fonològica entre les /b/ i /v/ etimològiques, mentre que a les mateixes localitats s'han ensordit les /ĵ/, /dz/ i /z/. D'altres indrets de la Ribera Alta, com ara Algemesí, Catadau i Alfarb, mantenen les sibilants sonores, però han confós les /b/ i /v/ primitives en /b/.[3]

3.0. Alguns dels mateixos trets fonològics que caracteritzen el parlar apitxat es donen a d'altres zones valencianes i a diverses regions addicionals de llengua catalana. A Onda (Plana Baixa), en algunes localitats de la Serra d'Espadà (Betxí, Tales, Suera, Veo, Aín), i també a Forcall (Ports de Morella) i a Vilafranca del Maestrat (Alt Maestrat) les /b/ i /v/ han confluït en /b/, la /ĵ/ s'ha ensordit en /ĉ/, però es conserven les /dz/ i /z/. A Ribesalbes (Plana Baixa) s'han confós les /b/ i /v/, però es mantenen els fonemes sibilants sonors. Al sud del Xúquer, a Gandia (Horta de Gandia), es conserva la làbiodental /v/, mentre que les sibilants sonores hi han confluït amb llurs correlats sords.[4]

3.1. La pèrdua de l'antiga distinció entre /b/ i /v/ es pot considerar de caràcter general a la major part del territori septentrional del domini lingüístic català. Hi assoleix quasi tot l'antic Principat de Catalunya, les comarques de llengua catalana corresponents al departament francès dels Pirineus Orientals (Rosselló, Conflent, Capcir, Vallespir, Alta Cerdanya), el Principat d'Andorra, i una faixa estreta a la banda oriental de la província aragonesa d'Osca i arran de la frontera lingüística (Alta i Baixa Ribagorça, Llitera, Baix Cinca). En canvi, el fonema /v/ sobreviu encara a les Illes Balears, a la ciutat de l'Alguer a l'illa de Sardenya, a una gran part del Camp de Tarragona i del Baix Penedès, i en alguns indrets del Priorat i de la Ribera d'Ebre.[5]

3.2. La confluència de les sibilants sonores amb les sordes corresponents també s'ha esdevingut a les zones catalanoparlants d'Aragó, i, com a procés històric, deu estar en relació amb el mateix fenomen en els parlars alt-aragonesos. Cal notar endemés que la /ĵ/ (< -TIC-, -DIC-) sol pronunciar-se sorda ([ĉ]) en el parlar de Barcelona i dintre de la seva àrea d'influència —cada dia més extensa.[6]

4.0. Els fenòmens d'apitxament (ensordiment de fonemes sibilants sonors) i de la confusió de les /b/ i /v/ a la zona central de l'antic Regne de València han estat atribuïts per alguns filòlegs als efectes d'un substrat pre-romà semblant al que degué influir sobre el castellà i l'aragonès a l'època de llurs orígens. D'altres estudiosos, però, han considerat els mateixos canvis com el producte d'unes innovacions fonològiques locals o bé com el resultat d'influència castellana. Tanmateix, a parer nostre, fins ara no s'ha aconseguit d'esbrinar d'una manera satisfactòria el factor o els factors responsables del caràcter lin-

768, s. v. *apitxat*; J. COROMINES, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, I (Barcelona 1980), 346, s.v. *apitxat*; A. FERRANDO i A. GUIRAU, *Particularitats fonètiques i anivellament geolingüístic a la comarca de Morella*, «L'Espill», XVII-XVIII (1983): 224.

(2) Per a la interpretació fonològica de les articulacions africades en el català modern, vegeu A. M. BADIA I MARGARIT, *Problemes de la commutació consonàntica en català*, «Boletim de Filologia», XXI (1965): 296-321; E. ALARCOS LLORACH, *Estudis de lingüística catalana* (Barcelona 1983), 17-18, 33-45; M. WHEELER, *Phonology of Catalan* (Oxford 1979), 202-207.

(3) M. SANCHIS GUARNER, *GEC*, II, 290-291, s.v. *apitxat -ada*.

(4) M. SANCHIS GUARNER, *GEC*, II, 291, s.v. *apitxat -ada*; *id.*, *Sobre el parlar de la comarca del Baix Palància*, dins *Obra completa, I: Per a una caracterització valenciana* (València 1976), 239-242; A. FERRANDO i A. GUIRAU, *Particularitats*, 222-225.

(5) A. M. BADIA MARGARIT, *Gramática histórica catalana* (Barcelona 1951), 173; J. VENY, *Els parlars catalans: Síntesi de dialectologia*, 3.ª ed. (Palma de Mallorca 1982), 42-44, 87, 107; D. RECASENS I VIVES, *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona* (Barcelona - Montserrat 1985), 122-126.

(6) A. GRIERA, *El català occidental*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», VIII (1920): 49, 52; A. M. BADIA MARGARIT, *Gramática histórica*, 106, 175-176, 182; J. VENY, *Els parlars catalans*[3], 46, 144. Sobre l'evolució general del consonantisme ara-

gonès, vegeu M. ALVAR, *El dialecto aragonés* (Madrid 1953), 27-46, 62-67, 157-200.

güístic particular del parlar apitxat. Així, doncs, el present estudi representa un assaig d'explicació dels dos processos fonològics al·ludits, els quals han fet que l'apitxat es distingeixi avui dels seus parlars catalans veïns i també de la majoria de les altres varietats dialectals de la mateixa llengua.

Per tal de portar a terme la comesa anunciada caldrà examinar les qüestions següents: *a*) les descripcions i les anàlisis anteriors del parlar apitxat; *b*) els testimonis escrits primerencs dels trets que caracteritzen aquest subdialecte; *c*) el sistema consonàntic del català a València arran de la Reconquesta; i *d*) els factors històrics que poguessin haver fet un paper en l'evolució de la llengua catalana a les terres centrovalencianes.

5.0. Una de les primeres descripcions detallades dels límits geogràfics de l'ensordiment de les sibilants i de la confusió de les /b/ i /v/ al domini lingüístic català, incloent-hi la zona valenciana que parla apitxat, fou la que proporcionà A. M. Alcover l'any 1908 (*Una mica de dialectologia catalana*).[7]

5.1. La primera anàlisi veritablement lingüística de l'apitxat fou la que publicà P. Barnils el 1914 (*El parlar «apitxat»*).[8] Aquest treball, ultra descriure les característiques principals del subdialecte, forneix un mapa (incomplet i amb errors) de l'extensió geogràfica d'aquestes. Pel que fa a l'origen del fenomen d'apitxament al cor de València, Barnils atribueix el canvi de /ĵ/ en /ĉ/ a una assimilació regressiva de l'element fricatiu sonor de la /ĵ/ a l'oclusió inicial sorda (*sic*) d'aquest fonema. En canvi, el mateix lingüista suggereix que la /s/ de l'apitxat, en comptes de resultar en alguns casos d'un ensordiment de la /z/ del català antic, pogués representar la conservació de la /s/ sorda llatina a través de l'acció d'un substrat pre-romà.[9]

5.2. T. Navarro Tomás i M. Sanchis Guarner es refereixen als trets més distintius de l'apitxat en llur estudi sobre el fonetisme de la varietat estàndard del català de València (*Análisis fonético del valenciano literario*). Entre llurs observacions destaca el fet que la tensió que acompanya les consonants valencianes sol ésser superior a la que es constata en els altres parlars catalans i en castellà.[10]

5.3. Fins a hores d'ara l'anàlisi més completa de l'apitxat es deu a M. Sanchis Guarner (*Extensión y vitalidad del dialecto valenciano «apitxat»*), en el qual estudi, i en diversos treballs posteriors, el malaguanyat filòleg valencià corregeix i complementa les observacions sobre aquest parlar fetes per Alcover, Barnils, A. Griera i d'altres. A base de l'examen dels testimonis proporcionats pels documents valencians del segle XIV fins al XVII, Sanchis Guarner arriba a la conclusió que al centre de València l'ensordiment de les sibilants, o si més no el de la /z/, no es generalitzà fins cap a la darreria del segle XVI o l'inici del XVII. Quant a l'origen de l'apitxament i de la confluència de les /b/ i /v/ en aquesta zona, el mateix erudit sembla considerar ambdós fenò-

(7) «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», IV (1908): 256-265, 291-297.
(8) «Butlletí de Dialectologia Catalana», I (1913-1914): 18-25.
(9) Vegeu a més A. GRIERA, *El valencià*, «Butlletí de Dialectologia Catalana», IX (1921): 23-24, que fa un resum de les observacions de Barnils i alhora desfigura els límits de l'apitxat: «Tots els pobles compresos entre el Xúquer i el Segura parlen apitxat, fora Sueca i Cullera» (24).
(10) «Revista de Filología Española», XXI (1934): 138-139. Vegeu a més M. SANCHIS GUARNER, *Gramàtica valenciana* (València 1950), 79-86, 92-95.

mens com innovacions independents i el resultat d'un procés de simplificació fonològica afí al que experimentà el castellà a la mateixa època.[11]

5.4. Entre altres estudiosos que s'han ocupat del problema de l'origen del subdialecte apitxat convé d'esmentar F. Carreras i Candi, el qual afirma que l'apitxament de la ciutat de València i de la seva regió veïna es degué a la influència del castellà i que fou un desenvolupament relativament modern, havent-s'hi acomplert talment al segle XVII.[12]

Una tesi semblant a la de Carreras i Candi ha estat proposada per D. Alonso. Aquest filòleg fa l'observació important que la zona central de València, on s'han produït l'ensordiment dels fonemes sibilants sonors i la confusió de les /b/ i /v/, és precisament la mateixa en què els parlars castellano-aragonesos més s'aproximen al mar; i nota també que la ciutat de València ja estava pregonament castellanitzada al segle XVI, època en què semblen haver-s'hi completat els canvis susdits.[13]

Finalment cal esmentar la tesi d'E. Casanova segons la qual l'apitxament centrovalencià s'originà per una evolució interna del català a conseqüència de la forta tensió articulatòria que devia caracteritzar el consonantisme local (cf. §5.2), si bé Casanova no hi exclou la possibilitat d'una influència secundària exercida pels parlars aragonesos veïns.[14]

6.0. Són rars els testimonis dels trets distintius de l'apitxat als documents valencians anteriors al segle XVI. Malgrat això, Sanchis Guarner addueix una sèrie de dades que suggereixen que el procés d'apitxament, almenys en el cas de /z/ > /s/, pogués haver començat a València abans del segle XV. Al manuscrit B (Biblioteca de Catalunya) del *Libre de concordances* de Jaume March, el qual data de la darreria del segle XIV, es constaten diversos mots escrits amb *ss* en comptes de *s*, tals com *noblessa* (per *noblesa*) < NOBILITIA, *pagessa* (per *pagesa*) < *PAGENSA, *pressa* (per *presa*) < *PRENSA, *espassa* (per *espasa*) < *SPADA i afins. Jaume Gaçull, autor de *Lo procés de les olives* (1497), hi fa rimar *glosa* < GLOSSA amb *posa* < PAUSAT i *gloses* amb *coses* < CAUSAS. I si bé hom pot descobrir alguns casos que semblen indicar la confusió de les /z/ i /s/ als textos valencians del segle XVI, Sanchis Guarner remarca que encara hi són excepcionals. Això no obstant, segons el mateix filòleg al segle següent la confusió de les /z/ i /s/ esdevé freqüent en les obres dels poetes valencians populars, com ara Francesc Mulet (1624-1675) qui fa rimar *casa* < CASA amb *fogasa* < *FOCACIA i *pasa* < PASSAT, etc.[15]

6.1. D'altres fonts escrites indueixen a creure que l'ensordiment de les /z/ i /ĵ/ al centre de València degué haver-se generalitzat cap a las darreres dècades del segle XV. En aquest sentit F. de B. Moll és del parer que el *Liber Elegantiarum* (1489) de Joan Esteve revela el canvi de /z/ en /s/ en formes del tipus *largessa* < *LARG-ITIA i *gossar* < *GAUSĀRE, mentre que G. Colon Doménech proporciona els exemples següents de /ĵ/ > /ĉ/ en d'altres textos valen-

(11) M. SANCHIS GUARNER, *Extensión*, 45-62; *id.*, *Sobre el parlar de la comarca del Baix Palància*, dins *Obra completa*, I, 237-249; *id.*, *GEC*, II, 290-291, s.v. *apitxat -ada*; *id.*, *La llengua dels valencians*, 6ª ed. (València 1978), 41, 85-87.

(12) F. CARRERAS I CANDI, *Geografía general del Reino de Valencia*, III (Barcelona s.d.), 690.

(13) D. ALONSO, *Ensordecimiento en el norte peninsular de alveolares y palatales fricativas*, dins *Obras completas, I: Estudios lingüísticos peninsulares* (Madrid 1972), 143-146. Aquest treball s'havia publicat anteriorment dins M. ALVAR *et al.*, eds., *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, suplement al vol. I (Madrid 1962), 85-103.

(14) E. CASANOVA, *Manuel Sanchis Guarner, dialectòleg*, dins *Quaderns de Filologia: Miscel·lània Sanchis Guarner*, I (València 1984), xxxix. Cal notar que una tesi semblant fou proposada per A. López Garcia en la seva comunicació sobre la fonologia de l'apitxat, la qual fou llegida al XVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques celebrat a Palma de Mallorca el 1980. Agraïm a E. Casanova la tramesa d'una fotocòpia de la traducció catalana d'aquest treball (*De fonologia catalana liminar: Sobre l'apitxat*).

(15) M. SANCHIS GUARNER, *Extensión*, 55-58.

cians de la mateixa centúria: *rochicler* 1493 (<*rogicler*< fr. *rouge clair*)<RUBEU CLARU, *platechar* 1467 (<*platejar*)<*PLATTIDIĀRE, *orichinal* 1490 (<*original*)<ORIGINĀLE, *malforchat* 1493 (<*malforjat*<fr. *malforgé*)<MALE-FABRICĀTU [16]

6.2. La relativa escassetat dels trets típics del parlar apitxat en els documents anteriors al segle XVI pot atribuir-se sens dubte, si més no en gran mesura, a la influència conservadora de la cancelleria reial de Barcelona.[17] Tanmateix, es troben testimonis incontrovertibles tant de l'ensordiment dels fonemes sibilants com de la confusió de les /b/ i /v/ del català antic al dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, text redactat a la ciutat de València cap a mitjan segle XV: *diumenche*<DIE-DOMINICU, *puxá*<*PODIĀVIT, *pressa*<*PRENSA, *disapte*<DIE-SABBATU, *pasat*<PASSĀTU, *pasava*<PASSĀBAT, *ve*<BENE, *veure*<BIBERE.[18]

7.0. És ben sabut que els catalans i els aragonesos constituïren la major part dels elements militars i civils que participaren en la reconquesta (1233-1245) i el repoblament de València. De més a més, la configuració lingüística del territori valencià fa pensar que els catalans predominaren als sectors orientals d'aquesta àrea mentre que els aragonesos s'establiren sobretot a les terres occidentals més muntanyoses i també més aïllades.[19] Abans de considerar la relació entre les poblacions i les llengües catalana i aragonesa a l'antic Regne de València, però, escaurà d'examinar breument l'estructura del sistema consonàntic català arran de la Reconquesta.

8.0. La majoria de les transformacions fonològiques del català preliterari s'havien acomplert o bé s'havien iniciat anteriorment a mitjan segle XIII.[20] Entre aquests desenvolupaments hi hagué la pèrdua de la /δ/ (< -D-, -TY-, -$C^{e,i}$) o bé la confluència d'aquest fonema amb /z/ (-S-, -NS-) darrera l'accent, i l'espirantització de /ŝ/ (<$C^{e,i}$-, CY, i TY darrera consonant) i la seva confusió amb /s/ (<S-, -SS-, -RS-).[21] Menys clars, però, són els resultats a la mateixa època dels reflexos de B, V, -P-, -F-; $G^{e,i}$, J, BY, VY, DY, GY (>mod. /ž/ ~ /ĵ/, dial. /ĉ/); i -TIC-, -DIC-(>mod. /ĵ/, dial. /ĉ/).

8.1. L'evolució de B, V, -P-, -F- en català ha estat estudiada en detall per J. Gulsoy, el qual conclou que la llengua medieval de Catalunya devia tenir dos fonemes labials sonors: l'oclusiva bilabial /b/ (<B-, -P-) i la fricativa làbio-dental /v/ (<V, -B-, -F-). En suport de la seva tesi Gulsoy assenyala la distinció gràfica general entre *b* (<B-, -P-) i *v* (<V, -B-, -F-) als textos antics, i, així mateix, l'existència de /v/ en els parlars catalans actuals de València (llevat de l'apitxat), les Illes Balears, l'Alguer, i diverses regions meridionals del Principat (el Camp de Tarragona, el Priorat, i una part de la Conca de Barberà i de la Ribera d'Ebre). D'acord amb el mateix lingüista, que cita la tesi d'Amado Alonso pel que fa a la confusió de les /b/ i /v/ primitives en castellà, a les terres septentrionals de la Catalunya Vella si més no el fonema

(16) F. de B. MOLL, *Textos i estudis medievals* (Montserrat 1982), 310-311; G. COLON DOMÉNECH, *Elementos constitutivos: Catalanismos*, dins M. ALVAR *et al.*, eds., *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II (Madrid 1967), 223-224.
(17) Vegeu J. COROMINES, «Les *Vides de Sants* rossellonesses», dins *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona 1971), 276-277.
(18) P. RUSSELL-GEBBETT, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts* (Oxford 1965), 192-193.
(19) M. SANCHIS GUARNER, *Factores históricos de los dialectos catalanes*, dins *Estudios dedicados a Ramón Menéndez Pidal*, VI (Madrid 1956), 178-181; *id.*, *Les difícils decisions que hagué de prendre Jaume I*, «L'Espill», VIII (1980): 40; S. SOBREQUÉS, *La época del patriciado urbano*, dins J. VICENS VIVES, ed., *Historia social y económica de España y América*, II (Barcelona 1957), 28-48; F. SOLDEVILA, *Els grans reis del segle XIII: Jaume I, Pere el Gran*, 2ª ed. (Barcelona 1965), 27-32.
(20) Vegeu P. D. RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català preliterari* (Barcelona - Montserrat 1982).
(21) P. D. RASICO, *Estudis*, 135-173.

/v/ devia tenir una articulació feble, és a dir no vibril·lada, cosa que permetia que es realitzés com a [ƀ]. Gulsoy indica a més que la confluència de les /v/ i /b/ (>/b/: [b]/[ƀ]) sembla haver-se acomplert en aquesta regió cap a la primera meitat del segle XV a conseqüència de l'espirantització de l'antiga /b/ entre vocals.[22]

En realitat, però, els documents catalans preliteraris proporcionen testimonis de la confusió de les /b/ i /v/, els quals suggereixen que aquests fonemes haguessin confluït en /b/ ja cap al segle XIII en algunes comarques nord-occidentals (Baixa Ribagorça, Pallars, Alt Urgell, Baix Urgell) i també a la Conca de Barberà. I evidentment un factor que degué haver-hi fet un paper important fou el substrat ibero-basc de la majoria d'aquestes terres. Així i tot, manquen indicis d'una confluència general de les /b/ i /v/ a Catalunya a l'època en què es realitzà la reconquesta de València.[23]

8.2. El resultat de l'evolució de $G^{e,i}$, J, DY, etc., en el català primitiu fou sens dubte /ĵ/ (però /y/ en pallarès), solució africada que s'ha conservat en una part de l'àrea dialectal nord-occidental, a les Illes Balears, a l'Alguer, i a València llevat de la zona del parlar apitxat.[24] En canvi, a la resta del domini lingüístic l'antiga /ĵ/ s'ha espirantitzat en /ž/, per bé que en alguns parlars l'africada palatal pot realitzar-se en posició inicial absoluta i en el llenguatge emfàtic.[25] El català central, a més, ha reintroduït la /ĵ/ en posició posttònica en mots del tipus *corretja* [kuřéĵə] < CORRIGIA, *platja* [pláĵə] < PLAGIA, *mitja* [míĵə] < MEDIA (pronunciats amb [ĉ] en barceloní), mentre que en general la fricativa palatal /ž/ s'hi troba davant l'accent: *pagès* [pəžés] < PAGENSE, *major* [məžó] < MAJŌRE, etc.[26]

8.3. A diferència de $G^{e,i}$, J, DY i afins, el desenvolupament dels aplecs -TIC-, -DIC- ha donat /ĵ/ a gairebé tot el domini lingüístic català (però /ĉ/ en apitxat i en els parlars de Ribagorça i Barcelona); així *fetge* [féĵə] - [féĵe] < *FETICU, *salvatge* [səlƀáĵə] - [salƀáĵe] - [salváĵe] < SILVATICU, *petja* [péĵə] - [péĵa] < PEDICA, etc.

Alguns lingüistes, com ara P. Fouché, A. M. Badia i Margarit, P. Russell-Gebbett i J. Coromines, pensen que la consonant velar dels nexes -TIC-, -DIC- s'afeblí i caigué molt d'hora en els mots proparoxítons tot produint el grup secundari [dy] que es palatalitzà després en /ĵ/.[27] D'altra banda, però, C. Duarte i Montserrat i A. Alsina i Keith suggereixen que els aplecs al·ludits conservaren llur element velar (/k/ > /g/), i, un cop perduda la vocal posttònica, aquesta consonant es palatalitzà en [ĵ] per assimilació a la dental anterior ([deg]) > [dg] > [dĵ]). Els mateixos estudiosos postulen que devers el segle XIII, o potser més tard, l'element africat palatal d'aquest resultat s'hauria espirantitzat al sector nord-oriental de Catalunya ([dĵ]) > [dž]).[28]

Una explicació un xic diferent de l'evolució de -TIC-, -DIC- en català antic és la que dóna E. Casanova. Segons ell la vocal posttònica s'hi eliminà d'hora

(22) J. GULSOY, *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, dins J. GULSOY *et al.*, eds., *Catalan Studies: Volume in Memory of Josephine De Boer* (Barcelona 1977), 74-80.
(23) P. D. RASICO, *Estudis*, 118-135; J. COROMINES, «La survivance du basque jusqu'au Bas Moyen Age: Phénomènes de bilinguisme dans les Pyrénées Centrales», dins *Estudis de toponímia catalana*, I (Barcelona 1965), 93-151.
(24) Sobre els reflexos de $G^{e,i}$, J, etc. en els dialectes catalans, vegeu A. M. BADIA MARGARIT, *Gramática histórica*, 175-176, 184-187, 201, 203-204, 210-211; H. KUEN, *El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», V (1932): 149.
(25) A. M. BADIA MARGARIT, *Gramática histórica*, 175-176.
(26) J. COROMINES, «De gramática histórica catalana: A propòsit de dos llibres», dins *Lleures*, 260; A. M. BADIA MARGARIT, *Gramática histórica*, 184-187, 201, 203-204.
(27) P. FOUCHÉ, *Phonétique historique du roussillonnais* (Toulouse 1924), 194-195; A. M. BADIA MARGARIT, *Gramática histórica*, 204-205; P. RUSSELL-GEBBETT, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, 35; J. COROMINES, «Tractament de la *A* tònica», dins *Entre dos llenguatges*, I (Barcelona 1976), 90.
(28) C. DUARTE I MONTSERRAT i A. ALSINA I KEITH, *Gramàtica històrica del català*, I (Barcelona 1984), 172-175, 187-188.

tot resultant en el grup inestable [dg], el qual es convertí per assimilació en [ĵĵ] (potser a través dels estadis intermedis de [dg] > [đĵ]; cf. it. *formaggio* [formáĵĵo] < FORMATICU i semblants). A les terres catalanes del nord-est l'africada geminada /ĵĵ/ s'hauria simplificat en /ĵ/ al segle XIII, un cop l'antiga africada palatal senzilla (< $G^{e,i}$, J, etc.) s'hagué espirantitzat en /ž/, mentre que a d'altres zones dialectals, i evidentment a la mateixa època, /ĵĵ/ es reduí a /ĵ/ tot confonent-se amb la /ĵ/ primitiva.[29]

La tradició gràfica del català preliterari sol representar el reflex comú de -TIC-, -DIC- amb els dígrafs *dg*, *gg*, *tg*, *cg*, *tj*. Convé notar a més que la reducció de l'africada palatal geminada proposada per Casanova hauria participat en el mateix procés de simplificació que afectà les altres geminades que havien arribat a formar-se en la llengua antiga, com ara /mm/ < -MB-, /nn/ < -ND-, etc.[30]

9.0. Les observacions precedents ens permeten de postular ara el sistema consonàntic del català tal com aquest devia existir a València a l'època de la Reconquesta i immediatament després d'aquest període:[31]

	Labials	*Dentals*	*Alveolars*	*Palatals*	*Velars*
(Semi-)oclusives sordes	p	t		ĉ	k
(Semi-)oclusives sonores	b	d		ĵ	g
Fricatives sordes	f		s	š	
Fricatives sonores	v		z		
Nasals	m		n	ñ	
Laterals			l	ḷ	
Vibrants			r r̄		

9.1. Cal fer alguns aclariments quant al sistema consonàntic esbossat més amunt.

Atès que la /v/ s'ha conservat a la major part del País Valencià i així mateix a les Illes Balears, a l'Alguer, al Camp de Tarragona, al Priorat, etc., no hi ha cap dubte que la confluència d'aquest fonema amb la /b/ encara no s'havia acomplert a tota la Catalunya Vella anteriorment al segle XIV. De més a més, mentre que és possible que l'antiga africada palatal /ĵ/ (< $G^{e,i}$, J, etc.)

(29) E. CASANOVA, *Grup fonètic dèbil i préstec: A propòsit dels reflexos de -TICUM en català*, dins *Quaderns de Filologia: Miscel·lània Sanchis Guarner*, I, 65, 70-71.
(30) P. D. RASICO, *Estudis*, 173-184.
(31) Per a les fonts i l'evolució dels fonemes del català antic no examinats ací, vegeu A. M. BADIA MARGARIT, *Gramática histórica*, 172-234; F. de B. MOLL, *Gramática histórica catalana* (Madrid 1952), 104-160. Quant al desenvolupament de -J'L-, -T'L- i -D'L-, vegeu P. D. RASICO, *Sobre l'evolució de tl(l) (/l-l/, /δ-δ/ en català*, dins *Miscel·lània Joan Gili* (Montserrat 1988), 489-497.

ja tingués una realització fricativa ([ž]) en alguns sectors septentrionals del domini lingüístic, talment a causa de la simplificació de /ĵĵ/ (<-TIC-, -DIC-), fou l'africada /ɟ/ la que s'implantà a les terres valencianes on confluí amb el reflex reduït de /ĵĵ/.

Un factor que pogués haver fet un paper en l'evolució diferent de l'antiga /ĵ/ al nord-est de Catalunya i a València fou el correlat sord /ĉ/. En aquella regió la /ĉ/ sembla haver tingut una freqüència relativament baixa, car es trobava sobretot en mots com *porxe* - *porxo* < PORTICU, *panxa* < PANTICA, *manxa* < MANTICA, *perxa* < PERTICA, *clotxa* < *KLOTTIKA i afins. És possible que amb la reconquesta de València la freqüència del fonema /ĉ/ augmentés en el català d'aquesta zona mitjançant la incorporació de nombrosos elements lèxics d'origen mossàrab que conservaven l'africada palatal sorda.[32] Un desenvolupament fonològic addicional que degué augmentar la freqüència del mateix so cap a mitjan segle XIII fou la generalització de l'ensordiment de les consonants obstruents en posició final de paraula, i així /ĵ/ > [-ĉ], /z/ > [-s], /d/ > [-t], etc.[33]

10.0. Tal com s'ha remarcat anteriorment, els principals elements demogràfics que participaren en la reconquesta i el repoblament de València foren catalans i aragonesos, cosa que ha estat considerada pels historiadors i els filòlegs com a responsable de la divisió lingüística del territori valencià.[34] D'acord amb el *Libre de Repartiment* de València de mitjan segle XIII, a la ciutat de València, reconquerida el 1238, s'atorgaren 1.018 propietats locals (el 63 per cent) als catalans de Barcelona, Tarragona, Lleida i Tortosa, mentre que 597 (el 37 per cent) s'adjudicaren als aragonesos de Saragossa, Calataiud, Daroca i Terol.[35]

És probable que molts dels homes que haguessin intervingut en les campanyes valencianes de Jaume I no arribessin mai a establir-se a les terres que reberen per llur servei al rei; però no hi ha pas cap dubte que l'emigració a València continuà ininterrompuda durant els segles immediatament posteriors a la Reconquesta, i sobretot la que dimanà dels sectors meridionals de Catalunya i d'Aragó. El flux relativament constant dels emigrants catalans fou al capdavall el factor que determinà la naturalesa idiomàtica del centre de València, és a dir de l'àrea de llengua catalana localitzada entre els rius Palància i Xúquer.[36] Endemés, l'afluència dels aragonesos provinents de les terres muntanyoses de l'oest (Alta Palància, Els Serrans, Foia de Bunyol, Vall de Cofrents i la Canal de Navarrés) cap a la fèrtil zona costanera, i especialment a la gran metròpoli de València, també degué haver estat constant i hauria avançat per les vies naturals formades per les conques fluvials del Palància, el Túria i el Xúquer.[37]

10.1. Al costat dels repobladors catalans i aragonesos existien altres elements etnolingüístics a València després de la Reconquesta. S'ha calculat que

(32) Vegeu M. Sanchis Guarner, *La llengua dels valencians*[6], 120-123.

(33) J. COROMINES, «Les *Vides de Sants* rosselloneses», dins *Lleures*, 297; J. GULSOY, *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, dins *Catalan Studies*, 81, 90.

(34) Vegeu S. SOBREQUÉS, *La época del patriciado urbano*, dins *Historia social y económica de España y América*, II, 48; M. SANCHIS GUARNER, *Les difícils decisions*, 40; J. FUSTER, *Nosaltres, els valencians*, 7ª ed. (Barcelona 1982), 30, 106.

(35) M. SANCHIS GUARNER, *Factores históricos*, dins *Estudios Menéndez Pidal*, VI, 178.

(36) Vegeu S. SOBREQUÉS, *La época del patriciado urbano*, dins *Historia social y económica de España y América*, II, 38, 48; M. SANCHIS GUARNER, *Les difícils decisions*, 41-42; *id.*, *La llengua dels valencians*[6], 125-127; J. FUSTER, *Nosaltres, els valencians*[7], 32.

(37) M. SANCHIS GUARNER, *Els parlars romànics de València i Mallorca anteriors a la Reconquista*, 2ª ed. (València 1961), 109; *id.*, *Las hablas del Alto Mijares y de Fanzara (provincia de Castellón)*, «Boletín de la Real Academia Española», XLVII (1967): 202; *id.*, *Sobre el parlar de la comarca del Baix Palància*, dins *Obra completa*, I, 243; J. FUSTER, *Nosaltres, els valencians*[7], 35.

cap a la darreria del segle XIII el regne comptava amb una població total que consistia en uns 30.000 cristians, 10.000 jueus i 100.000 musulmans.[38] Els moros semblen haver-hi resistit en general l'assimilació a les cultures importades dels catalans i aragonesos. La majoria d'aquells devien parlar només àrab, tot i que hi ha alguns indicis que fan pensar que a la ciutat de València un nombre elevat de musulmans també feien servir un parlar romànic cap al principi del segle XVI.[39]

11.0. La població de València experimentà un augment ràpid als segles XIV i XV, el qual fou acompanyat d'un fort creixement econòmic basat en el comerç, la petita indústria i l'agricultura. A la capital mateixa la població gairebé es duplicà entre els anys 1418 i 1483, augmentant-se d'uns 40.000 a uns 75.000 habitants. D'acord amb Sanchis Guarner un canvi d'aquestes proporcions tan dramàtiques hagué de resultar d'un considerable augment d'immigració catalana procedent sobretot de Barcelona, i, així mateix, de l'arribada de molts aragonesos i castellans.[40]

11.1. L'esplendor econòmica i cultural de què havia gaudit València als segles XIV i XV minvà apreciablement al segle següent a causa d'una sèrie de factors sòcio-econòmics i polítics, entre els quals figuraren la Guerra de les Germanies (1519-1523), sublevacions freqüents de la població musulmana, i la recuperació econòmica de Catalunya. A la mateixa centúria començà una intensa castellanització de l'aristocràcia i dels cercles intel·lectuals valencians, la qual fou promoguda per la cort de Germana de Foix, virreina i vídua de Ferran el Catòlic. Una de les conseqüències d'això fou l'arrelament del bilingüisme —o més aviat de la diglòssia— a la capital, car cap al segle XVII el castellà ja hi havia reemplaçat el català no tan sols com a la llengua de cultura sinó també com a la de l'Església i del govern local. I si bé el bilingüisme català-castellà de la ciutat de València s'hi restringia inicialment a uns sectors determinats, les seves repercussions entre la població catalanoparlant del regne, i particularment entre la de la capital, degueren accentuar-se per l'afluència de masses d'immigrants aragonesos i castellans al llarg dels segles XVI i XVII.[41] Aquest període, de més a més, coincidí amb la generalització dels trets fonològics que caracteritzen el subdialecte apitxat.[42]

12.0. Per bé que els límits geogràfics del castellano-aragonès i del català a València semblen haver sofert poques modificacions d'ençà de la Reconquesta, llur influència recíproca en canvi hi ha estat prou considerable.[43]

Els contactes entre el català i l'aragonès a la València medieval devien ésser íntims i constants atès el fet que des de la seva creació el regne havia constituït una dualitat etnolingüística oficial. A la capital, i durant els primers segles posteriors a la Reconquesta, la dicotomia al·ludida arribà a fondre's en una societat més o menys homogènia i en una principalment de llengua catalana, la qual,

(38) S. SOBREQUÉS, *La época del patriciado urbano*, dins *Historia social y económica de España y América*, II, 50, 56; J. FUSTER, *Nosaltres, els valencians*[7], 31-32.

(39) R. I. BURNS, *Muslims, Christians and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia: Societies in Symbiosis* (Cambridge 1984), 172-192. Per a una descripció de les llengües parlades pels moros a la ciutat de València cap a l'inici del segle XVI, vegeu L. MONGA, ed., *Un mercante di Milano in Europa: Diario di viaggio del primo cinquecento* (Milano 1985), 146.

(40) J. FUSTER, *Nosaltres, els valencians*[7], 51-58; *id.*, *Poetes, moriscos i capellans* (València 1986), 23-32; S. SOBREQUÉS, *La época del patriciado urbano*, dins *Historia social y económica de España y América*, II, 52; M. SANCHIS GUARNER, *La ciutat de València: Síntesi d'història i de geografia urbana* (València 1972), 129.

(41) J. REGLÀ, *Aproximació a la història del País Valencià* (València 1984), 43-54; J. FUSTER, *Nosaltres, els valencians*[7], 64-77, 137-146; *id.*, *Poetes, moriscos i capellans*, 87-94; *id.*, *Decadència i castellanització*, «Caplletra», I (1986): 29-35; A. COMAS, *Problemàtica de la «Decadència»*, dins J. BRUGUERA *et al.*, eds., *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Montserrat 1980), 169-181.

(42) M. SANCHIS GUARNER, «Extensión», 58-59, 62.

(43) Vegeu V. LLATAS, *El habla del Villar del Arzobispo y su comarca*, 2 vols. (València 1959); M. SANCHIS GUARNER, *Las hablas del Alto Mijares*, 201-212; *id.*, *Noticia del habla de Énguera y la Canal de Navarrés (Prov. de Valencia)*,

tanmateix, anà absorbint importants nombres de nous immigrants catalans, aragonesos i castellans.[44] Segons J. Fuster:

> «Aquella immigració, que s'integrava, no podia deixar de marcar la comunitat receptora en els usos de la llengua: a canvi de catalanitzar-se ells [aragonesos i castellans], hi consagraven o introduïen aragonesismes i castellanismes entre els catalanoparlants, i, sobretot, el procés d'integració idiomàtica suposava un període en què la convivència feia present el castellà en els costums diaris.»[45]

Una observació semblant és la que fa Sanchis Guarner, el qual, en referir-se especialment a la regió centrovalenciana situada entre els rius Palància i Xúquer, remarca:

> «La importància que des de primer antuvi va tenir-hi el contingent aragonès, si bé després fou assimilat idiomàticament, explica, entre altres moltes coses, la permeabilitat de València a les influències polítiques d'Aragó i lingüístiques d'Aragó i Castella, i la seua predisposició per a l'evolució dialectal que produí el *parlar apitxat*.»[46]

13.0. La influència del castellano-aragonès a València després de la Reconquesta fou comentada per una sèrie d'escriptors contemporanis. Francesc Eiximenis digué al *Regiment de la cosa pública* (1383) que, respecte al Regne de València, «... Aquesta terra ha llenguatge compost de diverses llengües que li són entorn, e de cascuna ha retingut ço que millor li és, e ha lleixats los pus durs e los pus mal sonants vocables dels altres, e ha presos los millors.»[47] Més directes, però, són les observacions fetes per Cristòfor Despuig, a *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557), sobre les llengües parlades a València cap a mitjan segle XVI. L'autor s'hi refereix a través de dos personatges d'aquesta obra que es troben a Tortosa, el cavaller valencià don Pedro i el ciutadà tortosí Lúcio:

Lúcio: «... Per a vuy tan absolutament se abrasa la llengua castellana, fins a dins Barcelona, per los principals senyors i altres cavallers de Catalunya...»

Don Pedro: No estich mal ab lo que diu, que sert ya comensa de passar la ralla aquest abús, tant y més que assí, allà en València entre nosaltres... Ella és una gentil nació la cathalana, valerosa y molt sàvia, si bé que per a vuy també se està arrimada com ho està la aragonesa y valenciana, que estos castellans s'o beuen tot.»[48]

dins A. Quilis, ed., *Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas*, IV (Madrid 1968), 2039-2045; J. Gulsoy, *L'origen dels parlars d'Énguera i de la Canal de Navarrés*, «Estudis Romànics», XII (1963-1968): 317-338; *id.*, *The Background of the «Xurro» Speech of Upper Mijares*, «Romance Philology», XXIV (1970): 96-101.

(44) J. Fuster, *Nosaltres, els valencians*[7], 33-36, 105-112.
(45) J. Fuster, *Decadència i castellanització*, 35.
(46) M. Sanchis Guarner, *La llengua dels valencians*[6], 127.
(47) F. Eiximenis, *Regiment de la cosa pública*, edició a cura de D. de Molins de Rei (Barcelona 1927), 35.
(48) C. Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, dins J. Martí i Castell i J. Moran, eds., *Documents d'història de la llengua catalana: Dels orígens a Fabra* (Barcelona 1986), 187-188.

I un segle més tard Marc Antoni Ortí, al pròleg català de la seva obra escrita en castellà *Siglo cuarto de la conquista de Valencia* (1640), remarca:

> «... Si en algun temps (i tan antic que jo no l'haja alcançat) solia fer-se gran estimació de la llengua valenciana, que quan en les juntes de la ciutat, estaments i altres comunitats, algú dels valencians que es trobaven en elles se posava a parlar en castellà, tots los demés s'enfurien contra ell dient-li que parlàs en sa llengua, és ara tan revés, que quasi en totes les juntes se parla en castellà.» [49]

13.1. Ara bé, si ja a la segona meitat del segle XIV Eiximenis suggereix l'existència d'una varietat distinta del català parlat a València, la qual atribueix implícitament a la influència de l'aragonès i del castellà, el bilingüisme catalano-castellà de certs sectors de la població del regne als segles XVI i XVII és admès per Despuig i Ortí. Això fa pensar, doncs, que tant els contactes entre el català i el castellano-aragonès com la interpenetració d'aquestes llengües, especialment a la capital, ja devien ésser força intensos cap al segle XV.

14.0. Els aragonesos i els castellans que emigraren a la zona central de València durant els segles XIV i XV hagueren de tenir un impacte profund sobre l'estructura del català local. En aquest sentit Sanchis Guarner ha constatat que avui els castellanoparlants que aprenen a parlar català d'oïda «... acomodan la prosodia de esta lengua a la de la suya moderna y pronuncian *ĉ*, *ṡ* y *b* o *ƀ* castellanas en lugar de *ẑ*, *ż* y *v* del catalán.» [50] D'una manera semblant Badia i Margarit atribueix a la influència dels immigrants castellanoparlants de Barcelona, almenys en part, diverses modificacions en la fonologia del català parlat en aquesta ciutat, com ara el reforçament de /š/ en /ĉ/ (*ximple* [ĉímplə], *aixecar* [əĉəká]), l'ensordiment de /z/ en /s/ (*decisiu* [dəsisíu̯]), i l'ensordiment general de /ĵ/ en /ĉ/ (*viatge* [biáĉə]).[51]

14.1. Les observacions anteriors ens indueixen a creure que els immigrants aragonesos i castellans que s'establiren en massa a les terres centrals de València després de la Reconquesta, els sistemes fonològics dels quals experimentaven llavors —o bé ja havien acomplert— l'ensordiment de les sibilants i la confluència de les /b/ i /v/ antigues, haurien transferit aquests fenòmens a llur pronúncia del català.[52]

14.2. La tesi del paper fonamental del castellano-aragonès en la formació del subdialecte apitxat del català de València rep un suport addicional dels fets històrico-lingüístics de les conques del Vinalopó Mitjà i del Baix Segura. En una part d'aquesta zona el català en fou desplaçat de mica en mica pel castellà entre els segles XVI i XVIII a conseqüència de la immigració de gent procedent sobretot de Múrcia. I durant aquest període de substitució idiomàtica sembla que s'inicià un procés d'apitxament parcial (/ĵ/ > /ĉ/) als pobles d'Elda, Mont-

(49) M. A. ORTÍ, *Siglo cuarto de la conquista de Valencia*, dins J. MARTÍ I CASTELL i J. MORAN, eds., *Documents d'història de la llengua catalana*, 217.

(50) M. SANCHIS GUARNER, *Extensión*, 51-52.

(51) A. M. BADIA I MARGARIT, *L'alternance sourde/sonore dans les réalisations de /s/ en catalan*, dins *Phonétique et linguistique romanes: Mélanges offerts à M. Georges Straka*, I (Lyon - Strasbourg 1970), 40-41. Vegeu a més J. VENY, *Els parlars catalans*[3], 46.

(52) Segons A. ALONSO (*De la pronunciación medieval a la moderna en español*, I, 2ª ed., Madrid 1967, 21-61, 79-369), la confusió de les /b/ i /v/ primitives en el castellà de la diòcesi de Burgos, i evidentment també en alt-aragonès, s'esdevingué al segle XVI, època en què també s'hi ensordiren les antigues sibilants sonores. A diferència d'això, D. ALONSO (*Ensordecimiento en el norte peninsular*, dins *Obras completas*, I, 121-146; *B = V, en la Península Hispánica*, *ibid.*, 215-290) assigna a ambdós canvis fonològics una data més primerenca a les zones septentrionals de la Península (llevat de Catalunya). D'acord amb aquest erudit tant al nord de Castella com a l'Alt Aragó les dues transformacions s'havien originat cap al segle XIII, i llurs resultats ja hi eren generals al segle XV.

fort i Oriola. Cal notar a més que el mateix fenomen es produí aleshores també a Novelda on encara es parla català.[53]

15.0. Un examen del sistema fonològic del català a l'època de la Reconquesta de València i així mateix als segles immediatament posteriors no revela cap motiu intern capaç d'haver originat per si mateix l'ensordiment dels fonemes sibilants i la confluència de les /b/ i /v/ primitives en el parlar apitxat. Tot i que en aquest subdialecte la regla d'ensordiment de les obstruents finals s'ha generalitzat a la posició davant vocal (per exemple, *cas obert* [kás o~~b~~çrt], *maig alegre* [máĉ alé~~g~~re]; cf. *cas dur* [káz ~~d~~úr], *roig viu* [r̄ǫ́ĵ ~~b~~íu̧]), res no indica que la regla al·ludida s'estengués antigament a fi d'incloure les sibilants sonores, i només aquestes, en d'altres contextos fonològics.[54]

16.0. En conclusió, i a manera de resum, els fets lingüístics i històrics que s'han examinat en aquest estudi semblen apuntar cap a l'origen castellano-aragonès de l'ensordiment de les sibilants i de la confluència de les /b/ i /v/ antigues en el parlar apitxat. Ambdós fenòmens fonològics, que representaren una simplificació del sistema consonàntic del català, haurien progressat des del Baix Aragó fins a la ciutat de València i els seus contorns entre els segles XIV i XVI mitjançant les migracions d'aragonesos i de castellans per les conques dels rius Palància, Túria i Xúquer. Endemés, la generalització dels canvis al·ludits a la zona central de l'antic Regne de València, i sobretot a la capital, fou afavorida sens dubte per la castellanització d'importants sectors de la societat valenciana als segles XVI i XVII.

PHILIP D. RASICO
Vanderbilt University

(53) Vegeu B. MONTOYA ABAD, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna* (Alacant 1986), 183-223; M. SANCHIS GUARNER, *La llengua dels valencians*[6], 77-79.

(54) Sobre els fenòmens de fonètica sintàctica i les sibilants en el parlar apitxat, vegeu M. SANCHIS GUARNER, *Gramàtica valenciana*, 86, 93, 95.

JOSEP MORAN

NOTES SOBRE LA CONFLUÈNCIA DE *V* I *B* EN CATALÀ

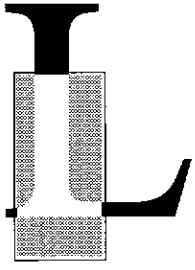

La V llatina no vocàlica, que tenia en principi una realització arrodonida [w], molt aviat va esdevenir fricativa bilabial [β̞] en qualsevol posició, inicial o intervocàlica. Aquest resultat va coincidir en llatí vulgar amb el de -B- intervocàlica, que va esdevenir fricativa, i també amb el de -F- intervocàlica sonoritzada.[1] Segons Lausberg aquesta coincidència ja es devia haver produït vers el segle IV.[2] Seguidament aquest so bilabial fricatiu [β̞] resultant es va transformar en labiodental fricatiu [v].

En posició inicial B- i P- llatines van romandre inalterables, amb caràcter oclusiu [b], [p] respectivament, però la -P- en posició intervocàlica es va sonoritzar, mantenint, però, encara el caràcter oclusiu [b].

Així doncs, les solucions que van heretar les parles romàniques eren:

Consonants inicials: B- > [b]-
P- > [p]-
V- > ([β̞]) > [v]

Consonants intervocàliques: -B-, -V-, -F- > [β̞] > [v]
-P- > [b]

D'ara endavant, i seguint E. Alarcos Llorach, utilitzarem per comoditat el signe B^V per a representar els resultats romànics de -B-, V-, -V- i -F-, que com hem vist presentaven una solució bàsica comuna [v].[3]

Però a banda i banda dels Pirineus s'ha produït una confluència general de B^V i dels resultats romànics de B- i -P- en un sol fonema /b/, que actualment es sol realitzar de forma oclusiva [b] en posició inicial o fricativa [β̞] en posició intervocàlica.

(1) Per a l'evolució de -F- veg. Heinrich LAUSBERG, *Lingüística románica*, I (Madrid 1965), 355, i A. M. BADIA I MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana*, trad. cat. (València 1981), 190. La solució més general és -F- > -v- (DEFENSA > *devesa*), però a vegades es manté la *-f-* (PROFECTU- > *profit*). Badia atribueix els casos de conservació de *f* a una pressió culta, mentre que Lausberg afirma que la -F- llatina només apareix en els mots genuïnament llatins en els compostos, de manera que quan es tenia consciència de la composició, la -F- es tractava com a inicial de mot i es conservava, però quan s'havia perdut aquesta consciència es tractava com una consonant medial i, per tant, se sonoritzava.

(2) LAUSBERG, *o.c.*, 356; però aquest autor sembla que es contradiu quant a la cronolo-

Aquesta confluència ha estat atribuïda amb bastant d'unanimitat a la influència del substrat no indoeuropeu, pirinenc o ibèric, puix que ni el basc ni, pel que sabem, l'ibèric no posseïen els fonemes labiodentals fricatius sonor /v/ ni sord /f/. En les àrees on aquest substrat ha estat més operatiu, a més d'aquesta confusió s'ha produït també la pèrdua de la F inicial, és a dir, en castellà i en gascó.[4]

Pel cantó peninsular la confusió entre *b* i *v* d'antuvi podia tenir un precedent en el betacisme que s'observa en l'epigrafia romana hispànica, sobretot en les inscripcions cristianes, del Baix Imperi, amb continuïtat en època visigòtica, segons Carnoy, i en aquest supòsit el fenomen es remuntaria al llatí vulgar del segle III d.C.[5] Però, Carnoy mateix, que no es refereix per res al substrat, rebutja aquesta possibilitat, perquè el betacisme es presenta també a la Gàl·lia, a Itàlia i a Il·líria, encara que és a Hispània on es troba més estès, i perquè en castellà, segons Cuervo, molt probablement durant l'edat mitjana encara es feia distinció entre *b* i *v*. Per aquest motiu atribueix el betacisme de les inscripcions a processos d'assimilació i dissimilació, i també per ultracorrecció: «les graveurs sachant qu'il fallait fréquemment écrire b pour ce qu'on prononçait v à l'intérieur des mots, auront poussé le zèle jusqu'à écrire b même à l'initial».[6]

Mariner segueix en aquest punt bàsicament l'opinió de Carnoy, però puntualitza que la confusió s'observa actualment en tots els idiomes peninsulars excepte en el català del sud, mallorquí i valencià, sense referir-se, però, al domini galaico-portuguès.[7]

M. C. Díaz y Díaz tanmateix afirma que en els textos hispànics no es troba *b* per *v* inicial i, com que ambdós sons eren distints en les antigues parles romàniques hispàniques, també accepta la conclusió de Carnoy en el sentit que la confusió de les inscripcions hispanes no denota en absolut un tret característic d'aquesta regió; i els pocs exemples de *v* per *b* que hi figuren opina que són deguts a una tendència a convertir la *b* intervocàlica en fricativa.[8]

Amb tot, crec que fóra interessant de revisar de nou la procedència concreta d'aquestes inscripcions hispanes i gal·les per tal de poder relacionar-les o no amb l'àrea primitiva de la confusió romànica d'ambdues consonants.

Pel que fa a la Gàl·lia, la confusió s'ha estès en occità en una àmplia zona meridional, de l'Atlàntic a la Mediterrània, a partir de les parles pirinenques. En gascó la confusió és antiga, documentada el segle XII i testimoniada per les *Leys d'Amors* (II, 194), encara que els textos medievals gascons solen distingir gràficament *b* i *v* per influència de la koiné literària.[9] Coromines observa que aquesta confusió i d'altres fenòmens atribuïbles a una influència del substrat no indoeuropeu arriben fins a l'Olt i l'Orlhaguès.[10]

L'evolució dels sons *b* i *v* en castellà ha estat estudiada particularment per Amado Alonso i Dámaso Alonso, i de manera més sumària per Rafael Lapesa.

gia, perquè afirma seguidament que ja en el segle II la pronúncia de [β] es fa labiodental [v]. És evident que el pas previ de [W] > [β] no pot ésser anterior en el temps al subsegüent de [β] > [v]. Per a un estat de la qüestió veg. Maria BONIOLI, *La pronuncia del latino nelle scuole dall'Antichità al Rinascimento*, I (Torino 1962), 46-54. Segons aquesta autora, sabem que fins al segle I d.C. existia la pronúncia [w] en llatí, però en aquest mateix segle devia començar l'evolució d'aquest so vers [β], que sabem que ja existia en el segle II pel testimoni dels gramàtics, per les confusions gràfiques entre *b* i *u* i per les transcripcions gregues de mots llatins, en les quals mentre que en un principi la *u* consonàntica era transcrita *ou* (Οὐαλέριος = Valerios), a partir del segle I d.C. va començar a ésser transcrita per B. Quant al pas subsegüent [β] > [v], sembla que correspon al segle V, perquè els mots germànics que es van incorporar al llatí amb posterioritat a aquesta data van transformar la *w* germànica, que era bilabial, en *gu-* (**warjan* > *guarir*), a causa, evidentment, del fet que la *w* llatina ja s'havia transformat en fricativa labiodental [v] i sonava diferent, mentre que en els intercanvis anteriors al segle V s'observa una equivalència entre *w* germànica i *w* llatina (gòtic *wein*, anglès antic *win* < llatí *uinum*; germànic *wanga* > llat. *uangam*). A més, com que les llengües germàniques antigues no disposaven d'un so equivalent al de [v] del baix llatí, en els mots llatins introduïts tardanament en aquestes llengües aquest so fou transcrit i pronunciat [f] (llatí *uersus* > alemany *vers* pronunciat [fers]).

A. Alonso afirma bàsicament que la *v* castellana devia ésser una labiodental molt feble, sense vibril·lació («rehilamiento»), que es devia pronunciar sovint com a [ƀ] fricativa; el canvi [v] en [ƀ] devia ocórrer simultàniament al de -[b]- > -[ƀ]- en posició intervocàlica; la confusió de *v* en *b* es produí abans a Castella la Vella que a la resta, de manera que al sud de Burgos no es va generalitzar fins a la segona meitat del segle XVI.[11]

D. Alonso dedicà posteriorment un llarg article a aquest fenomen, que amplià a un context peninsular més ampli.[12] Segons aquest lingüista, «la interpretación más sencilla de lo que ocurrió en el N. de la Península (desde el gallego al catalán) parece la siguiente: las *-b-* y *-v-* latinas habrían confluido en *-ƀ-*, que la ortografía medieval representava con *-u-*. Al producirse la fricatización de la *-b-* procedente de *-p-* latina, no hubo, pues, la menor dificultad: resultó una *-ƀ-* que fue a confundirse con la otra *-ƀ-* (< *-v-* y *-b-*) ya existente... En Cataluña, más apegada a la tradición ortográfica medieval, tenemos *haver*, *lavar* y *abella*, pero en los tres casos con el valor fonético *-ƀ-*».[13] El manteniment de la *v* labiodental fricativa fóra, doncs, un fenomen meridional, que al nostre domini lingüístic es manifesta a partir del sud de Catalunya.

R. Lapesa només es refereix de passada a aquesta qüestió i afirma que en el segle XIII al Nord, a l'àrea contigua al País Basc, la *v* ja devia tenir una articulació bilabial, fàcilment confusible amb la *b* oclusiva, mentre que a la resta era encara fricativa i generalment labiodental.[14]

En català han tractat detalladament aquesta qüestió Joseph Gulsoy i Philip D. Rasico, que reporten la bibliografia anterior pertinent.

J. Gulsoy,[15] partint d'un context ampli, en primer lloc analitza l'evolució de B^V i fa una descripció bastant precisa dels resultats dialectals peninsulars, comprenent-hi el galaico-portuguès. Respecte del català, després de descriure'n també les realitzacions dialectals en l'actualitat, passa a considerar els textos medievals, que sempre diferencien *v* (*u* a la grafia) de *b*. Gulsoy no està d'acord amb la tesi de D. Alonso, el qual, com hem vist, afirmava que la confusió entre aquestes consonants s'estenia per tot el Nord de la Península, comprenent-hi Catalunya, ja que en aquest cas, segons Gulsoy, la diferenciació no s'hauria estès com a mínim ni a Mallorca ni a l'Alguer, que foren repoblades bàsicament per gent oriünda de l'àrea del català oriental i on encara és ben viva la distinció entre *b* i *v*. Al sud de Catalunya i al País Valencià no es pot descartar, diu Gulsoy, que el manteniment de *b* i *v* es pugui atribuir a una influència dels parlars mossàrabs. Però, respecte de les Illes, «on el llenguatge mossàrab era moribund o amb molt poca vitalitat no podem veure-hi la mateixa supervivència» (pàg. 79), i tampoc creu que la supervivència de la *v* en alguerès es pugui atribuir a la presència hipotètica d'una minoria de repoblators valencians. En definitiva, Gulsoy arriba a la conclusió que la presència actual de /v/ i /b/ a València, a les Balears i a l'Alguer difícilment es podria

(3) Emilio ALARCOS LLORACH, *Algunas consideraciones sobre la evolución del consonantismo catalán*, dins *Miscelánea Homenaje a André Martinet*, II (La Laguna 1958), 5-40; trad. cat a ID. *Estudis de lingüística catalana* (Barcelona 1983), 79-117.

(4) Fins i tot un autor ben crític respecte a la influència del substrat com Frederick H. JUNGEMANN, *La teoría del substrato y los dialectos hispano-romances y gascones* (Madrid 1955), 336-416, admet aquesta influència en el cas de la confluència B-V del castellà i del gascó i en l'evolució F>*h* en aquestes parles.

(5) A. CARNOY, *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions* (Bruxelles 1906), 128-141.

(6) CARNOY, *o.c.*, 139.

(7) Sebastián MARINÉ BIGORRA, *Inscripciones hispanas en verso* (Barcelona-Madrid 1952), 46-47.

(8) Manuel C. DÍAZ Y DÍAZ, *Rasgos lingüísticos* de *El latín de la Península Ibérica*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I (Madrid 1960), 165-166.

(9) Jules RONJAT, *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*, II (Montpellier 1932), 5-6. Veg. també Gerhard ROHLFS, *Le gascon* (Tübingen-Pau 1970), 127-128.

(10) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, III, pàg. 691, lín. 30-45, s.v. «esquerra».

(11) Amado ALONSO, *Examen de las ideas de Nebrija sobre antigua pronunciación española*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», III (1949), 1-82, reeditat a Amado ALONSO, *De la pronunciación medieval a la moderna en español*, I (Madrid 1967), 21-61.

(12) Dámaso ALONSO, *B = V, en la Península Ibérica*, dins *Enciclopedia Lingüística His-*

explicar si no és suposant una distinció antiga a la Catalunya Vella, d'on provenien la majoria dels repobladors.

Creiem que aquesta conclusió és bàsicament correcta, i hi afegim que difícilment s'hauria pogut mantenir aquesta distinció en els textos antics si a la Catalunya Vella no hagués existit en la parla. Però, a més, tenim el testimoni més modern d'Antoni Puigblanch (o Puig i Blanch), nascut a Mataró el 1795. Segons aquest gramàtic, al seu temps a Barcelona es confonia *b* i *v* però a Mataró encara en feien distinció: «No en todos los pueblos en que se habla el lemosin se distingue la *v* de la *b*, como allí se da a entender [Salvá, *Gramática de la Lengua Castellana, como aora se habla*]; en Barcelona se equivocan ambas letras, y no será por falta de una educación más esmerada que se dé en otros pueblos. En el mío se distinguen, y me es de consiguiente natural la verdadera pronunciación de la *v*; pero me disonaría en castellano porque no es conforme al uso, así que la evito maquinalmente y sin ningún esfuerzo. La *v* de *vara*, nombre igualmente catalán que castellano, la pronuncio como la que es hablando en catalán, y como *b* en castellano, ni podría sin violentarme trocar el un idioma con el del otro».[16] Si a Mataró encara feien aquesta distinció al final del segle XVIII o al començament del XX, la pèrdua devia ésser relativament recent a Barcelona, més al sud, i potser encara es feia la distinció en altres punts de la Catalunya Vella.

Rasico[17] arriba bàsicament a les mateixes conclusions de Gulsoy, però observa casos d'intercanvi de *v* per *b* i a l'inrevés en diversos documents preliterari de Catalunya, particularment a l'àrea del català nord-occidental. En aquest sentit es refereix a un document original de l'any 892 amb intercanvi freqüent de *v* per *b*, el qual malgrat que «no porta cap indici de la seva procedència geogràfica, hom el pot atribuir provisionalment al nord-oest del Principat, i més aviat al Pallars, a judicar pel topònim *castro Tarabaldi* que sembla ésser el mateix que es troba en d'altres textos que es refereixen a aquesta regió».[18] Reporta també aquest autor altres mostres de confusió dins l'àrea del català occidental[19] i algunes de la del català oriental, però aquestes són més discutibles. Així, *Castelbel* (any 1063) no deu referir-se a CASTRO-VETULU (Baix Llobregat) (pàg. 130) puix que aquest sempre ha estat en català Castellví, sinó a Castellbell (Bages), provinent de CASTRO-BELIDO; *bobes* (BOVES), en un document del 987 de la regió de Barcelona, com diu Rasico mateix, pot representar un cas d'assimilació (pàg. 131); i una altra més tardana, dels anys 1260-1275, dimanant de la Conca de Barberà, crec que pot ésser degut a un lapsus de l'escrivà puix que hi apareix la forma *savie* al costat de *sabie* i *devie* (pàg. 132). Quant a les *Homilies d'Organyà*, Rasico recull l'afirmació d'A. Gökçen en el sentit que *b* i *v* s'hi distingeixen d'una manera consistent (pàg. 131), però hem de tenir en compte que són traduïdes d'un original provençal avinyonès que feia aquesta distinció.[20]

pánica, I-Suplemento (Madrid 1962), 155-209.

(13) D. ALONSO, *o.c.*, 189.

(14) Rafael LAPESA, *Historia de la lengua española* (Madrid 1955³), 145.

(15) Joseph GULSOY, *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, dins *Catalan Studies in Memory of Josephine de Boer* (Barcelona 1977), 71-98.

(16) Antonio PUIGBLANCH, *Opúsculos gramatico-satíricos*, I (Londres 1832), pàgs. XLII-XLIII, ed. facsímil (Barcelona, Curial, 1976). Al final del segle XVIII ja es produïa aquesta confusió a Barcelona, però els escrits cultes solien mantenir la distinció: veg. Josep MORAN, *Un document familiar català del segle XVIII. Transcripció i comentari lingüístic*, «Llengua & Literatura», II (1987), 306. En un escrit popular com és el text anònim *Successos de Barcelona (1822-1835)*, ed. de Josep Maria OLLÉ ROMEU (Barcelona 1981), hi apareixen contínuament formes com *bèyem* (vèiem), *anaba*, *abtibitat* (activitat), *beus* (veus), *dibisió*, *serbils*, etc.

(17) Philip D. RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català preliterari* (Barcelona-Montserrat 1982), 118-135.

(18) RASICO, *o.c.*, 130. Crec que hem de confirmar aquesta suposició puix que el *castro Tarabaldi* figura en els límits del castell de Llordà (Isona) en la venda que d'aquest va fer el comte d'Urgell a Arnau Mir de Tost el 1033. A més, l'escriva *Centullus presbiter* d'aquest document, figura en altres documents del bisbat d'Urgell del final del segle IX: veg. Cebrià BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*, «Urgellia», I (1979), 31.

La conclusió de Rasico és en el sentit de confirmar la distinció medieval de *b* i *v*, que de la Catalunya Vella fou duta durant la reconquesta a tot el domini català, distinció que, d'acord amb Gulsoy, creu que podria haver rebut un possible reforç dels parlars mossàrabs, i que la confusió «sembla haver començat en alguns indrets almenys des del segle XIII, tal com palesen els documents de la Baixa Ribagorça, el Pallars, l'Alt i el Baix Urgell i la Conca de Barberà. Llur confusió en aquestes contrades es constata aproximadament un segle abans de la data que suggereix Coromines.[21] Això no obstant, sembla que la generalització de la confluència de les /b/ i /v/ fou un fenomen relativament tardà a la major part del Principat i també al Rosselló» (pàg. 133), i manifesta així mateix que «el fet que alguns dels exemples més antics de la confusió de les /b/ i /v/ compareixen en els documents del Pallars deu explicar-se per una influència del basc», ja que, segons Coromines «va haver-hi al Pallars una simbiosi lingüística basco-romànica que sobrevisqué fins cap al principi del segle XI» (pàg. 133, nota 66).

Quant a la possible existència de la distinció entre aquestes consonants en les parles mossàrabs meridionals, crec que hem de suposar que el substrat devia restar-hi emmudit, perquè en aquesta àrea era bàsicament ibèric, i, com hem dit abans, segons els coneixements que tenim de la llengua ibèrica no disposava tampoc, com les parles pirinenques pre-romanes, de fonemes d'articulació labiodental, sonor /v/ o sord /f/.

Amb les mostres que dóna Rasico jo no m'atreviria a afirmar que la confusió era tan antiga al Baix Urgell i a la Conca de Barberà. Els textos lleidatans medievals no solen presentar confusions,[22] però reconec que això podria ésser degut a l'efecte igualador de la koiné literària sense excloure la possibilitat que, com veurem més endavant, la lletra *u* pogués representar una realització de -B^{V}- de caràcter fricatiu [b̥] en posició intervocàlica i la lletra *b* el so oclusiu [b]; i respecte de la Conca de Barberà, que pertany al català oriental, recordem que és contigua al Camp de Tarragona, on encara és viva la distinció. Bàsicament, però, crec que podem afirmar, com fa Rasico, que la confusió de *b* i *v* fou un fenomen relativament tardà a la major part de Catalunya, però ens serà molt difícil de precisar-ne el procés cronològic i territorial, amagat per la convenció gràfica.

Pel que fa a l'àrea més septentrional, pirinenca o pre-pirinenca, la publicació recent de nous documents originals inèdits d'època pre-literària ens permet d'ampliar notablement el nombre de mostres de confusió gràfica. En primer lloc ens referirem als documents de l'Arxiu Capitular d'Urgell, publicats per Cebrià Baraut, corresponents als segles IX i X.[23] Pràcticament tots els documents originals que apareixen des del començament en aquest repertori presenten confusions: doc. 3, any 829 (pàgs. 28-29): *boluntas*, *bia puplica*, *binea*, *serbos*, *binea* (5 veg.), *b[olu]eris*; doc. 19, any 860 (pàgs. 33-34): *boluntas*, *billa*,

(19) A aquestes mostres de confusió podem afegir les següents, que corresponen a un document ribagorçà, del 1241, que reflecteix el romanç primitiu d'aquesta zona amb influència catalana: *bos* (vós), *bene* (vendre), *bolentas* (voluntats), al costat de *Viu*, *vila*, *aver*, *aviage*, *vos*, *Valciniz* (vall de Senyiu), veg. Ignasi PUIG I FERRETÉ i Josep MORAN, *La vall de Senyiu i els comtats de Pallars i Ribagorça*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» XXXIX (1983-84), 133-144.

(20) Josep MORAN, *Les homilies d'Organyà en relació amb les homilies provençals de Tortosa*, «Estudis de llengua i literatura catalanes», IV (Montserrat 1982), 67-84. Tracto particularment la distinció entre *b* i *v* en el text provençal en la meva tesi doctoral *Les homilies de Tortosa. Estudi filològic i lingüístic*, llegida a la Universitat de Barcelona el juny de 1988.

(21) *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, IV, pàg. 682, lín. 36-45, s.v. «vaso»: «La confusión de *v* con *b* ya se documenta en masa en el pallarés y en otras hablas septentrionales de ese idioma [català], desde h. 1400 por lo menos.»

(22) Joan VENY en el seu estudi del «*Regiment de preservació de pestilencia*» *de Jacme d'Agramont (s. XIV)* (Tarragona 1971) observa que en posició inicial «és constant la distinció entre B i V. Només es registra un cas de confusió amb *b*: *(estels) bolants*» (pàg. 115) i no indica cap confusió en posició intervocàlica. No en presenta tampoc el text dels abusos comesos a Lleida per P. de Lobeira, del final del segle XII o del començament del

adbenit, *Billanoba*, *bindimus*, *balentem*, *bos*, *binditores*, *benturum*, *bel (uel)*; doc. 21, any 862 (pàgs. 34-35): *suuorbio*, *balentem*, *benturum*; doc. 22, any 863 (pàgs. 35-36): *uona*, *olibeto*; doc. 23, any 867 (pàg. 36): *bindimus* (2 veg.), *bobis* (2 veg.), *billa*, *Bibani*, *conbenit*, *balente*, *binditores*, *bero*, *bos*, *bindicetis*, *benturum*, *bobis*; doc. 24, any 867 (pàg. 37): *conbenit*; doc. 25, any 872 (pàgs. 37-38): *inbeni*, *bocatio*, *bera*; doc. 27, any 873 (pàg. 39): *Billanoua*, *bindictionis*; doc. 29, any 878 (pàgs. 40-41): *bero*, *benturum*, *bindictionis*; doc. 33, any 889 (pàg. 43): *binea*, *balente*, *bindicionis*, *binea*. A partir de l'any 890 millora notablement la correcció dels documents llatins quant a la grafia de *b* i *u*, però les confusions apareixen encara de vegades, per exemple: doc. 37, any 893 (pàg. 45): *bendito* (2 veg.), *bindere*, *bindo* (2 veg.), *billa*, *Benancia*, *bolueris*, *bindicionis*; doc. 50, any 902 (pàgs. 50-51): *bindimus* (2 veg.), *birginis*, *binditores*, *bero*, *bendendum*, *bolueris*, *bindiccionis* (2 veg.), *benerit*, *binkulo*.

Tots aquests documents presenten un caràcter molt pobre i corresponen a transacciones rústiques; devien ésser redactats per clergues rurals amb poca instrucció llatina i que encara conservaven l'escriptura visigòtica, substituïda progressivament per la carolina en aquest bisbat des del final del segle IX fins al primer terç del segle X.[24] La desaparició de les confusions que estudiem coincideix, doncs, amb l'extensió de l'ensenyament carolingi a la diòcesi d'Urgell; observem també que les actes de consagració del segle IX corresponents a aquest bisbat no presenten gaires confusions, degut probablement al fet que eren redactades pels escrivans de la cúria diocesana, més cultes que els clergues rurals.[25]

Cebrià Baraut ha publicat un altre repertori de documents originals antics corresponents a l'antic monestir de Sant Climent de Codinet (el Pla de Sant Tirs, Alt Urgell),[26] on tots els documents del segle IX (excepte el primer, redactat per un escrivà més culte) també presenten confusions: doc. 2, any 829 (pàgs. 159-160): *uone*, *dibersa*, *bineis*; doc. 3, any 837 (pàgs. 160-161): *boluntas*, *bobis*, *boce*, *bobi*, *bolueris*, *tiui*, *bolimus*; doc. 4, any 4, any 840:[27] *uonis*, *vibere*, *boluerint*, *benturum*, *benerimus*, *benerint*, *serbire*; doc. 5, any 846 (pàgs. 162-163): *serbire*, *bolunt*, *bocatur*, *bero*, *bobis* (3 veg.), *bindimus* (2 veg.), *bos* (2 veg.), *uone*, *balo* («vall»), *benturi* (2 veg.), *benturum*; doc. 6, any 853 (pàgs. 163-164): *bobis* (3 veg.), *bindere*, *bindimus* (2 veg.), *bos* (2 veg.), *bestre*; doc. 7, any 857-858? (pàgs. 164-165): *sibe* (2 veg.), *bero*, *bolueris*, *benerit*; doc. 9, any 865 (pàgs. 166-167): *sibe*, *billa*, *Nobas*, *benturum*; doc. 10, any 887 (pàgs. 167-168): *bel*, *binea* (2 veg.), *bos*, *bia*, *bero*, *liuera*, *benturum*, *benerit*, *benero*, *bestre*; doc. 11, any 898 (pàg. 168), *bobis*, *binere*, *binimus*, *res balentes*, *bos*, *bero*, *karta bindicionis beneri*; doc. 12, any 899 (pàg. 169): *uouis* (vobis), *nouis* (nobis), *arvores*. També en aquests documents a partir del segle X se supera la confusió general, que ja només es fa esporàdica, com en el document 15,

XIII, segons el fragment publicat per P. RUSSELL-GEBBETT, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts* (Oxford 1965), doc. 21, pàgs. 90-91. Aquesta confusió no és tampoc un fenomen destacat en l'estudi de Maria Dolors FARRENY I SISTAC, *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic* (Lleida 1986).

(23) Cebrià BARAUT, *Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, «Urgellia», II (1979), 7-145.

(24) BARAUT, *Els documents... o.c.*, 25-26.

(25) Cebrià BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*, «Urgellia», I (1978), 11-182. RASICO, *o.c.*, 129, només observa en aquest repertori una mostra de *v* per *b*: *vona voluntate*, en l'acta de consagració de Sant Martí de Saldes (Alt Berguedà), de l'any 857.

(26) Cebrià BARAUT, *Diplomatari del monestir de Sant Climent de Codinet (segles IX-XI)*, «Studia Monastica», XXIV (1982), 147-201.

(27) Aquest document és publicat complet per Cebrià BARAUT, *El monestir de Sant Andreu de Tresponts*, «Studia Monastica», XXVI (1984), 269-270.

any 904 (pàg. 171: *bobis* (2 veg.), *bineas*, *benero*, *binea*, i aquesta millora en la qualitat gramatical és concomitant amb l'adopció progressiva de l'escriptura carolina.[28]

En els documents de la seu de Vic corresponents als segles IX i X,[29] no observem confusió, excepte en tres documents originals relacionats amb el Berguedà i en altres tres relacionats amb Gurb (Osona), redactats aquests últims per un mateix escrivà, anomenat Sesenandus. Les mostres berguedanes són: doc. 1, any 879 (pàg. 1): *bicescomite*; doc. 3, any 881 (pàgs. 2-3): *bindo* (4 veg. i 1 veg. *uindo*), *bindendi*, *bolueris*, *benerit*;[30] i les de Sesenandus; doc. 17, any 892 (pàgs. 16-17): *binditris*, *Ueneficio*; doc. 18, any 892 (pàgs. 17-18): *bobis* (*uobis*);[31] doc. 19, any 892 (pàgs. 18-19): *billa*, *bero* (4 veg.), *bos* (*uos*), *rem balente*, *binea*, *bobis* (*uobis*), *carta bindictione*.

Com podem observar, la major part de totes aquestes confusions es troben a començament de paraula o en situació postconsonàntica, però no en manquen en posició intervocàlica: *Billanoba* (any 860 i 873), *Bibani* (867), *olibeto* (863), *dibersa* (829), *vibere* (840), *sibe* (865), *Nobas* (865).

Quant a les mostres de *u* per *b*, crec que en posició inicial: *uona* (863), *uone* (829 i 846), *uonis* (840), i postconsonàntica: *aruores* (899) són ultracorreccions que corroboren l'existència de confusió de *v* i *b* en aquesta posició. La *u* intervocàlica de *tiui* (837), *suuorbio* (862), *liuera* (867), *uouis* (899), *nouis* (899), com veurem més endavant, pot representar una pronúncia fricativa [ƀ] provinent de -B- intervocàlica llatina, fins i tot en els mots que no han tingut continuadors romànics: *tiui*, *uouis*, *nouis*.[32] En qualsevol cas, aquestes darreres confusions (a les quals podem afegir la inversa *sibe* per *siue*) permeten de fer la deducció que en el medi en què es van escriure aquests documents es produïa betacisme[33] àdhuc en la pronúncia del llatí après a les escoles.

La confusió fonètica entre /b/ i /v/ presenta, segons l'origen dels documents anteriors, un caràcter pirinenc o pre-pirinenc (Ribagorça, Pallars, Alt Urgell i potser Cerdanya i Berguedà), i sens dubte és deguda, com diu Rasico, a una influència directa del substrat de tipus bascoide o pirinenc, que en aquestes comarques devia ésser ben operatiu. Un paral·lelisme clar devia presentar aquest fenomen a l'altra banda dels Pirineus i per la mateixa causa, no solament en gascó, sinó també almenys en les parles llenguadocianes del País de Foix i de l'Alta Conca de l'Aude, i que, com hem vist abans, avui arriba fins a l'Olt i l'Orlhaguès (veg. nota 6).

Malgrat aquestes confusions gràfiques entre *b* i *v* en documents llatins, els primers escrits en català procedents de l'àrea pirinenca presenten poques confusions. D'antuvi aquest fet és sorprenent, puix que els textos en català apareixen en aquesta zona en una època ben arcaica, des de la segona meitat del segle XI, quan no hi havia encara gaires models literaris en romanç. Però la mateixa distinció gràfica es presenta en els documents antics de Gascunya, on

(28) Veg. el cap. 4 «L'escriptura» de C. BARAUT, *Diplomatari... o.c.*, 151.
(29) Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari de la catedral de Vic*, fasc. 1 (Vic 1980).
(30) Aquest document presenta altres vulgarismes ben interessants per al coneixement del català pre-literari del segle IX: *in pau Bergetanesse*, *isa terra* (IPSA TERRA), *isso porco*, *obtubras* (OCTOBRIS).
(31) Aquest mateix document presenta la forma *Oriolo* (AUREOLU) amb reducció AU>*o*.
(32) Les mostres de *-u-* en lloc de *-b-* apareixen sovint en textos catalans de caràcter feudal escrits en llatí macarrònic; veg. els nombrosos exemples que figuren al *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, fasc. 3, s.v. «cabalcata»: sempre *caual-*; «caballaria»: *caualla-ria*; «caballarius»: *cavallarius*; «caballicare»: *caualcare*; «caballinus»: *cauallinus*; «caballus»: *caullus*.
(33) Entenem per betacisme, d'acord amb la definició de Joan Veny, la «pronunciació de la /v/ com a /b/. Per exemple en barceloní *vaca* sona [bákạ] per betacisme» (*Els parlars catalans* (Palma de Mallorca 1982), 241).

sabem que la confusió de /v/ en /b/ és antiga (veg. nota 3); no és estrany, doncs, que en tot el domini català també es practiqués la distinció gràfica d'aquestes consonants.

Però també és possible que en la zona pirinenca a què ens referim, els resultats de V i B llatines en posició inicial o postconsonàntica haguessin confluït d'antic en un so bilabial oclusiu [b], representat gràficament de manera directa per *b* en lloc de *u* en els documents llatins del segle IX (*bindo*, *binea*, etc.) i de manera indirecta per les ultracorreccions que presenten *u* per *b* (*uona*, *ueneficio*, *aruores*, etc.). En posició intervocàlica el resultat de -B^{V}-, representat per *u* (*v*) en els documents en català podrien correspondre a una pronúncia fricativa bilabial [ƀ] en aquest territori, mentre que la *b* gràfica en la mateixa posició representaria arreu un so oclusiu [b] (<-P-). Fora de l'àrea pirinenca, el resultat primitiu de B^{V} seria un so labiodental fricatiu [v] representat també per *u*. En qualsevol cas, és evident que hi havia una distinció clara entre *b* oclusiva (<-P-) i *ƀ* fricativa (<-B^{V}-) puix que si aquests sons esdevenien finals, les solucions respectives són diferents: la -*b*, oclusiva, es va ensordir de nou (PROPE>**probe*>*prob* >*prop*), mentre que la -b, fricativa, es vocalitzà en -u (BIBIT>*bev*>*beb*> *beu*).[34]

En resum, creiem que el resultat /b/ de B^{V} és propi de l'àrea pirinenca, on no es devia realitzar mai com a /v/ per influència del substrat bascoide. Aquesta solució s'ha de relacionar amb la que es produïa en els parlars pirinencs occitans i en la regió septentrional de la Península Ibèrica. Respecte de la tesi de Dámaso Alonso, la nostra diferència és que l'àrea primitiva d'aquesta confusió en català no comprenia tota la Catalunya Vella, sinó que era circumscrita a l'àrea pirinenca.

Els límits primitius d'aquesta confusió i la cronologia de la seva expansió, però, són ben difícils de precisar, per la distinció constant entre *b* i *v* que tostemps es fa a l'escriptura. En tot cas aquesta expansió devia produir-se a la Catalunya Vella durant l'edat moderna, i en alguns llocs encara més recentment, segons el testimoni de Puigblanch referent a Mataró. En aquest mateix període es va produir l'expansió de la confusió en el domini castellà i possiblement també en occità.

A la Catalunya Nova almenys, l'extensió del betacisme és progressiva, segons els estudis de Daniel Recasens referents al Camp de Tarragona. En aquest territori, on es manté bàsicament la distinció, la pronúncia de *v* labiodental és, però, regressiva, de manera que la confusió avança en dues direccions, diatòpicament, de les ciutats més grans a les localitats més petites, i diastràticament, ja que les generacions més grans conserven millor la distinció que no pas les més joves. Així, a la ciutat de Tarragona la confusió és total, ja observada per Antoni M. Alcover a començament de segle, i s'estén al seu entorn,

(34) GULSOY, *o.c.*, pàgs. 74 i 80-82.

i a Reus la distinció és baixa en les generacions més grans i nul·la en les més joves.[35]

Les causes de l'extensió del betacisme en català poden haver estat internes i externes. Com a causes externes assenyalarem en primer lloc el contacte directe amb l'àrea betacista, cada vegada més extensa, com hem vist a propòsit del Camp de Tarragona, on la confusió s'estén a partir de les ciutats més grans. En aquest sentit, recordem també que en temps d'A. Puigblanch s'havia produït la confusió a Barcelona, però encara no a Mataró. Potser també hi van ajudar els nombrosos immigrants del Regne de França que es van establir a Catalunya durant els segles XVI i XVII, perquè la majoria d'ells procedien de Gascunya i d'altres regions occitanes que presentaven betacisme. Així mateix hi podien influir els funcionaris civils i militars d'origen castellà, particularment nombrosos a les ciutats més grans.

Quant a les causes internes, tots els autors coincideixen a afirmar que un cop es va produir l'afluixament de -[b]- (<-P-) en -[ƀ]- en posició intervocàlica, la proximitat entre [ƀ] i [v] va afavorir el betacisme, que es veia facilitat per la manca de tensió articulatòria en aquesta posició. Aquest fet ha estat constatat per D. Recasens a la parla del Tarragonès, on observa que la generació més jove «tendeix a conservar molt millor *v* inicial que no *-v-* voltada de vocals», i que en aquesta posició intervocàlica «s'estableix una correlació entre /v/ poc definida articulatòriament i un producte acústic exempt de les vibracions provocades pel contacte efectiu entre dents i part interna del llavi inferior. De fet, el contacte és gairebé inexistent i molt relaxat, de manera que una orella poc sensible no reconeix amb facilitat el so làbio-dental: la confusió amb [ƀ] és, almenys auditivament, un fet constatable».[36]

Però crec que a més de la similitud fonètica, hem d'afegir com a causa interna del betacisme la manca real de rendiment funcional de l'oposició fonològica /b/ i /v/. Recasens ha catalogat en la parla del Tarragonès només onze parells mínims, perfectes (amb equivalència morfosintàctica) i imperfectes (sense aquesta equivalència), basats en la distinció entre b i v: a) Parells mínims perfectes: 1. *beure/veure*; 2. *bena/vena*; 3. *ball/vall*; 4. *bel/vel*; 5. *bull/vull*; 6. *(a)cabar* (realitzar amb absència de so vocàlic inicial (*/cavar*; 7. *cabellet/cavallet* («anella per on passen els estenallers de l'arada»); b) Parells mínims imperfectes: 8. *bé/ve*; 9. *beu/veu* (en seqüències com *Aquest té molt bona...)*; 10. *bela/vela* (en contextos com *La barca porta...*); 11. *buit/vuit*, als quals afegeix ell mateix un nou parell mínim [ból]/[vól] *Les campanes toquen al.../De sopa no en... més*; i com a oposicions no contrastades: *baca* (gal·licisme recent)/*vaca*; *baró/varó*; *belar/velar* (forma massa culta); *bis* (infreqüent)/*vis* («pern, cargol d'enroscar»); *bolcar* (pronunciat sempre [bukà]/*volcà*.[37]

Seguint la dicotomia saussuriana entre llengua i parla, encara podríem trobar en la nostra llengua altres parells mínims teòrics basats en la distinció entre

(35) Daniel RECASENS I VIVES, *Notes entorn del rendiment fonològic de l'oposició /b/-/v̄/ al Tarragonès: estat actual*, «Estudis Romànics», XVI (1971-1975), 163-183; ID. *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona* (Barcelona-Montserrat 1985), 122-124.

(36) RECASENS, *Estudi... o.c.*, 181-182. Observem la coincidència de sentit entre la descripció d'aquesta *v* relaxada segons Requesens i la *v* castellana primitiva segons Amado Alonso.

(37) RECASENS, *Estudi... o.c.*, 169.

b i *v* com: *vacant/bacant* (de Bacus); *vacil·lar* (verb)/*bacil·lar* (derivat de bacil); *vaga/baga* (nus); *való* (natural de Valònia)/*baló* (pilota); *vauma* (malva)/*bauma* (balma); però la competència ordinària del parlant demostra que no existeix una homonímia greu en la llengua parlada en el cas de substitució de /v/ per /b/. Sembla evident que si l'oposició fonològica entre ambdues consonants hagués tingut un rendiment funcional més alt, no hauria estat possible la confusió fonològica, malgrat llur proximitat fonètica.[38] Contràriament, la llengua va reaccionar davant el perill de confusió per proximitat fonètica en posició final entre les sèries -ƀ (nab), -đ (seđ), -g̱ (žog̱) i -b (nab), -d (sed), -g (žog), i va promoure solucions diferents: -u̯ per a -ƀ (nau), -đ (seu) i -g̱ (jou), mentre que les sonores oclusives esdevenien sordes (nap, set, joc), com ha assenyalat J. Rafel.[39]

Quant al betacisme del valencià apitxat, les causes deuen ser les mateixes que han produït els altres fenòmens fonètics característics d'aquesta parla, sense connexió directa amb el betacisme del Principat. En qualsevol cas, no crec que respongui a una influència del mossàrab local, que, com hem vist, és possible que en fes la distinció. A més, el betacisme no s'estén o no sembla antic a la resta de parles catalanes que han pogut rebre una influència mossàrab. Així, a les terres de l'Ebre, per exemple, malgrat que a les ciutats com Tortosa actualment hi ha confusió, aquesta ha d'ésser ben recent, perquè en la població rural, almenys entre la generació més gran, encara es pot observar la distinció entre *b* i *v*.

Probablement, doncs, el betacisme del valencià apitxat respon a una influència forana, castellana o aragonesa. Al País Valencià, fora de l'àrea apitxada, la distinció pot haver estat afavorida per la tendència al manteniment de la *b* oclusiva en posició intervocàlica.[40]

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI
Universitat de Barcelona

(38) A les mateixes causes: manca de rendiment funcional i proximitat fonètica, és degut el pas de /ə́/ a /ę́/ en català oriental, segons Joan VENY, *Le passage d'ə́ neutre à ę ouvert dans les dialectes actuels*, dins *La Linguistique catalane* (París 1973), 308-310, trad. cat. a *Estudis de geolingüística catalana* (Barcelona 1978), 47-51.

(39) Joaquim RAFEL I FONTANALS, *La U catalana d'origen consonàntic*, «Estudis Romànics», XII (1963-1968, 1970), 205-206.

(40) Joaquim RAFEL I FONTANALS, *Fonologia diacrònica catalana: aspectes metodològics*, «Problemes de llengua i literatura catalanes. Actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català, Amsterdam 1970» (Montserrat 1976), 47-65.

EMILI CASANOVA

L'EVOLUCIÓ T'L > L·L/LL EN CATALÀ

1. Diversos fets, romànics i catalans, fan inversemblant la teoria de Coromines, 1974, pàg. 306, seguida per Badia, 1981, pàgs. 52 i 231, Duarte-Alsina, pàgs. 191-3, Blasco, 1984, pàg. 68 i Moll, pàg. 138, sobre l'evolució dels grups T'L/J'L des del llatí al català, i demanen un nou plantejament i solució. En efecte, l'opinió de Coromines xoca amb els següents entrebancs, prou insalvables:

a) Devia ser una gran casualitat, de poca productivitat explicativa, no avalada per cap fet paral·lel, que els reflexos dels grups intervocàlics llatins T'L/J'L, amb un resultat distint en un primer moment [l·l] i [ll], s'influïren analògicament i causaren el triomf d'un resultat a una zona i el de l'altre a l'altra, abraçant tots els mots d'un i d'altre origen, més encara el triomf de ll sent aquest grup tan poc freqüent.

b) És difícil d'entendre com en la Catalunya Vella, bressol dels repobladors de la Catalunya Nova (Lleida (amb ll), Tortosa, les Balears i l'Alguer (sobretot orientals), el País Valencià (sobretot occidentals)) triomfa abans del XIII el resultat palatal geminat o un reflex seu. ¿Com, aleshores, es va poder traslladar a les noves zones, excepte Lleida, la solució [l·l] si els repobladors tenien en general una diferent pronúncia?

c) Si g'L/j'L haguera donat una palatalització, a partir del pas de *g/j* > i, de manera paral·lela a *ly, c'l*, el resultat no haguera estat ll > ll per assimilació regressiva, sinó yy, és a dir, palatal central.

2. Tenint en compte els elements consonàntics que componen el grup (dental o vocal iod + lateral), la posició que ocupa —únicament intervocàlica i sempre postònica—, el comportament irregular d'altres grups semblants amb dental + líquida (*d'r, t'r*), la diversificació de resultats en altres llengües romà-

niques,[1] cap geminat, i el període de formació d'aquests mots, posteriors a la caiguda de les intertòniques, passem a analitzar-ho:

a) Els mots provinents de T'L, D'L, G'L, J'L han donat diversos resultats en català, uns sistemàtics, segons zones: [l·l] a l'Alguer, el País Valencià, les Balears i Tortosa; [ll] al Rosselló i a la major part de Catalunya, Urgell i Lleida inclusivament, i d'altres, asistemàtics segons mots, zones o èpoques, sempre d'acord amb la tendència general de la llengua: T'L, D'L > L·L >:

— Dissimilació evitant una assimilació: *nl*: (*espanla*); *rl* (*esparla* (XV)), *birles* «bitlles»; *ld*: *balde*, *amelda*, *rolde*, com el castellà (Colomina, 1985, pàgs. 145-50) i també Vall d'Albaida; *Rolde* a la Vall de Boí i a Aiguaviva.

— Metàtesi: *almela* (XVI), *almel·la* i *armela*.

— Assimilació: > l: *espala*, *guala* (actualment i des del XVII en la documentació valenciana).

— Velarització o analogia en *rogle* (tot el País Valencià i part del català nord-occidental); *rugló*; *mogle* (La Marina Alta).

Aquesta diversitat de resultats ocorre també en altres llengües en aquest cas i també en el grup geminat llatí *L·L*.

b) A aquests resultats podríem afegir-ne dos més: un primerenc, romànic, considerat popular en l'època llatino-vulgar, que abraça els mots amb T'L, produït per una síncopa primerenca, que, pres com a sufix, es confon amb el potent sufix *C'L* < CULU, i convertit en CULU tindrà el mateix resultat que aquest: VETULU > vill/vell; RADULU > rall; SITULA > sella; l'altre, produït en època posterior per semicultisme, és el manteniment de la vocal postònica de T'L: CAPITULUM > capítol; TITULU > títol, general també a la Romània.[2]

3. Els mots llatins amb T'L, D'L que no foren assimilats pel sufix C'L o que foren creats posteriorment sonoritzaren o fricativitzaren la primera consonant *D'L*, *Ð'L*; perderen després la postònica i al trobar-se la *D* i la *L* juntes, la primera consonant implosiva, com és natural entre dos consonants compatibles (són dento-alveolars agudes, difuses i sonores), s'assimila a la segona; *l·l*: spatula > spal·la; rotulu > rol·le; modulu > mol·le; watula > gual·la (germanisme introduït al V, quan ja *t'l* > *C'L*).

> En els mots amb palatal o velar + L: VIGILARE > vezilare > vezlare vey'lare/ve'ylare > vey'lar; BAJULU > bay'lo; en aquesta fase la iod podia o palatalitzar la *l* següent (veyḷa), o conservar l'element palatal mantenint-se recolzat en la vocal anterior mitjançant un tall sil·làbic (*bayle* de l'occità) o assimilar-se a la *l* següent: *yl* > *l·l*, o fins i tot desaparèixer la iod com en *magistrum*:

(1) Ha rebut molt poca atenció aquest problema a la Romània a causa de considerar-los semicultismes o mots solts derivats dels primitius: MEYER-LÜBKE, I, 478; NYROP, I, 348; TEKAVČIC, I, 189; RONJAT II, pàgs. 219 i 239.

(2) En francès TITULUM > TITRE; CAPITULUM > CAPITRE. Vegeu DE LA CHAUSSÉE, pàgs. 36 i 64.

Occità: *baile*, *velha*.[3]
Francès: *baille* i *veille*.
Castellà: *baile* i *velar*.

Al meu parer conviurien en català aquests diversos resultats: *veḏla*, *veyla*, *vel·la*, però tal vegada el triomf de *l·l*, en aquest cas, o la major freqüència de vocables procedents de *T'L*, amb la lateral geminada, o la consideració de forma més adient i prestigiosa, o la seguretat d'aquest resultat contra la vacil·lació dels altres, féu que triomfara en tot el català i que al XIII, almenys, l'única forma vehiculable i prestigiada fóra *L·L*, tant de T'L, com era natural, com dels dos mots amb *J*: *GL/J'L*, cosa que no lleva l'existència d'altres resultats en zones i capes socials.

Quan la repoblació de Lleida i Tortosa i després les Balears, el País Valencià i l'Alguer, el resultat general devia ser ja *l·l*, i així continuà en les zones més laterals, consecutives i conservadores, com tantes altres coses fins avui.[4]

4. Tanmateix la pronúncia triomfant *l·l* tenia la dificultat de ser una geminada, normalment resolta des del llatí al català (-LL- llatí) amb un enfortiment, siga per una dissimilació, assimilació o metàtesi.

Cada zona, doncs, ho ha anat resolent de maneres distintes, des de mantenir la geminada (una gran part del territori) fins a assimilar una *l* a l'altra (part de l'Alguer, el País Valencià i Balears) o dissimilar-la (casos i zones més esporàdiques, però sempre vivint en variació).

La Catalunya Vella, perquè amb una societat més cohesionada i innovadora estava decidida a acabar amb les diverses pronúncies dèbils i asistemàtiques que intentaven solucionar la geminació (*rl*, *nl*), recolzà la *l* implosiva en la *l* explosiva, tot produint un allargament > *l*:, el qual buscant una deseixida a la incòmoda pronúncia llarga, s'enfortia al màxim, xocant l'òrgan articulatori amb el vel del paladar i palatalitzant la ḷ, la qual tenia com a suport en el sistema un so semblant, el ḷ. Així tindríem ja l·l > ḷ.[5]

Producte i cronològicament coincident del mateix procés de palatalització, el parlant, o compensà inconscientment la pèrdua de la geminada amb un allargament de la nova consonant palatal (afavorida perquè les palatals laterals tenen tendència a allargar la pronúncia entre vocals), o a causa d'una espècie d'entrecreuament de les pronúncies en pugna: l·l/ḷ > ḷḷ, que fa que el parlant mantinga la geminació.

Açò provocà el triumf de la geminació, això sí, vacil·lantment i gradual a partir, almenys, del XVI i sobretot a partir del XVII quan s'afluixa la valoració lingüística dels parlants.

Començaria en els nuclis importants i d'ací començaria a estendre's, sense

(3) Com mostren els Atles Sacaze i l'ALPO, la isoglossa [ḷḷ] penetra la zona occitana fronterera amb el català. Així, l'occità presenta els resultats [L·L], [ḷ], segons mots i zones i el català [ḷḷ].

(4) L'opinió de RUSSELL-GEBBETT, pàg. 37 encara que no desenvolupa l'explicació, es pot considerar un antecedent de la present explicació.

(5) Observem com coincideixen quasi exactament les zones amb ḷḷ i les que han tingut tendència a geminar les consonants dels grups consonant labial més lateral i labial més iod: *B, G+L > bbl/ggl* (menys les Balerars, però sí català oriental i occidental (MOLL, pàg. 138). Aquesta geminació podria haver ajudat (i fins i tot provocar-la) a la desgeminació de [ḷ > ḷḷ].

poder saber, ara com ara, en quina època arribà a Lleida; això sí segurament a partir del XVI.

La resta del català ja es va mantenir al marge d'aquest canvi.

No són cap obstacle a aquesta hipòtesi ni les grafies preliteràries ni les medievals que registra el DCVB o el DCat o es troben en documents catalans de l'època. Aclaparadorament la grafia era de tot el català *tl* [*l·l*] i els casos de *ytl*, *ydl*, *tll*, *dl*, com els de *rl*, *nl*..., poden no ser més que casos esporàdics de palatalitzacions.

Veig convincent esta hipòtesi: Un primer resultat general *l·l* i altre, esporàdic i únicament en els vocables provinents de *j'l* > *ḑl*, sense cap transcendència per al resultat final.

Posteriorment diversos resultats intentant assentar i enfortir el grup *l·l*, un dels quals serà ràpidament escampat i triomfarà per gairebé tot Catalunya, del qual ja no participaran les zones perifèriques desconnectades dels nuclis forts i actius de la Catalunya Vella, i això a partir del segle XV.

Que la freqüència de casos de *l·l* < *T'L* arrossegara els casos de *J'L* és versemblant, l'inrevés és problemàtic, més encara si afegim com diu la bibliografia actual que en cada zona arrelà un resultat.

Per altra banda, la geminació de la palatal la veig com a efecte posterior a l·l, car si no, ¿com s'expliquen altres resultats romànics *lh* sense cap germinació i el resultat de les zones repoblades?

5. En suma, la consideració simultània de llengües romàniques, història de la llengua i cronologia, les característiques dels mots amb el grup, dialectologia i hipòtesis foneticistes, ens expliquen clarament l'evolució d'aquest inestable grup *T'L*.

6. Conclusió:

Així, $\begin{matrix} T'L, & D'L \\ G'L, & J'L \end{matrix}$ > L·L (i com a resultats secundaris i esporàdics del primer grup: *rl*, *nl*, *ld*, *l*; del segon grup *ḑl)* > L·L (es manté en les zones laterals: Alguer, Balears, País Valencià, franja catalano-aragonesa, Tortosa i Camp de Tarragona) > L: > L̥ > L̥L̥ (a Barcelona, Girona, el Rosselló i part de Lleida).

ADDENDA:

Escrit aquest article ha aparegut el treball de P. Rasico, *Sobre l'evolució de TL (L) (/l·l/, /l̥l̥/) en català*, *Miscel·lània Joan Gili*, AILLC, 1988, pàgs. 489-497.

Encara que considera encertada la tesi de Coromines respecte a l'existència

d'una distinció fonètica en el català medieval entre els descendents de J'L i G'L, d'una banda, i T'L i D'L d'altra, creu que convindrà tornar a examinar el desenvolupament de *tl (l)* a la llum del testimoniatge de la documentació medieval, dels fets dialectals i, especialment, dels processos fonològics que han originat les dues realitzacions [l·l] i [ʎ·ʎ] i no accepta «si més no per la manca de més detalls» el tractament proposat per Russell-Gebbet.

De fet, la seua proposta és la mateixa que la de Coromines més matisada i desgrunada, metodològicament millor exposada; tanmateix hi presenta els mateixos dubtes i inversemblances. Per aquest motiu deixe l'article tal com l'havia escrit i tal com fa anys que l'explique als alumnes.

EMILI CASANOVA
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

BADIA I MARGARIT, A. M.ª, *Gramàtica històrica catalana*, Tres i Quatre, València, 1981.

BLASCO, E., *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'Algherese*, Tubinga, 1984.

COLOMINA, J., *L'alacantí*, Institut Gil Albert, 1985.

COROMINES, J., *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, 1974.

DE LA CHAUSSURE, F., *Noms demi-savants (issus de proparoxytons) en ancien français*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse, 1988.

DUARTE, C.-ALSINA, K., *Gramàtica històrica del català*, I, Curial, Barcelona, 1984.

MEYER-LÜBKE, W., *Grammaire des langues romanes*, 1923, reimpressió en 1974, Ginebra.

MOLL, F. de B., *Gramática histórica catalana*, Gredos, Madrid, 1952.

NYROP, Ch., *Grammaire historique de la langue française*, I, reimpressió, Ginebra, 1979, 8 vols.

RECASENS, D., *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*, Curial-Abadia de Montserrat, 1985.

RONJAT, J., *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, 2 vols., Montpellier, 1930.

RUSSELL-GEBBET, P., *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, 1965.

TEKAVČIC, P., *Grammatica storica dell'italiano*, 3 vols., Il Mulino, 1980.

LLUÍS GIMENO BETÍ

L'ELISIÓ DE LA /R/ FINAL DE MOT EN TORTOSÍ MERIDIONAL

L'estudi que presentem ara es basa en les dades recollides a les següents comarques de parla catalana: *Montsià*: Alcanar (1), Ulldecona (2), Sant Joan del Pas (3), Els Valentins (4), La Sénia (5) i Mas de Barberans (6); *Baix Maestrat*: Sant Rafel (7), Rossell (8), Canet lo Roig (9), Traiguera (10), Sant Jordi (11), Xert (12), Vinaròs (13), Benicarló (14), Alcalà de Xivert (15), Peníscola (16), Sant Mateu (17); *Tinença de Benifassà*: Castell de Cabres (18). El Boixar (19), Fredes (20) i La Pobla de Benifassà (21); *Matarranya*: Torredarques (22), Penaroja (23) i Beseit (24); *Els Ports*: Morella (25), El Portell (26), La Mata (27), Sorita (28), Herbers (29), Vilafranca (30); *Alt Maestrat*: Ares (31), Albocàsser (32) i Les Coves de Vinromà (33) i Vilanova d'Alcolea (34).

La pèrdua de la /r/ final en els infinitius, substantius, adjectius i adverbis en català comú és un fenomen fonètic antic. Tots els autors que han volgut donar-ne una explicació estan d'acord a considerar que aquesta elisió fou posterior a la de la -n final de mot, fenomen que en català es donà en l'època pre-literària, bé que dialectalment n'hagen previngut alguns exemples. Germà Colon[1] aportava proves de mots amb elisió de -r final etimològica ja a partir del segle XIII.[2] Antoni M.ª Badia i Margarit[3] afirma que el procés històric segons el qual comença l'elisió de la -r final en català s'ha de datar a començaments del segle XV. De la mateixa opinió és Josep Giner.[4] Rasico[5] és partidari d'avançar la data de l'elisió de la /r/ final de mot. Segons ell almenys en algunes àrees, per tal com es documenta sovint el fenomen durant els segles XII i XIII.

Paral·lela a l'explicació diacrònica de la pèrdua de la -r final de mot en català comú, hi ha les opinions dels autors a l'entorn del següent fet: si en valencià comú sempre s'ha articulat aquest fonema consonàntic a final de mot

(1) Germà COLON, *Unes notes sobre la pèrdua de la -R final etimològica*, «Revista Valenciana de Filologia», II (1952), pàgs. 57-65.
(2) L'exemple que dóna de l'any 1002-1004, segons ell és poc fiable i es pot deure a un error del copista.
(3) A. M. BADIA I MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre (1981), § 100, III, B, pàgs. 242-245.
(4) Josep GINER, *Els reflexos Lat. -ATA, -ARE en valencià*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», XVII (1936), pàgs. 338-351.
(5) P. RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*. Curial edicions catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982, pàgs. 223-230.

o si, contràriament, la seua articulació moderna es deu a un fenomen de «re-introducció» del so articulat.

Griera opina que l'articulació de la -r final de mot en valencià modern es deu a una reintroducció, ja que, per tal d'evitar l'homonímia entre les formes d'infinitiu CANTAR: [kantá] i la de participi [kantá] el valencià reintrodueix aquesta articulació.[6] En aquesta mateixa línia sembla anar Germà Colon:[7] «són pocs tots els exemples adduïts per a dur-nos a una conclusió definitiva; aquí són tanmateix i poden fer-nos pensar prou i matisar algunes conclusions massa ràpides sobre la que s'ha suposada pèrdua moderna de la -R final catalana». Jordi Colomina és partidari també de la re-introducció de la -r en valencià.

Per una altra banda hi ha l'opinió de Josep Giner, M. Sanchis Guarner, A. M. Badia i P. Rasico que pensen que la -r final en valencià s'ha articulat des de sempre, és a dir, són favorables a la hipòtesi de la conservació i contraris, per tant, a la reintroducció, en alguna època, de l'articulació del fonema consonàntic.

UNA ULLADA A LES LLENGÜES I DIALECTES ROMÀNICS

Tractarem d'exposar ací els fets des d'una òptica romànica, però no ens centrarem en tot el territori romànic, sinó més aviat en el que és més proper a la llengua catalana: l'occità, el gascó i l'aragonès, llengües que, probablement, han pogut influir en aquest punt en concret sobre el català antic. P. Rasico[8] afirma que la conservació de /r/ en valencià es deuria a l'acció d'algun factor especial que hauria reforçat la seua pronúncia. Aquest factor podria haver estat la influència conservadora tant de l'aragonès com del mossàrab sobre el català dels repobladors de València, en el qual l'elisió de la /r/ encara no s'hauria generalitzat. Però la documentació antiga de l'aragonès ja ens dóna exemples sense -r en els plurals: «Tampoco parecen ser seguros catalanismos de la lengua escrita algunos plurales con la *o* perdida que, en el siglo XII, alternan, a veces, con los de *o* conservada, porque igual vacilación subsiste hoy en el alto aragonés, donde junto a los plurales con -o (Campos, cortaus), se usan otros sin *o* (dinés, soltés, delantés), *continuando la vacilación que vemos en los documentos*».[9]

L'occità antic perd la /r/ final en els infinitius cap al segle XIV, però els monosíl·labs la conserven.[10] Sembla que la pèrdua de la /r/ comença a partir del grup RS ja en llatí vulgar, on rs > ss, com ara: VERSUS > ves, DORSUM > dossum > dos. Hi ha casos de vacil·lació gràfica, *escàs* al costat de *escars* < *EXCARSUS, *flos* al costat de *flors* i a les rimes dels trobadors, s'hi troba —ors > -os, tal com veurem més endavant.

L'occità modern presenta els següents fets: els parlars septentrionals i orien-

(6) Antoni GRIERA, *Études de Géographie linguistique*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», V (1932), núm. 12, pàgs. 83-84.
(7) Germà COLON, *op. cit.*
(8) P. RASICO, *op. cit.*
(9) Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *Orígenes del español*. Espasa-Calpe, S.A., Madrid, 1976.
(10) J. ANGLADE, *Grammaire de l'Ancien Provençal*, Éditions Klincksieck, París, 1977, pàgs. 194-195.

tals (més allunyats i sense cap relació amb el català) mantenen millor l'articulació de la /r/ («*r* final resistís melhor»); en canvi en llenguadocià (el dialecte occità més relacionat amb el català tradicionalment) la /r/ final desapareix després de l'època clàssica. La desaparició es produeix en la major part dels parlars als infinitius en -ar, -er, -ir, les desinències en -ar, -er, -ièr, -dor, -or, -aur. Persisteix, però, en monosíl·labs o en alguns mots isolats. Però en agenès, carnicòl i montpelhierenc l'emmudiment arriba a gairebé tots els mots. En gascó també s'emmudeix la /r/ final de mot, fins i tot en monosíl·labs: co < cor, sò < soror, madù < maturum, etc.

DOCUMENTACIÓ ANTIGA

La documentació dels segles XIV, XV i XVI ens mostra les vacil·lacions gràfiques pel que fa a la /r/ final de mot en plural, prova que no s'articulava, i això en tot el territori.

Hem cregut interessant d'analitzar els fets a través de textos jurídics antics, en els quals l'estat de la llengua es mostra molt real. Els textos són els següents: a) *Llibre d'Ordinacions de la Vila de Castelló*,[11] el qual aplega textos jurídics dels segles XIV, XV i XVI, però que va ésser copiat per darrera vegada a mitjans segle XV; b) *El cavaller i l'alcavota*,[12] text de principis del segle XV; c) *Establiments de la Vila de El Boixar* ,[13] del segle XVI; d) *El mustaçaf de Castellón y el «Libre de la Mustaçaffia»*,[14] que aplega textos dels segles XIV i XV.

Ultra això, hem cregut convenient donar també una mostra de les següents obres literàries: a) *Poesies de Guillem de Berguedà*;[15] b) *Sermons de Sant Vicent Ferrer*;[16] c) *Llibre de Job*[17] i d) *Poesies de Gilabert de Próixita*.[18]

Tant en els poemes de Guillem de Berguedà —segle XII— com en els de Gilabert de Próixita —segle XIV—, hi apareixen exemples de caiguda de /r/ final en plurals:

Poema n.° VII de Guillem de Berguedà. Versos 20-21: Boixadós/d'Alós. En canvi, el poema XIV presenta rimes amb la grafia -rs: vv. 7-8: melhors/Tors; vv. 16-17: menors/auctors; vv. 25-26: aussors/ancessors; vv. 34-35: socors/paors; vv. 44-45: gensors/flors; així com el poema XXIII: vv. 2-4: moillers/gerriers; vv. 5-6: cors/flors, etc...

Gilabert de Próixita: poema V: 6-7: vingués/lausengers; vv. 14-15: mesés/galiers; vv. 22-23: malmès/parlers.

(11) *Llibre de Ordinacions de la Vila de Castelló*, estudio preliminar, edición, notas y glosario de L. REVEST Y CORZO, S.C.C., Castelló de la Plana, 1957.
(12) *El cavaller i l'alcavota*, transcripció de Jaume RIERA I SANS. Club editor, Barcelona, 1973.
(13) *Establiments de la vila de El Boixar*, transcripció de Felipe MATEU Y LLOPIS, S.C.C., Castelló de la Plana, 1969.
(14) *El Mustaçaf de Castellón y el «Libre de la Mustaçaffia»*, transcripció de F. Roca Traver, S.C.C., Castelló de la Plana, 1973.
(15) *Guillem de Berguedà*, edición crítica, traducción, notas y glosario de M. de RIQUER, Abadia de Poblet, 1971.
(16) *Sermons*, de Sant VICENT FERRER, ENC, Barcelona, 1984, vol. V.
(17) Jeroni CONQUES, *Llibre de Job*, Biblioteca Torres Amat, 3. Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, 1976.
(18) Gilabert de PRÓIXITA, *Poesies*, a cura de Martí de RIQUER, ed. Barcino, ENC, n.° 76, Barcelona, 1954.

1) *Llibre d'ordinacions de la vila de Castelló*:

amb -rs:

bestiars: 17 v.
calciners: 1 v.
familiars: 1 v.
departidors: 3 v.
llavors: 1 v.
accusadors: 1 v.
sellars: 3 v.
senyors: 2 v.
carnicers: 1 v.
scorredors: 2 v.
lloguers: 1 v.
marmessors: 1 v.
diners: 26 v.
prestadors: 3 v.
jugadors: 1 v.
vedalers: 2 v.
juglars: 3 v.
faedors: 1 v.
magraners: 1 v.
majors: 1 v.
olivers: 1 v.
demanadors: 1 v.
plegadors: 2 v.
peyters: 2 v.

sense -r:

bracés: 1 v.
dinés: 1 v.
vedalés: 1 v.
collitós: 2 v.
compradós: 1 v.
carnicés: 3 v.
sarmentés: 1 v.
peytés: 1 v.
marmessós: 1 v.

La forma *cars*, amb *r*, escrita així per ultracorrecció, segons l'exemple: «Emperò en cars que sie qüestió...».

Val a dir que no s'ha analitzat tot el text, només fins a la pàgina n.° 56.

2) *El cavaller i l'alcavota*

amb -rs:

diners: 14 v.
lavors: 11 v.
via fors!: 1 v, per ultracorrecció: via fos!
affers: 2 v.
vers: 9 v.
socors: 1 v.
envers: 1 v.
marmassors: 1 v.
volenters: 1 v.
aprers: 2 vegades per ultracorrecció: «aprers dinar».
menors: 1 v.
telladors: 1 v.
senyors: 1 v.
servidors: 1 v.

sense -r:

scudés: 4 v.
lavòs: 7 v.
altàs: 1 v.
ves: 5 v.
talladós: 1 v.

3) *El mustaçaf de Castellón y el «Libre de la Mustaçaffia»*:

amb -rs:

afers: 1 v.
aluders: 1 v.
contrafars: 1 v.
tintorers: 3 v.
candelers: 1 v.
texidors: 4 v.
primers: 2 v.
carrers: 1 v.
assaunadors: 1 v.
aplicadors: 1 v.
folladors: 1 v.
singulars: 3 v.
mars: 1 v.
partidors: 9 v.
comptadors: 1 v.
frontalers: 2 v.
contadors: 1 v.
afrontalers: 1 v.
peyscadors: 1 v.
çabaters: 14 v.
senyors: 3 v.
administradors: 1 v.
blanquers: 6 v.
mercaders: 1 v.
pescadors: 1 v.
corredors: 1 v.
pagadors: 9 v.
revenedors: 3 v.
asters: 2 v.
diners: 18 v.
teixidors: 1 v.
assignadors: 3 v.
bestiars: 4 v.
asignadors: 1 v.
solers: 1 v.
moliners: 4 v.
carnicers: 3 v.
fors: 1 v.
donadors: 4 v.
vinaders: 1 v.
palafanguers: 4 v.
vers: 1 v.
devers: 1 v.
vehedors: 15 v.
adobadors: 2 v.
regidors: 1 v.
mesters: 2 v.
consellers: 3 v.
Millars: 1 v.
portadors: 1 v.

sense -r:

-ors > [ós]:
abeuradós: 2 v.
aplicadós: 1 v.
adobadós: 1 v.
asseguradós: 4 v.

colós: 1 v.
corredós: 9 v.
dós: 1 v.
folladós: 1 v.
imposidós: 1 v.
compradós: 4 v.
divididós: 1 v.
donadós: 5 v.
habitadós: 3 v.
llavons: 1 v., plural anòmal, tret d'un singular *llavò*.
mesuradós: 1 v.
messuradós: 6 v.
pagadós: 14 v.
partidós: 15 v.
pescadós: 1 v.
pudós: 1 v.
regidós: 2 v.
revenedós: 11 v.
senyós: 7 v.
texidós: 2 v.
vehedós: 6 v.
venedós: 1 v.

-ers > [-és]:
brunatés: 1 v.
çabatés: 1 v.
dinés: 43 v.
envés: 2 v.
femés: 1 v.
hostalés: 3 v.
mercés: 2 v.
parçonés: 1 v.
guantés: 2 v.
sisés: 1 v.
tintorés: 1 v.
calcinés: 1 v.
carrés: 3 v.
drapés: 1 v.
farinés: 1 v.
forastés: 2 v.
mercadés: 4 v.
molinés: 12 v.
pellicés: 2 v.
strangés: 1 v.
traginés: 2 v.
vés: 1 v.

-ars > [-ás]:
altàs: 1 v.
Millàs: 1 v.
bestiàs: 1 v.
singulàs: 1 v.

4) *Establiments de la vila de El Boixar*:

amb -r:

-ors > [-órs]:
asestadors: 1 v.
partidors: 2 v.
peixcadors: 1 v.
senyors: 1 v.
vehedors: 3 v.
creedors: 2 v.
pastors: 4 v.
preadors: 8 v.
señors: 8 v.

-ers > [-érs]:
clamaters: 1 v. *corders*: 1 v.
diners: 10 v. *estrangers*: 1 v.
garbers: 2 v. *missatgers*: 1 v.
saffraners: 3 v. *vedalers*: 15 v.

-ars > [-árs]:
bestiars: 10 v. *mulars*: 1 v.

sense -r:

dinés: 62 v. *consellés*: 1 v.
molinés: 1 v. *vés*: 10 v.
vedalés: 3 v.

5) *Sermons de Sant Vicent Ferrer*. Només n'hem analitzat 8, del tom V.

amb -r:

Sermó CXLIV:
dolors: 1 v. *llavors*: 1 v.
servidors: 2 v. *envers*: 1 v.
missatgers: 2 v.

Sermó CXLV:
avars: 1 v. *flors*: 1 v.
humors: 2 v. *llavors*: 3 v.
odors: 1 v. *lleugers*: 1 v.
scuders: 1 v.

Sermó CXLVI:
odors: 1 v. *dispensadors*: 2 v.
honors: 1 v. *llavors*: 3 v.
móssors: 1 vegada, per ultracorrecció de mosso > mossos.
parladors: 2 v. *procuradors*: 1 v.
diners: 1 v. *envers*: 1 v.

Sermó CXLVII:
còssors: 1 vegada, per ultracorrecció cos > cossos.
jugadors: 1 v. *llauradors*: 1 v.
llavors: 1 v. *preycadors*: 1 v.

derrers: 5 v.
tafurs: 3 v.
primers: 6 v.

Sermó CXLVIII:
llavors: 5 v.
peccadors: 3 v.
mullers: 1 v.
durs: 2 v.
optenidors: 1 v.
loguers: 2 v.
màrtirs: 2 v.

Sermó CXLIX:
majors: 1 v.
mençoneguers: 1 v.
diners: 1 v.
sortillers: 1 v.

Sermó CL:
doctors: 2 v.
discussors: 1 v.
verdaders:
peccadors: 2 v.
odors: 1 v.
màrtirs: 1 v.
traydors: 1 v.
fers: 1 v.
dolors: 1 v.
mullers: 1 v.
dinars: 1 v.
cànters: 1 v.
majors: 1 v.
cavallers: 1 v.
preycadors: 1 v.

sense -r:

Sermó CXLVI:
majós: 1 v.

6) *Llibre de Job*

amb -r:

capítol 1
pastors: 1 v.
servidors: 1 v.
traginers: 1 v.

capítol 3
conspiradors: 1 v.
regidors: 1 v.
vapors: 1 v.

capítol 6
calors: 1 v.
mercaders: 1 v.

capítol 9
valedors: 1 v.
poders: 1 v.
llaugers: 1 v.
pilars: 1 v.

capítol 12
segurs: 1 v.
verdaders: 1 v.

capítol 13
forjadors: 1 v.

capítol 14
dolors: 1 v.

capítol 16
consoladors: 1 v.

capítol 17
nyafadors: 1 v.

capítol 18
esdevenidors: 1 v.

capítol 19
peccadors: 1 v.
familiars: 1 v.

capítol 20
llavors: 1 v.
terrors: 1 v.
centenars: 1 v.

capítol 21
exteriors: 1 v.
passatgers: 1 v.

capítol 24
inferiors: 1 v.
peccadors: 1 v.

capítol 25
vapors: 1 v.

capítol 28
safirs: 1 v.

capítol 29
servidors: 1 v.

capítol 20
menors: 1 v.

capítol 31
conreadors: 1 v.
corruptors: 1 v.
treballadors: 1 v.
jornalers: 2 v.
porters: 1 v.
familiars: 1 v.

capítol 32
majors: 1 v.
menors: 1 v.

capítol 33
fossers: 1 v.

capítol 34
menjars: 1 v.

capítol 36
putañyers: 1 v.

capítol 40
peixcadors: 1 v.
mercaders: 1 v.
durs: 1 v.

Sense -r en el grup -rs final de mot, només hi apareixen dos exemples: *llavors* > [ḷavǫs] i devers > [devés]; el primer es registra als capítols 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 20 (2 vegades), 33 (2 vegades), 36 i 42. El segon, als següents capítols: 19, 20, 23 i 39.

Doncs bé, segons el que hem vist, podem afirmar que en occità les rimes amb pèrdua de la /r/ en els plurals és un fet ja del segle XII, segons ens mostren les rimes de Guillem de Berguedà. Aquest fet continua durant els segles XIII, XIV i XV, segons se sap. En la prosa catalana, n'hi ha també exemples a partir del segle XII, segons Rasico, els quals s'intensifiquen en el XIII i el XIV, tal com es veu en els nostres documents. Per conclusió podem afirmar que la pèrdua començà ben aviat —ja n'hi ha exemples al segle XII— en els plurals; això es comprova per les rimes dels poetes occitans i catalans. Quan el País Valencià fou conquerit per les hosts del rei Jaume I, aquest fet lingüístic ja havia començat el seu procés. Per això es troben exemples de caiguda de /r/ en els plurals en valencià, els quals s'incrementen en el XIV i XV. Després, per influència aragonesa primer i castellana amb posterioritat, a la ciutat de València començà el procés invers: a poc a poc es va recuperant (re-introduint) l'articulació de la /r/ en els plurals a la part central del país. Si en tortosí meridional no s'articula, ni en els plurals ni tampoc en els singulars, és per influència del tortosí septentrional; i la no articulació de la /r/ al sud del País es deu a un arcaisme fonètic. El segle XVI valencià, en general, és de re-introducció. Els testimonis escrits ho demostren. Al XVII ja s'ha completat la re-introducció de la /r/ final en els plurals. Al *Repertorio de Inventarios del Santuario de Nuestra Señora del Lledó*,[19] l'historiador A. Sánchez Gozalbo arreplega 47 inventaris referents a aquell santuari, las tres quartes parts dels quals estan escrits en català —fins ja entrat el segle XVIII—. Tan sols en els primers inventaris —segle XVI—, hi apareixen alguns exemples del mot *calze* escrits amb —r final, prova de la nostra afirmació: progressivament la -r final es re-introdueix fins a assolir la plena re-introducció a partir de finals dels XVI i tot el XVII.

(19) Ángel SÁNCHEZ GOZALBO, *Repertorio de inventarios del santuario de Nuestra Señora del Lledó*, Castelló de la Plana, 1980, S.C.C., col. Arte e historia, XX.

(20) Cal rectificar, doncs, la notícia que donà A. M. ALCOVER, *Una mica de dialectologia catalana*, «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», IV, 1908, pàgs. 274-279 referent a l'articulació d'aquest fonema consonàntic a Alcalà de Xivert. Per una altra banda, ja ho féu notar G. Colon. Vide nota 1.

ELS FETS DIALECTALS DE LA NOSTRA ZONA

La pèrdua de la [r] en els infinitius

De totes les localitats enquestades en la zona, només n'hi ha dues que articulen la -r final de mot en els infinitius: Alcalà de Xivert (15),[20] i Vilanova d'Alcolea (34). Tota la resta, és a dir, 32 localitats l'emmudeixen. A tots aquests pobles se'ls aplica la regla de transformació:

$$\begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{cons} \\ +\text{cont} \end{bmatrix} > \varnothing \ / \ \text{V}_____\#$$

Infinitiu més pronom enclític

Si a l'infinitiu segueix un pronom enclític que comença per consonant, aleshores la zona es divideix en tres solucions:

1) Localitats 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, que mantenen l'articulació de la -r: [r̄askárse].

2) Localitats 8, 12, 13, 14, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, que emmudeixen la -r final: [r̄askáse] [21].

3) Localitats 22, 23, 24, 25, 29, que elideixen el pronom en no articular la -r: [r̄askás] (vegeu mapa 1).

La pèrdua de la -r final en mots oxítons acabats en -er

Ací hem triat només uns quants exemples, ja que la regla és general. Les localitats 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32 i 33 elideixen la -r final tant en monosíl·labs com en polisíl·labs:

flor,	*fer*,	*clar*,	*esquerrer*,	*galliner*,	*gener*,	*reguer*,	*romer*
[flǫ́]	[fę́]	[klá]	[ęskęr̄ę́]	[gaḷinę́]	[ẑinę́]	[r̄ęgę́]	[r̄ǫmę́].

Només les localitats 15 i 34 no elideixen la -r final:

[flǫ́r] [fę́r] [klár] [ęskęr̄ę́r] [gaḷinę́r] [ẑinę́r] [r̄ęgę́r] [r̄ǫmę́r].

La pèrdua de la -r final en noms paroxítons acabats en -er

	loc. 15 i 34	resta localitats
caràcter	karákter	karákte
cànter	kánter	kánte

Aquests dos exemples ens serviran per a demostrar l'articulació de la -r final en noms paroxítons (vegeu mapa n.º 2).

(21) Aquesta solució núm. 2 és també la general a la Plana i correspon, per tant, al parlar espontani dels habitants de la ciutat de Castelló de la Plana, per bé que no és desconeguda a la capital la solució núm. 1, normalment en un parlar més emfasitzat o no tan ràpid.

La pèrdua de la -r final en noms oxítons acabats en -ador, -edor, -idor

-ador: /r/ > ∅/_____V #

[pẹnžadǫ]: 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 31.
[bẹntađǫ]: 1, 4, 5, 7, 8, 10, 13, 16, 23.
[grǫnsađǫ]: 5, 9, 10, 11, 17, 18, 23, 25, 28, 30.
[trapižađǫ]: 6.
[l̥aṷrađǫ]: 9, 10, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31.
[minžađǫ]: 1.
[pastađǫ]: 5, 23.
[askǫmbrađǫ]: 9, 10, 14.
[asẹgađǫ]: 12, 14, 16, 18, 22, 25, 26, 27, 29, 30, 31.
[pasađǫ]: 16, 26.
[bufađǫ]: 21.
[ažustađǫ]: 22, 23.
[l̥aṷraǫ]: 33.

Tots els exemples adduïts, en estar en plural, compleixen la regla següent:

$$\begin{bmatrix} +\text{voc} \\ +\text{cons} \\ +\text{cont} \end{bmatrix} > \varnothing \quad /_____([+\text{plur}])\ \#$$

afegint-hi l'exemple:

[kaminađǫs]: 3, 5, 19.

-ador: /r/ > r /_____V #

[grǫnsađǫr]: 15.
[l̥aṷrađǫr]: 15, 34.
[asẹgađǫr]: 15.

-edor: /r/ > ∅ /_____V #

[tẹnẹđǫ]: 1, 2, 5, 6, 9, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33.
[astrẹtǫ]: 21.

-edor: /r/ > r /_____V #

[tẹnẹđǫ́r]: 15, 34.

-idor: /r/ > ∅ /_____V #

[pǫliđǫ́]: 2.
[fuṇiđǫ́]: 4.
[sẹṇiđǫ́]: 17.
[tistišiđǫ́]: 30.

-idor: /r/ > r /_____V #

[tẹšiđǫ́r]: 15.

La pèrdua de la -r en noms oxítons acabats en -or

-or: /r/ > ∅ /_____V #

[pikǫ́]: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33.
[siṇǫ́]: 1.
[ḷaǫ́]: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33.
[kǫẹntǫ́]: 1.

ór: /r/ > r /_____V #

[pikǫ́r]: 15, 34.
[ḷaǫ́r]: 15, 34.
[tẹmǫ́r]: 15, 34.

A la localitat d'Alcalà de Xivert (loc. n.º 15) es produeix un fenomen especial que consisteix a introduir una -r paragògica en mots acabats en vocal tònica, segons la regla de transformació següent:

$$\varnothing > r \ / \ _____ \ V \ \# \begin{bmatrix} V \\ \\ +acc \end{bmatrix}$$

Altres casos

Adverbis de temps

[aír]: 1, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34.
[aí]: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 20, 21, 23, 24.

Adverbis de lloc

[aí]: 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34.
[akí]: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 20, 21, 24. (Vegeu mapa 3.)

L'adjectiu dur - durs

[dúr] - [dúrs]: 1, 2, 3, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34.
[dú] - [dús]: 5, 6, 8, 9, 20, 23, 24.
[dúr] - [dús]: 4, 7, 13.
[dúrt] - [dúrŝ]: 14. (Vegeu mapa 4.)

L'interès nostre en estudiar aquest fenomen lingüístic no ha estat de delimitar la isomorfa en aquestes terres, car la fixació de la isomorfa de caiguda de -r final de mot en els infinitius ja quedà establerta per Germà Colon[22].

La localitat de Benicarló reforça la -r final dels mots *dur/durs* amb una -t. Aquest fenomen propi i general del català central es dóna també en valencià meridional alacantí, segons J. Colomina, a quatre poblacions de l'esmentada zona.[23]

LLUÍS GIMENO BETÍ
Departament de Filologia Catalana
Universitat de València

(22) Germà COLON, *op. cit.* hi anota tots els pobles i la frontera segons l'elisió.
(23) Jordi COLOMINA, *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*. Diputació Provincial d'Alacant, 1985, pàgs. 133-134. Cal anotar ací també les obres consultades següents: Loïs ALIBERT, *Gramàtica Occitana*, C.E.O., Montpelhièr, 1976, pàgs. 35-36; G. ROHLFS, *Le Gascon. Études de philologie pyrénéenne*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1877, pàgs. 149-150; Alonso ZAMORA VICENTE, *Dialectología española*, Gredos, Madrid, pàg. 249.

MAPA NÚM. 1

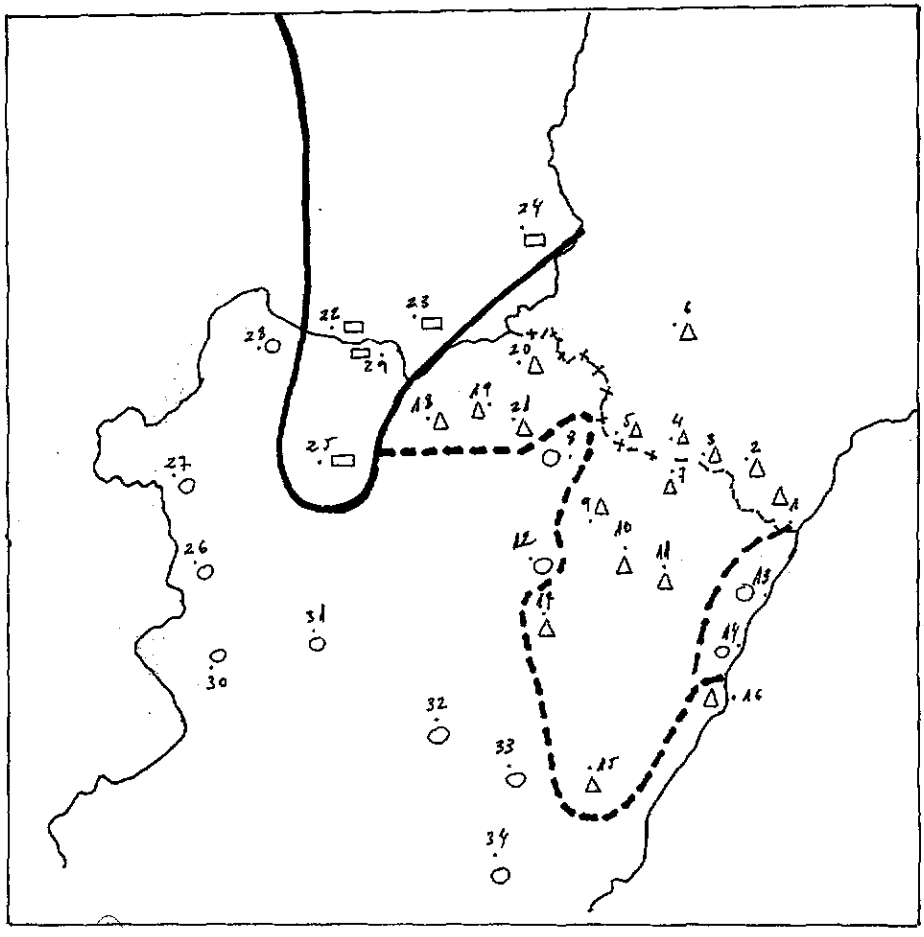

FORMES DE L'INFINITIU AMB UN PRONOM ENCLÍTIC

Δ = [baṇársẹ]
○ = [baṇásẹ]
□ = [baṇás]

MAPA NÚM. 2

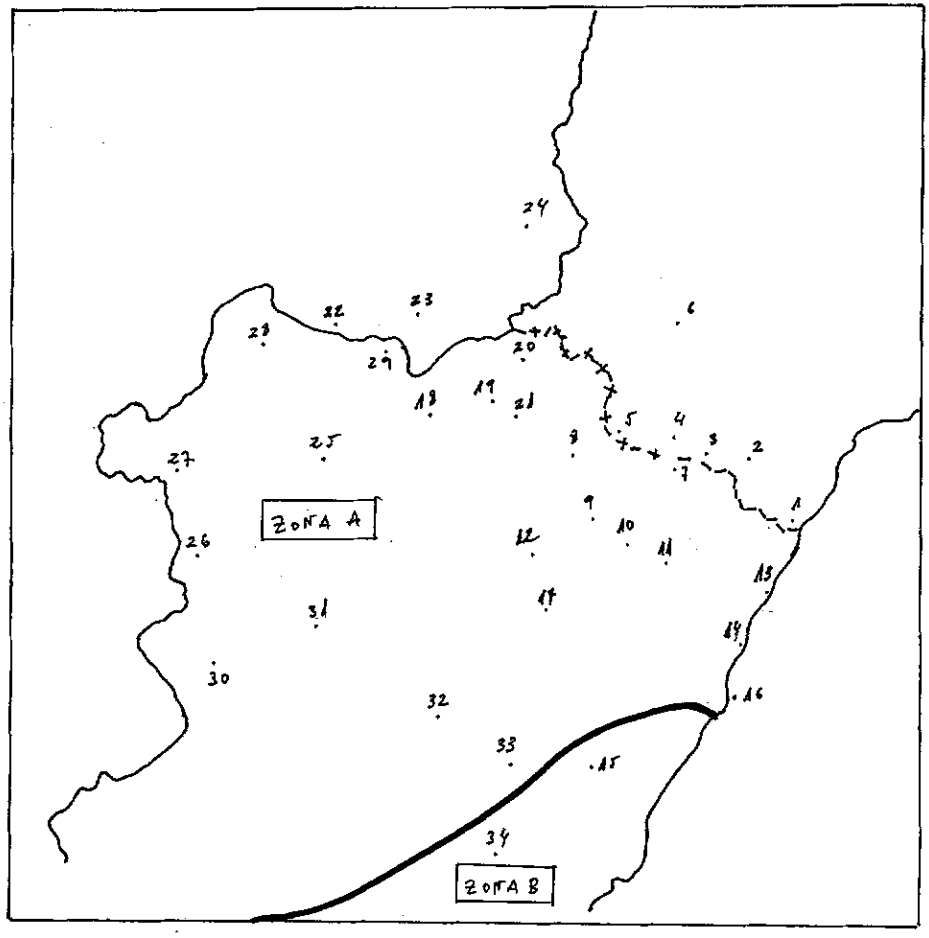

ZONA A = Elisió /r/: *a*) infinitius; *b*) noms oxítons acabats en -er; *c*) noms paroxítons acabats en -er; *d*) noms oxítons acabats en -edor, -idor; *e*) noms oxítons acabats en -or.

ZONA B = Manteniment /r/ en les posicions indicades.

MAPA NÚM. 3

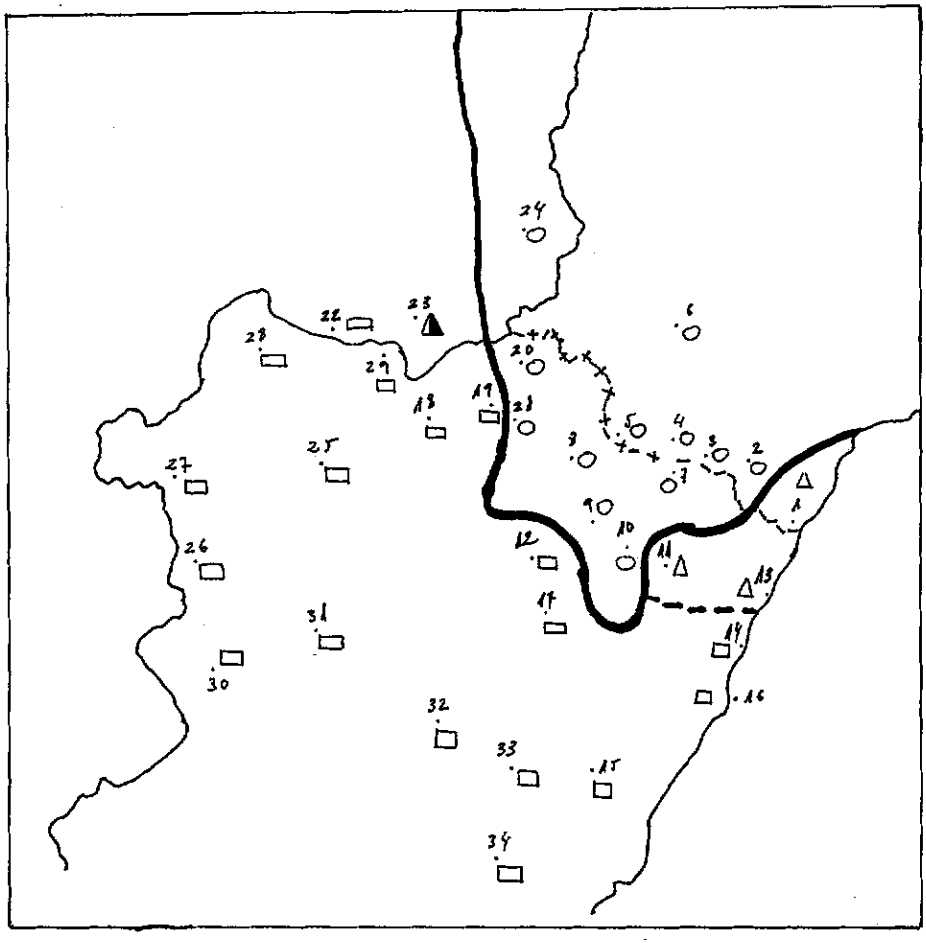

△ = [aír] adv. temps / [akí] adv. lloc 2.ª
○ = [aí] adv. temps / [akí] adv. lloc 2.ª
□ = [aír] adv. temps / [aí] adv. lloc 2.ª
▲ = [aí] adv. temps / [aí] adv. lloc 2.ª

MAPA NÚM. 4

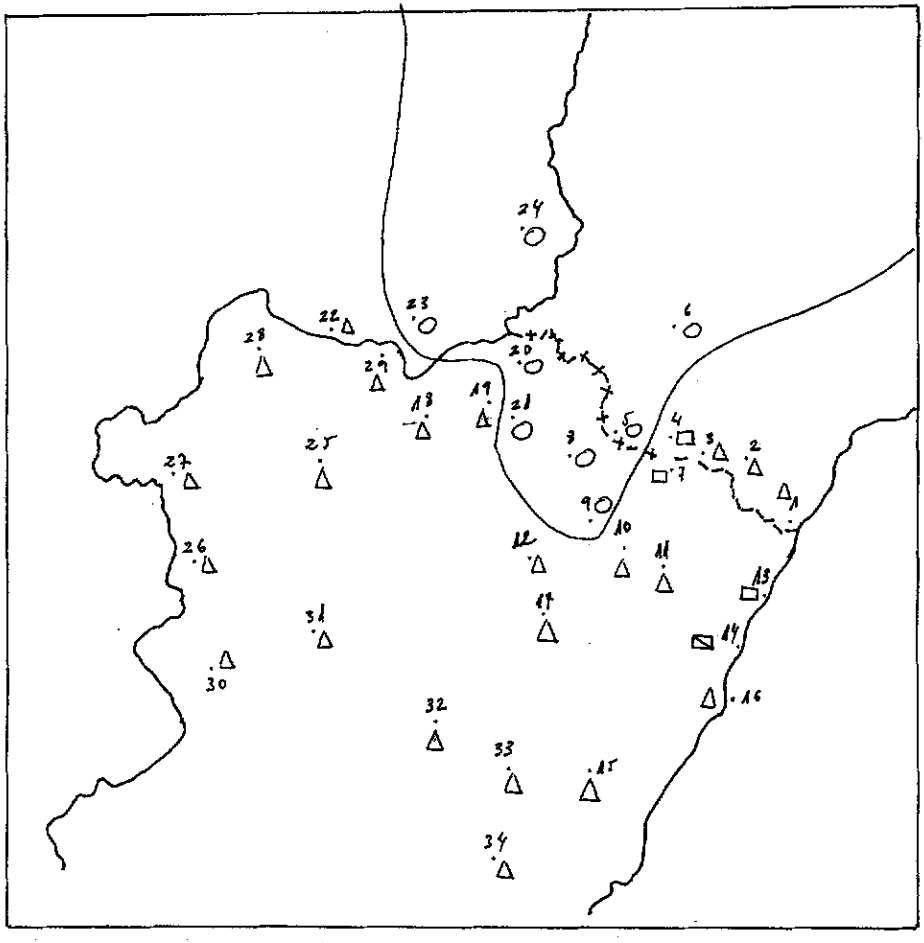

Elisió o manteniment de /r/ en l'adjectiu [dúr]

△ = dúr/dúrs
○ = dú/dús
□ = dúr/dús
▧ = dúrt/dúrŝ

VICENT CABANES

ÚS DE LES PREPOSICIONS «A/EN» DAVANT ELS NOMS PROPIS DE LLOC. SEGLES XIII-XIV-XV-XVI

Per una invitació del doctor Emili Casanova, amic i director de la meva memòria de llicenciatura *Ús de les preposicions «a» i «en», designant lloc, en la Crònica de Bernat Desclot*,[1] a eixamplar amb més dades els resultats obtinguts en aquesta, vaig decidir de mamprendre una altra vegada, i amb la seva col·laboració, la tasca de recerca que permetera d'establir trajectòries d'ús i perquès dels canvis funcionals i semàntics que han patit les preposicions «a» i «en» designant lloc durant el procés de formació i fixació del català.

La selecció de textos per efectuar l'anàlisi sincrònica i posteriorment diacrònica, sense ser definitiva, s'ha efectuat no sols considerant la càrrega que hi podien aportar de prosa precisa i rigorosa, sinó també de tendències i trets que hi reflectissen el llenguatge parlat.

Així, el nostre estudi, que es recolza en el sistema de coordenades encetat en l'anàlisi de la Crònica de Bernat Desclot, arriba fins al segle XVI i procura d'incloure textos dels principals dominis lingüístics on es desenvolupa el català, tot tractant d'alternar-hi diferents gèneres literaris per donar una visió més arrodonida del conjunt lingüístic estudiat.

Pel que fa als criteris metodològics que hem utilitzat en aquest treball, hem d'assenyalar que s'accepta, generalment, el criteri estructuralista d'anàlisi segons el qual en l'estructura constitutiva del discurs tot està relacionat. Això és, no s'hi pot considerar cap element aïllat i sense relació amb els altres, cosa que fa que hi haja una relació de dependència entre les diferents «classes de mots» que es puguen trobar en qualsevol fet de parla. D'altra banda, i seguint els estudis de Pottier,[2] Trujillo,[3] Tesnière,[4] Carbonero Cano,[5] Bröndal,[6] i d'altres, considerem l'element propi del treball, la preposició, com a una uni-

(1) Cabanes, 1986.
(2) Pottier, 1962.
(3) Trujillo, 1971.
(4) Tesnière, 1962.
(5) Carbonero Cano, 1975.
(6) Bröndal, 1950.

tat mínima de construcció lèxica, portadora d'un contingut altament abstracte (és clar que únicament amb les proposicions àtones), la qual, depenent dels dos termes on se situa és capaç de subordinar un terme de la relació a l'altre, i al mateix temps d'expressar un determinat tipus de relació gramatical i semàntica entre tots dos.

D'altra banda, per al nostre estudi: «Ús de les preposicions «a/en»indicant lloc en textos catalans dels segles XIII-XIV-XV-XVI, s'han classificat 5.582 exemples trets del buidatge complet dels següents textos:

102. que corresponen a *Les Corts Generals de Jerusalem* (segle XIV)
235. del *Regiment de Preservació de Pestilencia* de Jacme d'Agramont (1348)
172. de l'*Epistolari de Pere III* (1344-1361)
650. de l'*Epistolari de la València Medieval* (segles XIV-XV)
692. de *Documents per l'Història de la Cultura Catalana Mig-Eval* (segles XIV-XV)
257. de l'*Epistolari del segle XV*
391. *Processos de crims del segle XV a Lleida*
73. de la traducció de Ferran Valentí *Paradoxa* de Ciceró (1450)
509. de *Recort* de Gabriel Turell (1476)
873. de *Vita Christí* tom III, de Sor Isabel de Villena (1497)
547. de *Los Col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig (1557)
1081. de *El llibre de les grandeses de Tarragona* de Lluís Ponç d'Icard (1572).

A més, s'han afegit els resultats obtinguts del buidatge complet de la *Crònica* de Bernat Desclot (segles XIII-XIV) amb 2.206 exemples.

La classificació s'ha efectuat tenint en compte les variants que resulten de la relació que hi ha entre el valor morfològico-semàntic de les partícules analitzades i les diferents estructures sintàctiques on apareixen. Així, acceptant com a general l'estructura sintàctica N + P + T on N és el terme regent, P la preposició que relaciona i T el terme regit, s'hi han qüestionat les variants sintàctiques sota els següents criteris:

a) Tota acció verbal pot tenir, respecte al lloc on hi ha compliment, relació de repòs i activitat.

Com els conceptes de repòs i activitat suggereixen una gran varietat de matisos semàntics i per això diferents i relliscadissos, hem preferit de mantenir la dualitat direcció/situació en benefici d'una millor clarificació conceptual. Així, la relació verbal respecte al circumstancial de lloc s'ha dividit en dues

seccions generals: la direcció i la situació, on s'agrupen els verbs que la generen.

Per una banda, la direcció parla d'una acció —possible, obligada, futura, passada, present...— que finalitza en l'arribada, és a dir, implica un límit. La situació implica estada; l'acció de romandre en un lloc pressuposa un temps d'estada i marca l'indret on és o esdevé alguna cosa.

Les causes que produeixen o impedeixen la inclusió de verbs, accions, en l'una o l'altra secció, estan directament relacionades amb la pròpia naturalesa dels verbs i amb la variabilitat que poden experimentar en el context.

b) D'altra banda s'ha qüestionat l'ús d'ambdues preposicions davant cinc conjunts de termes regits:

Topònims majors (països, regions)
Topònims menors (ciutats...)

Substantius sense article

Article definit/indefinit substantiu
Adjectiu demostratiu
possessiu
numeral + substantiu
indefinit

Pronoms

En aquest article, i per raons d'espai sols presentem la primera part: Ús de les preposicions «a/en» designant lloc davant topònims en textos catalans dels segles XIII-XIV-XV-XVI.

c) Finalment, tot i que en general hem establert la comparança entre aquelles estructures sintàctiques de major freqüència d'ús, s'han tingut en compte tots els tipus que apareixen en el buidatge: 52 tipus d'estructura sintàctica amb topònims, 37 en l'article, 31 en l'adjectiu i 10 en els pronoms.

En el buidatge dels textos i amb l'estructura sintàctica N + P + TpM (on N és el nucli/verb, P la preposició i TpM el topònim major), quan s'indica la direcció cap a un TpM (regió, estat...) *s'utilitza generalment la preposició «en»*, tot i que de tant en tant hi ha una feble competència entre aquesta i la preposició «a», que s'utilitza amb verbs com anar, arribar, passar, trametre, tornar, venir..., verbs que també s'hi utilitzen amb la preposició «en», encara que hi ha verbs que només apareixen amb la preposició «a» (girar > gȳro Plin. nat. 5,62 metatus est eam (sc Alexandriam) Dinochares... *ad effigiem* Macedonicae Chlamydis orbe gyrato lacioníosam)[7] i altres amb la preposició «en» (entrar < introeo, verb que ja en llatí regeix la preposició «en»).

(7) Thesaurus, 1974, pàg. 2385.

Ús de les preposicions «a/en», designant lloc, davant topònims majors (TpM)

	XIII-VIV Crònica B. Desclot		XIV Corts Generals		(1348) Preservació Pestilència		XIV Epistolari Pere III		XIV-XV Epistolari València		XIV-XV Documents Història Mig-Eval		XV Epistolari Segle XV		XV Processos de crims		(1450) Paradoxa		(1476) Recirt		(1497) Vita Christi		(1557) Coïloquis Tortosa		(1572) Llibre Tarragona	
N + P + TpM																										
Direcció	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en
	8	122	—	—	—	1	—	5	—	3	—	6	—	2	—	1	—	—	4	37	—	—	7	14	1	40
Situació	1	75	—	1	—	18	—	3	—	11	—	9	—	3	—	—	—	1	—	50	—	1	—	36	—	40
N + P + art + TpM																										
Direcció	—	4			—	—													1	—			1	—	—	2
Situació	—	2			—	1													—	3			—	4	—	4
N + P + art + subst + P + TpM																										
Direcció			—	—	—	—	—	1	1	2	—	—							—	10			—	—		
Situació			—	1	—	1	—	1	—	8	—	—							—	13			—	7		
N + P + subst + P + TpM																										
Direcció							—	2	—	4																
Situació							—	2	—	1																
N + P + adj + TpM																										
Direcció																			—	—			—	—		
Situació																			—	1			—	1		

	XIII-XIV Crònica B. Desclot		XIV Corts Generals		(1348) Preservació Pestilència		XIV Epistolari Pere III		XIV-XV Epistolari València		XIV-XV Documents Història Mig-Eval		XV Epistolari Segle XV		XV Processos de crims		(1450) Paradoxa		(1476) Recirt		(1497) Vita Christi		(1557) Colloquis Tortosa		(1572) Llibre Tarragona	
N + P + adj. + art. + TpM																										
Direcció	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en
																			—	—			—	—		
Situació																			—	1			—	2		
N + P + adj. + art. + subst. + TpM																										
Direcció																			—	1			—	—		
Situació																			—	—			—	2		
N + P + adj. dems. + subst. + P + TpM																										
Direcció																							—	—		
Situació																							—	4		
N + P + adj. poss. + subst. + P + TpM																										
Direcció																							—	—		
Situació																							—	2		
N + P + adj. indef. + subst. + P + TpM																										
Direcció																							—	1		
Situació																							—	1		

Quan s'indica la situació o permanència en un TpM, *s'utilitza sempre la preposició «en»*.

Aquesta constant —ús de la preposició «en» per marcar direcció/situació davant TpM— que contrasta amb la normativa catalana actual[8] (els noms propis de lloc exigeixen ésser introduïts per la preposició «a»: «ara són a França»; «me n'aniré a França») i amb altres estudis de gramàtica històrica,[9] on s'hi manifesta la introducció de la preposició «a» com a preposició directiva més utilitzada davant els TpM al segle XV i dels primers exemples de la preposició «a» indicant situació, no contrasta, però, amb els resultats que ofereix l'estudi d'altres textos catalans. Així, Joan Perera i Parramon en el seu estudi sobre les preposicions «a/en» en el Tirant lo Blanc diu que «davant noms propis de lloc s'empra generalment la preposició "en". La preposició "a" només hi apareix en alguns casos indicant direcció. Mai no s'empra "a", davant un nom propi de lloc, indicant situació».[10] Tanmateix aquest ús de la preposició «a» per marcar direcció/situació davant TpM sembla ser resultat de l'evolució del sistema llatí.

En llatí clàssic la preposició «in» s'utilitzava davant els noms de països i províncies indicant tant el moviment d'entrada «dins de»(direcció) com l'estada «dins de» (situació),[11] tot i que la preposició «ad», molt restringida, també s'emprava davant els topònims majors (amb els noms de les terres dels regnes-províncies) indicant l'arribada als voltants.[12]

In | «In Gallia speramus esse otium» Cic. Corr. XXVII (Att., II, I)
| «accedemus in Epirum» ib. LXII, 3 (Att., III. 7)

Ad | «In Pontum advecti a(d) Arabiam terram sumus» (Plaut. Trim 933).
| «Ad Mesopotamiam accedere» (Itin., Silv. 17, 1)

Tanmateix en el *llatí postclàssic* (segles II-III) la creixent hipertròfia dels valors casuals origina debilitacions i intercanvis de significats. Així a vegades apareix el gir preposicional de direcció amb la preposició *ad* que aviat s'introdueix al costat de *in* + acusatiu,[13] i per altra banda la preposició *in* s'utilitza indicant la proximitat o arribada a l'indret tan amb verbs de direcció com de situació.[14]

És a dir, en llatí postclàssic comença a perfilar-se la pèrdua del caràcter pertinent de les preposicions clàssiques *ad/in* com a indicadores de lloc amb característiques semàntiques ben perfilades. Malauradament ni en el *Glossarium Cataloniae* (segles IX-X-XI) ni en altres estudis concrets la preposició *in* no apareix suficientment estudiada i per això no podem oferir una trajectòria completa de *in* davant els topònims majors (països, regions) però, coneguts els precedents i els resultats posteriors, és clar que la seua presència davant

(8) Badia, 1980, pàg. 63.
(9) Fahlin, 1942, pàg. 132.
(10) Perera, 1986, pàg. 91.
(11) Id., pàg. 12.
(12) Thesaurus, 1974, pàg. 488-490.
(13) Fahlin, 1942, pàg. 13.
(14) Bassols 1945, pàg. 239 i 258-259.

els topònims majors seria manifesta en lleugera competència d'ús amb la preposició *ad*.

Respecte al valor semàntic de les preposicions «a/en» indicant lloc amb verbs de direcció/situació, l'ús d'una o l'altra preposició, no sembla expressar diferents valors semàntics. És clar que la situació i la direcció vénen expressades pels verbs i que la preposició funciona com a element d'enllaç entre el verb i el substantiu amb possibilitat de matisar una circumstancia de lloc, possibilitat que a causa del procés de debilitació-intercanvi-pèrdua de valor semàntic que pateixen les preposicions «a/en» durant segles, apareix cada vegada més restringida. Així en les preposicions amb verbs de direcció:

«se'n passà a Secília» LXXXII-76-15
«(ell)... passà en Sicília» LXXXII-76-9 (Desclot)

«tornaren-se a França» 15-98
«se'n tornà en França» 14-101 *(Recort)*

«passaven a Flandes» 25-64
«delliberà passar-se'n en Cicília» 30-158 *(Col·loquis)*

«essent anat... en (après en) Affrica» 19-161
«se'n fore anat a Affrica» 2-198 *(Tarragona)*

el fet d'emprar una o altra preposició, no hi estableix diferents valors semàntics, aquestes parelles expressen un únic sentit: un moviment de direcció cap a un TpM.

Així, l'ús generalitzat de la preposició «en» com a partícula indicadora de lloc, amb verbs de direcció i l'ús exclusiu d'aquesta amb verbs de situació davant TpM, no sembla conseqüència d'una intenció matisadora de circumstància de lloc, sinó més aviat producte de la persistència d'una construcció tradicional.

D'altra banda, no és del tot encertat afirmar categòricament que la preposició «en» haja perdut tot el valor semàntic que tenia en llatí clàssic. Tant en la *Crònica* de Desclot com en *Documents...*, *Recort*, *Col·loquis...* i *Llibre de Tarragona...*, apareixen una sèrie d'oracions en les quals la preposició «en», indicant lloc amb verbs de direcció i situació davant TpM, sembla posseir un cert valor semàntic:

a) Amb verbs de direcció:

«e de Tunis vengren a Tràpena en Sicília» L-158-7 (Desclot)
«se'n vengué en Cathalunya a la vila de Montblanc» 20-200 *(Recort)*

«Fonch aportar près al castell de Monroig en Aragó y aprés al de Morella en regne de València» 19-158 *(Col·loquis)*
«vingueren en Spanya a Tarragona» 27-136 *(Tarragona)*
«que ell lo acompanya/rie en Aragó, a Ynsa o allà on volrie» 11-385-89 *(Processos)*

b) Amb verbs de situació:

«lo rey Karles qui era a Regol, qui és en Calabria» C-136-18 (Desclot)
«la i que es a Roncesvalls, en Navarra» CXCIX-17-186 (II) *(Documents...)*

En aquests exemples la preposició «en», que hi apareix en relació de juxtaposició amb la preposició «a», sembla indicar dos aspectes: una característica de lloc on convergeix l'acció verbal, amb un clar valor semàntic de «dins», i/o una tendència, generalitzada, a utilitzar la preposició «en» davant els TpM, tant per indicar la direcció com la situació.

També, les dues preposicions hi poden aparèixer coordinades, però en aquest cas la preposició «en» sembla utilitzar-se sense cap valor semàntic i sí en canvi sembla indicar una construcció tradicional.

a) Amb verbs de direcció

«una partida d'aquella armada romàs al port de Roses, l'altra anava tot die a Narbona e en Prohenssa» CLIV-39-8 (Desclot)

b) Amb verbs de situació

«qui.l avien vist en França e a Tolosa» CIV-164-23 (Desclot)
«s'a (n) seguides moltes morts en alcunes regions... com en Cobliure, en Carcassés, en Narbonés e en la baronia de Montpesler e a Avinyó e en tota Proença» (15)-15-58 *(Preservació)*
«ha estudiat en Englaterra e a París» CCCXLI-2-312 (I) *(Documents...)*

Finalment, també s'hi observa que l'ús d'una o altra preposició sembla, a vegades, condicionada per l'ús analògic de parelles lèxiques:

a) Amb verbs de direcció:

«anà a París a vesitar sa germana, e axí mateix a Anglaterra» 18-144 (Recort)
«y passaven a Flandes, a Anglaterra y en altres parts» 25-64 *(Col·loquis)*
«vingueren de l'Orient fins en Spanya en Tarragona» 8-194 *(Tarragona)*

b) Amb verbs de situació:

«Jonc primer que ell en Spanya y en Tarragona» 28-166 *(Tarragona)*
«en la Apola ciutat antiquíssima en la Dalmatia» 15-214 *(Tarragona)*
«ell estant en la illa de Anglaterra, en les parts de Cornvalla, en lo port de Falamua» 38-8-147 *(València)*

Respecte a l'ús de les preposicions «a/en» davant TpM precedides per l'article definit, estructures N + P + art + TpM; N + P + art + subst + P + TpM, la tendència és la mateixa que acabem de veure, és a dir, marcant direcció, s'usa la preposició «en» en competència amb la preposició «a» (competència que es resol a favor de la preposició «en») i marcant situació s'usa únicament la preposició «en».

N + P + art + TpM

a) Amb verbs de direcció:

«arribaren prop Narbona a la Vallmagre» 13-83 *(Recort)*
«arribaren a la Andalusia» 15-148 *(Col·loquis)*
«arribà... en la Prohença» 6-145 *(Tarragona)*

b) Amb verbs de situació:

«En Pere pres mols castells e viles en la Calàbria» 25-152 *(Recort)*
«... n'i ha en la Europa» 17-156 *(Col·loquis)*
«... essent en la Andaluzia» 35-141 *(Tarragona)*

N + P + art + subst + P + TpM

a) Amb verbs de direcció:

«per passar en la ylla de Sardenya» 12-173 *(Recort)*
«va a les parts de Gal·lícia» 37-8-144 *(València)*
«qui les trametien en les parts de Flandres» 38-17-147 *(València)*

b) Amb verbs de situació:

«morí en la ylla de Sicília» 23-43 *(Recort)*
«companyes estranyes eren en lo regne de València» 80-5-224 *(València)*
«y à hagut en la corona de Aragó» 14-157 *(Col·loquis)*

Pel que fa a la resta de construccions amb TpM, no s'hi observen alternances d'ús, l'única preposició utilitzada és «en», tant amb verbs de direcció com de situació.

N + P + subst + P + TpM

«no vingués en regne de València e vengués en regne de Aragó» 78-6-221 (València)

N + P + adj + TpM

«se pres lo baptisme... en tota Spanya» 3-52 *(Recort)*
«Jam qu.és cassi en tota Espanya» 30-78 *(Col·loquis)*

N + P + adj + art + TpM

«se pres lo baptisme en tota la Gal·lia» 3-52 *(Recort)*
«vuy és... lo cap en tota la corona de aragó» 6-55 *(Col·loquis)*

N + P + adj + art + subst + TpM

«lexà per regidor en tota la terra Seltibèria» 20-43 *(Recort)*
«no y à en tota la costa de Espanya» 6-188 *(Col·loquis)*

N + P + adj. demost + subst + P + TpM

«que yo sé en estos regnes de Aragó» 14-77 *(Col·loquis)*

N + P + adj. poss + subst + P + TpM

«tot lo que tenim nosaltres en nostre regne de València» 19-197 *(Col·loquis)*

N + P + adj indf + subs + P + TpM

«assí arribà primer Túbal que en altra part de Espanya» 19-148 *(Col·loquis)*
«no fes poblacions primer en altra part de Espanya que en la Andalusía y Portugal» 22-148 *(Col·loquis)*

Altres estructures que no comptabilitzem per ser-hi poc rellevant el nombre de aparicions presenten els mateixos resultats:

a) Amb verbs de direcció;

N + P + art ordinal + subst + P + TpM

«posaren lur siti principal en la primera província de Europa» 9-157

b) amb verbs de situació, les estructures sintàctiques:

P + TpM + N
P + subst + P + TpM + N
P + art + TpM + N
P + art + subs + TpM + N
N + P + art + adj + subst + P + TpM
N + P + art + ordi + subst + P + TpM
P + adj + TpM + N
P + adj + indf + subst + TpM + N

utilitzen exclusivament la preposició «en».

Finalment, quant a l'ús de les preposicions «a/en» amb verbs de direcció, expressant el terme d'una distància i sent aquest un TpM, s'utilitza exclusivament la preposició «en».

«e passaren molts serrayns de Barberia en Espanya» LXV-5-15 (Desclot)
«passant de Spanya en Affrica» 21-158 *(Tarragona)*

Quan s'indica la direcció cap a una ciutat, accident geogràfic, lloc d'una ciutat..., és a dir, amb verbs de direcció, davant Tpm, amb estructura sintàctica N + P + Tpm, s'utilitza generalment la preposició «a», encara que s'hi observa una lleugera competència entre aquesta i la preposició «en». *Quan s'indica la situació o permanència en una ciutat...*,amb l'estructura abans esmentada, llevat dels resultats que ens ofereix Desclot, on la preposició «a» és la més utilitzada, s'hi aprecia un ús predominant de la preposició «en», tot i que hi existeix competència d'ús entre aquesta i la preposició «a».

Aquest resultat, que contrasta amb la normativa catalana actual: els noms propis de lloc exigeixen ésser introduïts per la preposició «a»: viven a Manresa; cada any l'enviaven a París»,[1] no contrasta, però, amb alguns resultats que ofereix l'estudi d'altres textos catalans.

Així, Fahlin observa que «"a" n'exprime jamais le repos davant un nom de ville dans Blanquerna, ni "en" le direction. Dans les autres textes que nous avons étudiés (Jaume), leurs fonctions sont moins distinctes; "a" s'emploie,

(1) Badia, 1980, pàg. 63.

Ús de les preposicions «a/en», designant lloc, davant topònims menors (Tpm)

	XIII-XIV Crònica B. Desclot		XIV Corts Generals		(1348) Preservació Pestilència		XIV Epistolari Pere III		XIV-XV Epistolari València		XIV-XV Documents Història Mig-Eval		XV Epistolari Segle XV		XV Processos de crims		(1450) Paradoxa		(1476) Recirt		(1497) Vita Christi		(1557) Colloquis Tortosa		(1572) Llibre Tarragona	
N + P + Tpm																										
Direcció	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en
	181	20	—	4	—	—	13	3	30	7	18	9	11	7	4	4	—	—	21	21	2	7	12	4	27	20
Situació	112	42	—	2	1	5	10	10	4	17	21	31	7	5	2	12	—	1	24	27	—	1	—	36	—	52
N + P + art. + Tpm																										
Direcció	10	—			—	—	—	—	8	2					1	1			—	—			—	—	2	—
Situació	5	—			1	1	1	—	—	5					1	1			1	—			—	5	1	5
N + P + art. + subst. + P + Tpm																										
Direcció			2	—			1	4	13	3	6	2	—	—	2	1	—	1	10	9	5	—	2	—	11	9
Situació			—	4			—	4	2	28	2	23	—	1	10	12	—	2	2	58	—	5	—	16	4	31
P + art. + subst. + P + Tpm + N																										
Direcció			—	—					—	—	—	—									—	—	—	—	—	—
Situació			—	1					—	4	—	2									—	2	1	—	1	7
N + P + art. + adj. + subst. + P + Tpm																										
Direcció									3	—	3	—			2	—					—	2			1	1
Situació									—	—	—	9			—	—					—	—			—	2

	XIII-XIV Crònica B. Desclot		XIV Corts Generals		(1348) Preservació Pestilència		XIV Epistolari Pere III		XIV-XV Epistolari València		XIV-XV Documents Història Mig-Eval		XV Epistolari Segle XV		XV Processos de crims		(1450) Paradoxa		(1476) Recirt		(1497) Vita Christi		(1557) Colloquis Tortosa		(1572) Llibre Tarragona	
N + P + art. + adj. poss. + subst. + P + Tpm																										
Direcció	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en
									1	1	—	—														
Situació									—	2	—	3														
N + P + Tpm (Paradys)																										
Direcció																					4	2				
Situació																					—	10			—	1
N + P + adj. demos. + subst. + Tpm (Paradys)																										
Direcció																					—	2				
Situació																					—	—				
N + P + art. + Tpm Cel / Lims																										
Direcció																					14	4				
Situació																					—	13				
P + art. + Tpm Cel / Lims + N																										
Direcció																					1	—				
Situació																					—	10				

	XIII-XIV Crònica B. Desclot		XIV Corts Generals		(1348) Preservació Pestilència		XIV Epistolari Pere III		XIV-XV Epistolari València		XIV-XV Documents Història Mig-Eval		XV Epistolari Segle XV		XV Processos de crims		(1450) Paradoxa		(1476) Recirt		(1497) Vita Christi		(1557) Col·loquis Tortosa		(1572) Llibre Tarragona	
	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en	a	en
Datació ∅ + P + Tpm									—	125			—	23												
Datació N + P + Tpm			—	2			—	22			1	155	2	21												
Datació N + P + art. + Tpm							—	1			—	5	1	—												
Datació N + P + art. + subst. + P + Tpm			—	1			—	3	—	1	—	15	4	4												
Datació N + P + art. + adj. poss. + P + Tpm							—	2																		
Datació N + P + art. + subst. + adj. poss. + P + Tpm											—	1														
Datació N + P + art. + adj. poss. + subst. + P + Tpm											—	1														
Càrrec: ∅ + subst. + P + Tpm													7	26												

il est vrai, presque toujours (même après "entrar") comme préposition directive mais aussi, à côte de en, pour exprimer le repos».[2]

A. Par remarca que B. Metge utilitza la preposició «a» marcant tant la direcció com la situació davant els noms de ciutat en competència amb la preposició «en».[3]

Perera i Parramon diu que «en el Tirant lo Blanc, davant noms propis de lloc, s'empra generalment la preposició "en". La preposició "a" només hi apareix en alguns casos indicant direcció. Mai no s'empra "a" davant un nom propi de lloc indicant situació».[4]

(2) Fahlin, 1942, pàg. 147.
(3) Par, 1928, pàgs. 246-248.
(4) Perera, 1986, pàg. 91.

Tanmateix, aquesta competència d'ús de les preposicions «a/en» davant Tpm que es resol (sense tenir en compte els resultats de Desclot) a favor de la preposició «a» per marcar la direcció i de la preposició «en» per marcar la situació, segueix els resultats llatins.

En llatí clàssic els noms de ciutat i illes petites conservaren l'ús del vell locatiu per designar la situació o permanència en un lloc, Romae, Corinthi,[5] però en desaparèixer aquest cas en llatí, l'ablatiu assumí les seves funcions; més tard i d'acord amb la tendència general del llatí de substituir els casos pels girs amb preposició, l'ablatiu en funció de locatiu fou substituït per la preposició *in*.[6]

Observació I

En llatí arcaic els noms de ciutat no romanes apareixen freqüentment expressades pel gir preposicional in + ablatiu.[7]

(Plaut. Mil 441) in Epheso
(Plaut. Men. 267) in Epidamno

Observació II

També amb idea de situació, en llenguatge militar, la preposició *ad* s'utilitzava amb noms de ciutat on s'ha fet una batalla.[8]

(Sen. Ag. 514) quisquis ad Troiam iacet

Per altra banda, quan es volia assenyalar la direcció on convergeix l'acció verbal s'utilitzava l'acusatiu de direcció sense preposició.[9]

(Caes. Evtr. 2, 14): Curius primum Romam quattvor elephantos duxit.

Però com ja s'ha vist, el llatí restringeix aquest ús de l'acusatiu de direcció, emprant preferentment girs preposicionals.

Observació I

En llatí clàssic s'utilitza la preposició *ad* més acusatiu quan el moviment convergeix als voltants de la ciutat.[10]

(Sall. Iug 57.I) Marius ad Zamam perveni

(5) Bassols, 1945, pàg. 465.
(6) Id., pàg. 396.
(7) Id., pàg. 397-398.
(8) Thesaurus 1974, pàg. 522.
(9) Bassols, 1945, pàg. 203.
(10) Id., pàg. 203.

Observació II

En llatí arcaic, especialment en Plaute, la preposició *in* apareix amb acusatiu davant els noms de ciutat gregues marcant direcció.[11]

(Poem 94) in Calydonem

En llatí postclàssic s'accentua la caiguda de les formes casuals sense preposició i en conseqüència augmenta l'ús de les preposicions ad/in marcant la direcció i la situació davant els noms de ciutat i illes petites. Per altra banda, la creixent hipertròfia dels valors casuals origina debilitacions i intercanvis de significats, i comença a perfilar-se la pèrdua del caràcter pertinent de les preposicions clàssiques ad/in com a indicadors de lloc amb característiques semàntiques diferenciades.

Observació I[12]

a) Ad, que amb verbs de moviment expressa la direcció amb idea de proximitat, en autors poc clàssics s'utilitza, a vegades, en lloc de *in*, assenyalant l'accés dintre d'un lloc.

Ad Italiam ire

b) Amb verbs de repòs, la preposició *ad* assenyala la proximitat sense cap idea de moviment.

Ad urbem

Observació II[13]

a) In + ablatiu, que expressa una permanència a l'interior d'un indret, en autors postclàssics, per debilització del seu significat pot indicar la proximitat (= prop de).

b) In + acusatiu que s'utilitza amb les mateixes accepcions locals que quan regeix ablatiu, referint-se però sempre a verbs de moviment, en autors postclàssics, a vegades, expressa la proximitat (= prop de).

Als cartularis catalans, el lloc on ocorre una acció ve indicat sia per *ad* sia per *in*.[14]

(Arch. Cond. 33, 20, 911): at alius campus que est ad Sancta Eulalia. (Sant Cugat, 160, 12, 984) et est ipsum alande... in comitatum Barch., in Riosico, ad locum ubi vocant ipsa Ruginada.

(11) Id., pàg. 203.
(12) Bassols, 1981, pàg. 239.
(13) Íd., pàgs. 258-259.
(14) Bassols-Bastardas, 1960, pàg. 27.

Però s'observa una preferència per l'ús de la preposició *ad* davant els topònims freqüentment amb noms de lloc menor (ciutats, illes petites).[15]

(851 (Alaón) Diplallars 45, pàg. 308): vineas in suburbi lastarre, in locum chvius vocabulum est ad Solanum.

Amb verbs de moviment s'utilitza generalment la preposició *ad*, formant part d'un topònim freqüentment en la toponímia menor.[16]

(A Condal 4, pàg. 104) in via publica qui discurrit ad Ausona.

Malauradament en els cartularis catalans del segle IX-XI, la preposició *in* no apareix suficientment estudiada i per això no podem oferir una trajectòria completa de *in* davant els topònims menors (ciutats, illes petites), però així com quan analitzàvem els resultats de les preposicions davant els topònims majors (regions, països) no seria arriscat manifestar la seva presència davant els topònims menors (ciutat, illes petites) en lleugera competència d'ús amb la preposició *ad*.

Per altra banda la utilització de la preposició *ad* amb el significat de *in* (= dins de) que com assenyala Fahlín, cap al final del segle XIIIè i principis del IXè, és sens dubte d'ús freqüent en la llengua parlada de la Gàl·lia,[17] també apareix als nostres cartularis[18] almenys en tres casos: 918 (orig) A. Condal 55, pàg. 185: terras... in comitatum Osona, ad locum que dicitur ad ipsa Facundella (et similer: 938 A. Condal 113, pàg. 266 i 955 Diplallars 166, pàg. 370).

Així, la preposició més utilitzada davant Tpm per marcar la direcció és la prep. «a», en competència d'ús amb la prep. «en», i la més utilitzada per marcar la situació davant Tpm és la prep. «en», també en competència d'ús amb la prep. «a»

Aquest ús no sembla que vinga determinat ni pel tipus de discurs, ni per l'estructura sintàctica (encara que en algunes estructures s'hi observa coincidència d'ús), ni tampoc s'aprecien inflexions fonètico-sintàctiques, si de cas, l'exigència d'alguns verbs per una o altra preposició com per exemple el verb «*entrar*» (<intro ire...) que pel seu ètim exigeix la preposició «en», sempre hi apareix construït amb aquesta preposició; i també d'altres, que hi apareixen més freqüentment amb una o l'altra preposició (*estar* amb *en*, *soterrar* amb *a*). Però per altra banda, també s'hi observa que verbs com *anar* i *venir* que en llatí clàssic regien *ad acusatiu* hi poden aparèixer amb les dues preposicions «a/en».

Així, sembla que aquesta freqüència d'ús de la preposició «a» davant Tpm per marcar la direcció, en lleugera competència amb la preposició «en», i de

(15) Íd., pàg. 27.
(16) Íd., pàg. 26.
(17) Fahlin, 1942, pàg. 21.
(18) Bassols-Bastardas, 1960, pàg. 27.
(19) Bastardas, 1953, pàg. 54.

la preposició «en» davant Tpm per marcar la situació. També en competència amb la preposició «a», és resultat de l'evolució del sistema llatí.

Un altre resultat s'observa en Desclot, tot i que també producte del sistema llatí, on l'ús generalitzat de la preposició «a» per marcar tant la direcció com la situació davant Tpm és resultat de l'acció de la preposició llatina «ad» que a poc a poc envaeix el terreny de la preposició «in», indicant el *lloc on*, a causa principalment de l'analogia que exercí sobre «ad» la preposició «in», que hi era utilitzada tant per expressar la idea de repòs com de moviment.[19]

D'altra banda, cal tindre en compte que en l'estructura N + P + Tpm *amb verbs de direcció*, la competència d'ús entre les preposicions «a/en» es resol generalment a favor de la preposició «a» tant en textos orientals:

Documents Història Mig-Eval	(18a - 9 en)
Col·loquis Tortosa	(12a - 4 en)

com en occidentals:

Epistolari València Medieval	(30a - 7 en)

encara que n'hi ha alguns d'orientals on la competència d'ús està molt nivellada:

Recort	(21a - 21 en)
Llibre de Tarragona	(27a - 20 en)

Amb verbs de situació s'hi observa un nivellament de competència «a/en» en textos orientals:

Epistolari Pere III	(10a - 10 en)
Documents Història Mig-Eval	(21a - 31 en)
Recort	(24a - 27 en)

i un clar predomini de la preposició «en» en textos occidentals:

Preservació Pestilència...	(1a - 5 en)
Epistolari València Medieval	(4a - 17 en)
Processos de crims	(2a - 12 en)

en textos llatinitzats:

Paradoxa	(∅a - 1 en)

i en textos del Renaixement

Col·loquis Tortosa	(∅a - 36 en)
Llibre de Tarragona	(∅a - 52 en)

encara que tant en el «Col·loquis...» com en el «Llibre de Tarragona», amb l'estructura sintàctica P + Tpm + N sols apareix una fitxa amb la preposició «a» marcant la situació.

Amb verbs de direcció

«Sic vengut ací en Barchinona» CLXXIV-13-166 (II)
«Tantost vingats a Barchinona» CXXXVI-9-136 (II) | *Documents*

«la nau... anava en Jènova» 56-8-180
«és anada a Almaçan» 80-33-225 | *Epistolari València*

«no so gosat anar a Tortosa» 23-59
«per anar en Gaieta» 8-80 | *Epistolari segle XV*

«anà a Paris» 18-144
«n'anà en Barçalona» 21-154 | *Recort*

«trameté lo arquebisbe... a Tortosa» 12-83
«foren quiats... en Alexandria» 29-82 | *Col·loquis...*

«vingué a Tarragona» 7-197
«vinguessen en Tarragona» 8-197 | *Llibre de Tarragona*

Amb verbs de situació

«no aturassets en Avinyo» CLXVII-3-162 (II)
«que s'atura a Aytona» CCCLXXVI-22-364 (II) | *Documents*

«lo pogra hom haver assetjat en Alacant» XVIII-8-139
«que'l assetjàrets a Alacant» XVIII-14-130 *Epistolari Pere III*

«que'l dit càrrech hauria carregat a Home» 50-14-168
«ab una nau... carregada e espatxada ací en València» 38-11-147 *Epistolari València*

«io em sere aquí o a Barcinona» 8-119 (carta datada a Granollers) — *Epistolari segle XV*
«essent io en Xàtiva» 3-93 (carta datada a València)

«stant en Çaragoza» 10-96-70
«stant a Tortosa» 1-14-21 — *Processos*

«essent en Roma» 22-135
«eren a Narbona» 26-154 — *Recort*

«era en Lleyda» 29-162
«a Tortosa era gran» (única fitxa amb verbs de situació) 28-149 — *Col·loquis*

«estava en Córdova» 13-169
«a Roma no.s sab ont està posada» (única fitxa amb verbs de situació) 23-250 — *Tarragona*

També, cal tenir en compte que en l'*Epistolari de Pere III, amb verbs de direcció*, l'ús d'una o altra preposició ve condicionat pel verb que s'hi utilitze; així, les tres fitxes que hi apareixen amb la preposició «en», estan construïdes únicament amb el verb *entrar*. D'altra banda en *Processos de crims del segle XV a Lleida*, l'ús de la preposició «en», *amb verbs de direcció*, sembla estar condicionat pel Tpm (les 4 proposicions amb Leyda).

«Venir en Leyda» 1-15-21
«portar en Leyda» 10-75-69
«aribat en Leyda» 10-123-71
«venir en Leyda» 10-170-72

i l'ús de la preposició «a», amb verbs de direcció, per l'ús del verb, en aquest cas el verb *anar* (les 4 proposicions amb el verb *anar*).

«anar a Alguayre» 11-25-80
«anar a Alguayre» 11-43-80
«anar a Tarragona» 11-258-86
«anà a Balaguer» 13-47-108

Pel que fa a les estructures sintàctiques amb article,

N + P + art + Tpm
N + P + art + subst + Tpm

hi ofereixen una competència d'ús «a/en» més comuna, és a dir en tots els textos analitzats s'indica un ús més generalitzat de la preposició «a» per marcar la direcció, excepte en:

Epistolari Pere III IX-5-95 XX-17-148 II-12-76 XXI-25-187
(entrar en / entrar en / trametre en / vengueren en
Paradoxa (text molt llatinitzat)

i una competència d'ús molt nivellada en:

Processos... (2a, 1 en)
Recort (10a, 9 en)
Llibre de Tarragona... (11a, 9 en)

Respecte a la situació, en tots els textos analitzats, també s'observa un ús més generalitzat de la preposició «en», excepte Desclot.

Amb verbs de direcció:

«vengut al loch de Eus» II-9-76
Epistolari Pere III
«se'n venguen en lo loch de Vilafrancha» XXI-25-157

«tornaven a la Seu» 123-13-315
«se'n tornàs en la Seu» 133-79-344
«arribada a la pobla de Benaguazir» 144-33-371
«arribada en lo port vostre de One» 51-5-169
Epistolari València

«que li trametes en la ciutat de Barchinona» CCCXCIV-3-378 (II)
«tramet... a la ciutat de Calatayud» CLIII-4-154 (II) *Documents*

«se'n vengué... a la vila de Montblanc» 20-200
«vengué en la ciutat de Barcelona» 29-185
Recort

«anà al Penyon» 20-227
«venien a la ciutat de Tarragona» 1-210
«venint... en la ciutat de Empúrias» 10-153
Llibre de Tarragona

Amb verbs de situació:

«ha loch al Cap del Pont» (24)-1-66
«rahó ha loch en lo Cap del Pont» (23)-17-66 | *Preservació*

«tro que fom al Puig» VIII-20-93 (única fitxa amb «a»)
«fem fer en lo palau de Barcelona» XXIV-4-165 *Epistolari Pere III*

«com foren al pinar de Ibi» 100-5-262
Epistolari València
«e farets resposta com secets en la ciutat de València» 6-41-74

«havíen haut a la vila de Perpenya» CCLXXIX-1-261 (I)
«nos stants en la vila de Perpinya» CXCIX-10-185 (II) | *Documents*

«sa casa la qual té a la plaça de la Bladería» 6-81-47
«tenen casses en la plaça de la Cadena» 7-215-57 | *Processos*

«aquell sguart restà a l'Imperi» 8-121 (única fitxa amb «*a*»)
«qui era a la plaça de les Cols» 1-104
«que es huy en lo carrer de Paradís» 23-44 | *Recort*

«són en lo Terme de Tortosa» 13-113
«a la vegueria de Tortosa foren consignats» 2-126 | *Col·loquis*

«són al Mirador» 2-105
«se predica en la Seu» 3-260 *Llibre de Tarragona*
«que ya era als Camps Ilercaneos» 14-149
«tenia assentat son éxèrcit en lo pla de Cabanes» 36-150

Pel que fa a la resta de construcciones amb Tpm, que no comptabilitzen per ser-hi poc rellevant el nombre d'aparicions *amb verbs de direcció* i amb l'estructura P + Tpm + N únicament s'utilitza la preposició «a».

«A Vilafranca sí vens» 22-113 | *Epistolari segle XV*
«A Barcelona venia» 18-87 | *Col·loquis*

Amb verbs de situació, les estructures sintàctiques:

P + Tpm + N
P + subst + P + Tpm + N
P + art + Tpm + N
P + art + adj + subst + Tpm + N
N + P + art + adj. poss + P + Tpm
P + art + adj. poss + Subst + Tpm + N
N + P + art + subst + adj. poss + P + Tpm
N + P + adj + art + Tpm
P + adj + subst + P + Tpm + N
N + P + adj. demst + subst + Tpm
N + P + adj. demst + adj + subst + Tpm
P + adj. demst + adj + subst + Tpm + N
N + P + adj. poss + subst + P + Tpm

Utilitzen exclusivament la preposició «en», encara que cal indicar una lleugera competència d'ús en l'estructura P + Tpm + N (31 en; 2 a), on «Recort» (∅ en; 1 a); «Col·loquis...» (10 en - 1 a).

«com los hòmens assi en Tortosa tenim diners 26-135
«a Tortosa era gran o que era fort» 28-149 | *Col·loquis*

«a Tarragona feu comte lo fill de Oger» 6-100 | *Recort*

Respecte al valor semàntic de les preposicions «a/en» indicant direcció/situació, en general l'ús d'una o altra preposició no sembla expressar diferents valors semàntics. Així, com quan tractàvem l'ús d'aquestes preposicions davant TpM, la direcció i la situació són expressades pels verbs, i les preposicions funcionen com a elements d'enllaç entre el verb i el Tpm.

Però també i com dèiem abans en tractar els TpM, quan les preposicions «a/en» apareixen indistintament amb verbs de direcció/situació en relació de juxtaposició, semblen indicar un cert valor semàntic que també es podia apreciar en alguns dels exemples més amunt esmentats. Així, mentre la preposició «a» sembla indicar, amb verbs de direcció, la direcció devers un lloc, i amb els de situació, la situació tocant a, i també on és o s'esdevé alguna cosa, la preposició «en» pareix indicar, de vegades, una característica de lloc on convergeix l'acció verbal, amb un clar valor semàntic de «dins».

Amb verbs de direcció

«e el ana-sse'n a Beylcayre en Proensa» LXVI-12-2 | Desclot
«se'n vengué en Cathalunya a la vila de Montblanc» 20-200 | *Recort*

«féu-los portar pres a l'Alfageria en Çaragoça» 29-162 | *Col·loquis*

«vingué a Copliure en la ciutat de Ampúrias» 23-145 | *Llibre de Tarragona*

«fonc aportat als monts (Pirí) neus en una ciutat dita Ampúrias» 24-136
Llibre de Tarragona

Amb verbs de situació

«lo rey Karles qui era a Règol, qui és en Calabria» C-136-18 | Desclot

«la i que és a Roncesvalls, en Navarra» CXCIX-17-186 (II) | *Documents*

També, i com dèiem en la secció TpM, les dues preposicions «a/en» hi poden aparèixer coordinades, però en aquest cas sembla que s'utilitzen sense cap valor semàntic i sí, en canvi, indicant una construcció tradicional i/o alternant-hi el seu ús sense res més.

«e tots los crestians soldaders qui eren en Costantina
e a Tunis» LXXVII-60-22
«l'altra anava tot die a Narbona e en Prohensa» CLIV-39-8 | Desclot

«ba estudiat en Englaterra e a Paris» CCCXLI-2-352 (I) | *Documents*

D'altra banda i també com en la secció TpM, l'ús d'una o altra preposició sembla, a vegades, condicionada per l'ús analògic de parelles lèxiques, sense cap valor semàntic.

«en València, en Barcelona y en altres semblants
ciutats... entervenen» 11-129 | *Col·loquis*

«Fonc anat a Affrica y Magon a Gades» 2-198
«Fonc primer que ell en Spanya y en Tarragona» 28-166
«en la Apola ciutat antiquíssima en la Dalmatia» 15-214 | *Tarragona*

Respecte a l'ús de les preposicions «a/en» davant topònims individualitzats, com és el cas de Paradys, Cel, Lims, s'hi observa quant a la direcció

una competència d'ús entre les dues preposicions que es resol a favor de la preposició «a» davant article més topònim, i un ús més exclusiu de la preposició «en» davant l'adjectiu demostratiu més topònim.

«infinides ànimes tiren a Paradys» 7999 «havent los posat en Paradys» 5968 «volen sen muntar lo senyor al Cel» 7475 «muntaren en lo Cel» 11955	*Vita Christi*

«per hon han a pujar les mortals en aquest regne de Paradys» 8487

Quant a la situació, l'única preposició que s'hi utilitza és «en».

«sereu en Paradys» 5320 «stant la anima gloriosa del senyor en los Lims» 4893 «gloria.. que en lo Cel prestament havem» 11910	*Vita Christi*

Finalment, per indicar-hi la datació en documents i cartes, i també la ciutat on ocupen càrrecs, la preposició més utilitzada és la preposició «en», encara que en algunes cartes —generalment orientals— de caire més popular *(Epistolari segle XV)* es fa més palesa l'alternança d'ús entre les preposicions «a/en».

«dada en Barcelona» CC-28-198 (I) «scrita en Barcelona» CCLXXI-8-255 (I)	*Documents*

«dada en lo monestir de Sent Michel de Cuixà» V-23-86
Epistolari Pere III

«en Eivissa» 6-140 «escrita a Cadaqués» 15-121 «escrita en Barcinona» 4-117 «escrita als Crosos» «dada al carrer d'En Gem Nas» 10-130 «dada en lo monestir de Bellpuig» 20-137 «notari en Barcinona» 18-126 «especier a Gerona» 12-67	*Epistolari segle XV*

Quant a l'ús de les preposicions «a/en» amb verbs de direcció, expressant el terme d'una distància, i sent aquest un Tpm, s'utilitza la preposició «a», tot i que ens hi apareix un cas al segle XIV amb preposició «en».

«venir de Betania en Jerusalem» 871-58 | *Corts Generals*
«que vós sots anat de Tarragona a Barcelona» XXIX-1-181 | *Epist. Pere III*
«venir de Bayona o de Sangossa a Saragoça ho a València» 42-27-156 *Epistolari València*
«quan venguen de Mallorca al carrer de Sant Francés» 8-32 | *Epis. XV*

CONCLUSIÓ

En vista dels resultats que ens dóna l'anàlisi del buidatge dels textos, podem fer les següents consideracions:

- S'hi observa una distinció entre les construccions de TpM i Tpm, tant amb verbs de direcció com de situació, expressada per l'ús preferent d'una o altra preposició.

  Així, quan s'indica la direcció cap a un TpM, s'hi utilitza generalment la preposició «en» (encara que de tant en tant hi ha una feble competència entre aquesta i la preposició «a»), i per marcar la situació o permanència en un TpM sempre s'hi utilitza la preposició «en». És a dir, la preposició «en» esdevé la més utilitzada davant un TpM.

  D'altra banda, quan s'indica la direcció cap a un Tpm s'hi utilitza generalment la preposició «a» (encara que hi ha una lleugera competència entre aquesta i la preposició «en»), i per indicar la situació o permanència en un Tpm s'hi aprecia una competència d'ús entre les dues preposicions que generalment es resol a favor de la preposició «en».

- Aquesta preferència d'ús de la preposició «en» per marcar la situació, sia davant d'un TpM (exclusiva) com de Tpm (sempre en competència amb la preposició «a»), encara viva en alguns dialectes catalans, tot i que a hores d'ara malauradament encara no disposem d'estudis dialectals adients, la qual contrasta amb la normativa actual: «els noms propis de lloc exigeixen ésser introduïts per la preposició "a"»[20] sembla ser conseqüència de l'evolució del propi sistema llatí que es reflectí sobre el català durant el procés de desenrotllament i fixació d'aquest, especialment i de manera conscient al segle XIV, quan el català en rebé una nova injecció que assajà un apropament al model clàssic; tot i que no es pot oblidar l'efecte de reforç que durant els segles XV-XVI pot haver exercit per al manteniment de la preposició «en» el contacte amb el castellà.

- Tanmateix, és clar que per indicar la situació davant Tpm, en algun dels textos s'observa un altre resultat. Així, en la Crònica de Desclot, l'ús genera-

(20) Badia, 1980, pàg. 63.

litzat de la preposició «a» per marcar tant la direcció com *la situació* davant Tpm, és resultat de «l'acció de la preposició llatina "ad" que a poc a poc envaeix el terreny de la preposició "in", indicant el *lloc on*, a causa principalment de l'analogia que exercí sobre "ad" la preposició "in", que hi era utilitzada tant per expressar la idea de repòs com de moviment».[21]

D'altra banda, i també per marcar la situació davant Tpm, cal tindre en compte que generalment s'hi observa un nivellament de competència «a/en» en els textos orientals, i un clar predomini de la preposició «en» en els occidentals, *llatinitzats i del Renaixement*.

També, en altres textos on la parla no queda del tot esborrada sota l'efecte de l'estil, com en epistolaris, llibre de processos... —tot i que resulta molt difícil de precisar quan i en quina intensitat, ja que no es pot oblidar el caràcter culte-elitista del qui escriu, transcriu—, davant Tpm amb verbs de situació, s'observen distintes preferències d'ús d'una o altra preposició, ja sia en textos d'un territori lingüístic o d'altre. Així, en textos occidentals que presumptament poden reflectir la parla popular *(Processos de crims del segle XV a Lleida)* s'hi utilitza preferentment la preposició «en», mentre que en algunes cartes, generalment orientals, de caire més popular *(Epistolari segle XV)* es fa més palesa l'alternança d'ús entre les preposicions «a/en».

VICENT CABANES
Universitat de València

APÈNDIX: RELACIÓ AMB ALTRES LLENGÜES

TpM

	Francès	Provençal	Castellà	Italià	Català	
D.	en	*en*/a	a	in	*en*/a	fins al segle XVI
S.	en	en	en	in	en	
D.	a(+le)/en	en	a	in	a	estàndard actual
S.	a(+le)/en	en	en	in	a	

(21) Bastardas, 1953, pàg. 54.

Tpm

	Francès	Provençal	Castellà	Italià	Català	
D.	*a*/en	*a*/en	a	a/in	*a*/en	fins al segle XVI
S.	a/en	a/en	en	a/in	a/*en*	

O.	a	a	a	a	a	estàndard actual
S.	a	a	en	a	a	

BIBLIOGRAFIA

Badia, 1980

A. BADIA I MARGARIT, *Gramàtica Catalana* (Madrid, Ed. Gredos, 1980), Volum II.

Bassols, 1945

Mariano BASSOLS DE CLIMENT, *Gramática Histórica Latina* (Barna, C.S.I.C. 1945), I.

Bassols, 1981

Mariano BASSOLS DE CLIMENT, *Sintaxis Latina* (Madrid, C.S.I.C. 1981), I.

Bassols-Bastardas, 1960

Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae, Voces latinas y romances documentadas en fuentes catalanas del año 800 al 1100 (Barna, 1960).

Bastardas, 1953

Juan BASTARDAS PARERA, *Particularidades Sin tácticas del latín medieval-Cartularios españoles de los siglos VIII al IX* (Barna-Madrid, Publicaciones de la escuela de Filología de Barcelona, C.S.I.C. 1953).

Bröndal, 1950

Viggo BRÖNDAL, *Théorie des prépositions: Introduction à une sémantique rationable.* Copenhague, 1950.

Cabanes, 1986

Vicent CABANES, *Ús de les preposicions a/en designant lloc en la Crònica de Bernat Desclot, segles XIII-XIV* (resum memòria llicenciatura), «Cuader-

nos de Filología, Studia lingüística hispánica», II, 3 Universitat de València, 1986.

Carbonero Cano, 1975

P. CARBONERO CANO, *Funcionamiento lingüístico de los elementos de relación* (Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1975).

Fahlin, 1942

C. FAHLIN, *Études sur l'emploi des prépositions «en», «a», «dans» au sens local* (Uppsala, 1942).

Par, 1928

A. PAR, *Gramàtica Històrica catalana* (Halle, 1928).

Perera, 1986

Joan PERERA I PARRAMON, *Les preposicions en el Tirant lo Blanch*, «Llengua i Literatura», I, Ed. Empúries, Barcelona, 1986.

Pottier, 1962

B. POTTIER, *Systématique des éléments de relatio* (Paris, Klincksieck, 1962).

Tesniere, 1962

L. TESNIÈRE, *Eléments de Syntaxe Structurale* (Paris, Klincksieck, 1962).

Thesaurus

Thesaurus linguae Latinae, vols. IV, VI, 1900- Leipzig-München.

Trujillo, 1971

R. TRUJILLO, *Notas para un estudio de las preposiciones españolas*, «Boletín del Instituto Caro Cuervo», 1971, XXVI.

Loïs ALIBÈRT, *Gramatica Occitana segons los parlars lengadocians*, 2.ª ed. C.E.O. Montpelhier, 1976.

Gérard MOIGNET, *Grammaire de l'ancien français*, Ed. Klincksieck, Paris, 1979.

Christopher NYROP, *Grammaire Historique de la langue Française*, Tom IV, Genève 1979, Slatkine Reprints.

Gerhard ROHLFS, *Grammatica Storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, tom II, Ed. Einaudi, Torino, 1970.

DOCUMENTACIÓ

Les Corts Generals de Jerusalem, a cura de Mateu RODRIGO LIZONDO, Universitat de València. Edicions El Mall. Barna 1985.

Regiment de Preservació de Pestilència, Jacme d'AGRAMONT, a cura de Joan VENY I CLAR. Publicacions de la Diputació Provincial. Tarragona, 1971.

Epistolari de Pere III, a cura de Ramon GUBERN, Vol. I, Ed. Barcino, Els Nostres Clàssics, Barna 1955.

Epistolari de la València medieval, a cura d'Agustín RUBIO VELA, Biblioteca Sanchis Guarner, Institut de filologia valenciana, Universitat de València, 1985.

Documents per l'Història de la Cultura Catalana Mig-Eval, a cura d'Antoni RUBIÓ I LLUCH, Volums I-II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1908.

Epistolari del segle XV, a cura de Francesc MARTORELL, Ed. Barcino. Els Nostres Clàssics, Barcelona, 1926.

Processos de crims del segle XV a Lleida, a cura de Maria Dolors FARRENY. Institut d'Estudis Ilerdencs. Diputació Lleida, Lleida, 1986.

Traducció de les Paradoxes de Ciceró de Ferran VALENTÍ, a cura de Josep M.ª MORATÓ I THOMÀS. Barcelona, 1959.

Recort de Gabriel TURELL, a cura d'Enric BAGUÉ, Ed. Barcino, Els Nostres Clàssics, Barcelona, 1950.

Vita Christi de Sor Isabel de Villena, tom III, a cura de Ramon MIQUEL I PLANAS. Biblioteca Catalana, Barcelona, 1916.

Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa, de Cristòfor DESPUIG a cura d'Eulàlia DURAN. Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1981.

Llibre de les grandeses de Tarragona, de Lluís PONÇ D'ICARD, a cura d'Eulàlia DURAN, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1984.

Crònica de Bernat DESCLOT, a cura de M. COLL I ALENTORN. Volums I-V. Ed. Barcino, Els Nostres Clàssics, Barcelona, 1951.

Opere, Francesco GUICCIARDINI, a cura di Vittorio de CAPRARIIS, Riccardo Ricciardi Editore, Verona, 1953.

JOSEP M. NADAL

DIR LO LATÍ EN SO DE ROMANÇ

Sovint s'ha caracteritzat l'Humanisme del Renaixement com la ideologia elaborada per uns intel·lectuals, compromesos per primera vegada d'una manera clara amb el poder polític i econòmic, per racionalitzar un nou ordre en la societat civil que faria entrar Europa en l'Edat Moderna.[1] L'operació bàsica d'aquesta racionalització implicava altres dues operacions:

1. En primer lloc, mostrar la discontinuïtat històrica entre la Roma Clàssica i la civilització occidental cristiana de l'Edat Mitjana que, fins aleshores, s'havia mostrat, a través de l'apropiació de la tradició clàssica feta per la patrística i simbolitzada en un equilibri prou estable entre l'Imperi i l'Església —és la doctrina de la *translatio imperii*—, com la continuadora natural del món clàssic. Aquesta fractura històrica comportava dues idees suplementàries: la de la *pèrdua del món clàssic* esdevinguda amb la invasió dels bàrbars i una *concepció del temps com element destructor*. Ambdues idees havien de condicionar enormement la configuració final del moviment renaixentista.

2. En segon lloc, proposar la recuperació d'aquest món clàssic a través de la superació del món medieval —possibilitada ara per la discriminació que s'havia establert entre tots dos— i, així, justificar el salt endavant cap a una ordenació nova i «moderna» de la societat. El sentiment de *pèrdua* i la proposta de *recuperació* de l'antiguitat clàssica ens porta a considerar que aquesta no era vista com un patrimoni ja posseït sinó com un programa a realitzar i que, per tant, l'objectiu fonamental de l'humanista era «fer cultura», és a dir, fer «renéixer la Roma Clàssica», i el seu primer problema trobar i perfeccionar uns instruments tècnics que li facilitessin una recuperació adequada (això explica la importància de la *filologia*, convertida en aquest instrument). Fer cultura es convertia, així, en una tasca plenament històrica: recuperar el passat i projectar-lo en el futur.

(1) Vicenzo DE CAPRIO, *L'Umanesimo*, Firenze, 1976, pàgs. 1-17.

El pas de l'Edat Mitjana a l'Edat Moderna, és a dir, la instauració del nou ordre, es va concretar en l'aparició dels nacionalismes moderns en substitució de l'universalisme medieval i va anar acompanyat, com era lògic, d'un intens debat sobre les relacions entre el passat i el present. Es tractava, hi insistim, d'emfasitzar la fractura històrica que el cristianisme havia introduït —tot i que l'havia amagada— entre el món clàssic i el món cristià. El preu que calia pagar, però, era l'objectivació màxima de l'antiguitat clàssica en tant que passat i, per tant, l'adquisició d'una clara consciència de la seva alteritat. Aquesta incloïa, des d'un punt de vista lingüístic, la definitiva *descoberta del llatí com a llengua morta* i, per tant, havia d'anar acompanyada d'un intens debat —que a la Península Ibèrica es va veure molt matisat per la persistència del projecte imperial— sobre la transformació de la civilització llatina unitària en el sistema literari de les llengües nacionals.[2] La descoberta del llatí com a llengua morta queda clara, per exemple, al *Praefatio* de Lorenzo Valla a les *Elegantiarum latinae linguae libri* (1447); el lligam anacrònic entre Imperi i universalisme llatinitzant que matisaria tot el procés a la Península Ibèrica explica la defensa del llatí *(De lingua Latinae usu retinendo)* que Romolo Amaseo va pronunciar significativament en la coronació de l'emperador Carles el 1529 a Bolonya.

La «nova Europa» implicava unes noves llengües nacionals i, per tant, el reforçament d'unes fronteres lingüístiques que, tot i que encara esperem un estudi aprofundit que ens ho demostri clarament, ens sembla que havien tingut una considerable permeabilitat fins aleshores. Aquesta imposició d'unes fronteres lingüístiques amb un significat nou explica l'aparició de tantes obres destinades a reivindicar el simbolisme de les «noves» llengües. Les més conegudes de les moltes que van aparèixer en aquesta època són les següents: el 1492 va aparèixer a Alcalà la *Gramática de la lengua castellana* d'Antonio de Nebrija; el 1525, a Venècia, les *Prose della volgar lingua* de Pietro Bembo; el 1536, a Lisboa, la *Gramatica da linguagem portuguesa* de Fernao de Oliveira i el 1549, a París, *La deffence et illustration de la langue fraçoyse* de Joachim du Bellay.

Els Països Catalans no van pas ésser una excepció a aquest procés. Modest Prats i jo mateix hem insistit que entre els segles XIV i XV es produí el pas d'un *estil oficial de prosa llatina a un estil oficial de prosa vulgar*.[3] Aquest és un episodi de la nostra història lingüística que caldria estudiar atentament, perquè en marca un dels moments fonamentals: aquell en el qual acaba el procés, iniciat el segle IX, de percepció clarament discriminada del llatí i el català.

Es fa urgent, en primer lloc, un corpus exhaustiu de les traduccions catalanes trescentistes i quatrecentistes de textos llatins. En segon lloc, una anàlisi

(2) Karl Otto APEL, *L'idea di lingua nella tradizione dell'umanesimo da Dante a Vico*, Bologna, 1975, pàg. 157.
(3) Josep M. NADAL i Modest PRATS, *Història de la Llengua Catalana*, Vol. I, Barcelona, 1982, pàgs. 447-487.

de les declaracions que hi solen introduir els traductors i una anàlisi de la llengua dels textos traduïts. La primera, perquè les declaracions que solen aparèixer en els pròlegs són extraordinàriament il·lustratives de les idees lingüístiques de l'època, i conseqüentment de la percepció de la discriminació diacrònica i sincrònica entre les llengües i de les actituds que comportaven entre aquella gent que afrontava directament un acarament entre les dues llengües; la segona, perquè podríem resseguir de quina manera el vulgar català s'allibera, d'una manera diferent en cada cas, de la tutela llatina.

Que el llatí culte era «el model» a imitar és indubtable.[4] Els coneguts mots de Jaume Conesa al pròleg de la seva traducció de les *Històries Troianes* de Guido delle Colonne (1367) —*lo romans... en esguart del lati... es axi com plom en esguart de fin aur*—[5] són un exemple clar d'allò que tots els pròlegs o dedicatòries expliciten: «una consciència, que ja no és medieval, de les dificultats de l'estil i de la superior dignitat de la llengua clàssica en comparació amb la vernacla».[6] També sembla indubtable que la tensió entre el llatí i el romanç, que l'activitat traductora implicava necessàriament, va passar per dues fases diferents: una, com s'afirma, fora de temps, a la versió catalana de les *Constitucions Benedictines* (1482), que es caracteritzaria per *aderir al estil del lati e... seguir mot a mot lo dit lati*; l'altra, amb traduccions, com la de la *Regla de Sant Benet* (1457), fetes *aderint més a la intenció que a les diccions de la letra seguint lestil vulgar del dit lenguatge català*.[7] Jordi Rubió ha insistit a situar el tall a la fi del segle XIV (en tot cas *seguir mot a mot lo dit lati* ja era qualificat d'*antich stil* en el text del 1482) i ha caracteritzat el canvi a partir d'un fet fonamental: la inquietud provocada per la consciència de «la dificultat de traduir derivada del diferent geni de les dues llengües».[8] Els pròlegs a algunes traduccions exemplifiquen aquest reconeixement de l'*alteritat* del llatí i, conseqüentment, ens situen, com ja hem dit, en un dels moments més dinàmics de la nostra història lingüística:

1. Arnau Estanyol, versió catalana del *De Regimine Principum* de Gil de Roma (finals del segle XIV):

... la manera del parlar del latí és perfecta e ha moltes maneres de parlar, de les quals una és pus covinent al romanç que no altra.[9]

2. Arnau d'Alfarràs, versió catalana de la *Regla* de Sant Benet (1457):

E les translacions segons la textura de la epístola de sant Jerònim dessús al·legada deuen haver almenys dues coses. La primera, que comprenguen tot lo effecte substancial de lurs originals ab veritat. La segona, que sien escrites axí estilades segons lo lenguatge per lo qual són fetes, que tots los bens sabents aquell lenguatge las puxen clarament entendre.[10]

(4) Poso èmfasi en el fet que parlo de «llatí culte» i no de «llatí medieval». Són molts els indicis d'una diferent valoració dels dos llatins. Cf. Christiane MARCHELLO-NIZIA, *Histoire de la langue française aux XIV et XV siècles*, Paris, 1979, pàgs. 45-47; C. WITTLIN, *Introducció a* Brunetto LATINI, *Llibre del tresor*, Barcelona, 1980, pàg. 31 i M. de RIQUER, *Notícia preliminar* a Antoni CANALS, *Scipió e Aníbal*, Barcelona, 1935, pàg. 15.
Modest PRATS, però (*Un vocabulari català a la versió del* De Regimine Principum *de Gil de Roma*, dins *Actes del VI Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, 1983, pàgs. 29-87; especialment 38-41), matisa enormement aquest diferent comportament enfront del llatí culte i del llatí medieval. Com a mínim, si llatí culte s'interpretava com a llatí clàssic. Peter RUSSELL, *Traducciones y traductores en la Península Ibérica, 1400-1550*, Barcelona, U.A.B., 1984, pàgina 8, també afirma que els traductors peninsulars «pocas veces dejan entrever el reconocimiento de cualquier diferencia entre el latín clásico y el latín medieval».

(5) *A Instància e pregaries de un noble hom e de gran compte, qui desijaua auer en romanç les* Histories Troyanes, *qui son en lati yo, Jachme Conesa... per satisfer als seus prechs, car* sabia que jatsia ell entenes queacom de lati empero per la subtilitat dels latins, segons los quals les dites histories son compostes, dehia que no les podia perfetament entendre... [el subratllat és meu. J.M.N.] *delibere per complaure a ell de arromançar aquelles... E comenci... protestant que no sia perjudi-*

3. Joan Benet Dez Coll, versió de les *Constitucions benedictines* (1482):

... si no pensàs les dites constitucions ésser leys entre les religioses del dit ordre, e com de leys les paraules ab belansa de ensay ésser pesades, no fóra anat tan stret a la ordinació latina, traduint quant me és stat possible de mot a mot. Mes plevint me de mon poch entendre, aguera seguit los qui han fet semblant exercici, de sentència en sentència ordenant la present traducció; e forsa fóra stada al legir més plasent; no perquè dites constitucions no sien latinament compostes, més causant ho la diversitat de les lengues; com cascuna lengua latina o vulgar tinga sos modos o ornaments.[11]

És ben probable que en la primera etapa (abans del 1380, si ens ateníem a la data simbòlica proposada per Jordi Rubió) *llatí* i *català* s'agrupessin, ni que sigui només en el món ideal de la percepció dels lletraferits, en una mateixa llengua. M'explico. Bona part de les traduccions del llatí es dirigien a lectors que coneixien, més o menys, la llengua original. Per això no ens ha d'estranyar que fossin possibles versions en aquell *antich stil* que seguirà anys més tard, tot i la por a *ésser représ* per aquesta elecció, el traductor de les *Constitucions Benedictines* del 1482. Un estil que era definit, en rebutjar-lo perquè aleshores *la translació... és sens art en sens profit*, com *dir lo latí en so de romanç* per Arnau d'Alfarràs (1457): el domini del llatí escrit i del català parlat feia possible un ús no problemàtic dels «canals indirectes»[12] en els quals és difícil (i potser innecessari) discriminar entre les dues llengües —són les *proposicions quax literals* [en relació al llatí] *en romanç* de les quals parla Arnau Estanyol en el fragment que tot seguit reportem. El mateix Estanyol, però, ens adverteix de l'existència d'uns altres lectors, *simples ydiotes, qui usen solament lo lenguatge vulgar*, per als quals les versions *quax literals* no podien ésser d'utilitat i justifica la seva versió perquè *nós pensam que alguna vegada la present esplanació vendrà en mans d'alguns pus simples...*

E no.s meraveylen los letrats perquè açí havem declarats alguns vocables qui a ells semblen comuns e usats. Car, si, per rahó de l'ús del latí, qui és lenguatge perfet e propi a declarar les natures de les coses, ells acustumen e usen més los vocables propis e formen entre si mateys rahons e proposicions quax literals en romanç —e en aquesta manera los dits vocables són a ells comuns—, emperò aytals vocables no serien comuns ne entesos per los simples ydiotes, qui usen solament lo lenguatge vulgar, qui és imperfet, per lo qual hom no pot declarar vocables ne rahons naturals sens gran multiplicació de paraules...[13]

cat a les dites histories en lati, car verament lo romans de aquelles, ens esguart del lati, lo qual es molt aptament posat, es axi com plom en esguart del fin aur; e axi matex protestant que si algunes paraules seran transportades o que parega que no sien conformes de tot en tot al lati, no sia interpretat oltracuydadament de mi, mas que caschu entena que aquell transportament e mudament es per donar entendre planament e grossera los latins, qui son molt soptils, al dit noble hom e a tots altres lechs qui apres dell les dites histories legiran. (Les histories troyanes de Guiu de Columpnes, traduïdes per en Jacme Conesa, Edició a cura de R. MIQUEL I PLANAS, Barcelona, 1906, pàgs. 4-5. Copio la reproducció que n'ha fet M. PRATS, *op. cit.*, pàgs. 37-38, nota 15).

(6) Jordi RUBIÓ, *De l'Edat Mitjana al Renaixement* [1948], Barcelona, 1979², pàgina 57.

(7) Els pròlegs a les versions catalanes de la *Regla de Sant Benet* i de les *Constitucions Benedictines* han estat publicats recentment per Modest PRATS, *Un vocabulari català...*, pàgs. 47-48, notes 34 i 35. Les citacions de la versió de la *Regla de Sant Benet*, però, les faig a partir del text proposat per Digna VALLVÉ a *Arnau d'Alfarràs, un bon estilista del segle XV*, «El Crotalón», 1, 1984, pàgs. 831-840.

(8) Jordi RUBIÓ, *op. cit.*, pàgina 57.

(9) Modest PRATS, *Un vocabulari català...*, pàg. 59, línies 42-44. La *declaració e la explanació d'alguns vocables escurs contenguts e posats per lo present doctor, e d'alguns escurament esplanats per nós en lo present libre...* apareix a les pàgs. 58-59.

Jaume Conesa ja ens havia presentat aquest altre tipus de lector incapaç de llegir tant el text llatí com una versió arromançada massa literal: ens presenta el noble que li havia encarregat la versió de les *Històries Troianes* com un lector que *jatsia ell entens queacom de latí... per la subtilitat dels latins... dehia que no les podia perfetament entendre* [les *Històries Troianes*], fet que justifica que inclogui a la versió catalana *algunes paraules... que parega que no sien conformes de tot en tot al latí* per *donar a entendre planament e grossera los mots latins... al dit noble hom...*[14]

És, precisament, l'existència d'aquests dos tipus de lectors el detonant de tota la reflexió sobre la llengua (i sobre les tècniques) de la traducció a les quals fa referència explícita Arnau Estanyol en el fragment que acabem de transcriure. Per això sovint calien traduccions *aderint més a la intenció que a les diccions*, és a dir, traduccions en les quals s'establís una certa relació entre la llengua parlada. La freqüent «doble traducció» d'un text llatí respon, gairebé sempre, a aquest doble lector potencial. Ferrer Sayol tradueix per segona vegada el *De Re Rustica* de Pal·ladi (1385-86) *encara que alguns se n'havien fet arromançadors* perquè en comptes d'explicar els mots els *han posats simplement, segons qu'els han trobat escrits en lo latí, de manera que tampoc són entesos en romanç.*[15]

No puc estar d'acord, per tant, amb Peter Russell[16] quan explica la multiplicitat de traduccions a partir, fonamentalment, del nacionalisme i de la barrera que separava les diferents llengües romàniques (deixant de banda l'absurda concepció que presenta Russell del mapa lingüístic de la Península Ibèrica): «La corte portuguesa, en donde era notorio un sustancial grado de bilingüismo en el siglo XV, propendía también a insistir a veces en poseer traducciones al portugués de textos clásicos latinos, a pesar de que ésos fuesen ya asequibles en castellano. Indudablemente, el nacionalismo tenía mucho que ver con este fenómeno: Antoni Canals, que tradujo a Valerio Máximo al valenciano a petición del obispo de Valencia, elogia a éste por haber querido ver a Valerio *en nostra vulgada lengua materna valenciana*, no contentándose con el hecho de que ya existía una versión al catalán. No creo, sin embargo, que el nacionalismo fuese la única explicación de esta multiplicidad de traducciones procedentes de un mismo texto original... Ha de tenerse en cuenta que muchas de estas traducciones iban dirigidas a lectores profanos... a éstos... una obra escrita en un idioma peninsular distinto del suyo resultaba tan inaccesible casi como una obra escrita en italiano o en francés». Només la segona de les raons adduïdes per Russell, i encara interpretada de manera molt diversa —la diferenciació de públics pel que fa la relació amb el llatí i d'estils (i no pas «la diferencia de lenguas» que, paradoxalment, era reconeguda amb força dificultats)—, explica el fenomen. Les barreres lingüístiques eren, en segle XV, molt diferents de les actuals, en les quals intervenen uns prejudicis que en aquells moments

(10) Digna VALLVÉ, *Arnau d'Alfarràs...* pàg. 835, línies 58-63. En aquest treball es proposa la data de 1457 en comptes de la de 1422 per al text. S'introdueixen modificacions a l'edició de Dom A. ALBAREDA, *Textos catalans de la Regla de Sant Benet*, «Catalonia Monastica», II (1929), pàgs. 21-22. Aquesta edició és la que dóna Modest PRATS a *Un vocabulari...*, 47, nota 34.

(11) Modest PRATS, *Un vocabulari català...*, pàg. 48, nota 35.

(12) Helmud LÜDKE, *Die Entstehung Romanischer Schriftsprachen*, «Vox Romanica», XXIII (1964), pàgs. 3-21.

(13) Modest PRATS, *op. cit.*, pàg. 58, línies 21-30. Fixemnos que aquest fragment ja utilitza el mite, considerat positivament, del llatí com a *llengua curta*. Després ens hi referirem.

(14) Vegeu aquest text a la nota 5 d'aquest treball.

(15) Citat per Martí de RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, II, pàg. 350.

(16) Peter RUSSELL, *Traducciones y traductores...*, pàg. 9.

tot just s'estaven gestant. Caldria una investigació de la gènesi d'aquest prejudici des del camp de la psicologia social. Hi ha molts exemples, però, que insinuen que fins al segle XV havia existit una gran permeabilitat de les fronteres lingüístiques. Martí I posseïa a la seva biblioteca les *Epístoles* de Ciceró en *cicilià* i en llatí. La reina Maria, muller del Magnànim, les posseïa *en pla aragonès* i en castellà, a més d'unes epístoles abreujades.[17] En el segle XV, no eren encara, per tant, les diferències diatòpiques, reforçades simbòlicament pel naixent nacionalisme, allò que impedia la comprensió d'un text en vulgar i en feia necessària una traducció. Tampoc no crec que fos exclusivament l'interès, més típicament humanista, pels textos originals allò que fes rebutjar versions indirectes anteriors,[18] perquè tot sovint hi ha «dobles traduccions» a partir, ambdues, del text llatí. Tampoc «el canvi de gustos en l'estil dels traductors» no explica del tot les dobles versions,[19] perquè en una mateixa època n'apareixen de signe totalment contrari —per exemple la de la *Regla de Sant Benet* (1457), adherint-se *al estil del lati...*, i la de les *Constitucions Benedictines* (1482), *aderint mes a la intenció*, de les quals ja hem parlat—. A totes les justificacions d'una segona traducció, en canvi, s'al·ludeix, sense excepcions, a una excessiva o a una nul·la adhesió al model llatí d'una determinada traducció anterior per justificar-ne, ara, una de nova de signe contrari.

El fet podria explicar-se de la manera següent.

Els dos nivells més oposats d'una llengua (d'una banda, la llengua escrita modèlica, és a dir, fins aleshores, el llatí —que no és dominat per tothom—, i, de l'altra, totes les variacions diatòpiques que conformen la llengua parlada) es connecten a través de «canals indirectes», que poden adherir-se més o menys a cadascun d'aquests dos nivells. L'element fonamental per «sentir» que un text s'adhereix al llatí o al vulgar el marca la *subtilitat dels vocables*, és a dir, la major o menor fidelitat als mecanismes sintètics de la llengua llatina, definida com una *llengua curta: Lo lenguatge vulgar, qui és imperfet..., no pot* —afirma Arnau Estanyol en oposar-lo al llatí— *declarar vocables ne rahons naturals sens gran multiplicació de paraules...* I continua, ara ja amb exemples concrets: *Axí és pus covinentment dir hom en romanç* açò pot ésser leugerament portat, *que no* açò és portàtil o duÿble... *emperò aquestes maneres són perfetes e comunes en lo llatí.*[20] El públic a qui es dirigeixen les versions en selecciona la tècnica de traducció —*verbum verbo* o *ad sententiam*— i, per tant, en condiciona el resultat, «la llengua».

Aquesta escissió entre el producte de les dues tècniques de traducció, un dels quals *(dir lo lati en so de romanç)* no era entès per tots els públics, genera un canvi fonamental: el llatí ha començat a deixar de ser l'única llengua de referència escrita i això ha propiciat la creació d'una «llengua literària vulgar». És l'inici d'una nova fase en la història de la llengua catalana en la qual la

(17) J. MASSÓ I TORRENTS, *Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó*, «Revue Hispanique», XII, 1905, núms. 125 i 127 i J. M. MADURELL I MARIMON, *Documents culturals medievals. 1307-1485*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXXVIII (1979-1982), doc. 78 i 75. Citats per Tomàs MARTÍNEZ, *Una aproximació a les traduccions peninsulars de les* Epistulae ad Lucilium. *La doble traducció catalana*, «Llengua & Literatura», 1 (1986), pàgs. 111-149.

(18) Com afirma Tomàs MARTÍNEZ, *op. cit.*, pàgs. 119-120.

(19) Lola BADIA, *Frontí i Vegeci, mestres de cavalleria en català*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXXIX (1983-1984), pàg. 206, nota 29.

(20) Modest PRATS, *Un vocabulari català...*, pàg. 58, línies 28-30, i, pàg. 59, línies 44-49.

relació oralitat/escriptura es replanteja i tendeix, a la fi, a propiciar l'adopció d'una llengua literària vulgar clarament diferenciada del llatí.

El *Pròlech* d'Antoni Canals a la seva versió catalana del Valeri Màximo (1395) s'ha d'interpretar en aquesta clau. Antoni Canals, quan afirma que ha traduït els *Dictorum factorumque memorabilium* de Valeri Màximo (1395) en *nostre vulgade lenga materna valenciana... jatssessia que altres l'agen tret en lenga catalana*, s'està referint, en primer lloc, a dues tècniques de traducció —com diu Antoni Ferrando, «Canals, amb les afirmacions de la seua dedicatòria no fa una oposició lingüística entre *llengua valenciana* i *llengua catalana*... sinó més aviat una declaració tècnica: la fidelitat a l'original i la claredat en la versió...»— [21] i, en segon lloc, a l'oposició entre dos productes de l'activitat traductòria, l'un, el seu, acostat al llatí, *segons la sentència literal, acostant-me al test axí prop com pot ma sufficiència poca*; l'altre, més antic, acostat al vulgar, en *stil... fort llarch e quax confús*. Aquests dos productes, certament, eren considerats «dues llengües diferents» (perquè no eren accessibles a la mateixa mena de públic). Conesa, Sayol, Alfarràs, Estanyol, etc., afirmen el mateix. «Llengua», però, en aquell context fa referència a coses completaments diferents que avui. Entre altres coses perquè el punt de referència obligat eren el llatí i la familiaritat que el públic català hi mantenia. No tenir-ho en compte és, doncs, un enorme anacronisme.

JOSEP M. NADAL
Estudi General de Girona

(21) Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, 1980, pàgs. 32-35. El *Prolech* d'Antoni Canals és reproduït íntegrament a l'Apèndix 4, pàgs. 193-194.

JORDI COLOMINA I CASTANYER

DOS VOCABULARIS D'OFICIS VALENCIANS DEL SEGLE XVII: G. TARRAÇA (1636) I V. EXULVE (1643)

INTRODUCCIÓ

Dins les minses produccions lexicogràfiques valencianes del segle XVII, G. Colon i A. J. Soberanas[1] esmenten diversos repertoris de terminologia jurídica: dos sobre vocables dels Furs (el d'Onofre Bertomeu Ginart, de 1608, i el de Gaspar Gil Polo i Josep Llop)[2] i dos de noms d'oficis (el de Gregori Tarraça, de 1636, i el de Vicent Exulve, de 1643).[3]

Com que les normes legals exigien als notaris redactar els seus instruments jurídics en llatí, no ens ha d'estranyar trobar, en els manuals per a ús dels notaris, vocabularis per a facilitar el pas de la llengua vulgar al llatí, com els d'oficis que apareixen en les obres de G. Tarraça i V. Exulve.

Gregori Tarraça, «Notario público, y Causídico eminente»,[4] natural de la ciutat de València, publicà pòstumament un *Formularium diversorum Instrumentorum contractuum, & ultimarum voluntatum, juxta magis communem stylum Notariorum Civitatis, & Regni Valentiae* (València: M. Sorolla, 1636) al començament del qual[5] es troben uns *Nomina Officiorum* que ocupen 12 pàgs. Consta d'uns tres-cents noms d'oficis valencians, per un orde aproximadament alfabètic, acompanyats d'un o dos —més rarament tres o quatre— termes llatins equivalents. La seguida del repertori es trenca en algunes ocasions per a donar pas a uns petits vocabularis de terminologia específica d'algun ofici.[6] Dels devers tres-cents noms d'oficis i dignitats eclesiàstiques, quasi un quaranta per cent es troben al *Thesaurus Puerilis* d'Onofre Pou, que degué ser la seua font principal.

Un altre notari natural de la ciutat de València, Vicent Exulve i Polo,[7]

(1) Al seu *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986, pàgs. 98-100.

(2) Es publicà —no sé si complet— atribuint-lo a Roc Chabàs, que l'havia copiat i havia traduït la part llatina de les explicacions dels mots obscurs dels Furs al castellà, en els «Anales del Centro de Cultura Valenciana» (1945), pàgs. 3-27, 76-96 i 128-150. Ll. Alpera publicà en 1969 un article sobre aquest vocabulari a la «Revista Valenciana de Filología» (VII, 1), pàgs. 77-86.

(3) Tenim notícia d'un altre vocabulari d'oficis, que no hem pogut consultar. L'esmentà per primera volta Josep Villarroya en els seus *Apuntamientos para escribir la historia del Derecho Valenciano y verificar una perfecta traducción de los Fueros*, València: Josep de Orga, 1804, XX + 230 pàgs. Obra molt interessant; consta de 24 cartes en les quals exposa el seu pla per a

incorporà una col·lecció de «nombres de oficios» i de «dignitats eclesiàstiques», de 32 pàgs., a la seua obra *Praeclarae Artis Notariae Tomi duo contractuum dilucidas formulas clausularum census recentem, & expeditam expositionem complectendes* (València: S. Esparsa, 1643, 722 pàgs.). Exulve —com es pot comprovar en la nostra edició— es basà en el vocabulari de Tarraça, que completà amb uns dos-cents noms d'oficis nous. El seu treball és més elaborat que el de Tarraça, car no es limita a traduir al llatí, sinó que pretén justificar les seues traduccions i esmenta les fonts en què basa aquestes.[8]

Del vocabulari de Tarraça en donaren notícia i n'oferiren una mostra Salvador Guinot i J. Ribelles Comín.[9] El d'Exulve fon aprofitat per Marc Antoni d'Orellana en la seua excel·lent *Valencia antigua y moderna* —«una de les joies més valuoses de l'erudició valenciana»—[10] i també J. M. Sanelo el va usar en part.[11] Com que em semblen dues obres importants en la història de la nostra llengua[12] —i han estat desaprofitades pels nostres repertoris lexicogràfics—, he pensat que potser no és faena inútil oferir-ne una nova edició.[13]

Presente acarats els dos vocabularis. M'he limitat —per facilitar-ne l'edició i també perquè no he considerat interessant fer-ho altrament— a reproduir només el primer terme llatí de les traduccions. Respecte totalment l'ortografia dels textos. Només he afegit: *a*) els accents (els nostres autors encara no n'usen: només Exulve usa de vegades el greu en la prep. llat. *à*); *b*) les dièresis (p.e. *baïner*, *proveïdor*, *baüler*; quan la *i* és semivocal E. i T. grafien amb *y*: *perayre*, *alcayt*, *bastayx*); *c*) els parèntesis, per a indicar els fragments sobrers (p.e. *so(o)ldador*, *asemil(l)er*); *d*) els parèntesis angulars, per a indicar els fragments que he afegit (p.e. empaliador *palliato<r>*, encañiça horts *<t>opiarius*); i *e*) els claudàtors, per a indicar que no és un nom d'ofici —sinó un mot relacionat amb aquest— o bé que en el text original no apareix en aquesta posició i ha estat traslladat per alfabetitzar un segon element del mot complex (p.e. [*barcella* cumera mensularis], [*adoba foguers* focularius adaptator] darrere de *foguerer*), i *f*) els punts volats (p. e. *qui·ls*).

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
abaxador	tonsor panni	abaxador	tonsor
acaptador de plat	catiphorus		
acompañador	famulus à manu assuetum		
adestra cavalls	vd. *picador*		
adoba draps de raz	tapetiarius, aulaearius		
adoba foguers	focularius adaptator		

traduir els Furs del «lemosín catalán» en què foren escrits, al castellà. Per a aquesta tasca, de la qual dóna un tast excel·lent en la darrera carta, considera útils una sèrie de vocabularis i diccionaris valencians i catalans que esmenta en la carta vintena. A més del de S. Blanco —del qual parlarem tot seguit— esmenta els d'Exulve, el de Gil Polo i Llop, els diccionaris catalans de Torra i de Bellvitges, la *Crusca* d'Antoni de Basteró (*sic*) i el diccionari valencià d'Anselm Dempere, ms. en cinc voluns, que afirma haver consultat a la biblioteca de Santa Maria del Puig. En les pàgs. 188-9 esmenta un vocabulari de noms d'oficis de 6 fulls que es troba al final del *Discurso de la Calidad del Notario, y Procurador* de l'alacantí Silvestre Blanco, publicat a València per J. B. Marzal en 1636 (veg. Ximeno, *Escritores del Reyno de Valencia*, 1747, I, pàgs. 330-1). La data de publicació i el nombre de pàgs. coincideix exactament amb el vocabulari de G. Tarraça...

(4) Segons V. Ximeno, *Escrit. Reyno de Val.*, I, 331, el qual afegeix que era «tan instruido en los Fueros, Estatutos, Leyes, Pragmaticas, Estilos, y Costumbres de esta Ciudad, y Reyno, que como dice Onofre Esquerdo, era el Oraculo à quien consultavan los Escrivanos para formar con acierto las Escrituras de los Contratos».

(5) Després de diversos textos introductoris, tots en castellà: un sonet anònim dedicat a l'autor, la censura del mestre fra Lamberto Novella, la llicència del Doctor Dolz i el pròleg de Don Pedro Castelví.

(6) Així després de *garbellador* trobem els mots següents —amb les traduccions llatines

corresponents—: *barcella, raedor, almut, michalmut, almodí, lo pes, arrova* i *quintal*; i després de *jutge de obres* una relació de seixanta termes més o menys relacionats amb la construcció com ara (entre els que no esmente a la meua edició): *triquet de corda* 'domus pilae lusoria', *cova soterrànea, alqueria, granja, verger* 'tugurium', *carrer que no trau cap, rastell* 'septum', *figueral, oliveral, garroferal, moreral, noguer, ayguamolls*...

(7) XIMENO, *Escrit. Rey. Val.*, I, 348, l'anomena «Vicente Juan de Exulve» (jo el que trobe al començament de la seua obra és «Vicentius Exulve e Polo») i el considera «hombre en su Facultad eruditíssimo».

(8) Així, p.e.: «*andador* Indictor funerum - - - Preco ferialis, idem, que es el que va ab la campaneta cridant, Confrares y confrareses»; «*macer* o *verguer* Lictor, is, qui curios vulla saber la derivacio, y origen d'aquest vocable ne fa mensio de la etymologia Aulio Gell.»; «*sombrerer* Umbellarius, ii ab umbella per lo sombrero pera fer sombra»; «*veler* Calanticarius, ii à Calantica, vel o tocado de dona; Capillarius, ii à capillare vel o capell de dona». Al començament del vocabulari indica les abreviatures usades: «T. y P.: Thesaurus Puerilis. Nebris.: es el Nebrisense. P. Perey: Padre Benedito Perey<r>a Portugues en su Vocabulario. V. H.: Vocabulario del humanista. A. y C.: Ambrosio Calepino. M. y N.: Miguel Navarro en su Vocabulario de las partes interiores del cuerpo. V.: Vocabulario del derecho. H. S.: Henrico Stefano. No.: vocablo nuevo. B.: es Barbaro». El Nebrija que usa és el castellà, com podem veure

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
adroguer	aromatarius	adroguer	aromatarius
[botiga de adroguer	aromataria]		
aferma criats	pedotriba		
[afeyts, lo que ven	pigmentarius]		
olors y afila llancetes	scalpellorum exacutor	afilador de llancetes	scalpellorum exacutor
agramador	cannabis malleator		
agranador	converritor		
aguller	acularius	aguller	acuarius
alabarder	spiculator	alabarder	satelles
alacayo o lacayo	pedissequus	alacayo	pedisecus
aladrer	aratrarius		
albarder	clitellarius	albarder	clitellarius
albeytar	veterinarius	albeytar	veterinarius
alcabaler o arrendador de rendes reals	publicanus arcis praefectus	alcabaler	publicanus
alcayt de castell	praeses		
alcayt de presos	carcerarius philacista	alcayt de presos	carcerarius
alchimiste	chymicus	alchimiste	chymicus
alfarraçador	praediator		
alfèriz	antesignanus	alfèriz	signifer
		alforger	manticarius
algepser	gypsarius	algepser	gypsarius
alguasil	alguaselus, algozirius	alguazil	arguacirius, coactor
almesquer	moscharius	almesquer	pigmentarius
almirant	navarchus		
[Almodí, guardià del	siliginarius]	[Almodí	triticaria domus]
alquila bèsties	vd. *lloga bèsties*	alquila bèsties	jumentarius, vd. *lloga bèsties*
aluder	membranarius		
amortallador	copiata		
andador	indictor funerum	andador	nomenclator, convocator, vd. *macip*
apothecari	pharmacopola	apothecari	pharmacopola
apuntador	submonitor		
archero	arquites		
[mestre de arcs	arcuarius]		
architecte	vd. *obrer de vila*	architecte	vd. *obrer de vila*
arener	arenarius	arener	arenarius
argenter	auri faber	argenter	argentarius
[botiga de argenter	argentaria]	[tenda de argenter	aurificina]
[mestre de armes	gladimagister]		
[neteja armes	armorum politor]		

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
arrendador de rendes reals	publicanus	arrendador	manceps
arriero	agaso	arriero	mulio
arrover de oli, qui mesura	amphorarius	arrover de oli	congiarius olei
arrover, qui la porta	amphoraeorophorus		
		artiller	machinarius
assaonador	coreorum macerator	assaonador	coreorum macerator
asclador	vd. *estellador*		
[ascla	assula]		
asemil(l)er	mulio	azemiler	mulio
atallador	antecursor		
atambor	tympanarius	atambor	tympanarius
autor de comèdies	archimimus		
[mestre de axa	vd. *mestre de fer carros*]		
ayguader	aquarius	ayguader	lixa
ayguardenter	latifex		
ayo	educator	ayo	educator
bachiller en santa Theologia	candidatus	bachiller en The.	Sacrae Tho. candidatus
bachiller generalment	candidatus, laureatus	bachiller	candidatus, laureatus
baïner	evaginarius		
balancer	staterarius		
ballester	ballistarius	ballester	ballistarius
bancaler	manticarius	bancaler	manticarius
banquer o cambiador	argentarius		
bañador	balnearius	bañador	balneator
barber	tonsor	barber	chirurgus
[botiga de barber	tonstrina]	[barberia	tonstrina]
barceller	cumerarius		
		[barcella	cumera mensularis]
barquer, qui les fa	scapharis faber		
barquero	cymbarius	barquer	cymbarius
barreter	pilearius	barreter	pilearius
bastayx	gerulus	bastayx	gerulus
bataner	pertonsorius		
batedor de moneda	argyrocopus	batedor de moneda	argyrocopus
batifuller	bractearius	batifuller	bractearius
batle	batlivus, bajulus		
baüler	arcecorarus		
blanquer	pellio	blanquer	pellium macerator
[blanqueria	maceraria domus]		
bochí o morro de vaca	tortor, carnifex	bochí	carnifex, tortor

en «*ferra besties* Veterinarius calceator Neb. Dicc. Español».

(9) Veg. S. Guinot, *Fuentes de estudio de la lengua valenciana*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», V (1924), pàgs. 216-218 i J. Ribelles Comín, *Bibliografía de la lengua valenciana*, III (ss. xvii y xviii), Madrid, 1943, pàgs. 247-249.

(10) Com la qualificà encertadament el mestre M. Sanchis Guarner en la seua obra *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (València: A. el Magnànim, 1963), pàg. 115. El ms. d'Orellana (c. 1800), que aprofitaren diversos autors del segle passat, fou publicat per ABV en 1923-24.

(11) L'esmenta explícitament en alguns mots del seu *Diccionari valencià-castellà*, p.e. s.v. *botiga de cinter, ò correger, cambiador, calceter, carnsalader* (ed. Gulsoy, pàgs. 241-246), però sembla que després —a partir de la lletra *d*— ja no l'usà: en tenia prou amb el «tesor» d'Onofre Pou...

(12) Per raons d'espai no puc oferir un estudi de la llengua d'ambdós vocabularis. La manca de preocupacions puristes dels nostres autors ens proporciona un bon testimoni de la llengua real de la primera meitat del segle xvii. Observem, p.e., la grafia *x* per al fonema palatal fricatiu sord en posició inicial, preconsonàntica i intervocàlica i *yx* en posició final, que potser reflecteix la pronúncia real de l'època: *xalmer*, *xakimer*, *pexcador*, *caxer*, *exeter*, *quexaler*; *bastayx*, *porter ofici bayx*; l'ús del sufix *-iste*: *alchimiste*, *coroniste*, *gomiste*, *organiste*, *polvoriste*, *evangeliste* i *sotsacriste* (cf. *sacrista* i *sotssacrista*, però potser aquestos darrers són oxítons); nombro-

sos mots composts no enregistrats als nostres diccs.: *adestra cavalls, adoba draps de raz, adoba foguers, aferma criats, afila llancetes, encañiça horts, esmola tisores, ferra bèsties, neteja armes, neteja dents, sola miges, tira sacs, tira vi*; nombrosos mots no enregistrats —a més dels que estudie en els comentaris— p.e.: *domasquiner, filoser, granoter, imaginari, ingenier, morneller, pardaler, xalmer, xakimer*. L'estudi dels castellanismes també fóra interessant. Però qui vulga el podrà fer amb la nostra edició.

(13) També ho aconsellaria l'estat deficient en què es troben els exemplars que conec d'aquestes obres. A la Biblioteca Universitària de València es conserven dos exemplars de l'obra d'Exulve prou mutilats i perforats pels insectes: basant-me en tots dos exemplars he pogut confegir la meua edició, car quasi sempre allò que ha desaparegut de l'un exemplar es conserva en l'altre.

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
bodegoner	condimentarius	bodegoner	tabernarius
boter	doliarius	boter	doliarius
botiguer de llenç, de draps, de seda	botiga de sastre, de tapiner, de barber, de cinter o correger, de puñaler, de argenter, de adroguer, de llegumer]	botiguer de llenç, de seda, de razos	
[botiga de llenç, de draps, de seda, de sabater			
[boticaria	pharmacopolium]		
[venedor de botinghes y enguents	mirobrecarius]		
brodador	segmentarius	brodador	segmentarius
brunater	vd. *capucher*	brunater	vd. *capucher*
		buñoler	strabilitarius
buoner	barathro	buoner	barathro
burater	collubiarius	burater	epitogiarius
cabañer	vd. *ganadero*	cabañer	vd. *ganadero*
çabater o sabater	sutor		
çabater de vell	vd. *remendó*		
cabestrer	vd. *xaquimer*	cabestrer	xachimarius
cabrero	caprarius	cabrero	caprarius
cabriter	aegonomus		
cadirer	sedilearius	cadirer	sedilearius
calceter	calligarius	calceter	calligarius
calciner	calcarius	calciner	calcarius
calderer	aenarius	calderer	aenarius
caldiriclau	clavicularius		
camarero	cubicularius	camarero	cubicularius
[cambiador	argentarius]		
[porter de cambra	admissionalis]		
campaner	fusor aeramentarius	campaner	fusor aeramentarius
campaner, qui toca	matricularius		
camueser	pomarius	camueser	pomarius
caneler	candelarius	caneler	candelarius
canterer	amphorarius	canterer	amphorarius
[cantereria	fligina]	[canteria	domus amphoraria]
cap de escuadra	primipilus		
cap de guayta	caput excubiorum	capdeguayta	caput exubiorum
[mestre de Capella	chorodidascalus]		
capità de la guarda	celerum proregis tribunus		
capità general	archigubernus		
capser	capsularius	capser	capsularius
capucher	sagarius	capucher	caputiarius
carboner	carbonarius	carboner	carbonarius

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
carceller	ergastularius	carceller	carcerarius
cardador	carminator	cardador	carminator
carder	carminarius	carder	carminatorius
carnicer	lanius	carnicer	lanius
		[carniceria	macellum]
carnsalader	petafuncularius	cansalader(i)	succidiarius
[carnsalada]			
[qui ven per la carrera	circitor]		
carreter, qui·ls fa	carpentarius	carreter, qui·l fa	carpentarius
carreter, qui·ls porta	rhedarius	carreter, qui·l porta	rhedarius
[mestre de fer carroces	rhedarius]	[mestre de coches o carroces	rhedarum faber]
mestre de carros	carpentarius]	[mestre de carros	carpentarius]
castrador	castrator	castrador	castrator
[adestra cavalls	vd. *picador*]		
[domador de cavalls	domitor]		
[pastor de cavalls	hipponomus]		
[pìcador de cavalls	equiso]		
cavaller	eques		
cavallerís	equiso	cavallerís	hyppocamus
caxer de llibre	capsiliber		
cedacer	cribarius	cedacer	cribarius
celler	vd. *seller*	[celler de vi	cella viniaria]
cequier	incilarius	cequier	cequiarius
[mestre de ceremònies	praefectus ceremoniarum]	[mestre de ceremònies	praefectus caeremoniarum]
cerer	cerearius		
[mestre de chics	elementarius magister]		
[pare de chics expòsits	prephotropus]		
chirimiter	tibicen		
cinter	cingularius	cinter	cintorius
cirurgià	chirurgus	cirurgià	chirurgus
ciser	publicanus		
cisteller, qui les fa	cistifex	cisteller	corbio
cisteller, qui ven	cistifer		
clavasoner	clavifiger		
clarí	aenarius		
cochero	auriga	cochero	auriga
		[mestre de fer coches o carroces	rhedarum faber]
colmener	apiarius	colmener	alvearius
comediant	gesticulator	comediant	comedus

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
[autor de comèdies	archimimus]		
comprador	obsonator	comprador	obsonator
confiter	dulciarius	confiter	salmagiarius
[majoral de confraria	confraternitatis magister]		
concellers	conciliarii		
condestable	magister equitum		
contador	raciocinator	contador	calculator
contador major	agyrologus		
copero	pincerna	copero	pincerna
corder	funicularius	corder	funarius
corder de guitarra	restio		
corneta	cornicen		
coroniste	chronographus	coroniste	chronographus
corredor	curio	corredor	cu<r>sor
corredor de bèsties	mango	corredor de bèsties	belluarum cursor
corredor de fira	proxeneta	corredor de fira	proxeneta
corredor de llonja	pactor	corredor de llonja	pactor
corredor de orella	pararius		
		corredor de coll	colli cursor
correger	zonarius	correger	zonarius
correu	tabellarius	correu	tabellarius
correu major	grammatophorus maximus		
cotamaller	loricarius	cotamaller	loricarius
criat	famulus	criat	alumnus
criat de mula	famulus jumentarius		
[aferma criats	pedotriba]		
çurrador	vd. *assaonador*	çurrador	coriarius
cuyner	obsopoeus	cuyner	coquus
		[cuyna de casa	popina]
dançador	chyronomon		
daurador	deaurator	daurador	inaurator
delmer	decumanus	delmer	decumanus
[neteja dents	scalptor dentium]		
desclauquillador	dessigilator		
destil·lador	instillator	destilador	instillator
		dibuxador	adumbrator
dispenser	promuscondus	dispenser	penator
doctor en Drets	I. V. D. jurisperitus		
domador de cavalls	domitor		
domasquiner	serici damasceni textor	domasquiner	textor serici damasceni
[texidor de domàs	textor damasceni]		
draper	pannarius institor	draper	pannorum venditor

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
[adoba draps de raz	trapetiarius]		
[botiguer de draps	pannarius institor]		
[botiga de draps	pannaria]	[tenda de draper	officina pannaria]
dulçayner o dolçayner	fistulator		
eguer	peroriga		
embalador	sarcinator	embalador	sarcinator
embaxador	caduceator	embaxador	legatus
emblanquinador	incrustator	emblanquinador	tector
empaliador	palliato<r>	empaliador	palliator
empedrador	silicarius	empedrador	silicarius
engiñer o ingenier	trochlearius	enginyer	trochlearius
encañiça horts	<t>opiarius		
enfermer	nosocomus		
		[enfermeria	nosocomium]
engomador	vd. *gomiste*	engomador	gumminator
[enguents, venedor de botinghes y	microbrecarius]		
escholà	hyerophilax	escolà	hyerophilax
[mestre de Escoles o Masescuelas	gymnasiarchus]	[mestre de escola	gymnastes]
escopeter	silicarius faber	escopeter	sclopetarius
escopeter de caxa	abietarius		
escorchador	excoriator		
[mestre de escriptoris	scrinarius]		
escrivà de cort	actuarius	escrivà de cort	actuarius
escrivà de manament	R. M. scriba		
escrivà de registre	regius scriba regesti		
escrivent	scriptor	escrivent	scriptor
escuder	scutifer	escuder	scutarius
[escudelles, mestre de plats y	argillacearius]		
escultor de madera	argyrocopus		
escultor en pedra o estatuari	lithoglyphus		
escura amprius	cloacarius	escura amprius	purgator
escura pous	expurgator puteorum	escura pous	aquilex
		[mestre de esgrima	lanista]
esmola tisores	forcipum acuminator		
espadador	spathator		
espardeñer	sculponarius	espardeñer	sculponarius
esparter	spartarius	esparter	spartarius
espaser, qui les fa	ensi<um> faber	espaser	ensium faber
espaser, qui amola	ensium exacutor	espases, qui amola	acuminator

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
espaser, qui les neteja y guarnix	evaginarius	el que les neteja	evaginarius
especier	aromatarius	especier	aromatarius
		[tenda de especeria	aromatopolium]
estatger	insularius		
[estatuari	lithoglyphus]		
estellador	lignarius	estellador	lignator
estorer	storarius	estorer	storarius
estudiant	studens		
exeter	euripiarius		
		faraute	caduecus
femater	stercorarius		
ferrer	ferrarius faber	ferrer	faber ferrarius
ferrer de obra grossa	ferramentarius		
ferroveller	ferruminator	ferroveller	ferruminator
ferra bèsties	veterinarius calceator		
filaner de seda	serinector		
filoser	colifer		
flaquer	artocopus	flaquer	pannificus
		[flaqueria	pristinum]
foguerer	focularius		
[adoba foguers	focularius adaptator]		
forjador, que és lo qui obra espases	bonausus	forjador	bonausus
formatger	casearius	formatger	casearius
former	fornarius (*sic*)	former	formarius
forner	furnarius	forner	artocopus
[forn de pasticer o forn chic]		[forn de vidre	clybanus vitriarius]
fosser	sandapilarius	fosser	vespilo
fraçader o flaçader	lodiciarius	flaçader	lodiciarius
[fraçada	lodix]		
frener	fraenarius	frener	faber fraenorum
fuster	faber lignarius		
galliner	gallinarius	galliner	gallinarius
ganader	pecuarius	ganader	armentarius
ganader de ganado major	armentarius		
pastor de ganado major	armentarius		
garbellador	cribator	garbellador	cribator
		gayter	utricularius
general de armada	archigubernus		
general de la cavalleria	praefectus equestris		

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
[mestre de gerres	doliarius]		
giponer	thoracarius	giponer	thoracarius
gomiste	gumminator		
[mestre de Gram-màtica	ludi magister]		
granerer	scoparius	granerer	scoparius
granoter	batracharius	granoter	ranarius
gravador	caelator	gravador	caelator
guadamaciler	pellium colluctor	guadamaciler	pellium colluctor
[guadamacil	pellis aurata]	[guadamacils	cortinae alutariae]
guadañador	feniseca		
guanter	manticarius	guanter	alutarius
guarda de bosc	saltuarius	guarda de bosc	saltuarius
guarda de la costa	conspicillo		
guarda del Rey	cornicularius		
guarda de porta	portarius	guarda de porta	portarius
guarda de ports	lymenarcha		
guarda ropa	vestispicus	guardaropa	vestipiscus
		guarda de camins	liminarcha
		guardià	custos
guardià de camins	itinerarcha		
guardià de la horta	oporophylacius		
guardià del Almodí	siliginarius		
guardià de ovelles	opilio		
guardià del aygua	hydrophylattus		
guarnicioner de espases	munitionarius	guarnicioner de espases	faber capillorum
[cap de guayta	caput excubiorum]	[capdeguayta	caput exubiorum]
guitarrer	testudinarius	guitarrer	plectropetus
[corder de guitarra	restio]		
hamer	hamarius		
[mestre de hams	hamarius]		
[mestre de harpes	plectropetus]		
herbolari	herbarius	herbolari	herbarius
hevilleter	fibulator	hevilleter	fibolarius
hortolà	olitor	hortolà	olitor
hospitaler	xenoparocus		
hostaler	stabularius	hostaler	xenodochiarius
il·luminador de llibres	miniculator		
imaginari	statuarius	imaginari	imaginarius
impressor	typographus	impressor	typographus
jardiner	topiarius		

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
jurat	tribunus	jurat	tribunus
jurat en cap	consul primarius	jurat en cap de Cavallers	tribunus primarius militum
		jurat en cap de Ciutadans	tribunus primarius civium
justícia civil	judex urbis ordinarius	justícia civil	judex ordinarius urbis & in causis civilibus
justícia criminal	judex criminum		
		jutge de obres	aedilis
[lacayo, alacayo o	pedissequus]		
lapidari	gemmarius	lapidari	lapidarius
[texidor de llana	lanarius textor]	[texidor de llana	lanarius textor]
llancer	lancearius		
[afila llancetes	scalpellorum exacutor]	[afilador de llancetes	scalpellorum exacutor]
llanterner	laternarius	llanterner	laternarius
llaurador	agricola	llaurador	agricola
llaurador a miges	colonus partiarius		
llegumer	legumarius	llegumer	legumarius
llencer	lintearius	llencer	lintearius
[botiguer de llenç	vd. *lencer*]		
[botiga de llenç	tentorium]		
[texidor de llenç	lintheo]		
lleñater	lignilator		
[venedor de llet	lactarius]		
lleva manches	vestispicus		
llibrer	bibliopola	llibrer	bibliopola
[libreria	taberna libraria]		
llister	cingularius	llister	toeniarius
lloga bèsties	vectigalarius	lloga bèsties	miritoriarius
		lymosner	eleemosynarius
macer o verguer	lictor	macer o verguer	lictor
macer, pertiguer o	claviger		
macip	monitor	macip	monitor
[escultor de madera	argyrocopus]		
[tallador de madera	lignarius]		
magerrer	manuabiarius		
majoral de confraria	confraternitatis magister		
		majordom	prafectus domus
manobre	manufex		
mañà	cerdo	mañà	serdius

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
margenter	circitor	margenter	circitor
		mariner	navicularius
matalafer	culcitrarius	matalafer	culcitrarius
mataporcs	suicida	meler	melarius
menescal	veterinarius	menescal	veterinarius
menestril	tibicen	menestril	tybicen
mercader	institor	mercader	institor
mercader de seda	metaxarius		
mestre de: arcs, armes, Capella, axa, chics, Escoles, Grammàtica, fer carroces, carros, Escriptoris, gerres, hams, harpes, Naus, obra	de terra, òrguens, palmitos, parets, plats y escudelles, obra de rajoletes de Manizes, rellonges, ulleres	mestre de: escola, axa, esgrima, obra de terra, rellonges, plats y escudelles, rajoletes de Manises, òrguens, ulleres, palmitos, Ceremònies	
		mestresala	architiclinus
mesurador	mensurator	mesurador	mensurator
mesurador de oli	capulator		
		metge	medicus
[sola miges	tibialium soleator]	[sola miges	tibialium soleator]
[misatge o mensatger	nuncius]		
moço de mules	famulus jumentarius		
		moliner	pristinarius
moneder	monetarius		
[batedor de moneda	argyrocopus]	[batedor de moneda	agyrocopus]
montero	venator	montero	venator
morneller	retifex		
[morro de vaca	tortor]		
[criat de mula	famulus jumentarius]		
[moço de mules	famulus jumentarius]		
mustaçaf	aedilis	mustaçaf	aedilis
[mestre de naus	naupegus]		
neteja armes	armorum politor		
neteja dents	scalptor dentium	neteja dents	scalptor dentium
nevater	nivearius	nevater	nivearius
		[nevateria	domus nivearia]
notari	tabellio	notari	tabellio
nuncio	nuncius		
obrer de vila	aedificator	obrer de vila	villae operarius
odrer	utrarius	odrer	utrarius
olier	olearius		
[mesurador de oli	capulator]		
[venedor de oli	eleopola]		
oller	figulus	oller	figulus

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
organiste	musicus organicus	organiste	musicus organicus
organiste, qui·ls fa	vd. *mestre de fer òrguens*		
[mestre de òrguens	organarius faber]		
oripeller	vd. *guadamaciler*		
orlador	limborarius, vd. *brodador*		
ortolà	vd. *hortolà*		
oveller	oviarius		
[guardià de ovelles	opilio]		
palafangher	palalatarius		
paler de forn	fornacarius	paler de forn	fornearius
palejador	palleator		
palleter	sulphurarius		
palmiter	flabellarius		
[mestre de palmitos	flabellarius faber]	[mestre de palmitos	flabellarius]
parsoner	colonus partiarius		
pardaler	aviarius		
pare de chics expòsits	prephotropus		
pare de òrfens	orphanotropus		
[mestre de parets	parietarius]		
passamaner	serio cordarius	passamaner	serio cordarius
pasticer	pistor	pasticer	pistor
pastor	pecuarius		
pastor de cavalls	hipponomus		
pastor de ganado major	armentarius		
pavonador	politor	pavonador	illustrator
pedrapiquer	lapicida	pedrapiquer	lapicida
pedrer, que les talla	latomus		
peller	interpolator	peller	pellio
pellicer	pelliciarius		
pentiner	pectinarius	pentiner	pectinarius
perayre	lanarius	perayre	lanarius
pertiguer o macer	claviger	perteguer o macer	claviger
pesador	pensator		
pesador del Rey	isostates		
pexcador	piscator	pexcador	piscator
pexcador de almadrava	caetarius	pexcador de almadrava	caetarius
		[pexcateria	piscataria]
picador de cavalls	equiso		

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
pica tapins	solearum percussor	picatapins	solearum percussor
pífaro	lituus		
pinter, qui fa lliços	liciarius	pinter	pectinum faber
pintor	pictor	pintor	pictor
[acaptador de plat	catiphorus]		
[mestre de plats y escudelles	argillacearius]	[mestre de plats y escudelles	argilacearius]
polvoriste	sulphurarius	polvoriste	sulphurarius
porqueriso	porculator		
portaler	janitor	portaler	vestibularius
porter ofici bayx	accensus		
porter que cita	cliduchus		
porter de cambra eo que té conte de la porta	admissionalis		
potecari	myropola, vd. *apotecari*	pothecari	pharmacopola
potrero	equorum dextrator		
posta	veredarius		
posta o cavall de correu			
premsador	premularius	premsador	praemularius
proveïdor	provisor		
puñaler	gladiarius	puñaler	gladiarius
[botiga de puñaler	gladiaria]		
quinquiller	institor		
quexaler	edentarius	quexaler	edentarius
racional	rationum urbis praefectus assuetum	racional	rationum urbis praefectus
rajoler	laterarius	rajoler	laterarius
[mestre de obra de rajoletes de Manizes	emblematarius]	[mestre de rajoletes de Manises	amblematarius]
		[rajolar	domus lateraria]
ramilleter	stephanopolis		
[adoba draps de raz	tapetiarius]	[botiguer de razos	venditor serici razi]
regañó	redemtor		
rellonger	vd. *mestre de relonges*	rellonger	horologiarius
[mestre de rellonges	horologiarius]	[mestre de rellonges	automatarius faber]
remendó de sabates	sutor veteramentarius	remendó de çabates	resutor
remendó sastre	refartor		
representant	comoedus		
representant autor	fabularum actor		

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
ropaveller	propola		
sabater	sutor		
[botiga de sabater	sutoria]		
sabater de vell	sutor veteramentarius		
saboner	saponarius	saboner	saponarius
saliner	salinator		
[venedor de sal	salarius venditor]	[venedor de sal	salarius venditor]
sarcidor	sarcitor	surcidor	sarcitor
sargent	structor	sargent	structor
sargento mayor	designator maximus		
sarrier	sirpearius		
sastre	sartor	sastre	sartor
sastre remendó	veteramentarius sartor		
[botiga de sastre	sartoria]		
seder	metaxarius		
[botiguer de seda	sericarius]		
[botiga de seda	sericaria]	[tenda de seda	officina sericea]
[filaner de seda	serinector]		
[mercader de seda	metaxarius]		
secretari	famulus a secretis	secretari	famulus à secretis
sellador	caelator		
selle<r>	ephippiarius	seller	ephippiarius
serrador	serrulator	serrador	serrularius
sola miges	tibialium soleator	sola miges	tibialium soleator
so(o)ldador	ferruminator		
soldat de la guarda	praetorianus miles		
sombrerer	umbellarius	sombrerer	galearius
[sombrero	umbella]		
sucrer	dulciarius	sucrer	dulciarius
tabaler	tympanista	tabaler	tympanista
talequer	manticarius	talequer	manticarius
tallador de pedra	latomus	talla pedra	latomus
tallador de madera	lignarius		
tapiador	parietarius structor	tapiador	parietarius
tapicer	tapetiarius	tapicer	tapicearius
tapiner	sandalarius	tapiner	sandalarius
[botiga de tapiner	sandalaria]		
[pica tapins	solearum percussor]	[pica tapins	solearum percussor]
taverner	caupo	taverner	caupo
		[taverna	caupona]
taulager	nummularius	taulager	nummularius
tender	institor	tender	institor

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
[tenda aon se ven	taberina]		
[tenda aon se fa alguna cosa	offic<i>na]	[tenda aon se treballa	officina]
[tenda qualsevol	tentorium]		
		[tenda de argenter, de draper, de especeria, de ollers, de seda]	
[mestre de obra de terra	figulus]	[mestre de obra de terra	fictor]
thesorer	thesaurarius	thesorer	tribunus
teuler	tegularius	teuler	tegularius
texidor	textor	texidor	textor
[botiga de texidor	textrina]	[botiga aon se tix	textrina]
texidor de brocats	gyneciarius		
texidor de domàs	textor damasceni	texidor de domàs	textor damasceni
texidor de llana	lanarius textor	texidor de llana	lanarius textor
texidor de llenç	lintheo		
texidor de lli	linthei		
texidor de tovalles	scutulator		
tintorer	infector	tintorer	tinctor
		tintorer de grana	flaminearius
		[casa tint	officina tinctoria]
tira sacs	saccarius		
tira vi	vinivector		
tireter	ligulator	tireter	ligulator
toñiner	thynnerarius	tonyner	thinnerius
torcedor	tortor	torcedor	tortor
torner	toreumatarius	torner	teorumatarius
treginer	agaso	treginer	treginarius
trompeta	buccinator		
trompeta públic	preco	trompeta públic	praeco
trompeter	tubicen	trompeter	symphoniacus
ullerer	ocularius		
[mestre de ulleres	perspiciliarius]	[mestre de ulleres	ocularius faber]
vanover	stromatarius		
vaquero	bubulcus	vaquero	bubulcus
vedell de les scoles	videllus		
veler	calanticarius	veler	calanticarius
[venedor de vell	propola]		
velluter	sericarius textor	velluter o texidor de terciopelo	bombycinae villosae textor
venedor de botinghes y enguents, de llet, de oli, de sal, de vell		venedor de sal	salarius venditor

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
NOMBRES DE OFICIOS		NOMINA OFFICIORUM	
venter	cauponarius	venter	stabularius
		[venta	taberna]
vergher	virgarius	verguer	virgarius
vergueta	lictor	vergueta	lictor
vidrier	vitriarius artifex	vidrier	vitrearius
vidrier, qui·l ven	vitriarius		
vinagrer	acetarius	vinagrer	acetarius
xalmer	sagmarius		
xakimer	capistrarius	xaquimer	capistrarius

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
DIGNIDADES ECLESIÁSTICAS, Y SOS OFFICIS, Y NO SEGUIXEN LO ABECEDARI PER SER GRADUABLES		DIGNIDADES ECLESIÁSTICAS	
papa	romanus pontifex	papa	romanus pontifex
cardenal	cardenalis	cardenal	cardenalis
patriarcha	patriarcha	patriarca	patriacha
arquebisbe	archiepiscopus	arquebisbe	archiepiscopus
bisbe	episcopus	bisbe	episcopus
arcediano	archilevita	arcediano	archidiaconus
degà	decanus	degà	decanus
canonge	canonicus	canonge	canonicus
pavordre	praepositus sedis	pabordre	praepositus sedis
sotsacriste	subsacrista	sotssacrista	subsacrista
sacrista	aeditimus	sacrista	aeditimus
vicari general	apocrisarius		
vicari	parochus	vicari	parochus
archipestre	archipresbyter	archipestre	archipresbyter
cabiscol	mesochorus		
mestre de capella	chorodidascalus		
mestre de cant	phonascus		
scolà	hierophylax		
campaner	tintinabularius		
sacerdot	praesbyter	sacerdot	presbyter
evangeliste	diaconus	evangeliste	diaconus
epistoler	subdiaconus	epistoler	subdiaconus
mestre de ceremònies	praefectus ceremoniarum	[mestre de ceremònies	praefectus caeremoniarum]
diputat	hierodulus	deputat	hierodulus
moço de cor	acolythus	moço de cor	acolythus
pertiguer	claviger	pertiguer	claviger
vicari	xenoparochu		
thesorer	aerarius		
custodi	cuxtos		
archiver	archiverarius		
		chantre	cantor
		cantor	succentor

EXULVE (1643)		TARRAÇA (1636)	
DIGNITATS DE FRARES			
generalíssim	generalis praefectus		
general	almae religionis praefectus		
provincial	praefectus provinciae	provincial	provinciae religionis praefectus
guardià	praefectus coenobii	guardià	praefectus monachorum
abad	archimandrita abbas	abad	abbas
prior	pastor	prior	praefectus coenobii
suprior	subpastor		
frare	monachus		
frare donat	emissus monachus		
frare francisco	franciscanus monachus		
hermità	anachorita		
provincial de monges	virginum sacrarum praefectus		
abadesa	sacerdos maxima		
priora	priorita		
subpriora	subpriorita		
monja	monialis		
lo monestir	monasterium		
convent de monges	monachium		

acaptador de plat «Catiphorus, Discophorus» (Exulve [E.]). No enregistrat (n.e.) al *DCVB*. Busa defineix *discophorus* com a «lo servidor del plat».

aferma criats «Pedotriba o Pedotribes» (E.). El *DCVB* només arreplega *afermamossos* «funcionari municipal que en els segles XV i XVI actuava a València cercant els vagabunds i desenfaenats i afermant-los per a les faenes que sabien fer...». M. Sanchis Guarner (p. 180) parla del mateix funcionari i l'anomena *afermador de macips* o *aferma-mossos*.

albeytar «Veterinarius, Cteniatrus» (Tarraça [T.]). Onofre Pou (107r) defineix amb els mateixos mots *menescal*: «Ctematrus, veterinarius». En el Nebrija castellà de 1516 (Neb. 1516) podem llegir «*albeytar* medico de bestias "veterinarius"». El *DCVB* enregistra el mot per primera vegada en català en un document de Montblanc de 1708 sota la grafia *albeyter*. Em sembla que si el mot era viu realment a la València siscentista devia ser oxíton *albeytàr* —pronúncia

que també s'ha donat en portuguès (*DECH*)—, car altrament hauríem trobat *albéyter*; una pr. *albéytar* ens indicaria un manlleu recent —sense integració— del castellà.

alfarraçador «Praediator» (E.). Deu ser errada per *praedictor* «el qui fixa de bestreta, el qui assenyala prèviament (el preu d'alguna cosa)». Segons el *DCor* la primera documentació del mot eren els diccionaris de Sanelo i d'Escrig.

alfèriz «Signifer, Vexillarius» (T.), «Antesignanus, Vexillarius» (E.). En OPou (116r) també *alferis*. A la ciutat d'Alcoi s'ha conservat aquesta variant (pr. *alfèris*) per a designar dos personatges de les festes de Moros i Cristians: l'*Alferis* Moro i l'*Alferis* Cristià; en canvi del grau militar de l'exèrcit en diuen *alferes* (pr. *alféres*).

alguazil Aquesta és també la grafia de Neb. 1516 i d'OPou (11r, 77v). Busa (1507) escriu *algotzir*. I encara mantenen la *-r* Taraçona (1580) que escriu *alguazirs* (p. 122) i *alguatzir* (p. 123) i Ginart (1608) *alguazir*.

almesquer El *DCVB* només arreplega *almesquer* en els sentits de «gat salvatge», «planta» i «peix».

archero El francès *archer* «soldat armat d'arc» fou adoptat pel català *arxer* (doc. 1413, 1474, i també llinatge [*DCVB*]) i pel castellà *archero* (Neb. 1495 [*DECH*]). En castellà prengué el sentit de «soldat de la guàrdia dels Àustries». Neb. 1516 escriu «*archero* o *frechero* ''Arquites''»; i Busa «*arxer* o *fletxer* ''Arquites''» i «*Arquites* ''flatxês o arquês''».

argenter Orellana (II, 415-6) documenta molt bé el canvi de *argenteria* per *plateria*: en 1695 en la documentació del Mustassaf encara apareix *argenteria*, però quatre anys abans ja troba *plateria* en la mateixa doc.; i considera *plata*, *plater* i *plateria* castellanismes de la mateixa llei que *obispo*, *arçobispo* i *palacio*. El *DCVB* documenta *plater* en 1647 i 1696 (dics. de Torra i Lacavalleria); trobe *plater* en Catarroja (1654).[1] També apareix *plater* en l'auca dels oficis que reprodueix Sanchis (p. 178) i que ell considera de 1578: fóra la primera doc. del mot, però crec que aquesta auca deu ser posterior.[2]

batifuller C. Ros (1764, pàg. 38) va enregistrar la variant *batafuller* «batihoja». I amb canvi de la bilabial per la nassal homorgànica (normal en valencià: cf. *matafaluga*, *mandúrria*, *mancal*) trobem *matafuller* «batihoja, batidor de oro» en Lamarca (1842), en Escrig (1851) i en Cabrera (1868). Els mateixos canvis degueren afectar el verb *batifullar* (que el *DCVB* troba en el Nebrija cat. de 1585 —no al Busa (1507)—i defineix com a «treballar els metalls reduint-los a fulls prims») car trobem *matafullar* a la *Rondalla de rondalles* («Açò de voler *matafullar*-ho tot no porta cosa bona», ed. 1769, pàg. 36) i en el dic-

(1) *Llibre de Comptes del Consell de Catarroja (1652-1658)* (ed. per V. Olmos i A. López, Catarroja, 1985), pàg. 131.

(2) La *GERV* (s.v. *auca*) n'esmenta dues d'oficis: una de la primeria del segle XVII i l'altra de 1670.

cionari d'Escrig (*matafullar* «batir con el martillo el oro ó plata, etc., reduciéndolo a hojas o planchas»). Carles Ros va arreplegar una variant *martafallar* «machacar» (1764, pàg. 300) que el diccionari de Llombart (1887) qualifica d'antiquada (no enregistrada en Escrig). En el diccionari de Lamarca (1839) trobem una altra variant *matafallar* «machacar», que també enregistra Escrig, però com a secundària i amb remissió a *matafullar*. El *DCVB* dóna documentació —textos culinaris— del segle XV i del XVI de *martafallar* «esbocinar», que Joan Coromines (*DCor*, s.v.) considera provinent de l'àrab.

botinghes Variant de *potinga* no enregistrada enlloc. La primera doc. del cat. *potinga* és de 1840 (Labèrnia) i la primera del castellà *potingue* de 1843 (*Academia*). La nostra variant *botinghes* —amb grafia *gh* italianitzant, que també usa Exulve en el mot *palafangher*— avança, doncs, en dos-cents anys la primera doc. del mot. JCoromines considera el mot pres tant en cat. com en cast. de l'occità modern *poutingo* extret de *poutingaire* (< *apouticaire*) (*DECH* i *DCor*). L'aparició de *botinghes* en 1643 em sembla que obliga a reconsiderar la qüestió.

burater Mot n.e. al *DCVB* ni al *DCor*. Tarraça el defineix així: «Epitogiarius, Colubiarus, Ktolarius, Pepluarius». *Peplum* era «vestit primitiu de les dones gregues» «mantell de cerimònia» (Segura). Els *buraters* devien elaborar peces de roba de les teles anomenades *burat* (1704), *burata* (1682, Bruniquer, *Rúbriques* V, p. 262), *buratí* (1704) i *burató* (1607, València, *DAg*).

caldiriclau «''Clavicularius''. Nomencl. junii, M<iguel> Nav<avarro> <*Vocabulario de las partes interiores del cuerpo*> pàg. 155» (E.). Mot no enregistrat enlloc. Devia ser el «clauer o portaclaus». Cf. *adobiclaus* (1599, *DAg*).

camueser Exulve amplia la definició de Tarraça: «*camueser* Pomarius a Pomum, camuesa o poma». OPou (38v) dóna: «*camuesas* o *pomes camoses* Mala bethica. Poma apiana». Segons el *DCor* (s.v. *camosa*) el mot és «probablement derivat d'un nom de lloc galaico-portuguès».

caneler «Candelarius a Candela per la canela» (E.). També *canelers* en Ginart. OPou (116r) i Busa *candeler*, amb reintroducció cultista —segons *DCor*— del grup *-nd-*; forma que també trobem a València en 1431: *candeler de seu* (Piles, pàg. 226).

canteria Variant n.e. al *DCVB* de *canteria*, resultant d'una haplologia o truncament, com la que ha donat *cirer* per comptes de *cirerer*.

capser Orellana (I, 306-7) aprofita el comentari al carrer dels *Capsers* per a mostrar la riquesa de la nostra llengua, que distingeix les *capses* de les *caixes*: les *caixes*, de fusta gruixuda, per a guardar-hi roba, amb frontisses i pany i

clau; i les *capses*, de fusta prima i feble —que s'anomenava *fulleta*—, més petites que les caixes; i lloa l'encert de la traducció llatina d'Exulve: «Capsularius - - - deductum à nomine diminutivo capsula». Però dels nostres autors només Exulve arreplega *caixer* i encara només com a *caxer de llibre* (cf. també *escopeter de caxa*): per ventura aquesta absència s'explica perquè els *caixers* formaven part del gremi dels fusters. Segons Tramoyeres (p. 88): «Exulve al encuadernador lo llama *caixer de llibre*, definición exacta dado que en esta época eran muchas de las encuadernaciones de madera, forradas de piel».

carnsalader Exulve manté la *-r-* primitiva. La *-i* de Tarraça deu ser una errada.

chirimiter Variant n.e. al *DCVB*, el qual arreplega *xaramiter* —i *xaramita* i *xirimita*—en valencià meridional. Al *Tirant* ja apareix *charamita*: «trompetes, clarons [cf. *clarí* en Exulve] e anafils, tamborinos e *charamites* e altres diversitats de sturments» (cap. 483). El *DECH* (s.v. *chirimía*) considera el valencià *xirimita* resultat d'un encreuament entre un mossàrab **caramita* i un afrancesat *xirimia*.

clavasoner «Clavifiger à clavos fingendo» (E.). Mot n.e. ni al *DCVB* ni al *DCor*. El resultat de la faena del *clavasoner* —«conjunt de claus clavats en una cosa (vaixell, fustam de construcció, etc.)»— s'anomenava en català antic *clavaó* o *clavó*[3] i a partir del segle XVI *clavasó* (docs. de 1518 i 1614 —valencià—, *DCVB*). El *DCor* considera *clavasó* «ultracorrecció local mall. (i antiga) poc recomanable». No és solament mall., sinó també eivissenc i valencià. En 1739 usa un derivat de *clavasó*, el verb *enclavasonar*, Josep Esplugues, nat a Agullent, a la Vall d'Albaida, en el seu dietari: «El techo estava tan *enclavasonat* que al descubrir-lo, a més dels claus que es romperen - - -, hagué molts anys pervenció per a remendos y refondre per a la obra» (ed. ECasanova, pàg. 99). CRos (1764, pàg. 75) va arreplegar *clahuaçò* «clavazon» (reprod. per Sanelo, pàg. 101). I a Alcoi s'anomena *clavasó* «la unió de la mànega amb el vestit»: «clavar la mànega, fe(r) el *clavasó*». Per ventura es va crear la forma *clavasó* —si és que no coexistí amb *clavaó*, *clavó*— per evitar la confusió amb *clavó* diminutiu de *clau*.[4]

desclauquillador «Dessigilator. Nov., Reserator, Neb. pròpriament obrir lo tancat». Mot n.e. al nostres repertoris lexicogràfics. Al *DAg* trobem *cauquilla* «marca, segell», *-ador*, *-at* (docs. del *Manual de Novells Ardits* barceloní, IV i V [1583]), *clauquilla* «sello de aduana», *-ador*, *-ar*, *-er* (en l'edició de 1625 dels Furs de València de G. R. Mora d'Almenar), i *desclauquillar* amb remissió a *clauquillar*. En el *Repertori* de Ginart (1608) trobe: «*clauquilles* y *desclauquilles* se han de fer segons lo acostumat» amb remissió al Fur de Felip III de 1604; en aquest fur podem llegir: «Que en lo *clauquillar* y *desclauquillar* les bales y caxes de mercaderies se guarde lo acostumat».[5] Segons Tramoyeres

(3) Vegeu-ne diverses citacions dels segles XIV i XV al *DCVB*. Afegiu-hi Busa: «*clavaó* de claus 'clavamentum'».
(4) Vg. Joseph GULSOY, *Els descendents del sufix -(A)TIONE en català*, dins la miscel·lània d'homenatge a Germà Colon, Tübingen, 1989, pàgs. 361-381.
(5) Vg. E. CISCAR PALLARÉS, *Las Cortes valencianas de Felipe III*, València, 1973, pàgina 45.

(pàg. 133) «en el gremi de matalafers els veedors s'anomenaven *clauquillers* [ell escriu *clanquillers*] o marcadors, perquè - - - senyalaven els matalafs, coixins, etc., fabricats conforme a les prescripcions de les ordenances».[6]

empedrador «Silicarius, ii, Neb. silex, cis *pedreñera*». *Pedrenyera* «pedra foguera» es troba en el *Liber Elegantiarum* de JEsteve i en el *Cartoixà* de Corella (*DAg*) i al *Tirant* i a l'*Egidi Romà* (*DCVB*). Enfront de «*pedernal* Silex, icis» (Neb. 1516) trobem en Busa: «silex, icis per *pedregal* o pedra dura» i «*pedra foguera* Silex».

enginyer «Trochlearius, rechamarius, fabricensis» (T.); «*engiñer* o *ingenier* Trochlearius a Trochlea, que és lo *ingeni* - - - cert gènero de *ingeni* - - - lo que obra *ingeniosament*» (E.). *Ingenier* no apareix al *DCVB*, que sí que enregistra *ingeni* i *ingeniós* en textos de darreries del XV i del XVI. OPou (2r): «lo *engiñer* o lo qui traça la obra Architectus, ti».

estatger «Insularius» (E.). Segons Busa: «*insula, e* la casa que no termene ab altra» i «*insularius, ii* lo habitador o guarda d'ella». Per a Exulve l'*estatger* és, doncs, el «masover». OPou (1r) donava a *estatger* un sentit més general de «inquilinus»; també *estagèr* «inquilino» en CRos (1739). En el valencià central i septentrional el mot s'ha conservat fins a l'hora d'ara en diversos sentits (vg. *DCVB*): «*estager* o *estatger* Masadero o casero» (Escrig, 1851); «*estacher* de un mas Masobero o aperador» (Cabrera, 1868); «al so Gaspar el *estacher* - - - al sochecte amo d'esta habitasió» (Escalante, *Obres Dramàtiques Completes*, I, 1922, pàgs. 82, 85; un altre ex. al vol. II, pàg. 363); «aquella casa tan gran, on la família eren *estagers* des de fea prop de dos-cents anys» (VMarco, *¡Bona nit, cresol!*, 1986, pàg. 24).

exeter «Euripiarius, ab euripus, i: lo *surtidor* del aygua. Siphuncularius, a siphunculus nombre diminutiu de sipho, nis, per lo *chorro*, apud Nebr.» (E.). Mot n.e. ni *DCVB* ni *DCor*. Ara el grafiaríem *aixeter* i el definiríem com a «el qui feia o instal·lava les aixetes de les fonts». Cf. Busa: «*euripus* per loch aon bull aygua» i *sip<h>unculus, i* per canó de font» i OPou: «lo *surtidor* Euripus, pi», «les *axetes* per hon raja la aygua Sipho, onis, Siphunculus, li» (11r).

faraute «Caduecus, ci» (T.). És errada per *caduceus* «vara rodada de dues serps, símbol del comerç, que portaven antigament els heralds i emissaris» (*DSegura*). Cf. «embaxador Legatus, *caducifer, ri*» (T.), «embaxador *Caduceator*» (E.). En occità antic hi havia *faraut* «héraut, messager» (*PDPF*) i en català trobem *faraut* en la trad. del *Pierres de Provença* (1650) i en el Diccionari de Lacavalleria (1696). El *faraute* de Tarraça és la primera doc. d'aquesta variant en català; CRos (1739) dóna *faraut* «faraute, ò Interprete» (pàg. 67), i en el dic. de 1764 també *faràut* «Interprete» (pàg. 103); també *faraut* i *faraute* i *farautejar* en Escrig

(6) El mot *clauquiller* —que el *DCVB* malinterpreta com a «instrument per a clauquillar»— potser té alguna relació amb el valencià *coquiller*. Qui va enregistrar primerament el mot fou C. Ros, 1764: «*coquiller* "aprendiz de hornero"»; Lamarca (1839) els atribueix una característica física curiosa: «*cames de coquiller* "patizambo"»; Escrig (1851) defineix *coquiller* com a «anácalo»; el *coquiller* és un dels personatges populars del llibre *Los valencianos pintados por sí mismos* (1859) [trad. com a *Els valencians pintats per ells mateix<os>* per E. Soler Godes, V., 1962, pàgs. 166-9]: «la seua faena consistia en anar carregat tot el dia amb la pesada taula de pa o grans cistells, portant la pasta de les cases al forn i tornant el pa ja cuit» (pàg. 167). Podríem pensar que hom l'anomenà *clauquiller* —deformat després humorísticament, per encreuament amb algun derivat de *coca*, en *coquiller*— per les marques que devia fer als pans per saber de qui eren i poder-los portar després a les propietàries. Però tant *DCVB* com *DCor* veuen en *coquiller* (i en el tortosí *coqueller, -a*) derivats de *coca*. Segons J. Coromines són derivats d'un «diminutiu o hipocorístic *coquella/coquilla*» «panet», que «és versemblant que es vagi usar molt», però dels quals no hi ha dissortadament cap rastre en català. Sí en occità: ja Coromines esmenta l'aranès *coquillon*. És general a Gascunya: *couquilhoû, -ot* «sorte de petit gateau...» i també «pâtissier» i llinatge (cf. el nostre *Coquillat*) (Simin Palay). Cf. el llemosí *cauquilhou* i el provençal *couquihoun* («petite coquille» i «fille o femme de petite taille») (*TdF*). *Couquello* és «petit pain» al Roergat (*TdF*;

(1851); i *faraut* «faraute, intérprete, trujamán» i «fam. bullicioso, entrometido» en el *DMGad* (però la variant que usa en les seues valuoses obres en prosa és *faraute*).[7] Meyer-Lübke considera el cast. *faraute* manlleu de l'occ. i cat. *faraut* (*REW*, 4115b). JCoromines, contràriament, pensa que és el cat. qui ha manllevat el mot al cast., on *faraute* ja es doc. en Nebrija (1495) i on la *f-* s'explicaria com a ultracorrecció;[8] fins i tot del cast. hauria tornat al fr. *faraud*:[9] em sembla que el raonament de JCor. menysvalora el paper de l'occ.-cat. *faraut*.[10]

flaçader «*Fraçader* o *flaçader* Lodiciarius à lodix, cis per la *fraçada* - - - stra(n)gulum, i per la *fraçada*, o tapet, o cobertor» (E.). És una mica sorprenent aquesta variant amb *fr-*, que el *DCVB* només localitza a Ribagorça i a l'Alguer. Al cap. 343 del *Tirant* apareix el mot: Aguiló va llegir *fraçades*, Riquer i Cabanes *flassades/flaçades* (certament la grafia de l'ed. prínceps —que comprove al facs. p. p. l'ed. Del Cenia al Segura— és una mena de *i* sense puntet que abona totes dues lectures).

guadañador «Feniseca a seco & fenum» (E.). En OPou (57v) trobem una variant semblant: «la dalla o *godalla* Secula, ae», «dallar o *godallar* Seco, as, are». A Gandia es diu *godalla* «podón» (*DCVB*).

imaginari Mot n.e. ni *DCVB* ni *DCor.* La forma antiga era *imaginayre* (1394, OPou, Verdaguer) o *esmaginayre* (1330). *Imaginer* en l'auca dels oficis de 1578 (Sanchis, pàg. 178).

magerrer «Manu(a)biarius à manubiae, arum que és diner replegat de alguna cosa» (E.). Variant n.e. als nostres discs. Aguiló va arreplegar *macharrer*, *magerra* i *majarrer* en textos valencians del s. XVII; el *DCVB* afegeix una variant *almagerra* —amb aglutinació de l'article àrab— que doc. en textos també valencians de 1329, 1443 i 1497. Escrig (1851) a més de *majarra*, *-er*, dóna un *manjarra* «arquilla; especie de cepillo, para meter el dinero que se recoge de varias procedencias» i *manjarrer* «el funcionario a cuyo cargo estaba la arquilla antes indicada».

margenter «Circitor, Barathro, Palangiarius» (T.); «Circitor Neb. Scrutarius Neb. aon aferma que scruta, dicuntur, quae vendunt cirunforanei institutores. Institor. M. N.» (E.). Cf. «qui ven per la carrera *Circitor*» (E.). És grafia ultracorrecta de *marxanter*, mot n.e. al nostres dics., derivat de *marxant*, gal·licisme que ja apareix usat al *Spill* de JRoig (c. 1460). Trobe *marxanter* en una relació de «picacantons y vagabunts» bandejats de València en 1511 (Carboneres, pàg. 160): «Soler, *marganter*»[on cal llegir, evidentment, i com era prou usual a l'època, *-g-* com a palatal —sonora o, més aïna, sorda (si hagués existit una pronúncia sonora, cosa que no crec probable, s'hauria d'explicar per contami-

DAlib el grafia *coquèla*); i *couquèu* i *couquèl* «grumeau de farine, de lait ou de sang» i «petit enfant, fille mal accountrée» (*TdF*)...

(7) Vull cridar l'atenció sobre dos mots que han passat per malla als nostres diccionaris i que em semblen relacionats amb *faraut*: *gafaüt* i *garraute*. Trobe el primer en *La Donsayna*: «no mes reina el *gafaüt*» (1845, pàg. 135) i en *El Tabalet*: tots son mals lladres, y tan mals, cuant son mes bons per a fer el *gafaut* (- - -) tot el dia-sarpon de la escala *gafaütera*» (1847, pàgs. 142-3 de la reed. de Lletra Menuda, Sueca, 1972); *El Gafaut o El Pretendiente labriego* és el títol d'un sainet de Bernat i Baldoví (Llombart, *Los fills de la Morta-viva*, pàg. 264) i també s'anomenava *El Gafaut* un setmanari humorístic que es publicà a Castelló de la Plana en 1866 (*GERV*); el sentit sembla que és «lladre» i sospite que es degué crear per un encreuament entre un **faraüt* i el verb *agafar*. La primera doc. de *garraute* també és de 1845, parlant dels francesos: «com tenen estos *garrautes* el cap mes dur que les peñes, i prenen els pitos per flautes» (*La Donsayna*, pàg. 169); també usa el mot MGonzàlez Martí en 1965: «era un pinta, *garraute*» (*Contes del Pla i la Muntanya, De la València del s. XIX*, V., pàg. 15); deu ser resultat d'un encreuament, semblant a l'anterior, entre *faraute* i el verb *agarrar*.

(8) *DECH* (s.v. *heraldo*): «con la sustitución usual de la *h* aspirada francesa», de la qual trobe casos com ara *fonta*, *fardido* (<*honte*, *hardi*, MPidal, *Orígenes*, pàg. 206), i *farpa* (<*harpe*, ss. XIII-XV, *DECH*). Però igualment «usual» era el canvi de la *h-* aspirada per *f-*

nació de *marge*)—]. El nostre mot té un derivat *merxanteria* usat per Jordi de Sant Jordi: «qu·a res de leys [de les dones] no m'acost ne no·m toch, / si totes són de tal *m.*» (ed. Riquer-LBadia, pàg. 184, que interpreten com a «mercadeig», amb variants interessants als ms.: *merxentaria* i *merxanderia*) i per Pere Marc: «Si bé volem hun petit sovenir / Com som tots faytz d'àvol *marxanteria*, / E·l sútzeu loch on la mayre·ns tenia» (ed. APagès, Castelló, 1934, pàg. 53, amb vrs. als manuscrits semblants a les de JSJordi). Per ventura no ens trobem davant de gal·licismes sinó de variants llemosines de l'occità antic *mercandaria*, *marc* —«marchandise; voyage pour affaires» der. de *mercandar*, *marc*— «commercer» (*PDPF*). Cf. occ. mod. *marchandar* i *marchandaire* (auvernhàs) (*TdF*).[11]

neteja dents «Scalptor dentium a Scalpo, is, psi, que és rascar, y de aí Scalper, ri el rascador» (E.). Ofici curiós, independent del *quexaler* «edentarius», que Sanelo ja anomena *arrancaquixals* (pàg. 72).

palmiter I «mestre de *palmitos* Flabellarius faber a Flabellum, i *avanillo*» (E.). La primera doc. de *palmito* era del XIX (Llorente, *DCVB*). També es documenta en el segle XVII l'altre castellanisme, propi del Principat: *vano* (1662, 1696).

pedrapiquer A les hores presents és la forma tortosina i valenciana, però abans devia ser més general, car també Busa ampra *pedrapiquer*. També, es va usar en el mateix sentit *piquer* (1425, Piles, pàg. 196), d'on procedeix el diminutiu *piquerol*, mal grafiat com a *picarol*.

pífaro Joan Esteve (1489) escriu *píferes*. *DCor* considera *pífaro* (que també apareix en OPou [117v]) provinent de l'it. *pìffero*.

pinter «Pectinum faber ad texendum, Liciniarius, ii» (T.). «*Pinter* qui fa *lliços* Liciarius a Licium, per lo *lliz* de les teles» (E.). Segurament els *pentiners* devien fer *les* pintes per a pentinar-se les persones i els *pinters els* pintes per a teixir.

ramilleter *Ramelleter* (Labèrnia 1840). Carrer dels *Ramilleters* (1866; Carboneres, pàg. 82). Ja trobem *ramellet* com a «pom de flors» al *Procés de les olives* (1497) i Orellana (II, 269) troba els *Ramellets* com a nom d'un lloc del Mercat de València en 1647. Sembla clar que el cast. *ramillete* (1601) és manlleu del cat. *ramellet*; però la *-i-* de *ramilleter* deu ser d'influència castellana.

regañó «Redem<p>tor, ris. reme<n>surum em<p>tam iterum emere. Met. longe. defunto vocablo. Condimentarius a Condio por guisar o adobar» (E.). Cf. «bodegoner *Condimentarius*» (E.) i Neb. 1516: «bodegonero que come en el bodegón *ganeo -onis*» i «bodegonero que vende alli *caupo -onis*». Amb el terme *reganyó* Exulve fa referència a dos oficis: a) «arrendador de les rendes públiques» (sentit que donen a *redemptor* Neb. i Busa); i b) «bodegoner». «Defunto vocablo» em sembla que es refereix a «redemptor», ço és, al primer

en gascó medieval: GRohlfs (*Le Gascon*, 3ª ed., nota 202) esmenta casos com ara *faut* «haut», *fala* «halle», *fasta* «hâte» i *fuche* «huche», formes degudes al fet que «les scribes médiévales remplacent mécaniquement par *f* l'*h* du gascon, réputé particulièrement vulgaire». Per tant, també es podria pensar que fou en el gascó medieval on es produí la ultracorrecció *faraut*.
(9) Parer que accepten Bloch-Wartburg: «*Faraud*, 1743 (Vadé). Mot du langage pop. Empr. de l'esp. *faraute* (lequel est empr. à son tour du fr. *héraut*, avec transposition de l'*h*- du mot fr. en *f*-)».
(10) Cf. *Faraud*, *Faraut* i *Faral* llinatges occitans (*TdF*), que deuen ser antics, car el trobador nicenc autor de la *Vida de Sant Honorat* (segle XIII) s'anomenava Raimon *Feraud*. El llinatge català *Ferragut* en podria ser una variant. El *DCVB* documenta *ferragut* com a apel·latiu «coltell o altra arma de punta» en l'anònim *Cançoner català* de la Universitat de Saragossa (mitjania del s. XV): «el *ferragut* qui·l costat li entra»; i considera aquest i el llinatge provinents del llatí FERRU ACUTU «ferro agut»; Moll considera el llinatge *Ferragut*: «contracció de *ferro agut*, aplicat com a sobrenom a homes d'armes» (*Els llinatges catalans*, 1ª ed., 1959, pàg. 347), i «contracció de *ferro agut*, nom de coltells i altres armes de punta, aplicat a l'home que n'anava armat» (2ª ed. 1987, pàg. 298). Convindria comprovar la citació del *DCVB* per veure si es pot interpretar *ferragut* com a «home d'armes»: recordem que l'*herau* també s'anomenava *rei d'armes* en cat. (*Tirant*, *DCor*, s.v. *herald*) i *rey de armas* en cast. (1591, *DECH*, s.v. *heraldo*).

sentit de *reganyó*. Només coneixíem *reganyó* com a «entre pescadors, el llobarro que no arriba a pesar tres terces» (Barcelona, *DCVB*), mot que el *DCor* encertadament relaciona amb *ganyó* «hipòcrita, tortuós de conducta» i «avar, estret en donar». *Ganyó*, en aquest sentit, ja el va usar Eiximenis i és viu a la zona de Girona, l'Empordà i la Plana de Vic (*DCVB*), on també hi ha el derivat *ganyoneria* «hipocresia maliciosa, gasiveria» (*DAg*); *ganyó* devia ser usual en cat. ant. car també tenim doc. d'un derivat *ganyonia* en el *Llibre dels Mariners* (s. XIV o XV, *DAg*). També en cat. antic trobem una variant *guinyó* que l'admirat mestre Marian Aguiló va arreplegar del *Llibre de Col·lacions* (s. XV): «Hom falls e doble e scur e *guinyó* e enganador e barater e trafaguer», amb derivat *guinyonia* (s. XIV, *DCVB*, i en Eiximenis, *DCor*). És sorprenent que la mateixa alternança *ga-/gui-* la retrobem en *reganyar/reguinyar* i ders. *DCor* considera *ganyó* der. de *ganya* per la «mala cara» que se suposa al *ganyons*. M'agradaria cridar l'atenció sobre un possible ètim del nostre mot, no observat fins ara. Es tracta del llatí GANEO, -ONIS «llibertí, calavera», der. de GANEUM, -I «taverna, bordell». No hi veig cap objecció ni fonètica ni semàntica. Em sembla molt important l'exemple de *ganyonia* que reportà MAguiló: «Donchs vejats si és foyll hom qui·n bagasses fia ne en sa *ganyonia*». Observeu: *ganyonia* de bagasses/GANEUM «bordell»... Hi ha, a més, l'occità antic *ganhon* «petit cochon» (*PDPF*) que també s'explicaria bé a partir de l'ètim que proposem.

(11) També apareix *merchanter* en un text il·licità de la primeria del s. XVII: «argenters, *merchanters*, tenders» (*Llibre del Mustassaf del Raval d'Elx*) segons em comunica M.ª Antònia Cano. Cf. fr. *marchandeur* «regatejador» (1836, Bloch-Wartburg) i andalús *marchanteria* «tráfico de la compra y venta de ganado para el matadero» (AVenceslada, *Voc. And.*).

sarrier *Sàrria* és encara l'única forma que ampren CRos (1764), Orellana (II, 532, c. 1800), Sanelo, Lamarca (1839) i Cabrera (1868). Escrig (seguit pels seus epígons Llombart i MGadea) dóna preferència a la variant *sària* i s.v. *sàrria* remet a aquella. La raó del canvi és, com diu molt bé JCoromines, el canvi en la sil·labació: el fet de pronunciar la *-i-* com a semiconsonant té com a conseqüència que la *-rr-* passe a posició implosiva, en la qual no es pot mantenir com a vibrant múltiple. Però possiblement el canvi —que afecta tot el català occidental— no es deu al fet que els parlants occidentals no siguen tan ben «raçats» com els orientals (vg. *DCor*), sinó al vocalisme àton: és difícil que el canvi que tractem es done en el dialecte oriental, on la relaxació de la *-a* àtona final arriba a fer-la desaparèixer en el grup *-ia* en una bona part del dialecte: cf. *graci*, *histori*, *sarri* (per *gràcia*, *història*, *sàrria*) en rossellonès, mallorquí i eivissenc: qui pronuncia *sarri* té poques possibilitats d'arribar a pronunciar *sària*...

sellador «Caelator, Inclu(s)sor» (E.). Busa defineix *caelator* com a «argenter de *siel*» i «*caelatura, e* per la obra de *siell*». Però aquesta alternança *-l/-ll* no es repeteix en la part cat.- llat., on trobem «*sielador* celator» i *siel*, *sielada*, *sielat* i *sielar*. Aquesta variant *siel* (o *siell*) no ha estat enregistrada pel nostres dics. (Només *DCor* esmenta un *sicel* en el Nebrija cat. [deu ser l'ed. de 1562]). *Caelator* és «cisellador, gravador» i *inclusor* «encastador, joier» (*DSegura*). No

crec que el *sellador* d'Exulve siga un castellanisme, der. del cast. *sello*, encara que no ho podem descartar. ¿Podria ser una deformació de *siellador* der. de *siell*, la forma que hem vist usada per GBusa en 1507? A parer meu hi ha alguna possibilitat. De *sisell* no tenim doc. anterior al s. XIX. És cert que al *DAg* podem llegir: «*sisell* Inv. de la Seca, Palma, 1662», però dissortadament no hi ha cita. El *DCVB* data *cisellar* en 1640, però el text, procedent del *DAg*, fa: «una tassa de peu alt sisallada» (Inv. Dalmases), i *sisallada* potser no és der. de *cisell* sinó de *cisalla* «retalladures de metall», mot que el *DAg* doc. en un inventari de Vic de 1422: «una candalereta ab un poch de *cisaya* de lautó», amb una variant *sialla*, que el *DCVB* doc. en 1415: «de les *sialles* cobrades». Es tracta de mots de la mateixa família (procedent de ders. del verb CAEDERE «tallar») que *encisam/enciam*, *recialla*, en els quals observem l'elisió de *-s-* intervocàlica.[12] *DCor* considera *cisell* i *cisalla* manlleus del francès, on *ciseau* i *cisaille* es doc. en els ss. XII-XIII. Però per a Meyer-Lübke (*REW* 1472 i 1474) els mots fr. i cat. i els occitans *cizalha* i *cizels* són evolucions paral·leles de *CISALIA i CISELLUM.

sola miges «Tibialium Soleator» (T. i E.). *Solar* és «posar sola a un calçat» (*DCVB*, doc. 1568); però les *miges* que solaven els *solamiges* no devien ser un *calcer* sinó una peça de roba: car trobem «*tibialia, -ium* calças hasta las rodillas» (Neb. 1516) i «*tibiale, is* calça fins al genoll» (Busa). S'hi ha d'entendre, doncs, *miges* com a *miges calces*, forma que ja usa OPou («los baixos o *miges calces*») i d'on procedeixen els dos geosinònims del cat. modern: *calces* (val., bal.) i *mitges* (occ., or.). CRos (1739) ja va documentar el sentit de «*solar* calces» del nostre *solamitges*: «*çolar*, las medias o los zapatos» (pàg. 50).

tira sacs «Saccarius» (E.) i **tira vi** «Vinivector» (E.). No enregistrats als nostres dics. Hem d'entendre *tirar* en el sentit de «traginar, transportar, arrossegar», com en el mot *tiraterra* «qui tragina terra d'enderrocs per a la construcció; agaso, mulio (*DTorra*)» (*DCVB*, *DCor*). *Tirasacs* encara era viu a València a la primeria del segle passat: Tramoyeres (pàg. 92) reprodueix la relació de cases socials dels gremis segons la guia *Valencia en la mano* (1825): al carrer dels Conills, n.º 7 tenien la seu els «compañs o compañeros y *tirasacos*». Observem el sentit laboral de *company*, que no veig enregistrat als dics.; sí que es troba, emperò, en l'excel·lent classificació dels oficis valencians que fa MSanchis Guarner (pàg. 179) car inclou els «*companys* o tiracordetes» dins el ram del transport.

JORDI COLOMINA I CASTANYER
Universitat d'Alacant

(12) L'elisió de la *-s-* intervocàlica per dissimilació de sibilants es dóna de vegades en cat. ant.: *esgleia*, *rehestir* (ant.)/mall. *reistir* (*DCor*, s.v. *recialles*).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BLOCH, O. & W. von WARTBURG

1986 *Dictionnaire Étymologique de la Langue Française*, 7ª ed., París: PUF.

BUSA, G. & E. A. de NEBRIJA

1507 *Diccionari llatí-català i català-llatí*, B.: C. Amorós (reed. facs. amb un estudi preliminar per G. COLON i A. J. SOBERANAS, B.: Puvill, 1987).

CABRERA, J. M.

1868 *Vocabulario valenciano-castellano*, V.: F. Campos.

CARBONERES, M.

1873 *Nomenclátor de las puertas, calles y plazas de Valencia*, V.: J. Peidró (reed. facs. V.: Ll. París-Valencia, 1980).

DAg (M. AGUILÓ)

1914-1934 *Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per M. A. i F. revisats i publicats sota la cura de P. Fabra i M. de Montoliu*, 8 vols., B.: IEC.

DAlib (L. ALIBÈRT)

1966 *Dictionnaire Occitan-Français d'après les parlers languedociens*, 2ª ed. (1988), Tolosa: IEO.

DCor (J. COROMINES)

1980-1988 *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, 8 vols., B.: Curial i la Caixa.

DCVB (A. M. ALCOVER i F. DE B. MOLL)

1926-1968 *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma de Mallorca: Moll.

DECH (J. COROMINAS)

1980-1983 *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico*, 5 vols. Madrid: Gredos.

ESCRIG, J.

1851 *Diccionario valenciano-castellano*, V.: P. Aguilar (Use la 2ª ed. V.: P. Aguilar, 1871, que sembla que és idèntica a la primera).

GERV

1973 *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, 12 vols., València.

GINART, O. B.

1608 *Repertori general, y breu sumari per orde alphabetich de totes les materies dels Furs de Valencia*, V.: P. P. Mey.

LAMARCA, L.

1839 *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*, V.: J. Ferrer de Orga (reed. facs. V.: París-Valencia, 1980). (La 2ª ed. V.: J. Ferrer de Orga, 1842, conté 328 mots nous).

LLOMBART, C.
1887 *Diccionario valenciano-castellano de J. Escrig, 3ª ed. corregida y aumentada*, V.: P. Aguilar.
MARTÍ GADEA, J. (*DMGad*)
1891 *Diccionario general valenciano-castellano*, V.: J. Canales Romà.
NEBRIJA, A. de
1516 *Vocabulario de romance en latín*, Sevilla. (Trans. i intr. de G. J. MacDonald, Madrid: Castalia, 1981).
ORELLANA, M. A. de
1923-1924 *Valencia Antigua y Moderna*, 3 vols., V.: Acción Bibliográfica Valenciana (reed. facs. V.: París-Valencia, 1985).
PALAY, S.
1980 *Dictionnaire du Béarnais et du Gascon Modernes*, 3ª ed. París: E. du CNRS.
PDPF (E. LEVY)
1909 *Petit Dictionnaire Provençal-Français*, Heidelberg (reed. facs. Raphèlelès-Arles: CPM - M. Petit, 1980).
PILES ROS, L.
1978 *La población de Valencia a través de los «Llibres de avehinament» (1400-1449)*, V.: Ajuntament.
POU, O.
1580 *Thesaurus Puerilis*, 2ª ed., B.: J. P. Menescal (reed. facs. V.: París-Valencia, 1979).
REW (W. MEYER-LÜBKE)
1968 *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: C. Winter.
ROS, C.
1739 *Breve diccionario valenciano-castellano*, V.: J. Garcia.
1764 *Diccionario valenciano-castellano*, V.: B. Monfort (reed. facs. V.: París-Valencia, 1979).
SANCHIS GUARNER, M.
1983 *La Ciutat de València. Síntesi d'Història i de Geografia urbana*, 4ª ed., V.: Ajuntament.
SANELO, M. J.
c. 1800 *Diccionario valenciano-castellano* (ed., estudi de fonts i lexicologia per J. GULSOY, Castelló de la Plana: SCC, 1964).
SEGURA MUNGUÍA, S.
1985 *Diccionario Etimológico Latino-Español*, Madrid: Anaya.
TARAÇONA, J.
1580 *Institucions dels Furs, y Privilegis del regne de Valencia, eo summari e reportori de aquells*, V.: P. de Guete (reed. facs. V.: París-Valencia, s.a.).

TdF (F. MISTRAL)
1878-1886 *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire Provençal-Français*, dos vols., Ais de Provença (reed. facs. La Calade: Édisud, 1979).
TRAMOYERES BLASCO, L.
1889 *Instituciones gremiales. Su origen y organización en Valencia*, V.: Doménech (reed. facs. V.: París-València, 1979).

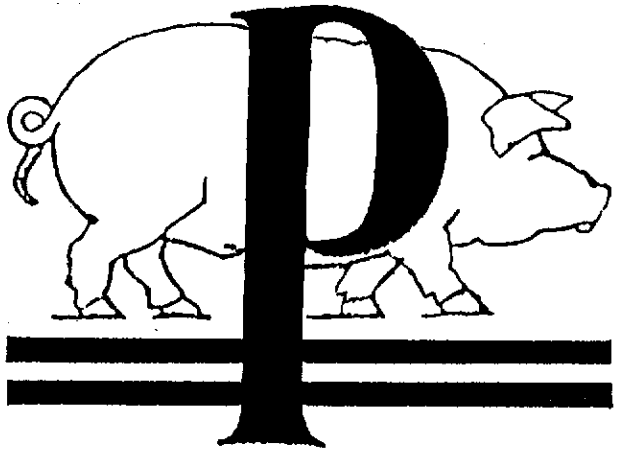

1. EMILI CASANOVA: *Gramàtica històrica catalana: Proposta d'un mètode d'estudi*

This article provides a practical, productive and comprehensive method to study the various materials (diachronic and synchronic) related to Catalan historical linguistics. It follows the models described by Malkiel, Varvaro, and Granda.

2. JOAN MARTÍ I CASTELL: *Producció escrita i producció oral*

The autor evaluates written documents and oral linguistic production in order to study the development of language and linguistic change, and regrets the fact that have little influence on historical linguistics.

3. EDUARD BLASCO FERRER: *La reconstrucció lingüística vista per un romanista. Problemes de mètode. Esguard retrospectiu. Perspectives*

This paper presents a critical view of the primary contribution of the Neogrammarians, structuralist and generative linguistics, and language typology studies to historical linguistics. The author suggests that historical analyses would benefit from incorporating insights from sociolinguistics and dialectology.

4. BRAULI MONTOYA: *Un repte per a la lingüística històrica: Copsar la llengua parlada del passat*

This paper recommends the study of diaries, legal and satirical texts... to attain a picture of the colloquial language of other periods of time in which there were no literary texts. The author provides transcriptions of criminal trials from the Balearic Islands, Valencia, and Catalonia.

5. MARIA TERESA ECHENIQUE: *Grafémica vasco-románica. Implicaciones mutuas*

From an analysis of the graphemes in Bernart Dechepare's *Linguae Vascorum Primitiae,* the author shows that Basque referred to Navarrese Romance script to establish its own graphic code. She also demonstrates that this work contains valuable information for the study of the late stages of Romance of Navarre.

6. PHILIP RASICO: *L'evolució de la llengua catalana al centre de l'antic Regne de València: Reconquesta, immigració i canvi fonològic*

The author suggests the hypothesis that the «apitxat» or devoicing of the sibilants in the center of Valencia is due to the transfer of the voiceless phonemes, characteristic of the Aragonese and Castilian population living in Valencia during the Middle Ages, to Catalan.

7. JOSEP MORAN: *Notes sobre la confluència de V i B en català*

The author first reviews the existing literature on the topic, and then shows how the phonetic similarity between -b- and -v- and their lack of functional load, with the addition of Basque influence, lead to the leveling of the two phonemes.

8. EMILI CASANOVA: *L'evolució T'L (T'L, D'L, J'L, G'L) en català*

The author proposes a new, more explanatory hypothesis concerning the causes behind the various solutions to the Latin clusters T'J/J'L.

9. LLUÍS GIMENO: *L'elisió de la /r/ final de mot en tortosí meridional*

This paper contributes dialect data on the loss of word-final /r/ in a transitional area that the author calls «Tortosí meridional.» The author also includes diachronic data taken from interesting non-literary works in his discussion of the maintenance or deletion of the phoneme.

10. VICENT CABANES: *Ús de les preposicions* a/en *davant els noms propis de lloc (segles XIII-XVI)*

Using a large amount of documentation from the 13th to 16th centuries, the author demonstrates that in general the preposition *en* indicated placement or permanence in place names, whereas *a* indicated motion towards a place.

11. JOSEP M.ª NADAL: *Dir lo latí en so de romanç*

The author discusses the relationship between the two techniques of Medieval translation, the loss of Latin as the only written model and the creation of a literary language in Vulgar Latin in the 14th and 15th centuries.

12. JORDI COLOMINA: *Dos vocabularis d'oficis valencians del segle XVII: G. Tarraça (1636) i V. Exulve (1643)*

The article discusses the confrontation between these two Valencian vocabularies from 1636 and 1643, and analyzes the lexical features that are most relevant to the history of the language.

ARTICLES

PRESENTACIÓ. Emili Casanova 5
GRAMÀTICA HISTÒRICA CATALANA: PROPOSTA D'UN MÈTODE D'ESTUDI. Emili Casanova 7
PRODUCCIÓ ESCRITA I PRODUCCIÓ ORAL. Joan Martí i Castell 21
LA RECONSTRUCCIÓ LINGÜÍSTICA VISTA PER UN ROMANISTA. PROBLEMES DE MÈTODE. ESGUARD RETROSPECTIU. PERSPECTIVES. Eduard Blasco Ferrer 37
UN REPTE PER A LA LINGÜÍSTICA HISTÒRICA: COPSAR LA LLENGUA PARLADA DEL PASSAT. Brauli Montoya Abad 71
GRAFÉMICA VASCO-ROMÁNICA. IMPLICACIONES MUTUAS. M.ª Teresa Echenique Elizondo 89
L'EVOLUCIÓ DE LA LLENGUA CATALANA AL CENTRE DE L'ANTIC REGNE DE VALÈNCIA: RECONQUESTA, IMMIGRACIÓ I CANVI FONOLÒGIC. Philip D. Rasico 95
NOTES SOBRE LA CONFLUÈNCIA DE *V* I *B* EN CATALÀ. Josep Moran 107
L'EVOLUCIÓ T'L>L.L/ĻĻ EN CATALÀ. Emili Casanova 117
L'ELISIÓ DE LA /R/ FINAL DE MOT EN TORTOSÍ MERIDIONAL. Lluís Gimeno Betí 123
ÚS DE LES PREPOSICIONS «A/EN» DAVANT ELS NOMS PROPIS DE LLOC. SEGLES XIII-XIV-XV-XVI. Vicent Cabanes 141
DIR LO LATÍ EN SO DE ROMANÇ. Josep M. Nadal 171
DOS VOCABULARIS D'OFICIS VALENCIANS DEL SEGLE XVII. G. TARRAÇA (1636) I V. EXULVE (1643). Jordi Colomina i Castanyer 179

ABSTRACTS 209